
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 07 11 06 012 0

ברייתא דמלאכת המשכן

ונלוו אליה לקוטים

Baraita

מברייתא דמסכת מדות או מ"ט מדות דר"נ

על פי כתבי יד ודפוסים שונים

טיבם מבואר בהקדמה ומבוא

עם

הוספות בשם מאיר עין.

סדרתים והגהתים ופרשתים

אני

מאיר איש שלום

מורה בבי"המ ווינא מיום הוסדו וכעת גם בבית מדרש הרבנים.

פה ווינא סחרת לפ"ק.

K. u. k. Hofbuchdruckerei Carl Fromme, Wien.

ברייתא דמלאכת המשכן

הקדמה

אמר מאיר איש שלום הספר הזה שאני מבאר אותו הוא נקרא בדפוסים ברייתא דמלאכת המשכן, ובילקוט נסמנה סתם מלאכת המשכן, וכן קורא אותה רש"י עה"ת סתם מלאכת המשכן,[1] והרמ"בן קורא אותה ברייתא דמלאכת המשכן וכן קוראים אותה התוספות בהרבה מקומות, ובערוך ערך סן ה' קורא אותה מעשה משכן, והאברבנאל קורא אותה משנת המשכן[2] ונדפס ראשונה בויניציאה עם משפטי שבועות ועם שטה חדשה על ברכת יעקב, שנמצא כמוס בבית החכם השלם מוה"רר עזרה מפנו והחכם השלם הר"ר לוי שמלאי הביאו אל הדפוס והוגה ע"י אוהבו המגיה נסים שושן, ונשלם בשמחת ט"ו בשבט שנת בשמך יגילון כל היום, כן כתוב בשער הספר והיא שס"ב:

והובאו שנית לבית הדפוס בהמבורג וכתוב בשער, משפטי שבועות ודיני מקח וממכר לרה"ג ושיטה חדשה שלא בא בדפוס ממדרש רבות על ברכת יעקב אבינו לבניו והחוט המשולש היא ברייתא דמלאכת המשכן שרמז רש"י בפירוש על התורה נמצא כמוס בבית החכם השלם מהור"ר עזרא מפנו נר"ו, ועתה לרוב יוקר מציאותו וכי נחמדה הוא לעינים לראותו הובא פעם שנית לבית הדפוס ע"י התורני המופלא מהור"ר שלום נר"ו בהרב המופלג החסיד מהור"ר שמעון זצ"ל מק"ק סמארגאן לזכות בהם את הרבים זכות הרבים תלוי בהם, נדפס פה ק"ק המבורג בשנת כוס ישועות שלום לפ"ק ע"י הנעלה כמר משה בון סג"ל, וכתוב מעבר לדף, הסכמת הרב דשלש קהלות אה"ו בזה"ל, הן היום ניגש לפני האי מרבנן ה"ה הרבני המופלא כמוהר"ר שלום בהרב החסיד מוהר"ר שמעון ז"ל מק"ק שמארגאון במדינות ליטא והקריב לפני וכו' והספר הנ"ל אינו בנמצא כלל רק אחד בעיר כו' כי זה זמן רב קרוב לשני מאות שנה

---

[1] תרומה כ"ו כ"ו כך הוא מפורשת במלאכת המשכן, במדבר ט' י"ח שנינו במלאכת המשכן (ורש"י מוסיף שם ולא היה מהלך עד שמשה אומר וכו' ומסיים על זה זו בספרי), בפ' תרומה כ"ה ל"ה כך שנינו במלאכת המשכן גובה של מנורה וכו', ומסיים שם ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם וכו', שם כ"ו כ"ה כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן, והנה רש"י מסמן המשנה שמתחלת מעשה סדר הקרשים, ובנוסחתנו פ"א כיצד היה מעמיד את הקרשים וכו', ונראה שאלו הג' מלות הם מלשון רש"י, אמנם אפשר שכך היתה נוסחתו, ומסיים שם כך היא המשנה והפירוש שלה הצעתי למעלה וכו', ועכ"פ הוא קורא אותה משנה ולא ברייתא ותהיה בתשלומה משנת מלאכת המשכן, וראיתי בחומש הוצאת ר' שלמה נעטטער ווין תרי"ט בפ' כ"ו א' בד"ה שש משזר בסוף הדבור במחברות (ברייתא דמלאכת המשכן) והיא תוספת מאן דהוא, ואינה בשאר נוסחאות [ואינו מסגנון רש"י:

[2] ראיתי במעשה חושב פ"ב פי' ב' שכתב בענין הבריח התיכון, ואחר כתבי זה מצאתי ס' הכמת המשכן וכתוב בו בשם משנת המשכן שהבריחים החצונים ארכם שלשים אמה כנגד כ' קרשים והתיכון ארכו שבעים אמה כנגד שבעים אמה שמשקיע באמצע הקרשים לצפון ולמערב ולדרום מן הקצה אל הקצה, ע"כ תורף המשנה ואנכי לא ידעתי מקומה איה, ע"כ, ומראין הדברים שבעל חכמת המשכן נוסחא אחרת היתה לפניו מברייתא זו בשם משנת המשכן ונמצאו בה נוסחאות שאינן לפנינו בברייתא, ועיי' לקמן בענין הבריחים, ובספרו מזכיר למרבה משנת המשכן והדברים מסכימים לברייתא שלנו, ובספר כפתור ופרח מתחיל פ"א גרסינן [ב]משנת המשכן רבי אומר וכו':

שלא בא אל הדפוס...... לכן הנני גוזר בגזירת נחש שלא יעלה על לב שום איש מישראל להדפיס את הספר הנ"ל תוך חמשה שנים מיום כלות הדפוס כלתי רשות הרבני מוהר"ר שלום הנ"ל מלבד..... היום יום א' ד' תמוז דהאי שתא תקמ"ב לפ"ק פה ק"ק אלטונא יצ"ו נאום רפאל בלאמ"ו הרב המא"הג המפורסם כמהור"ר זיסקינד כ"ץ זלל"הה חונה פה ק"ק אה"ו יע"א. ואח"כ כתובה התנצלות מהמו"ל והנני מעתיק מדבריו. בהיותו בשלש קהלות אה"ו.... קניתי מספרדי איש אפרת ספר זעירא...... ובעבור שהובא לבית הדפוס משנים כביר בשנת ש"ס לפ"ק מקצתן בלו ומקצת אבדו ועכשיו אינם מצויין כי אם מעט מזער ובמעט שנים לא יהיה זכרון לדברי הגאון הנ"ל..... אמרתי אלך לי אל הר המור למרן דאתרא ליטול רשיון להביא לבית הדפוס..... ונתן לי רשיון כמבואר בהסכמה..... כ"ד הצעיר שלום בן א"א הרב המופלג החסיד המפורסם מוהר"ר שמעון ז"ל אשר נשאו לבו הטהור טיהר את נפשו ונסע אל ארץ הקדושה שם ינוח על משכבתו וזכותו יגן בעדי שנם לי יובילו רגלי מהכא להתם וכו':

וככלות עשר שנים נדפסה ברייתא דמלאכת המשכן לעצמה וכתוב על השער. הביאה על מכבש הדפוס האי צורבא מרבנן דעסיק באורייתא כ"ה אייזק שייאר נר"ו מק"ק פ"פ דמיין יע"א. נדפס בק"ק אופיבאך שנת תקס"ב לפ"ק. ובעמוד האחרון כתב. למען אחי ורעי אדברה נא שלום. זה מאתים שנה שהדפיסו בוויניציאה מאשר מצאו בגנזי הגאון בעל מנחם עוריה זצ"ל שנת התס"ב לפ"ג[1] ברייתא הלזו אשר הובאת בספרן של ראשונים והאחרונים כמה פעמים. וכמה לשונות הרמ"בם בספר היד ממנה לוקחו ונושאי כליו להעדר מציאותה לא שתו עדיו עליה.[2] ועתה באתי כבדתי את ה' מגרני והבאתיה אף אני על מכבש הדפוס והגדלתי והוספתי מראה מקום דברי התלמוד ועוד לקרא (קרא כן רמיזותיו. בגליון ימין דברי תלמוד ובגליון שמאל ועוד לקרא) הראתיך בעיניך מקום משכן כבודו. גם נתתי עיני ולבי להגהות באמרי שפר הטעיות הניכרין לעין כל אשר נפלו בדפוס הראשון ואנכי ראיתי ותקנתים כיד ה' הטובה עלי ותכנתי עמודיה ופרשתי שיחותיה כל דבר הקשה הצגתיו לפניך. יהי רצון שתהא מלאכתי מלאכה תמה אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח. דברי החותם היום יום ד' תענית אסתר תקס"ב לפ"ק פ"פ דמיין יע"א. דברי הקטן אייזק שייאר בן לאותו צדיק המפורסם המאה"ג מה"ו ליב שייאר נר"ו אשר הוא אב"ד דק"ק דיסלדארף והמדינה יע"א. וסרים למשמעתו במקום אשר היה שם אהלו בתחילה ק"ק דעטמולט והמדינה יע"א:

ומדברי מכתב זה נראה שלא היה יודע רק מהוצאה הראשונה ומדפוס המבורג לא ידע. והוא הסגיר לפעמים דברים במחברות עגולות והוסיף דברים במחברות מרובעות. ובשולי העמוד הדפוס הערותיו. וכותב לפעמים בדפוס ישן... ולענ"ד צ"ל.... ובסוף עמוד אחד השמטות וטעיות. והוסיף שם דברים מהערותיו. אבל ראה זה מצאתי בו והיא כחידה בעיני שכמה דברים נמצאים בו בסדר אחר ממה שהם בדפוס הראשון (ובדפוס הב') בלי שום רמז דבר. ולבי אומר לי שהיה בידו טופס זה בכת"י אף שאינו מזכירו:

וכל ההוצאות שנתחברה בהם הברייתא עם אגדת בראשית נעשו ע"פ הוצאה הזאת. ועיי' באוצר הספרים ערך מדרש אגדת בראשית 553. שהוצאה הראשונה היתה בווילנא ואח"כ נדפסה ע"י איש אחד אשר עבר על החרם וגנב וכחש. והזכיר עוד שם איזה הוצאות. ולפני מונחת הוצאת ווארשא תרל"ו אגדת בראשית עם פירוש מו"ה חנוך זונדל עץ יוסף וכו'. וכתוב על השער ונוספו עתה מדרש תמורה וכו' וברייתא דמלאכת המשכן. וכל אלה כבר היו בהוצאות שקדמוה. ואולי טעות הדפוס היא וצ"ל ונוספו עמה וכו'. אבל זה ראיתי שנדפס כולו עם ההגהות

---

[1] נהלף לו ר' עזרא (או עזרה) עם הרמ"ע מפאנו. ואעתיק כאן מדברי המנוח רש"ב בהערה למבוא אל התנחומא אשר הו"ל דף פ"ב וז"ל. אמרתי להעתיק פה מה שכתב אודותיו הרב החוקר הגדול מוהר"ר ריט"ל צונץ בכ"ח ח"ז צד קכ"ב וז"ל. ר' עזרא מפאנו בר יצחק היה מתושבי מנטובה וכו' וכו' מגנזיו נדפסו בוויניציאה שס"ב ברייתא דמלאכת המשכן ושטה חדשה לברכת יעקב בספר משפטי שבועות וכו': [2] ואני רואה להעיר כאן שבעל חכמת המשכן הביא ספר שהרמ"בם חברו על מלאכת המשכן. ובעל מעשה חשב העתיק דבריו בפ"ד אות ז' (דף י"ח ע"א) עיי"ש:

וההערות מלה במלה ואות באות כמו שהיא בדפוס אופ׳באך מר׳ אייזק שייאר. אלא שקיצר קצת בהשמטות. וכתוב בראשה. ברייתא דמלאכת המשכן חוברה בימי התנאים והובא קצתה בילקוט תרומה וגם נרמזה בתו׳ שבת (כ״ב) וביומא (ע״ב). ובתר גנבי גנבו והשכיחו את שם ר׳ אייזק שייאר ולא זכר איש את המסכן ההוא. ואני הנחתי לי הוצאת ר׳ אייזק שייאר ליסוד. אבל שניתי בה ע״פי כת״י והילקוט כפי שראיתי ההכרח להגיה ולשנות. ובבאורי אני מזכיר כל הנוסחאות שנזדמנו לי:

ההוצאה הרביעית היא הוצאת מוהר״א יעללינעק הדרשן המפורסם בווינא בקיבוציו אשר קרא בית המדרש. והוא בחדר שלישי מצד קמ״ד והלאה. ובהקדמתו בלשון אשכנז הזכיר הוצאותיה Ven. 1602, Hamburg 1782, Offenbach 1802 עם הערות מר׳ אייזק שייאר. ומנה בה המקומות שהעתיק הילקוט ממנה והם. פ״א בילקוט דף צ״ט עמוד ב׳ וק״א עמוד ד׳; פ״ב וג׳. ק״ב ע״א; פ״ד. ק״ב ע״א וב׳; פ״ה ק״ב ע״ג; פ״ו וז׳. ק׳ ע״א (הערה. בילקוט שם הוא פ״ז. ויפה ראה המנוח ז״ל שהרי לא נסמן בגליון מלאכת המשכן. אבל פ״ו לא העתיק לפי שמעתיק ענינו מן הגמרא וכך הוא דרכו של בעל הילקוט); פ״ח. ק׳ ע״ג. וק״א ע״א (הערה. אף זה אינו שם שהוא העתיק מן הגמרא); פ״ט וי׳. ק״א ע״א וב׳ (הערה. קיטעא היא בע״ב ובעמוד א׳ ליתא אלא מן הגמרא); פי״א. ק״ה ע״א; פי״ב. ק״ו ע״ב; פי״ג וי״ד. קי״ג ע״ב וד׳ (גם כאן יפה ראה שאף כאן לא נסמן בגליון מלאכת המשכן. ויש לי להעיר באלו הב׳ מקומות שלא נסמנו שבילקוט שאלוניקי שנת רפ״ו נסמנו כהוגן); אמנם לא הגיד לנו על פי איזה מקור הדפיסה לברייתא זו ובדקתי אותה ומצאתי שהיא כולה בראשי תיבותיה וגם באיזה שיבושים והוספות בה במחברות על פי דפוס המבורג. נכצינו אומרים דפוס וויניציאה והמבורג והוצאה זו כולן דומות זו לזו. וכשאני מרמז על שינוי נוסחא אני אומר בהוצאת מוהר״א יעללינעק. והרי היא כמו שאם אמרתי בוויניציא ובהמבורג. אבל הזכרתי הוצאה זו שהיא נמצאת יותר מהוצאות הקדמות. ועוד כדי שאזכיר את שם המנוח לטובה:

הוצאה החמישית היא הוצאת הרב דקהלת קאניץ במדינת מעהרן מו״ה חיים פלעש ע״פי כת״י מינכען. והוא תרגמה ועשה הערותיו בלשון אשכנז:

וכתבי יד שהשתמשתי בהם הם. א׳) כת״י להחכם הישיש מוהר״א עפשטיין פה ווינא. הכת״י נכתב בשנת רפ״ט בשאלוניקי כולל ספרים שונים. והעתיק למעני השינוים שנמצאו בו החכם החשוב תלמיד בית מדרשינו מו״ה אביגדור המוכתר בשם דר׳ אפטאָוויטצער. יהב׳) כת״י אוקספארד שהיא ברשימות נייבויער Nr. 370 והב׳ בס״ 151 והיא משובש והסר. העתיק למעני השינוים שנמצאו בהם החכם הנודע בהוצאתיו ספרי ר׳ יוסף אבן כספי אע״ג דמפקנא אית ליה ומעיילנא לית ליה ר׳ יצחק לאסט נ״י. תודתי היא ברכתי שתהא משכורתם שלמה מעם ה׳ אלהי ישראל כי העמיסו על עצמם הטורח הזה בלי תשלום גמול:

עוד אחשב אל ההוצאות ספר והזהיר הוציאו לאור הרב דק״ק אסטראָווא מו״ה ישראל מאיר פריימאן והוסיף עליו העדות בשם ענפי יהודה. בפ׳ תצוה תעתיק י״ב פרקים מברייתא זו. אבל השמיט הב׳ פרקים האחרונים המדברים בחנייתן של ישראל לפי שאין ענין להם לפ׳ תצוה. והרב המו״ל הזכיר בענפי יהודה שהשתמש בפרקים אלו בכת״י פאריז אמנם רק במקומות מועטים. וכתב אפס קצהו תראה כי בכי״פ באן דרשית ורמזים בתוך הברייתא וכו׳. ובמקום אחר כתב שבכ״פ נלקה בחסר ויתיר הכותב הוסיף וגרע כרצונו. ולדעתי יותר טוב היה עושה לקיים אל תמנע טוב מבעליו ולהעתיק כל השינוים כי הרבה פעמים ימצאו בו אחרים דבר מה שלא מצא המחבר. ונאמר צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו (משלי י״ח י״ז):

אמנם שאר הספרים שעלי להודיע שהשתמשתי בהם הם. א׳) ספר מעשה חושב להחכם הגדול מוה״רר עמנואל חי ריקי מרביץ תורה בק״ק גוריציא יע״א נדפס בויניציאה תע״ו לפ״ק. והוא נשתמש והעתיק דברים הרבה מספר חכמת המשכן לר׳ יוסף שליט ריקיטי ב״ר אליעזר ריקיטי. ונדפס במנטובה תל״ו לפ״ק (וארשום כאן איזה דברים שמצאתי בו שלדעתי ראוי לפרסמם. כבר הזכרתי לעיל בהערה שהוא מביא ספר שהרמ״בם חברו על מלאכת המשכן. בדף ה׳ ע״ב כתב בנזכר במדרש שהובא ממערב. ושם כתב אבל מצאתי בספר שהובא

מעדני (רוכו) [רובו] לשון ברייתא וכו׳ שהרמ״בם חברו. שם ו׳ ע״ב. וכן מצאתי בספר שהובא מעדני י״ז ל הרי ד׳ כיסוין למעלה. שם י״ג ע״א. ובספר מדרש הגדה שהובא מעדאן נמצא בפ׳ תרומה)׃ ב׳) ספר מקדש אהרן לר׳ אהרן צבי א״הן ח״ן ז״ה דע־גלין נדפס בווארשא׃

עוד צריך אני להעיר שבילקוט סוף פרשת פקודי ענינים רבים מעניני ברייתא זו. עד שחשב בעל ענפי יהודה שהם ביאור יותר רחב למה שנאמר בברייתא בקיצור. אמנם האמת שיש בו מה שהוא מלוקט מברייתא דמסכת מדות. שעכ״פ ענינה שייכה לענין ברייתא שלנו וגם דברים אחרים ע״כ ראיתי לספחם לברייתא זו והעתקתים מהילקוט ואקדים דברים על ט״ב אלה הליקוטים שבילקוט שם בכלל. ויראה אני כאן לכתוב מביא לברייתא שלפנינו כדי להעמיד על טיבה׃

הערה אחר שכבר נסדרה ההקדמה בבית הדפוס העירני תלמיד בית מדרשנו האברך החשוב מ״ה אביגדור אַפּטאָוויצער שבילקוט מכירי לישעיה ס׳ א׳ הביא מאמרו של רשב״י שהוא לפנינו בסוף פי״ד בשם פרקי מלאכת המשכן׃

מבוא

ידענו שכבר בימי התנאים נסדרו חבורים לס' שמות ויקרא במדבר ודברים שהם מכילתא ספרא וספרי. אמנם באילו החבורים באו לבאר ולפרש מצוותיה של תורה ורק בדרך אגב באו בהם דברים שאינם נוגעים בהלכה. אבל השמיטו פרשיות שלמות שלא דברו בהם. והם מלאכת המשכן ובגדי כהונה ופרשת מלואים ופקידי העם לדגליהם וחנייתם. וצריך טעם להשמטת אלה הפרשיות. ואין להעלות על הדעת שלא דברו בהם לפי שאין בהם דברים להלכה שהרי צריך עכ"פ למיסבר קראי. כדגרסינן ביומא (ה' ע"ב). כיצד הלבישן. כיצד הלבישן מה דהוה הוה. אלא כיצד מלבישן לעתיד לבא. לעתיד לבוא נמי לכשיבואו אהרן ובניו ומשה עמהם. אלא כיצד הלבישן למיסבר קראי וכו'. ופירשו שם שצריך להשוות המקראות דצוואות בפ' תצוה והמקראות דעשייה בפ' צו. ובירושלמי דריש שביעית ששאלו שם על דברים שבטלו ב"ד ויעקרו אותם מן המשנה. רבי קריספה בשם ר' יוחנן שאם בקשו לחזור יחזרו. התיב ר' יונה הרי פרשת המילואים הרי פרשת דור המבול הרי אין עתידין לחזור מעתה יעקרו אותן מן המשנה. אלא כדי להודיעך וכא כדי להודיעך. נמצינו אומרים שאף בדברים שאינם להלכה הם למשנה אם כדי להודיעך או כדי למיסבר קראי. וכשנשקיף על הפרשיות שהשמיטום מהם שהיו צריכים לבארם למיסבר קראי כגון פרשת המילואים ומהם שהיו צריכים לדבר בהם כדי להודיעך כגון מעשה משכן וחניית הדגלים:

ולמדתי מרבינו רש"י שבחכמה גדולה חברו התנאים את חיבוריהם. שבפ' תצוה במקרא ועשו את האפד כתב רש"י וז"ל. אם באתי לפרש מעשה האפד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים וישגה הקורא בצירופן. לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו. ואח"כ אפרש על סדר המקראות. וכן עשו התנאים ז"ל במלאכת המשכן ובחניית הדגלים. סידרו הדברים כפי שהיו לדעתם והקורא יישב המקראות ע"פי דעתם לעצמו ויבינם. לא כן בפרשת המילואים כי שם הוכרחו להשוות מקרא ומקרא בצוואתו ובעשייתו. ע"כ להם סגנון אחר בפ' המילואים שאינו דומה לברייתא דמלאכת המשכן ואינו דומה לשאר תורת כהנים. ויש שחיברוה עם התו"כ ויש שהשמיטוה. ואדבר מזה אם יגזור השם במלאכתי על תו"כ (אשר קצתה היא כהיום בבית הדפוס) ואלה שהשמיטוה מתו"כ חיברוה עם ברייתא דמלאכת המשכן. ומצאתי ראיה לזה בתוספות ישנים ביומא (ו' ע"א) בד"ה מביתו. שכתבו שם וא"ת ומאי קאמר מביתו למה פירש. והלא יש לו להיות תדיר במחנה לויה כמו אהרן ובניו שהיו יושבין תמיד פתח אהל מועד. מהא דתניא בברייתא דמלאכת המשכן שכל שבעת ימי המילואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו. פירוש היה מפרקו ומעמידו מיד וכו'. והנה זה שהביאו הוא לפנינו בפרשת המילואים. הרי שהיתה לפניהם פרשת המילואים בברייתא דמלאכת המשכן. והיתה ברייתא זו כוללת מעשה המשכן ומילואים (כמו שהם מחוברים בפ' תצוה) וחניית של ישראל. והיו מי שסלקום מברייתא זו וחיברום עם תו"כ (כמו שהם בפ' צו):

ומה שיש לתמוה עליו הוא. שלא נמצא בברייתא זו ענין בגדי כהנים. וראיתי רש"י מתאנח על זה שכתב בפסוק ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי' תבניתו ולבי אומר לי וכו'. ואי אפשר להעלות על הדעת שלא דברו התנאים כלל בענין בגדי הכהונה. שהרי אנו מוצאין בהן איזו ברייתות מפוזרות בגמרא. ואזכיר אותן. יומא (ע"א ע"א)

ת״ר דברים שנאמר בהן שש חוטן כפול ששה, משזר שמנה, מעיל שנים עשר, פרוכת עשרים וארבעה, חשן ואפוד עשרים ושמנה: סוכה (ה׳ ע״א) דתניא צ״ן דומה במין טס של זהב ורחב ב׳ אצבעות ומוקף מאזן לאזן וכו׳, סיטה (ל״ו ע״א וב׳) מיתיבי שתי אבנים טובות היו לו לכ״ג על כתיפיו אחת מכאן ואחת מכאן, ושמות שנים עשר שבטים כתוב עליהם ששה על אבן זו וששה על אבן זו וכו׳ שניה כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם, והמשים אותיות היו כ״ה על אבן זו וכ״ה על אבן זו, ר׳ חנינא בן גמליאל אומר לא כדרך שהלוקין בחומש הפקודים אלא כדרך שחלוקין בחומש שני כיצד וכו׳: זבחים (פ״ח ע״א) ת״ר בגד כהונה אין עושין אותן מעשה מחט אלא מעשה אורג וכו׳: שם (עמוד ב׳) ת״ר מעיל כולו של תכלת וכו׳ כיצד היה מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שזורין ועושה איתן כמין רמונים שלא פיתחו פיהן וכמין קונאות של קולסות שבראשי תינוקת (עיי׳ רש״י) ומביא ע״ב זגין שבהן ע״ב עינבלין ותולה בהן ל״ו מצד זה ול״ו מצד זה, ר׳ דוסא אומר משום ר׳ יהודה ל״ו היו י״ח מצד זה וי״ח מצד זה:

וראיתי בחכמת המשכן (ט׳ ע״א) שכתב לדעת הרמ״בם בכל כתף ב׳ טבעות ולרש״י לא היה למעלה שום טבעת והשרשרות תקועין במשבצות ובברייתות של מלאכת המשכן נראה בהדיא כדעת הרמ״בם, והנה זה שהביא בשם הרמ״בם היא בה׳ כלי המקדש פ״ט וי׳ כתוב שם ועושה בכל כתף שתי טבעות אחת מלמעלה בראש הכתף ואחת מלמטה לכתף למעלה מן החשב ונותן שתי עבותות זהב בשתי טבעות של מעלה והם הנקראים שרשרות ואחר כך מכנים קצות העבותות של חושן בטבעות של מעלה בכתפות האפוד וכו׳, וכתב בכ״מ ועושה בכל כתף וכו׳ מפורש במקראות, אמנם שאינו מפורש במקראות מוכח שר״שי לא פירש כך, אלא הוא כמ״ש בהדיא בחכמת המשכן וז״ל ובברייתות מלאכת המשכן נראה בהדיא כדעת הרמ״בם, והר״מ ברייתא הוה ליה בעשיית האפוד, ומזה אני דן שאין הברייתא דמלאכת המשכן שלפנינו שלימה אלא שנאבדו ממנה ברייתות בענין בגדי כהונה והסירי מיחסרא, ובעל חכמת המשכן היו לו ברייתות אלו עדיין, ואני מדייק בלשונו שאומר בברייתות ולא אמר בברייתא, ואנו יודעין שהוא קורא לברייתא זו משנת המשכן, א״כ הא לחוד והא לחוד:

ולבאר הפלא הזה אומר בדרך השערה, עשיית בגדי כהונה היא בפ׳ תצוה מחוברת עם פרשת מילואים וסילקן איזה מעתיק לפרקים אלו והברן לפרשת המילואים, ואח״כ סילקן מעתיק אחר מפרשת המילואים לחברן אל מלאכת המשכן, וקרא איתן ברייתות של מלאכת המשכן, או שנקראו כך בחיבורן עם פרשת המילואן, ובין מעתיק למעתיק נאבדו, וברוך היודע האמת:

הפרקים שלפנינו הם י״ד אלא שיש שאין מונין הפרק הראשון וקורין לשני פ״א כדרך שמונה הכ״ג אחת ואחת אחת ושתים, ומונין בסוף י״ג פרקים, וענין אלו הפרקים הוא, פ״א פתיחה קטנה מאמר לרבי במנין התרומות ואח״כ בגודל המשכן והעמדת הקרשים וצורתן, וכמו כן בענין הבריחים גדלן ושימושן, והעמודים והאדנים, פ״ב ביריעות התכלת מעשיהן גדלן ושימושן, פ״ג ביריעות עזים גדלן ושימושן, והמכסאות, פ״ד אריגת הפרכת וחשן ואפוד ומסך הפתח, והיכן היתה הפרכת נתונה, וחילוק הבית ומה שניתן מבפנים לפרוכת ומה שמבחוץ שהם השלחן והמנורה ומזבח הזהב, והיאך היו נתונים, פ״ה בצורת החצר גדלו ועמודיו ואדניו ויתדותיו, וגודל הקלעים ומסך שער החצר, פ״ו הארון גדלו ועוביו, והלוחות ושברי לוחות וס״ת היאך היו מונחין, ובנסיעת הארון למלחמה, פ״ז עשיית הארון והבדים, והיכן נגנז, פ״ח השלחן גדלו וסידור לחם הפנים ובזיכי לבונה עליו, ומעמד עשרה שלחנות שעשה שלמה, פ״ט במנורה חומרה וצורתה וכליה, ופ״י עשייתה וקניה כפתוריה ופרחיה וגביעיה ומעמדה והדלקתה ודישונה, ומעמד עשרה מנורות שעשה שלמה, פי״א במזבח הקטרת שהוא מזבח הזהב וגדלו, ובמזבח העולה גדלו וצירתו ומעמדו, פי״ב בכיור, ומעמד עשרה כיורים שעשה שלמה, ובים שעשה גדלו וצורתו ומעמד שנים עשר בקר של נחשת שתחתיו, פי״ג בפקודת הלוים שהיו משמרין את המשכן בעבודתם, ומחנות הדגלים ונסיעתם ע״י חצוצרות, ופי״ד בחניית ישראל וענני הכבוד שעליהם, ומקום בדיבור השכינה עם משה מהיכן היתה:

אמנם התנאים שהוזכרו בברייתא זו הם. רבי ור׳ ור׳ יוסי ור׳ נחמיה בפ״א. בפ״ב ר׳ נחמיה. בפ״ג ר׳ יהודה ב׳ פעמים. ור׳ נחמיה. בפ״ד ר׳ נחמיה. בפ״ה ר׳ יוסי ור׳ יוסי ב״ר יהודה. בפ״ו ר׳ מאיר ור׳ יהודה ב׳ פעמים. ור׳ יהודה בן לקיש. בפ״ז ר׳ יהודה בן לקיש וחכמים. רבי ור׳ אלעזר וצ״ל אליעזר. בפ״ח ר׳ יהודה ר׳ מאיר ואבא שאול ור׳ יוסי ברבי יהודה. בפ״ט ר׳ יהושע בן קרחה. בפ״י איסי בן יהודה ואיסי בן עקביא ר׳ יוסי ב״ר יהודה ר׳ נתן ר׳ יוסי והכמים. בפ״יא ר׳ מאיר ור׳ יוסי. בפ״יג ר׳ יהודה. ובפ״יד ר׳ שמעון בן יוסי (א׳ בן יוחי) ר׳ נתן ור׳ שמעון בן יוחי ותלמידו של ר׳ ישמעאל:

וכסדר אלפא ביתא הם. אבא שאול. איסי בן יהודה. איסי בן עקביא. ר׳ אלעזר (א׳ אליעזר). הכמים. ר׳ יהודה. ר׳ יהודה בן לקיש. ר׳ יהושע בן קרחה. ר׳ יוסי. ר׳ יוסי ב״ר יהודה. ר׳ מאיר. ר׳ נחמיה. ר׳ נתן. רבי. ר׳ שמעון בן יוסי. ר׳ שמעון בן יוחי. תלמידו של ר׳ ישמעאל:

ואשר יש לדון היא על זמן חיבורה. הנה למטה ידענו שהיבאה, ברייתא זו מגדולי הראשונים רש״י ורמ״בן ובעלי תוספות ולדעת בעל חכמת המשכן גם הר״מ יסד הלכותיו על פיה. ואני מצאתי שהובאה במדרש במדבר רבה פ״ו דאיתא התם. תני מזבח העולה ארכו וכו׳ גבהו ג׳ אמות וכו׳ דברי ר״מ א״ל ר׳ יוסי וכו׳. והיא כברייתא שלפנינו פ״א נגד הגמרא דבגמרא זבחים (נ״ט ע״ב) גרסינן דתניא ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי ר׳ יהודה ר׳ יוסי אומר וכו׳ (והתימא על מפרשי המדרש מ״כ ויפ״ת והיד״מ והר״דל שלא הרגישו דבר זה רק הרש״ש העיר על זה). והנה ממדרש זה ומס׳ והזהיר ראיה שכבר היתה ידועה בימי אחרוני הגאונים. והנה רמזתי בתחילת מאמרי שחבורה היתה בזמן חיבור שאר הברייתות. וע״כ לא נזכר בה שם אחד מהאמוראים. אבל היא עכ״פ מאוחרת לרבי שכבר הוזכר בה. ואם יאמר האומר שאני מן המקדימין בלא ראיה על זאת אשיב ואדון כדרכי בדברים כאלה לומר כן נמצא וכן היה. ואומר אם הענין הוא פיוטי ומגזים אע״פי שנתלה הדבר באיזה תנא קדום אינני מחליט קדמותו שאפשר שלהשביח דבריו תלה עצמו באילן גדול. וכן אם נמצא בו דבר שאפשר להשדו בזיוף להחזיק בידי איזו כת מן הכתות לא אקבל קדמותו בלי ראיה מכרחת. וכן אם יש מקום לתלות שאינו אלא מלוקט מהגמרות ושאר הברייתות לא אקבל קדמותו בלי ראיה מוכחת. אבל דבר שהוא לעצמו. ובסגנון שאר דברים שהם כיוצא בו ואין בידי ראיה לאחר משאר דברים הדומים לו. ע״ז אני דן כאן נמצא וכאן היה.[1] וע״כ אומר שהברייתא הזו היא כשאר הברייתות שהוקדמו עכ״פ לחיבור הגמרא:

אור ליום ג׳ כ״ח אדר שני. העדפת תֹּסֹרֹהֹ על אחרי המשכן לפ״ק.

מאיר איש שלום.

---

[1] הערה. במה דברים אמורים בספרים שכבר נתקבלו בישראל וגדולי ישראל נתעסקו בהם. אבל אם יבא אדם ויאמר ראה זה מצאתי והוא ספרו של רשב״י. אין אנו מאמינים לו עד שיביא ראיות מכריחות שהוא ספרו של רשב״י וכמעשה שהיה. וכן אם יבא אדם וידפיס ספר ויאמר שהוא חזות יעדי החוזה שידענו ממנו שהיה בעולם. או יאמר ספר מלחמות ה׳ מצאתי ויהיה סגנון הספר כסגנון והב בסופה. או יאמר ספר הישר מצאתי ויהיה בסגנון שמש בגבעון דום. אף על פי שידענו שהיו בעולם לא נאבה לו ולא נשמע אליו. ונאמר לו צא ובשר לילדים ולנשים שדעתן קלות עליהן. כי טיבן של ישראל ומעלתם הוא שאמר עליהם משה רבינו והן לא יאמינו לו, ונתן השם בידו מופתים על דברים שלשעתן. אבל כשבא ליתן תורה לישראל אמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. מכלל שעדיין לא האמינו בו. ואלמלא מעלתנו זאת כבר לא היינו עוד בעולם. וע״כ אומר לזה שבא בימינו והדפיס ירושלמי לקדשים שנצרכים אנו בו לראיות שהיה בעולם. איה לך ההנפק והאיש־תא שהוא הוא הירושלמי הנאבד. שכבר קרו דברים כאלה. שעמדו אנשים להשטות העולם ותלו עצמן באילן גדול:

ברייתא דמלאכת המשכן

רבי אומר עשר תרומות הן, תרומה גדולה ותרומת מעשר חלה וביכורים. ותרומת איל נזיר ותרומת לחמי תודה ותרומת חזה ושוק הימין, ותרומת הארץ ותרומת מדין ותרומת שקלים. ותרומת המשכן: תרומה ותרומת מעשר חלה וביכורים ותרומת איל נזיר ותרומת לחמי תודה ותרומת שלמים לכהנים: תרומת הארץ לכהנים וללוים ולנתינים ולמקדש ולירושלם: תרומת מדין לאלעזר הכהן, תרומת שקלים לאדנים: תרומת המשכן שממנה היו עושין גופו של משכן ושמן המאור וקטרת הסמים ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול:

רבי אומר וכו'. זה המאמר הוא כעין פתיחה לברייתא דמלאכת המשכן. ובילקוט סמכו למקרא ומתחיל ויקחו לי תרומה. ומונין אלו התרומות ומבוכה גדולה בנוסחאות ע"כ רואה אני להקדים המקראות כסדרן שהוזכרו בהן התרומות. א') תרומת המשכן. דבר אל בנ"י ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה ב'). ב') שוק הימין ואיל המלואים להקטרה. ואת שוק הימין כי איל מלואים הוא וגו' וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הורם מאיל המלואים וגו' (שם כ"ט. כ"ב וגו' עד כ"ז) ולשון רש"י שם לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האימורים אלא זו בלבד. ג') תרומת שלמים. והיה לאהרן ולבניו וגו' כי תרומה הוא ותרומה יהיה מאת בנ"י מזבחי שלמיהם תרומתם לה' (שם שם כ"ח) וכפל בויקרא (ז'. ל"א וגו') והיה החזה לאהרן ולבניו ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן מזבחי שלמיכם וגו' כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בנ"י מזבחי שלמיהם וגו'. ונזכרו תמיד בתורה חזה התנופה ושוק התרומה ופי' הרמב"ן (בפי' שמיני י' כ"ו) שנקראת שוק התרומה על שם תרומה הראשונה באיל המלואים שהיתה להקטרה. ד') תרומת שקלים. זה יתנו וגו' מחצית השקל תרומה לה' (שמות ל' י"ג). ה') תרומת תודה. והקריב ממנו אחד מכל תרומה לה' (ויקרא ז' י"ד) לשון רש"י לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד וכו' חוץ מחזה ושוק שבה וכו' והתודה קרויה שלמים. ו') תרומת בכורים. וכל תרומה לכל קדשי בנ"י אשר יקריבו לכהן לו יהיה (במדבר ה' ט') ואמרו בספרי והובא ברש"י עה"ת בשם ר' ישמעאל. וכי תרומה מקריבים לכהן וכו' בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו נתונים לכהנים. ועוד אמרו ותרומת ידך (דברים י"ב י"ז) אלו הבכורים. ז') תרומת איל נזיר. ולקח הכהן את הזרע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת וגו' קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה (במדבר ו'. י"ט וכ') ולשון רש"י החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן מלבד חזה ושוק הראוים לו מכל שלמים וכו'. ח' וט') תרומת גרן היא תרומה גדולה ותרומת חלה. והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אתה (שם ט"ו. י"ט וכ') ואמרו בספרי תרימו תרומה לה' בתרומה גדולה הכתוב מדבר או אינו אלא בתרומת חלה כשהוא אומר חלה תרימו תרומה הרי חלה אמורה וכו' דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר לפי שהוא אומר ראשית דגנך תירשך ויצהרך (דברים י"ח ד') חובה. אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל תרימו תרומה לה' חובה ולא רשות. וכתיב כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לה' לך נתתים (במדבר י"ח י"ב) ופרש"י ראשיתם תרומה. ובספרי כל חלב וגו' זו תרומת מעשר (ובילקוט זו תרומה גדולה ותרומת מעשר) ראשיתם זו ראשית הגז. אשר יתנו זה הזרוע והלחיים והקיבה. לה' זו חלה (ובענפי יהודה כתב ועתה אפרש תרומה כתיב

ראשיתם אשר יתנו לה' לך נתתים וזה קאי על תרומה גדולה ולא מצינו בתורה דתרומה גדולה תרומה מיקרו. ולא דק. ואי הוה מני הכי דכתיב בהו ראשית היה לו למנות ג"כ ראשית הגז). י') תרומות מעשר. כי את מעשר בנ"י אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוים וגו' ואל הלוים תדבר וגו' והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר (במדבר י"ח כ"ד וגו') ואמרו בספרי קראו המקום תרומה עד שיוציא ממנו תרומת מעשר. וכ"ה ברש"י עה"ת. י"א) תרומות מדין. במלחמת מדין כתיב ונתתה לאלעזר הכהן תרומת ה' (שם ל"א כ"ט) וכתיב ויתן משה את מכס תרומת ה' לאלעזר הכהן (שם מ"א). י"ב) תרומת הארץ. כתיב ביחזקאל (מ"ח י"ב) שהוא קורא תרומת הארץ מה שמיוחד למקום המקדש ולשבת הכהנים והלוים ולעובדי העיר. אמר שם והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ וגו'. ופירש שם למי ניתנה תרומת הארץ. ואמרו בב"ר פ"ב שזה שנאמר שם (י"ט) והעבד העיר יעבדוהו וגו' היא הגבעוני דהיינו הנתינים. ועפי"ז י"ב תרומות הן. אמנם אם לא נמנה תרומת איל המלואים ונאמר שהיא אחת עם תרומת השלמים אלא שוק הימין באיל המלואים ובשאר שלמים שנשאר לו השם שוק התרומה שהיא לכהנים. ישארו עכ"פ י"א תרומות. וכשנחלקם לסוגים. יהיו מזרע הארץ ביכורים תרומה גדולה ותרומת מעשר וחלה שהן ארבע. ומהקרבנות תרומת תודה ותרומת שלמים ותרומת איל נזיר שהן שלש. וישארו מה שאין נופלות תחת אלו הסוגים והן מחפלים שונים. תרומת המשכן ותרומת שקלים תרומת מדין ותרומת הארץ שהן ארבע. והן בכללן אחת עשרה תרומות ולא עשר. והנה היה מקום שלא למנות תרומת מדין שאינה לדורות. אבל רבי ע"כ מנאה שהרי אמר בפרטן תרומת מדין לאלעזר הכהן. אמנם נמצא שאין המנין עשר בדיוק. בספרי ואתחנן פי' כ"ו י' לשונות נקראת תפלה וכו' ובפרטן הן יותר וכתבתי במ"ע אות ע' כלו' הרבה לשונות וכן מצאתי בתנחומא שם בהרבה שמות נקראת התפלה וכו'. ובמכילתא בשלח מס' ב' פ"ד עשרה נסים נעשו לישראל על הים וכו' ובפרטן הן יותר והאריכו בזה המפרשים וכתבתי במ"ע אות ד' והאמת שמנין עשרה לאו דווקא אלא כלו' הרבה נסים. והסכים לזה מוהר"ז שעכטער באדר"נ פל"ג הערה כ"ג וקיים וע"ע בערוך ערך עשר (בערכו ע"ש) שהביא מרב האיי גאון שאלו ממנו עשר קדושות שמנינו בריש כלים כשתחשוב אותן יבאו י"א. והשיב שאין ארץ ישראל בכלל הקדושות אלא עשר קדושות בארץ ישראל קאמר. ואין זה אלא דחוי בקש. שוודאי א"י קדושה נגד שאר הארצות כדכתיב ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם (יהושע כ"ב י"ט) וכתיב ואתה על אדמה טמאה תמות (עמוס ז' י"ז) ולשון המשנה היא עשר קדושות הן א"י מקודשת מכל הארצות ומה היא קדושתה וכו'. ועיי"ש בר"ש. אלא מחוורתא דעשר לאו דווקא אלא שתפסו מנין מסויים. ועיי' קידושין (ג' ע"א) ובבא קמא (ה' ע"א) ובכ"מ שפירשו מניינא למעוטי מאי. וע"ע בתוספות ריש ר"ה וריש ב"ק מה שהעירו על מלת הן:

תרומה גדולה ותרומת מעשר חלה וביכורים. כ"ה בהוצאת מו"ה חיים פלעש ובכת"י מוה"רא עפשטיין. ובאיך נוסחאות ליתא למלת גדולה: ותרומת איל נזיר. וכן לקמן בפרטן. בדפוס ובכת"י שנזכרו. ובאיך נוסחאות ותרומת נזיר. ובילקוט ובס' והזהיר נשמטה לגמרי (ובענפי יהודה כתב שנכללה בתרומת שלמים ותודה. ושכח את הזרוע): ותרומת לחמי תודה. וכן לקמן בפרטן. בדפוס ובכת"י הנ"ל ובאיך נוסחאות ותרומת תודה. (והביא בעל ענפי יהודה כת"י פאריז ותרומת התודה ארבעים לחמי התודה ארבעה הן מיני לחם בתודה ועשרה מכל מין ומין וכתיב והקריב וגו'. ותוספת פירוש היא): ותרומת חזה ושוק הימין. היינו תרומת שלמים. וליתא בנוסחאות אבל בילקוט הזכיר בסוף ותרומת שלמים. ומקומה כאן. ובהוצאת מוהר"ח פלעש ותרומת הימין ומחקה המו"ל לפי שלא נזכרה שם בפרטן ותרומת הארץ נזכרה בפרטן ולא נזכרה כאן ע"כ מחקה והביא תחתיה תרומת הארץ. ובאמת קטועה היא ונחסרו הב' מלות חזה ושוק. אבל שתחסר תרומת שלמים ממנין התרומות היא דבר שלא יעלה על הלב וע"כ הגהתי. ותרומת הארץ ותרומת מדין ותרומת שקלים ותרומת המשכן. כבר הזכרתי שבהוצאת מוהר"ח פלעש חסירה תרומת הארץ. ובילקוט ותרומת הארץ [ותרומת] שקלים ותרומת משכן ותרומת מדין ותרומת שלמים (כמו שהזכרתי לעיל). ובדפוס אופיבאך ותרומת הארץ ותרומת מדין ותרומת שקלים ותרומת המשכן ותרומת חולה לארץ. והסגירו ותרומת חו"ל במחברות עגולות לפי' המחיקה. ובהוצאת מוהר"א יעללינעק מנה בסוף ותרומת ח"ל. וכ"ה בכת"י מוהר"א עפשטיין. וחסר שם ותרומת מדין והוגה בגליון. ובכת"י אוקספארד ליתא ותרומת ח"ל. וכן בכפתור ופרח פ"א ליתא. ובס' והזהיר ותרומת מדין ותרומת הארץ ותרומת השקלים ותרומת המשכן ותרומת חולה לארץ. ובכת"י פאריז (הביא בענפי יהודה) ותרומת שקלים ותרומת הארץ ותרומת המשכן ותרומת מדין ותרומת הדשן ויש אומרים אף תרומת הקומץ שנאמר והרים ממנו בקומצו וגו'. ועיי' לקמן בפרטיהן. ובלי ספק שתרומת חולה לארץ באה לפנים מגליון:

תרומה וכו' ותרומת שלמים לכהנים. כ"ה בהוצאת מוהר"ח פלעש אלא שחסירה תרומת שלמים (או תרומת חזה ושוק הימין). ובילקוט ליתא ותרומת שלמים אבל חסירה תרומת איל נזיר וכן חסירה מלת לכהנים. ובס' והזהיר תרומה ותרומת מעשר וחלה ותרומת חוצה לארץ ובכורים ותרומת תודה לכהנים. ותרומת איל נזיר ותרומת שלמים ליתנייהו. ובדפוס אופיבאך תרומה וכו' ותרומת נזיר ותרומת תודה ותרומת חוצה לארץ לכהנים. והוסגרה ותרומת חוצה לארץ במחברות ותרומת שלמים ליתא. וכ"ה בהוצאת מוה"רא יעללינעק. ובכת"י אקספארד ותרומת תודה לכהן ותרומת הארץ לכהנים וללוים. ובכת"י פאריז תרומת (צ"ל תרומה) לכהנים ותרומת מעשר ללוים ומן הלוים לכהנים חלה ביכורים ותרומת תודה לכהנים. ואיל נזיר ושלמים ליתנייהו: תרומת הארץ וכו' בהוצאת מוה"רח פלעש ותרומת בטעות. וכן בילקוט שחסירה בו מלת לכהנים הקודמת. וכן ליתא בילקוט ולנתיבים: תרומת מדין וכו'. בכ"תי פאריז אחר בבא זו תרומת הדשן אצל המזבח:

תרומת המשכן וכו'. בהוצאת מוה"רח פלעש נקטע וחסר מן גופו עד ארכו. ובכת"י מוה"רא עפשטיין תרומת משכן ממנה נעשה גוף המשכן ושמן המשחה וקטרת הסמים ובגדי כהונה. ובכת"י אקספארד ממנה נעשה משכן ושמן המאור וכו'. ובכפתור ופרח שממנה היו עושין גופו של משכן ושמן המשחה וקטרת הסמים ובגדי כ"ג ובגדי כהנים: גרסינן במגילה (כ"ט ע"ב) דפליגי התם בפירוש המשנה ר"ח אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים. מאי פרשת שקלים רב אומר צו את בני ואמרת אליהם את קרבני לחמי (וכלו' הפרשה שבשבילה השקלים באים) ושמואל אמר כי תשא. בשלמא למ"ד כי תשא היינו דקרי לה פרשת שקלים דכתיב בה שקלים. אלא למ"ד את קרבני לחמי מידי שקלים כתיבי התם. אין טעמא כדר' טבי (כן הגיה הב"ח עיי"ש) וכו' אלא למ"ד כי תשא קרבנות מי כתיבי שקלים לאדנים כתיבי (רש"י התם כדכתיב ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד והן השקלים שנעשו מהן אדני המשכן כדכתיב וכסף פקודי העדה וגו' לצקת את אדני הקודש וגו') כדתני רב יוסף שלש תרומות הן של מזבח למזבח ושל אדנים לאדנים ושל בדק הבית לבדק הבית (רש"י שלש תרומות נאמרו שם וכו' עיי"ש. ועיי' ברש"י עה"ת בכי תשא כ"ו. ולבדק הבית הוא שני יואש המלך להביא מיהודה ומירושלם את משאת משה עבד ה' דהי"ב כ"ד. ו' וכו'). ובירושלמי דריש שקלים גרסינן ר' חגי בשם ר' שמואל בר נחמני שלש תרומות נאמרו בפרשה זאת תרומת אדנים ותרומת שקלים (כלו' שקלים דמשנה דהיינו לקרבנות) ותרומת המשכן. דבר אל בני ויקחו לי תרומה זו תרומת אדנים. מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי זו תרומת שקלים (בפי' תקלין חדתין מדכתיב בכל התרומות תרומה סתם ובהך כתיב תרומתי כלו' תרומה שלי ומדייק דקאי אתרומת שקלים שהיו לוקחין ממנה קרבנות לגבוה) וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זו תרומת המשכן (בפי' הנזכר ומדהך תרתי לתרומת שקלים ומשכן אתיין על כרחך הך ויקחו לי תרומה אתיא לתרומת אדנים) תרומת המשכן למשכן וכו'. תרומת שקלים לקרבן וכו' תרומת האדנים העשיר לא ירבה וגו' א"ר אבון אף בפרשה הזאת נאמר בה ג' תרומות מחצית השקל תרומה לה' יתן תרומת ה' לתת את תרומת ה'. והנך אמוראי כללו תרומת בדק הבית בתרומת המשכן. והובאו המאמרים בילקוט בפ' תרומה אלא שהוא מקוטע. ותנא דברייתא דילן מונה התרומות כפשוטן של המקראות. וברייתא עתיקה היא דרבנן בתראי היו מונין שלש עשרה תרומות י"א דאמרן ותרומת שקלים דקרבנות. ותרומת בדק הבית ע"פי מדרשם:

פרק א'.

המשכן ארכו שלשים אמה ורחבו עשר אמות וגובהו עשר אמות. ר' יוסי אומר ארכו שלשים ואחד אמה:

כיצד היה מעמיד את המשכן. היה נותן ארבעים אדני כסף בצפון וארבעים אדני כסף בדרום וששה עשר במערב וארבעה במזרח הרי מאה אדנים, שנאמר מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (שמות ל"ח כ"ז):

כיצד היה מעמיד את הקרשים, היה נותן עשרים קרש בצפון ועשרים קרש בדרום ושמנה במערב, אבל במזרח לא היה שם קרש אלא ארבעה עמודי שטים שעליהם היו נותנים את הפרכת. שנאמר ועשית פרכת וגו'

ונתתה אותה על ארבעה עמודי שטים מצופים זהב וגו' ונתתה את הפרכת תחת הקרסים (שם כ"ו. ל"א עד ל"ג): והיה עושה את האדנים חלולין וחורין את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן וההריין חציו באמצע ועושה לו שתי יתדות כמין שני חווקין ומכניסן לתוך שני אדנים. שנאמר שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו (שם שם י"ט). ושני הסינין יוצאין מתוך הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע הזכר בתוך הנקבה שנאמר משלבות אשה אל אחותה (שם י"ז) דברי ר' נחמיה. שר' נחמיה אומר אין ת"ל משלבות ומה ת"ל משלבות שעשה להם שלבין כסולם המצרי: היה חורין את הקרש מלמעלן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן בתוך טבעות של זהב. כדי שלא יהו נפרדים זה מזה. שנאמר ויהיו תאמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת (שם כ"ד) שאין ת"ל אל הטבעת האחת ומה תלמוד לומר אל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח:

אמר ר' נחמיה עובין של קרשים מלמטה אמה אחת ומלמעלה היו כלין והולכין עד כאצבע. שנ' ויהיו תאמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו. ולהלן הוא אומר ים המלח תמו נכרתו (יהושע ג' ט"ז) מה להלן כלין והולכין אף כאן כלין והולכין. ר' יודה אומר הקרשים עובין אמה אחת מלמטן ואמה אחת מלמעלן. שנ' ויחדו יהיו תמים על ראשו:

וכל קרש וקרש היו בו שתי טבעות של זהב אחת מלמעלה ואחת מלמטה שבהן היו נותנין את הבריחים:

והבריחים שנים העליונים ושנים התחתונים. של רוח דרום ארכו של כל אחד ואחד חמש עשרה אמה. נמצאו השנים ארכן שלשים כנגד עשרים קרשים. והאמצעי ארכו שלשים אמה כנגד עשרים קרשים שמשקיע באמצע הקרשים מן המזרח למערב. שנאמר והבריח התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה (שמות כ"ו כ"ח). כשם שהיה עושה לקרשים שבדרום כך היה עושה לקרשים שבצפון. אבל במערב אינו כן אלא ארכו של אחד מן העליונים והתחתונים שש אמות כנגד ארבע קרשים והאמצעי שתים עשרה כנגד שמנה קרשים:

והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים מקום עוביין של קרשים מצופין זהב. שנאמר ואת הקרשים תצפה זהב (שם שם כ"ט). ואת טבעותיהם תעשה זהב בתים לבריחים וצפית את הבריחים זהב (שם) שאין ת"ל בתים לבריחים ומה ת"ל בתים לבריחים מקום שהבריח נכנס:

וצפית את הבריחים זהב. כיצד היה עושה. היה מביא שתי פיפיות של זהב ארכה של כל אחת ואחת אמה ומחצה ונותנן בחללו של קרש מקום שנותנין את הבריחים:

המשכן ארכו וכו'. כ"ה ברוב נוסחאות ובילקוט רמז ש"ע ובס' והזהיר ומשכן ארכו וכו' וכ"ה בכת"י הנ"ל. ובהוצאת מוה"רח פלעש המאמר קטוע ומתחיל ארכו (כמו שהזכרתי לעיל) וגרס וגבהו כרחבו וכ"ה בכת"י הנ"ל. ובהא דר' יוסי נשתבשו המפרשים. ר' אייזק שייאר בדפוס אופיבאך העיר. לענ"ד קמפלגי בפלוגתא דר"י ור"נ שבת דף צ"ח ודו"ק. ועל זה תפס בעל מקדש אהרן (אלא שייחס הדבר לענפי יהודה) וכתב. והפלוגתא הוא שם בעובי הקרשים וע"כ שכוונתו שר' יוסי ס"ל כר"נ שעביו אמה גם מלמעלה והחלל עם כותל המערב ל"א אמה ותמה דה"ל לפלוג גם ברחב ולאמר ורחבו י"ב. ובזית רענן כתב דקושיא חלל שבין עמודי המזרח. ויהיו דברי ר' יוסי כשיטת דמס' מדות שהביא

רש"י כ"ו ה' שמן היריעות אמה לכסות עובי העמודים שבמזרח. ושהעמודים היו אמה על אמה הוא בילקוט פקודי סוף רמז תכ"ב. ויפה הסביר הענין הרב מלבי"ם במקרא ועשית מסך (כ"ו ל"ו) אלא שלא הזכיר את הז"ל. אמר חומש עמודי שטים עובי כל עמוד אמה על אמה ושנים האלונים היו עומדים במקצוע גבוה לקרשים כמו שמבואר ומדברי התוס' בזבחים (דף ס') שלא היו גפופים לפתח אהל מועד שהיה פרוץ במלואו. ובמקום הווים פליגי שלרבנן היו הווים בפנים נגד המערב והמסך היה מבפנים. ולר' יוסי היו הווים קבועים מבחוץ והמסך תלוי בחוץ ואמה של עובי העמודים נחשב אל המשכן. וגם על זה השיג בעל מקדש אהרן ומעירובין (כ"ג ע"ב) דאיתרי שם אמקרא ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים פשטיה דקרא במאי כתיב אמר אביי העומד ומשכן על שפת חמשים כדי שיהא חמשים אמה לפניו ועשרים אמה לכל רוח ורוח. והביא עוד מילקוט רמז שע"ד ר' יוסי אומר שאין תלמוד לומר חמשים בחמשים ומת"ל חמשים זה לפני האהל. אמנם משום קושיא זו אין לדחות הדברים. דע"כ אלה המוכיחים לאו דוקא. ולשון רש"י שם בד"ה ועשרים לכל רוח שהמשכן ארכו ל' וכו' וכשאתה מעמידו לסוף המשים ובאמצע רחבה של חצר נשארו מחמשים על חמשים של חצר עשרים אמה לשלש הרוחות אלא שעובי הקרשים ממעט מהן אמה לכל צד והכא (הלכה מ"ב) [כללא קמ"ב. (כן הגיה הב"ח)] ועובי הכתלים בכלל העשרים של כל רוח ולפניו למזרחו לא היו קרשים אלא מסך דהיינו וילון. (ועיי' ברמ"א ה' ומעשר שני סק"ב וה' בית הבחירה פ"ו ה"ט דעובי החומה כלפנים) ומעתה כשם שאתה מוכרח לומר עשרים חסר אחת כך הם חמשים חסר אחת לר' יוסי אלא כללא קמ"ב. והוא בעל מקדש אהרן סרס הדברים והגיהם דר' יוסי על בריח התיכון אמר למילתיה שהיה בו ל"א אמות שהבריח התיכון של צפון ודרום הולך גם דרך עובי המקצעות עיי"ש. והדבר רחוק לשבש הספרים. ומה שאמר בענין הבריח התיכון נמצא שהיה ארכו ל"ב אמה ונדבר על זה להלן:

כיצד היה מעמיד את המשכן וכו' כ"ה הנוסחא בדפוס אופיבאך וכ"ה נכון שבתחלה בונין את היסודות ואח"כ את הכתלים ואח"כ את התקרה. ובשאר נוסחאות נשתרבב זה המאמר ונכנס לבין הדבקים לקמן בתוך המאמר כיצד היה מעמיד את הקרשים ועיי' לקמן. והביא כאן סוף המקרא והוא בתשלומו ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים וגו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין ארכו שלשים ואחד כיצד ומעמיד את הקרשים נותן וכו' ועיי' מה שאכתוב לקמן בפ"ה בענין שינויי הסדר המאמרים בהוצאת אופיבאך:

כיצד וכו' את הקרשים וכו'. בילקוט ג' קרשים בכולא ובהוצאת מוה"רא יעללינעק המקראות מסורקין ומשובשין. ובס' והזהיר כאילו היה וכו' במזרח לא היה בו קרש וכו' שהיו נותנין עליהן וכו'. וגם שם המקראות משובשין. ובכת"י פארים לא היה בו קרש אלא ה' עמודי שטים מצופים זהב שעליהם היו נותנין מסך הפתח לפתח המשכן. ואין זה אלא טעות המעתיק באשגרת לישנא דמזרח. אבל באמת אמזרח דסוגיה במערב קאי (אחרי כתבי ראיתי שבכת"י אקספארד כתוב במזרח לא היה קרשים אלא ארבע עמודים שעליהן המסך שנ' ועשית מסך. וזה שיבוש). ובהוצאת מוה"רח פלעם היה נותן עשרים (קרניו) [קרשיו] בצפון ועשרים בדרום ושמונה וכו'. וגם הוא נשתבש במלת במזרח והגיה מדעתו כבכת"י פארים. ובכת"י מוה"רא עפשטיין ועשרים בדרום ושמונה במערב וכו' שעליהם נותנים הפרוכת שנ' ונתת אותה וגו':

והיה עושה את האדנים וכו'. בילקוט היה עושה וכו' ועושה בו שתי ידות כמין שני חמוקין וכו'. ובס' והזהיר היה עושה וכו' וחורץ את הקרשים וכו' והחורץ (צ"ל והחריץ) חליו ועושה לו שתי יתידות כמין שני חמוקין וכו'. וכ"ה בהוצאת מוה"רא יעללינעק. ושם איתא והחרץ חליו. ובהוצאת מוה"רח פלעם וחרץ את הקרש וכו' וחורץ חליו וכו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין וחורץ הקרש למטה וכו' וחורץ חליו באמצע וכו' חווקין. ובכת"י אוקספארד היה עושה האדנים חלולין חרוץ ולמטה רביע ומכאן וכו'. ולשון רש"י עה"ת (שמות כ"ו כ"ה) כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן. היה עושה את האדנים חלולין וחורץ את הקרש וכו' והחריץ חליו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמוקין ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה (כל זה מדברי רש"י וכן פירש לעיל משולבות. ובהוצאות הסגירו מן ולי נראה עד כמין שני שליבות במחברות וזה שיבוש שאם באו להסגיר היה להם להסגיר עד כמין שליבה ועד בכלל לפי שכל זה היא הפסק באמצע. וברש"י יקן ומנחת רפ"ב ליתנייהו למחברות) ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ וכו' כך היא המשנה והפירוש שלא הבאתי למעלה בסדר המקראות. ולשונו למעלה היא בפי' י"ז. שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה. מניח רביע לחבו

מכאן ורביע רחבו ומכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע ואותן הידות מכניס לאדנים שהיו חלולים. והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים מ׳ זה אצל זה. וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשה צדיהן. רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן. שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת האדנים שיפסיקו ביניהן וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה. ובשבת (צ״ח ע״ב) בד״ה כר׳ יהודה לשונו קצרה וברורה. שהאדנים גבהן אמה וחלולין הם והקרשים חרוצין למטה באמצע חצי אמה רחב בגובה אמה. ונשאר חצי אמה לכאן וחצי אמה לכאן והן שתי ידות לקרש האחד ומחסר מן הידות מבחוץ ומשני צדיהן לרבוע על עובי דופני האדן כשנועץ שתי הידות בשני אדנים כדי שיהיו הקרשים תכופות ומשולבות אשה אל אחותה ולא יהא האדן מפסיק ביניהם. ועוד שם בד״ה חרוצים היו הקרשים. כמו שפרשתי חצי אמה באמצע רחבן מלמטה בגובה אמה ונשארין הידות לכאן ולכאן וגם הם חרוצים מבחוץ כשיעור עובי דופן האדן ברחב ובגובה אמה עד האדן לרבוע על האדן שיהו משולבות קרש אל קרש ולא יפסיק עובי שני האדנים ביניהם. וחלולים היו האדנים. שבאותו חלל היו תוקעין ידות הקרשים. ולפני הרמב״ן היתה הנוסחא ברש״י והחריץ שבאמצע הידות חצי רחב הקרש. ועיי׳ ברמב״ן מה שהקשה על רש״י ובמזרחי מה שהשיבו (והרמב״ן והמזרחי תפסו בגי׳ רש״י חווקין). ובאמת לפי הענין עולין דברי רש״י יפה אבל אין פרושו מסכים עם לשון הברייתא. ופשוטת לשון הברייתא היא שרוחב הקרש אמה וחצי. וחורץ רביע אמה מכאן ומכאן ונשארה אמה באמצע הקרש. וחורץ חציו של הקרש הנשאר (או והחריץ בהפעיל) באמצע דהיינו חצי אמה. ונשארו רביע אמה מכאן ורביע אמה מכאן ועושה לו שתי יתידות. וכיון שכל אדן ואדן הוא משלשה רביע אמה היה החלל באמצעו מכוון כנגד היתדות. וכיון שעביו של קרש אמה והוא חורץ רביע אמה מכל צד נשאר מעובי הקרש חצי אמה. נמצא שהיתדות הן חצי אמה על רביע אמה וכן החלל באדנים. ועיי׳ ברמב״ן ובמזרחי. ובעל מעשה חושב האריך בהם עיי״ש. ובעל חכמת המשכן (ו׳ ע״א) כתב. בלשון המשנה במסכת המשכן משמע כפי׳ שפירש בפרשה וז״ל. וחורץ הקרש למטה רביע מכאן ורביע מכאן וחורץ חציו באמצע ועשה שתי ידות כמין שני חווקין ומכניסן (העתקתיו לפי שנוסחתו משונה קצת מנוסחתינו) ופירוש חלולים לא שהיו חלולים בתוכן כעשוים מטסים אלא שהיו חלולים לקבל היתידות וכן פי׳ רש״י בשבת כמו שהזכרתי לעיל. ושם בשבת הביאו ברייתא דאיתנייא בבי מדרשא בלשון קצרה. ת״ר חרוצים היו קרשים וחלולים היו האדנים. ונראים קרשים בלולאות ככוכבים ברקיע (וברש״י ונראים קרשים בלולאות מילתא אחריתי היא וכו׳).

ושני הסיגין וכו׳. כ״ה בהוצאת מוה״רא פלעם אלא שחסירה מלת אומר אחר שר׳ נחמיה. וכ״ה ברמב״ן עה״ת אמקרא משלבות אשה אל אחותה. אלא שנוסחתו יוצאין מן הקרשים וכו׳ שמשקיע את הזכר וכו׳ שעושה להם שלבים. וכ״ה בדפוס אופיבאך אלא דל״ג מלת ושני. וגי׳ הסגין יוצאין מן וכו׳ את הזכר וכו׳ מלמד שנעשה להם שולבים כסולם המצרי. ובהוצאת מוה״רא יעללינעק. הניפין (ס״א שניפין וס״א הסגין) וכולא כבדפוס אופיבאך אלא דגי׳ מלמד שנעשה להם שולפים. ובכת״י מוה״רא עפשטיין תחת הקרש האחד ושני קולים יוצאין מתוך הקרשים שנים לכל אחד ואחד וכו׳ שעשה להם שליבון. ובערוך ערך שן ה׳ (דפוס באסיליאה שכ״ט) כמעשה משכן (נראה שצ״ל במעשה) השינין יוצאין מן הקרשים פירוש כמין שיב שיוצאין מן הקרשים שנים מכאן ומשליכין אותן בהן. ואודה ולא אבוש שלא עמדתי על פירושו אמנם למדתי ממנו א׳ שהוא קורא ברייתא זו מעשה משכן. והב׳ שהיה זה המאמר בנוסחתו. ובילקוט ובס׳ והזהיר ליתא בנוסחתם. ובמדומה לי שאף בנוסחת רש״י לא היה שהרי הוא כתב בפירושו על כמין שני חווקין כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה. ובפסוק משלבות אשה אל אחותה כתב עשויות כמין שליבות סולם וכו׳ ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן וכו׳ אשה אל אחותה מכוונות זו כנגד זו וכו׳ כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה וכו׳. והרמב״ן תפש עליו וכתב והידות אין ראשיהם משופין בשפוע ממש כי חלל האדנים שוה הוא בכל האדן וכו׳ ואח״כ הביא מאמר זה מברייתא של המשכן כמו שהזכרתיו (ומלשונו אבל בברייתא של מלאכת המשכן מצאתי. ולא אמר שנו או אמרו אלא אמר מצאתי משמע ג״כ שאינה בכל הנוסחאות ולא הוו״ל לרש״י. אבל הוא מלא ברייתא שנוסחתה כך). וכתב ופי׳ שנין כענין שעושין בארגזים להדק ולחבר הדפין זה בזה כמין יתדות של עץ כמו ששנינו במס׳ כלים פי״ו מ״ו עשאן בשנין או בשוגמין אינו צריך למרח באמצע. וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות זו בזו. ומשלבות אשה אל אחותה שם לשליבות עצמן (כלו׳ שאינו פעל)

והיא לשון נקבה בכאן וכן הזכירו אותן חכמים (מכות ז' ע"ב) נשמטה שליבה מתחתיו. בסולם הנך אחר שליבותיו (שבת ק' ע"א) ולעו"פי שמלינו (מ"א ז') בין השלבים הוא כמו נשים ופלגשים. ובפירוש הר"מ בכלים כתב ופירן (הגי' במשנה בפירן) הוא שיקוב בעובי שני העצים שני נקבים נכחיים ויקח עץ דק קטן ויכנים קלתו בזה העץ והקלה השני בעץ האחר ויכה בו בקורנוס עד שיפגשו שני העצים ויהיו לעץ אחד וכו'. וכן פי' ר' האי גאון כמין שלב שמשלב את הקרשים וכו' (ועיי"ש בפי' הר"ש והרא"ש ואולי לזה כוון הערוך אבל אינו מסכים עם לשון הברייתא). ובסולם המלרי גרסינן בב"ב (פ"ע ע"א) היכי דמי סולם המלרי אמרי דבי ר' ינאי כל שאין לו ארבעה חווקין. ומלשון הפירן בה"א הידיעה משמע שמדברין מדבר הידוע שבשמעמידין ומחברין קרשים אין מסתפקין בבריחים לבד אלא עושין להם פירן. ומה שאמרו שנים לכל א' וא' לפי שמשלבות לשון רבות ואין פחות משתים. אי נמי שתי ידות לקרש האחד משלבת וגו' כמשכה מלת שתי ג"כ על השם משלבת:

היה חורץ וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. ובהולאת מוהר"ח פלעם בשבוש את הטבעות האחת. וליתא ומה ת"ל אל הטבעת האחת. ובהולאת מוה"רא יעללינעק ונותנו וכו'. ובס' והזהיר חרץ הקרש ולמעלן אלבע מיכן ואלבע מיכן ונותן בתוך טבעת אחד של זהב כדי וכו' ומת"ל אל הטבעת האחת מקום שנותנין את הקרשים. ובלי ספק שהוא שבוש. ובכת"י פארי"ז וחורץ את הקרש וכו' ונותן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שני חרילים של שני קרשים טבעת אחת לשני קרשים מיכאן בחרולים והטבעות של זהב והקרשים מלופים זהב כדי שלא וכו' וטבעות זהב לבדים. ובנוסחא זו הוספות לביאור והיא מקוטעת גם כן. ובכת"י מוה"רא עפשטיין את הקרשים למעלן וכו' ונותנן לתוך טבעות וכו' אלא הוא מקום שנותנים הבריח. ובילקוט וחורץ את הקרש מלמעלה וכו' ונותן בתוך טבעת אחת של זהב כדי וכו' שנאמר ויהיו תואמים ולמטה מה תלמוד לומר אל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבתים. ובגליון שם הבריח. ובזית רענן הגיה הטבעות. והוא קטוע קלת. וברש"י עה"ת כבילקוט וגי' לתוך. וסיומא ומת"ל וכו' לא העתיק. ומסיים כך היא המשנה והפירוש שלה הלעתי במקראות. ובמקרא כ"ד כתב ויהיו תאמים מלמטה כל הקרשים תאמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו. זהו שפרשתי שיהיו לידי הידות חרולים מלדיהן שיהא רוחב הקרש בולט לגדיו חוץ (לידי) [לידות] הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאללו וכמלא תואמים זה לזה. אל הטבעת האחת כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חרילין בשני לדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת כמלא מתאים לקרש שאללו. אמנם לא פירש כמה עובי טבעת. ונראה שזהו שאמרו אלבע מכאן ואלבע מכאן שהחריץ הוא כאלבע. גם לא אתפרים כמה יהא אוכלת הטבעת בקרש. ועכ"פ לא היו הטבעות עגולות אלא מסובות כפי עובי הקרש שהיא אמה. ולשון הרמב"ן שם ולא ידעתי למה לא פי' בהן הכתוב ואומר ועשרים טבעות זהב תעשה ויזכיר החריץ שיעשה בקרשים. ועוד היאך אומר אל הטבעת האחת בידיעה. ואולי בעבור שדרך כל בתי הקרשים לחברן כן בטבעת אחת ברלאכן קלר הכתוב ואמר הטבעת הידוע והנהוג לו (וכמו שפרשתי לעיל הפירן בה"א הידיעה) וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג. ומלאתי בברייתא של מלאכת המשכן. היה חורץ את הקרש מלמעלן וכו' ונותנן בתוך וכו' שאין ת"ל וכו' ומת"ל אל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח. ולפי זה פירוש הכתוב ויחדיו יהיו תמים על ראשו של קרש בחריץ שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונה של הבריחים שיכנס החריץ עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יחברם אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בחשוקים והברייתא אומרה שעשה משה טבעות להם. והנה נוסחת הילקוט מקום שנותנין את הבתים. היינו טבעות הבריחים כדכתיב בתים לבריחים בפסוק כ"ט. ואחרי כתבי ראיתי בכת"י אקספארד ונותנן לתוך טבעת אחת של זהב וכו' מקום שנותנין בו את הבריח. א"ר נחמיה הקרשים מלמטן עובין אמה ולמעלן כלין וכו' תמו כברתו ר' יהודה אומר מלמטן ומלמעלן עובין אמה וכו' כילד היה מעמיד הקרשים:

אמר ר' נחמיה וכו'. כ"ה בספר והזהיר אלא שכתוב שם והיו תאמים מלמטה והוא המקרא דפו' ויקהל וסוף המקרא השמיט. ובסוף כדברי ר"י שני יהיו תמים והגיה בעל ענפי יהודה שני ויחדו. והוא העיד בכת"י פארי"ז ליתא כמ"ש המחבר. ובהולאת מוהר"ח פלעם ר' נחמיה אמר עובין וכו' ולמעלה הולכין עד כאלבע שני ויחדו יהיו תמים ולהלן וכו' מלמטה ואמה אחת מלמעלה שני יחדו. ובכת"י מוה"רא עפשטיין רא"א הקרשים עובין מלמטן אמה ומלמעלן כלין והולכין עד כאלבע שני ויחדו יהיו תמים על ראשו ולהלן הוא אומר תמו כברתו ר' יהודה אומר מלמטן ומלמעלן עובין אמה שני ויחדו יהיו תמים על ראשו. (ועיי' לעיל העתקה מכת"י אקספארד) ובשאר הדפוסים ליתא לכל זה כלל וגם בילקוט ליתא. אמנם מן הילקוט אין ראיה לפי שדרכו להשמיט מה שהוא מביא מן הגמרא ומאמר

זה שהיא מהגמרא דשבת (צ״ח ע״ב). והכי איתנייא בבי מדרשא. תנו רבנן קרשים מלמטן עובין אמה ומלמעלן כלין והולכין עד כאצבע שנאמר יהיו תמים על ראשו ולהלן הוא אומר תמו כברתו דברי ר׳ יהודה ר׳ נחמיה אומר כשם שלמטן עובין אמה כך מלמעלן עוביין אמה שנאמר יחדו. ושקלי וטרי בהו בגמרא לברר דיעותיהם. ונראה שמה שהשמיטו זה המאמר באיזה נוסחאות לפי שהוא בשקילה עם הגמרא. אבל בלי ספק עקרו היא בברייתא ובבי מדרשא שינו הדברים מאיזה טעם שהיה להם. ולא איתפרש למ״ד שכלין והולכין עד כאצבע אם היו משופעין מב׳ לדדיהן או רק מצד אחד. ומסברא אומר אני שלא היו משופעין אלא מצד חוץ ומבפנים היו שוין: בילקוט ובס׳ והזהיר ובהוצאת מוה״רח פלעש ומוה״רא יעללינעק גרסו כאן המאמר דלעיל כיצד היה מעמיד את המשכן וכו׳ שסדרתיו לעיל ע״פי דפוס אופיצאך. ובכת״י מוה״רא עפשטיין כאן כיצד מקימין את המשכן. ואעתיק שינוי נוסחאותיהם. בילקוט היה נותן את הארבעים אדני כסף וכו׳ הרי מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן. ובס׳ והזהיר וארבעה במערב (והגיה המו״ל במזרח) הרי מאה אדנים שנא׳ מאת אדנים וגו׳. ובכת״י פא״ריז וארבעה אדנים בשליש המשכן למזרח תחת ד׳ עמודי שטים שעליהן נתונה הפרוכת שנ׳ והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים שלפנים ממנו היה נתון הארון והכפורת והכרובים ולוחות של סיני ולצלצת המן ומקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה (כשמונוע) [כשתיבלא] בבית עולמים שקדש הקדשים (הדבור) [הדביר] במקום הארון בשליש הבית שנ׳ והבית בהבנותו ששים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו וגו׳ וכתיב לפני הדביר עשרים אמה אורך וכו׳ אמה רוחב. אף המשכן עשה משה קדש הקדשים מקום הארון משליש הבית. הרי מאת אדנים וכו׳. ודרך הכותב הזה להוסיף ולבאר. ועיי׳ בתוס׳ שבת (צ״ח ע״ב) בד״ה דל עשר וע״ע לקמן פ״ד. ובהוצאת מוה״רא יעללינעק כיצד מקרין (פי׳ מעמיד) את המשכן וכו׳. ובהוצאת מוה״רח פלעש כיצד מקיימין את במשכן היה נותן בו ארבעים אדני כסף בדרום ומ׳ אדני כסף בצפון ועששה עשר במערב וכו׳. ונראה לעין שהיא משובשת. והמו״ל תקן הדברים בביאורו. ובכת״י מוה״רא עפשטיין אדני כסף בדרום וכן בצפון וכו׳ הרי מאה שנ׳ וכו׳:

וכל קרש וקרש וכו׳. בילקוט וכל קרש היו וכו׳ אחת למעלה ואחת למטה. ובהוצאה הנזכרת בשבוש וכל ככר וככר היו וכו׳ אחד מלמעלן ואחד מלמטה בהם היה נותן. ובמזהיר אחד למעלן ואחד למטן ובכת״י מוה״רא עפשטיין היו לו ב׳ טבעות זהב אחת למעלה ואחת למטה ובהם היו נותנים וכו׳:

והבריחים שנים וכו׳ של רוח דרום וכו׳. פתח במה דקיים לעיל היה נותן עשרים קרש בצפון ועשרים קרש בדרום ומבאר תחלה שבדרום ומקיים כמו שהיה עושה לקרשים שבדרום וכו׳. והטעם שהתחיל מן הצפון לפי שהוא מסדר מהמזרח למערב כמ״ש שמבקיע באמצע הקרשים מן המזרח למערב. וכשאתה פונה מן המזרח למערב נמצא לצפון מימין והימין קודם. ובדפוס אופיצאך שתים העליונים ושתים התחתונים וכו׳ נמלא השתים. והגהתי שנים וכו׳ נמלאו השנים. בילקוט הנוסחא מקוטעת ומשובשת. אחר הקיום שבכן היו נותנים את הבריחים בתוב. ובריחים ארכו של כל אחד ואחד שלשים אמות כנגד עשרים קרשים והאמצעי ארכו שתים עשרה אמה כנגד שמנה קרשים שמשקע באמצע הקרשים למזרח ולמערב שנ׳ והבריח בתוך הקרשים כמו שהיה עושה לקרשים שבצפון כך היה עושה לקרשים שבדרום אבל במערב אינו כן אלא ארכו של כל אחד ואחד תשעה אמות כנגד ששה קרשים והקרשים והבריחים וכו׳. וכתב בזית רענן אורכו של כל א׳ וא׳ היינו הבריח האמצעי שבכל כותל שנ׳ והבריח בתוך הקרשים והקרשים והבריחים והעמודים וכו׳ כצ״ל והשאר צריך למחוק וכ״ה שם בברייתא. והאמת שהילקוט מקוטע ומבולבל. ובס׳ והזהיר הנוסחא בענין שהיא בילקוט אלא שמתחיל ארכו של כל אחד ואחד שלשים כנגד עשרים וכו׳ שמשקיע באמצע קרשים למזרח ולמערב שנ׳ והבריח התיכון וכו׳ אבל במערב וכו׳ שמנה אמות וכו׳. והגיה בענפי יהודה תשעה אמות. והביא מן כת״י פא״ריז אורכן של כל א׳ וא׳ מן הבריחים ל׳ אמה כשיעור עשרים קרש שנ׳ ואמה וחצי האמה רחב הקרש האחד והבריח התיכון וגו׳ מן הקצה אל הקצה. ושנו חכמים במקום אחר מן האשל אשר נטע אברהם בבאר שבע עשה אותו אורכו שבעים אמה כנגד הקיפו של משכן ובנס היה נכנס ובנס היה יוצא שהיה מוקף כעגלה שנ׳ מבריח מן הקצה אל הקצה. ובברייתא זו שכינו שהבריחים שאחורי המשכן למערב כמונה קרשים אורכו י״ב אמה בין לצפון לדרום וכל בריחי מערב כן היא מדתן והבריח התיכון ממזרח למערב כן במלאכה זו וכמדה זו לצפון ולדרום. וכתב ע״ז בעל ענפי יהודה. האריך הכותב לבאר ברייתא זו עם מה שנ׳ בב״ר פל״ד (והאמת שהוספת אלו הדברים אינם בב״ר שם אבל הם בתרגום יונתן בפרשה) וגי׳ הנכונה היא כמ״ש בדפוס אופיצאך וכו׳. ובהוצאת מוה״רח פלעש כבדפוס אופיצאך אלא דגי׳ ארכן שבכל א׳ וא׳ וכו׳ באמצע קרשים וכו׳ כמו שהיה עושה לקרשים שבצפון וכו׳ שבדרום וכו׳

שש אמות לארבעה קרשים וכו'. וכ"ה ג"כ בהולאת מוה"רא יעללינעק שמתחיל ברוח דרום ואח"כ מסיים שם שהיה עושה לקרשים שבלפון וכו'. ובכת"י הנ"ל והבריחים ארכן שלשים כנגד עשרים קרשים והאמלעי ארכו י"ב כנגד שמנה קרשים שמשקיע באמלע קרשים למזרח ולמערב שני וכו' אבל במערב אינו כן אלא ארכו של כל אחד ואחד י"ב כנגד שמנה קרשים. ונוסחא משובשת היא. ובכת"י אקספארד שבהן היו נותנין הבריחים והבריחים ארכו של כל או"א שלשים אמות כנגד כ' קרשים והאמלעי ארכו י"ב אמה כנגד שמנה קרשים שמשוקע בקרשים באמלעותן למזרח ולמערב שני והבריח התיכון מבריח וגו' כשם שהיה עושה וכו' אבל במערב אינו כן אלא ארכו של כל אחד תשעה אמות כנגד ששה קרשים. והקרשים וכו' ומקום עוביין וכו' ומה ת"ל בתים לבריחים מקום שהבריח התיכון נכנס. והשיבושים שבו נראים לעין. ולשון רש"י עה"ת בפסוק כ"ז חמשה לקרשי ללע המשכן האחד. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות. זה מבריח עד חלי הכותל וזה מבריח עד חלי הכותל. זה נכנס בטבעת מלד זה וזה נכנס בטבעת מלד זה עד שמגיעין זה לזה. נמלא שעליון ותחתון שנים שהם ארבעה. אבל האמלעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקלה הכותל עד קלהו שנאמר והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקלה אל הקלה. שהעליונים והתחתונים היו להם טבעות בקרשים להכנס לתוכן. שתי טבעות לכל קרש ומשולבים בתוך עשר אמות של גובה הקרש. חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה. וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונות זו כנגד זו. אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובים בעוביין והוא נכנס בהן דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים. הבריחים העליונים והתחתונים שבלפון ושבדרום אורך כל א' ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקלה אל הקלה מן המזרח ועד המערב. וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים. כך היא מפורשת במלאכת המשכן. ובפסוק שלאחריו כתב רש"י והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות וכו' אלא כל הכותל חלק מבפנים. ואוסיף כאן פי' הרש"בם לתוספת ביאור. ולירכתי המשכן תעשה ששה קרשים. שהן תשע אמות ומלפון לדרום נשאר חלי אמה בקרן מערבית אלל הלפון מכאן ואלל הדרום מכאן. ובאין שני הקרשים של מקלעות שהן אמה וחלי וממלאים אחת לגד לפון חלי אמה. והאמה מן הקרש ממלא ומשוה המשכן ומכסה את עובי הקרש לפוני. וכן אמת קרש השני ומכסה עובי קרש דרומי. נמלא האויר שבתוך המשכן עשר אמות רוחב. ופגם של מקלעות מכוסה ושוה מכאן ומכאן מרובע לגמרי זויות המשכן מבחוץ: בריחים וגו' חמשה. (חמשה טבעות) [הטבעות] בכל קרש ומבחוץ זה תחת זה להכניס בהן הבריחים מלבד הבריח התיכון שבתוך הקרשים שהיו נקובים כולם להכניס הבריח התיכון בתוכם בתוך חלל הקרשים. הרי האדנים מלמטה והבריחים החילונים ובריח התיכון הרי חוזק התיכון בתוכם בתוך חלל נקבי הקרשים גדול. לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים היו. א' בלפון וא' בדרום וא' במערב מן הקלה אל הקלה. מקלה כותל לפוני לקלהו השני וכן בדרום וכן במערב. ועל ידי המקלעות נתחבר כל המשכן כל שלש כותליו יחד. שהרי בריחי הלפון והדרום נכנסו גם במקלעות שהרי אמה מן המקלוע מכסה עובי הקרש של מקלוע השני והרי קבועים ראשי הבריחים של לפון ודרום במקלעות. ולפי דברי רבותינו בריח התיכון מתעגל בתוך שלשה הכתלים מן הקלה אל הקלה ע"י נס. ע"כ. (והוכרחתי להגיה בדבריו שאף אם יקח המקראות כפשוטן לא שהיו שנים שהן ארבעה. הנה הבריח התיכון הוא עכ"פ בכלל החמשה שלא הוזכרה בו עשייה לבד החמשה א"כ יהיו ארבע טבעות בכל קרש ולא חמשה. ועוד שהיה ל"ל חמש טבעות ועי"כ מחקתי מלת חמשה והגהתי הטבעות) והנה לפי דבריו שנכנסו ראשי הבריחים של לפון ודרום במקלעות יהיה אורך הבריח ל"א אמה. אמנם יפלא שהרי בריח מערב לשמנה קרשים הוא י"ב אמה ואיך יכנסו בריחי לפון ודרום במקלעות והרי יפגשו בבריח המערב ולריך לומר שלא יכנסו רק עד בריח המערב. כלו' בעובי הקרש עד הבריח. ועל כן אמרו שלשים אמה דהאי פורתא שהוא רביע אמה לא קחשיב. ומה שהזכיר בשם רבותינו הוא בשבת (ל"ח ע"ב) והבריח התיכון בתוך הקרשים תנא בנס היה עומד. ופרש"י שאחר שהקרשים כולן נתונים באדנים ללפון ולמערב ולדרום היה נותנו ומבריח לשלשת הרוחות ואין לך אומן יכול לעשות כן ובנס היה נכפף מאליו. ובתו' שם אומר ר"י דהכא דקאמר שבריח התיכון היה מסבב ג' רוחות פליגא אברייתא דמלאכת המשכן דהתם אומר שלא היה נס וכו' האמלעי היה הולך מרוח מזרח עד רוח מערב והיינו מן הקלה אל הקלה ולא היה מקיף כל שלש רוחות. בבראשית רבה פל"ד במקרא ויסע ישראל וגו' ויבא בארה שבע א"ר נחמן שהלך לקוץ ארזים שנטע אברהם זקינו באר שבע וכו' כתיב והבריח התיכון וגו' א"ר לוי והבריח התיכון שנים ושלשים אמה היה בו מהיכן מלאו אותו לשעה אלא מלמד שהיו מולנעין עמהן מימות יעקב אבינו

וכו'. וכפל במדרש שה"ש בפ' עד שהמלך במסבו (ועיי' ברש"י עה"ת בפ' ועשית את הקרשים ובתנחומא בד"ה ועשית יריעות עזים אמרו רבותינו ז"ל והבריח התיכון וגו' ירד ביד אבינו למצרים שהיה קשה שישמש מן הקצה אל הקצה ולא עוד אלא שאותן הארזים אמרו שירה וכו' והועתק בילקוט ונשתבשו המלות ולא עוד למלות לא עשה והגיה בזית רענן מן הקצה אל הקצה ל"א אמה ולא עוד. ובלי ספק שעשה הגהה זו ע"פי שיטת ר' יוסי שהמשכן ארכו ל"א אמה). ומעתה ד' שיטות בענין הבריחים א'. מן הקצה אל הקצה של עשרים קרשים דהיינו ל' אמה. ב'. לדעת ר' יוסי מן הקצה אל הקצה הוא מן העמוד הסמוך אל הקרשים והעמוד בכלל והיינו ל"א אמה ואין המקצעות בכלל. ג'. שיטת ר' לוי שהיה הבריח ל"ב אמה שהיה נכנס בעמוד ובמקצעות והיינו ל"ב אמה. וצריך לומר לשיטה זו שבמערב לא היה האמצעי אלא תשע אמות בתוך ששה קרשים. שאם היה י"ב בתוך קרשי המקצעות הרי הוא נפגש והבריח התיכון של לפון ודרום. אלא אם נדחוק ונאמר שלא היו בקו אחד אלא או למעלה או למטה מב' בריחים שבלפון ודרום (ואולי כן דעת הרש"בם) וראיתי ברלב"ג שכתב ואמר שהבריח התיכון לא נכנס בטבעות אבל היו הקרשים נקובים והוא נכנס בתוכם. ואם היה הענין כן הנה היה הבריח התיכון המערבי לא יתכן שיהיה מכוון כנגד הבריח התיכון הלפוני והדרומי אבל יהיה למעלה מהם או למטה. ד'. שמן הקצה אל הקצה כולל כל הג' כתלים ובכם היה עומד. ועיי' לעיל במאמר ר' יוסי: ובעל מקדש אהרן כתב מדעתו. והבריח התיכון מבריח את הקרשים מן הקצה אל הקצה ארכו ל"א וכן לדרום (שעברו גם במקצעות. ובהערותיו פי' כן דברי ר' יוסי כמו שהזכרתי לעיל) ובמערב שנים העליונים ושנים התחתונים ארכם ו' אמות כנגד ד' קרשים כמלאו השנים ארכם י"ב אמות כנגד ח' קרשים. והבריח התיכון ארכו ט' אמות כנגד ששה קרשים שאילו עבר גם דרך קרשי המקצעות (ש)היה פוגע שם בריחים התיכונים של לפון ודרום. רחב בריחים התיכונים היו שתי אמות ועביים שני טפחים. ורוחב עליונים ותחתונים אמה ועביים טפח. וכתב ע"ז בהערותיו הנה לא אשתמיט בשום מקום להשמיענו רוחב ועובי הבריחים. והביא אח"כ דברי ר' לוי הבריח התיכון ל"ב אמה והגיה בו אורכו ל' ורוחב ב' אמה ליסד השערתו. ואין זו אלא דברי נבואות. ולשון הב"ר שנים ושלשים אמה היה בו אינו מסכים להגהתו. אמנם פשוטה של הברייתא לפנינו שבריחי הלפון והדרום היו ל' אמה בעשרים קרשים והבריח במערב היה י"ב אמה שסכומם עולה ע"ב. ואחר כתבי זאת בא לידי ספר מעשה חושב ומצאתי בו שהוא מפרש בכם היה עומד שעמידתו היתה בכם ולא נתינתו והיינו שכשהיה בתוך הקרשים לא היה נוגע מצדדי הנקב אלא עומד באמצעו באויר. ונסתייע לפירושו מלשון ר' בחיי עה"ת. וכתב ויש ליתן טעם לעמידתו כך באויר כדי שכשיפרקו המשכן יהיו יכולים להכניס אצבעות ידיהם שביב לו להוציאו מן הקרשים וכו'. וכתב עוד והא דקרי להו קרא והבריח התיכון לשון יחיד י"ל מפני שביד יעקב אבינו כשהורידו עמו למצרים כדאיתא בתנחומא היה אחד ולהגיד שבחו אמר כן. ומשה חלקו לשלשת הרוחות והיינו דכתב קרא ועשית בריחים למשכן חמשה. דלפי פי' התוספת על בכם הוא עומד (עיי' שבת שם) מאי חמשה ארבעה הול"ל שהחמישי היה עשוי ועומד מזמן יעקב אבינו. אח"כ כתב וז"ל ואחר כתבי זה מצאתי ס' חכמת המשכן וכתוב בו בשם מסכת המשכן שהבריחים האמצעים ארכם שלשים אמה וכו' (עיי' לעיל בהקדמה בהערה שהעתקתיו) ע"כ תורף המשנה ואנכי לא ידעתי מקומה איה וכו'. וצריכין אנו לומר לפי דברי המשנה הזאת שהבריח התיכון לא היה כ"א שבעים אמה שהיה מתארך קלת בכפיפתו עד ע"ב. ומצאתי עוד בס' הנ"ל שהביא התרגום דיונתן בן עוזיאל וז"ל ונגרא מציעאה בגו לוחיא משלביש מן סייפי לסייפי מן אילנא דנציב אברהם בבארא דשבע וכד עברו ישראל ית ימא קטעו מלאכייא ית אילנא וטלקוהו לימא והוה טפי על אנפי מיא והוה מלאכא מכריז ואמר דין הוא אילנא דנציב אברהם בבארא דשבע וצלי תמן בשום מימרא דה'. ונסבוהו בני ישראל ועבדא מיניה נגרא מציעאה אורכיה שבעין אמין ופרישן מתעבדין ביה. דכד הוה מוקמין ית משכנא הוה מתגלגל והוה כעבכנא חזור חזור מלגיו ללוחי משכנא וכד הוה מתפרק הוה פשוט הי כחוטרא ע"כל ובזה אתי שפיר דכתב ביה ועשית וכו' ע"כל. ואני מא"ש העתקתי התרגום מן הנדפסים כי בס' מעשה חושב היא משובש. ופי' המפרש ליונתן כ' קרשים לדרום וכן ללפון הרי ס' אמות. ואח"כ הקרשים שברחבן י"ב אמות חסר מהם ב' אמות שהיו מובלעים בעובי הקרשים שבלדן כדפרש"י נמלא שהיה הבריח התוכון ע' אמות ארכו ופליג אברייתא דמלאכת המשכן ע"כ. וזהי שיטה ד'. וחיבור המקצעות בכתלי לפון ודרום היה על ידי טבעות כדכתיב לשני המקצעות יהיו. ופרש"י והקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש הדרומי והלפוני ורוחב קרש המקצוע שבצדר מערב נכנס לתוכו ממלאו שני הכתלים מחוברים. כן יהיה לשניהם. לשני קרשים שבמקצוע לקרש שבסוף לפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצעות:

והקרשים והבריחים וכו'. כדמייתי קרא. ובעמודים מפורש במקרא. בעמודי הפרכת כתיב ונתתה אותה על ארבעה עמודי שטים מצפים זהב וגו' (כ"ו ל"ב). ובעמודי המסך כתיב ועשית למסך חמשה עמודי שטים וצפית אותם זהב (שם ל"ז) אבל באדנים מקום עוביין של קרשים לא ידענא היכא רמיזו. ובס' מעשה חושב כתב דמלת ואת במקרא ואת הקרשים תצפה זהב (מקיק) [מרבה] לאדנים שהם עם הקרשים. והוא צדד לפרש דלאו אאדנים קאי אלא אקרשים שאף צד עוביין היה מצופה. אלא מדקאמר מקום עוביין ולא עוביין שמע לא כל העובי המכוסה מצופה דלמה יצפו המקום השמור מן העין אלא כמין חוט של ציפוי היה בעובי הקרש מכאן ומכאן על כל גבהו שהעין שולט קצת בין קרש לקרש אע"פי שהם מהודקים. ואח"כ צדד לפרש מקום עוביין למעלה שעליו נחות היריעות. אמנם על כולם יש לתמוה שלא סמך מקום עוביין של הקרשים אצל והקרשים. אלא שנאו אחר והאדנים. ועוד דלא קתני ומקום בוי"ו. ועל כן פירש על האדנים מקום שנח עובי הקרש וגזירת הכתוב היא שיהא הקרש עומד על הזהב. ועיי' במקדש אהרן פ"ד שכתב שהיה יקר להם ירושת יעקב אבינו מזהב ומפני זה יהיו מצופים כל הקרשים והעמודים אפי' במקום שנוגעים זה בזה ובמקום שנוגעים בטבעות העליונים והאדנים וכל שטחם סביב וכו'. וכל זה רחוק. ובנוסחאות מצופה זהב והגהתי מצופין. באיזו נוסחאות וכן בכת"י מוה"ר עפשטיין חסירה מלת והקרשים. ושם בכת"י גרס באמת ומקום עוביין: שנאמר ואת הקרשים וגו'. בילקוט ואת הקרשים תצפה זהב שאין ת"ל בתים לבריחים מקום שהבריח נכנס. ואח"כ מתחיל ויצף את הבריחים זהב כיצד עושה היה מביא וכו'. וכ"ה בהוצאת מוה"ר יעללינעק. ובדפוס אופיבאך שנ' ואת הקרשים תצפה זהב בתים לבריחים שאין ת"ל בתים לבריחים ומת"ל בתים לבריחים. וכ"ה בכת"י מוה"ר עפשטיין ואח"כ כבילקוט. וכ"ה בהוצאת מוה"ר פלעש אלא דגרס מקום שהבריחים נכנסים. וכ"ה בס' והזהיר אלא דגרס ואת הקרשים צפה זהב. והמו"ל הוסיף במחברות [ואת טבעותיהם תעשה זהב בתים לבריחים] שאין ת"ל וכו' מקום הבריחים נכנסים. ובאמת לנוסחא זו הובא המקרא דויקהל ואם בא להוסיף היה לו להוסיף [ואת טבעותיהם עשה זהב בתים לבריחים] ויצף וגו'. והכרעתי כנוסחאות מקום שהבריח נכנס דלאו אכולהו בריחים קאי שלזה אין צריך מדרש דלפי פשוטו של מקרא דטבעותיהם של בריחים קאמר שהבריחים נכנסים בהם. אלא קאי על והבריח התיכון בתוך הקרשים ולכך אמר מקום שהבריח נכנס. ודרשו שאין ת"ל בתים לבריחים אי אטבעות קאי. ולכך דרשו דבתים לבריחים אסיפא דקרא קאי וצפית את הבריחים זהב דהיינו ג' בריחים התיכונים וכדמסיק כיצד היה עושה. ולשון כיצד היה עושה אטעותיה להמעתיק להביא המקרא ויצף את הבריחים זהב דפ' ויקהל. וכיון שהמקרא ואת הקרשים תצפה זהב הוא בפ' תרומה ע"כ הפסיקו ועשאוהו כמאמר לעצמו. ובס' והזהיר תפס לנוסחא מקרא דפ' ויקהל. ואני הגהתי וצפית וגו' דבאמת אציווי דפ' תרומה קאי ולא אעשיה דפ' ויקהל:

כיצד היה עושה וכו'. בילקוט כיצד עושה היה מביא שני פיפיות וכו' של כל אחד ואחד אמה וחצי ונתנו וכו' שנותנין את הבריח. ובדפוס אופיבאך שתי שפיפיות וכו' ונותנו בחללו וכו'. ובהוצאת מוה"ר פלעש שתי שפיפיות של זהב וארכה וכו' ונותנין בחללו של קרש מקום שהבריחים נתונין. ובס' והזהיר כאיצד היה עושה היה מביא אותו שפופיות של זהב וארכה של כל אחד ואחד וכו' ונותנין בחללו וכו' שהבריחים נותנין. ובהוצאת מוה"ר יעללינעק כבדפוס אופיבאך. והגהתי שתי פיפיות וכו' ונותן בחללו ובכת"י מוה"ר עפשטיין כיצד היו עושים היה מביא שתי שפופרות וכו' בחללו של קרש במקום כניסתו ונתינתו של בריח. ובכת"י אקספארד היה מביא שפופות זהב ארכן אמה וחצי וגבהן חצי אמה ונותנו בחללו וכו' שנותנין הבריח. ולשון רש"י עה"ת בתים לבריחים הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכניס בהן הבריחים. וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום ציפוי אלא בקרש היה קובע כמין שתי פיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול. וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן. ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנו לכאן. והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופין זהב כשהן תחובין בקרשים. והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות. הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים. והנה נוסחת רש"י ודאי היתה הבריחים ולא הבריח. שלדעתו לאו אבריח התיכון לבד אמרו כן אלא אכולהו בריחים. ועל כרחך לא גרס ונותן בחללו של קרש אלא גרס ונותן ברחבו של קרש. ואדבר עוד בזה להלן בחלק הברייתות שהעתיק הילקוט בפ' פקודי ואחר כתבי זאת ראיתי במעשה חושב (שבא אח"כ לידי) שכתב בספרו פ"ב סי' א' אחר שהביא נוסחת הברייתא כפי דפוס אופיבאך. ויצף את הבריחים זהב כיצד היה עושה היה מביא שתי שפפיות של זהב וכו' ונתנו בחללו של קרש מקום שנותנים את הבריחים. כתב ומסתברא דבתיכונים איירי ושתי דקתני ר"ל לכל קרש

דאלו בחלונים ואי שתי הלא באחת לכל קרש דיינו אף אם מכסה בה את הטבעת ולכל הקרשים מ״ח בעינן. ואין לומר דלכל קרש קאי ומפני שלא היה מכסה בה את הטבעת אלא חולקה לשתים ומשני לדדין כמ״ש לקמן בפרקין קאמר שתי. דא״כ ואי ארכה של כל אחת ואחת אמה ומחצה דקתני הלא אפי׳ שתיהן כאחת אינן אמה ומחצה כי עובי הטבעת ממעט ברוחב הקרש. אלא וודאי בתבונים איירי (ולדידי לא קשה מידי. דשתים הן הטבעות אחת למעלה ואחת למטה. וארכן אמה ומחצה מן הטבעת שבקרש אחד אל הטבעת שבקרש הסמוך לו. ומה שהטבעות אוכלות בעוביין אינן ממעטות באורך הפפיות או השופפרות שבהן וכמו שפירשתי בהערותי על הילקוט). דייקא דקתני בחללו של קרש ואי בחלונים על גבי הקרש ה״לל. ובילקוט גריס מקום שנותנים את הבריח לשון יחיד. וכגון הוא דהבריחים החלונים קראם הכתוב שלשתם כאחד בשם בריח לשון יחיד. וא״כ באות ג׳. הביא לשון רש״י ולשון כל הברייתא כולה ומה שפירש בה וכתב. או אפשר לומר דנוסחא אחרת בברייתא נזדמנה לו לרש״י. ונדחק לקיים הליפוי לחילונים ולתיכונים. ושמה שמלא בילקוט פ׳ פקודי כמו כן. אבל בילקוט דעות חלוקות הן עיי״ש. ואם נבא לדחוק עצמנו לאמר שחללו של קרש הוא הוא המקום שהבריחים מבריחים שכיון שהבריח הולך ומטבעת לטבעת נמלא חלל בין הבריח והקרש כעובי לד הטבעת שבין הבריח והטבעת. וזה החלל נתמלא על ידי הפפיות. ולדעתי אין זה דוחק כלל אלא פירוש נכון הוא:

פרק ב׳.

כיצד היו מקרין את המשכן. היה מביא עשר יריעות של תכלת ושל ארגמן ושל תולעת שני ושל שש משזר. שנאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני (שמות כ״ו א׳):

חוטן כפול שלשים ושנים דברי ר׳ נחמיה. שר׳ נחמיה אומר חוט אחד כפול לשנים. שזור לארבעה. משזר לשמונה. נמצא חוטן כפול לשלשים ושנים. וחכמים אומרים חוט אחד כפול לשנים. שזור לשלשה. משזר לששה. נמצא חוטן כפול לעשרים וארבעה:

היה מחברן לשתי וילאות אחת של חמש ואחת של חמש. שנאמר חמש היריעות תהיין חברת אשה אל אחתה וחמש יריעות חברת אשה אל אחתה (שם שם ג׳). והיה מחברן בלולאות תכלת. שנאמר ועשית לולאות תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית (שם ד׳). והיה מחברן לחמשים קרסי זהב. שנאמר ועשית חמשים קרסי זהב וחברת את היריעות אשה אל אחותה בקרסים והיה המשכן אחד (שם ו׳). והקרסים היו נראים במשכן ככוכבים ברקיע:

ארכן של יריעות עשרים ושמנה אמה. שנאמר אורך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה (שם ב׳). צא מהן עשר אמות לרוחבו של משכן נשתיירו שם תשע אמות מצד זה ותשע אמות מצד זה שהן יורדות ומכסות את הקרשים עד שמגיעות לאדנים. הא למדת שהאדנים גבהן אמה. ורחבן של יריעות ארבעים אמה. שנאמר ורחב ארבע באמה היריעה האחת (שם). צא מהן שלשים אמות מן המזרח למערב שנתן לגגו של משכן ועשר אמות למערבו לאחורי המשכן הרי ארבעים:

כיצד היו מקרין וכו׳. מלשון המקרה במים עליותיו (תהלים ק״ד ג׳) שכל כיסוי מלמעלה נקרא קירוי. בילקוט כילד מעמיד את המשכן. אמנם העמדת המשכן בכלל תני לעיל בפ״א. ובס׳ והזהיר כאילד היו מקרין. ובשאר הולאות כבפנים. ובכת״י אקספארד היו מציאין:

של תכלת וכו'. כ"ה הסדר בכל הנוסחאות אלא שבש' והזהיר חסרה מלת שש. ובסדר התורה בויקחו לי תרומה ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים (כ"ה ד') וכן בויקהל (ל"ה ו') ובהבאה (שם כ"ג) ובציווי על הפרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (כ"ו ל"א) ובעשייתה (ל"ו ל"ה) וכן בציווי על המסך (כ"ו ל"ו) ועשייתו (ל"ו ל"ז) ובציווי על בגדי כהונה (כ"ח ה'. ו') ובעשייתם (ל"ט א' וב' וג'). אבל ביריעות כתיב שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני. וכן בעשייתם (ל"ו ח'). ונקט כאן בהבאה בסדר רוב הפסוקים. אמנם מה שהקדימה התורה שש משזר הוא לפי שהשש היה היסוד וכלשון רש"י עה"ת (שם) הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט:

חוטן כפול וכו'. בילקוט וחוטן כפיל ל"ב על ל"ב וכו' כמלאו חוטן כפול שלשים ושנים וכו' כמלאו חוטן וכו'. ובכת"י אקספארד וחוטן כפול וכו' דברי ר' נחמיה שהיה אומר. ובש' והזהיר כנוסחת הילקוט ושם מסיים כמלאו חוטין ל"ב על ל"ב וכו' כמלאו חוטין כפול לכ"ד. והביא בענפי יהודה מכת"י פאריז פרק ב' קירוי המשכן היאך הוכן ביריעות הראשונות מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר. שש זהו פשתן. וכנגד ד' יסודות של עולם דמות גוונים. כיצד היה מקרה את המשכן וכו'. ותוספת המעתיק מעורבבה בברייתא. ובכי' מוה"רא יעללינעק ל"ב על ל"ב וכו' כמלא חוטין כפול לל"ב וחכ"א וכו' כמלא חוטין וכו'. ובנוסחת מוה"רא פלעש חוט אחד (בכל) [כפול] ל"ב על ל"ב דר"נ וכו' כמלא חוטן כפול לל"ב וחכ"א וכו' כמלא חוטן כפול לכ"ד. ובבי מדרשא איתנייא ברייתא ביומא (ע"א ע"ב) תנו רבנן דברים שנאמר בהן שש חוטן כפול ששה (רש"י ששה כל מין ומין שבו) משזר שמונה (רש"י משזר בלא שש ואין זאת אלא רמונים. שמונה. כל חוט של כל מין שבו כפול שמונה ועל פי חשבון זה וכו') מעיל י"ב וכו'. ובגמרא פירשו שם מנלן עיי"ש. ושם (ל"ה ע"ב) גרסי' סתמא והאמר מר חוטן כפול ששה. ובירושלמי דשקלים פ"ח ה"ב משנה רשב"ג משום ר"ש בן הסגן פרכת עוביה טפח על ע"ב נימין נארגת על כל נימה ונימה כ"ד חוטין וכו' גרסינן. אילו אמר חוט אחד כפול לשנים. (פי' בקרבן עדה אילו היה כתוב בפרוכת חוט הייתי אומר וכו' וכן אילו היה כתוב שזור וכו'). שזור לשלשה. משזר לששה. ארבעה (מ)כאן הא עשרים וארבעה (ד' כאן כלו' ד' מינין היו בו): תני שלשים ושתים אילו אמר חוט א' כפול לשנים קליעה לשלשה שזור לששה משזר לשמונה. ארבע (מ)כאן הא תלתין ותרין: תנא ארבעים ושמונה אילו אמר חוט אחד כפול לשנים קליעה לשלשה שזור לששה משזר לי"ב. ארבעה מיכן הא ארבעים ותמניא:

היה מחברן וכו'. בילקוט והיה מחברן לב' לולאות (ובגליון שם וילאות) אחד וכו' ואחד וכו' והיה מחברן לולאות וכו' לחמשים קרסי זהב והקרסים וכו' (שני ועשית וגו' ליתא). ובדפוס אופיבאך לשתי ויאלות וכו' מחברן לולאות תכלת. ובש' והזהיר והיה מחברן לשתי יריעות אחד וכו' ואחד וכו' מחברן לולאות וכו' קרסי זהב והיו הקרסים נראים וכו'. ובהוצאת מוה"רא פלעש בשיבוש והיה מחברן לשתי (לולאות) [וילאות] וכו' והיה מחברן לחמשים קרסי זהב. ול"ל לב' לולאות של תכלת וכו' שאח"כ הוא חוזר ואומר והיה מחברן לחמשים קרסי זהב. ובכת"י אקספארד והיה מחברן בלולאות של תכלת. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק כבפנים אלא דחסר שם ואחת של חמש. ובכת"י מוה"רא עפשטיין לשתי לולאות אחת אחת של חמש:

כוכבים ברקיע. בברייתא דשבת (צ"ט ע"א) שהבאתי לעיל פ"א. חרולים היו קרסים וחלולים היו האדנים ונראין קרסין בלולאות ככוכבים ברקיע וכ"ה בכת"י אקספארד ונראין קרסים בלולאות. ובשה"ש רבה בפ' צאינה וראינה דרש בתבניתם כשם שאתה רואה למעלה וכו' א"ר חייא בר אבא מלמד שהיו קרסי זהב נראים במשכן ככוכבים הנראים ברקיע:

ארכן של יריעות וכו'. השתא מסיק כיצד היו מקרין וכו'. ובילקוט הנוסחא ארכן וכו' שמונה ועשרים באמה ורחבן ארבעים אמות שנ' וכו' לא מהם עשר אמות מן המזרח למערב ועשר אמות שנותן לגגו של משכן ועשר אמות למערבו של משכן ומותר שביריעות פורסין לאחוריו. ואלו הדברים אין להם שחר. ובבית רענן הגיה לא מהן עשר אמות לרחבו של משכן וט' אמות לצד זה וט' אמות לצד זה ורחבן מ' אמות ל' לגגו של משכן וי' אמות למערבו עיי"ש. ובש' והזהיר הוא כבילקוט אלא שחסר שם ורחבן מ' אמות שנאמר וכו'. ומסיים והמותר שביריעות פורפון לאחוריו (ובבעל ענפי יהודה נדחק ולא העלה כלום). ובכת"י מוה"רא עפשטיין לא מהן ל' אמה ממזרח למערב ועשר אמות לדפנו של משכן למערבו לפי קומת הקרשים. ובכת"י אקספארד לא מהן עשר לגגו של משכן כשתיירו מהן י"ח אמה תשע מכאן ותשע מכאן. רחב היריעות ארבעים אמה יצא מהן שלשים לגגו של משכן כשתיירו עשר אמות למערב לפי אורך הקרשים. ובנוסחא שבפנים כ"ה בשאר הנוסחאות

אלא שבדפוס אופיבאך כתוב בטעות תשעה אמות. ובהוצאת מוה"רח פלעש הסיום ל' אמות שנתן לגגו של משכן עליו לי למערבו והמותר שביריעות שרפן לאחוריו. והגיה המו"ל עליו לכסותו (צ"ל לכסותי) והמותר שביריעות שרפן לאחוריו למערבו. (מלת שרפן לא פי'. ואולי צ"ל פרפן). ובאמת הנוסחא משובשת. ולשון רש"י עה"ת פסוק ה'. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע. וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ'. וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנ' ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר. ובמקומם אפרשם למקראות הללו. נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן. עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה. נשתיירו ט"ז אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומות הקרשים שגבהן עשר. נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת. שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו. ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב. ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח. שלא היו קרשים במזרח אלא חמשה עמודים שהמסך פרוס ותלוי בווין שבהן כמו וילון. נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות. זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. אבל במסכת שבת פ' הזורק אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן. והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים (ל"ג). ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה. ולקמן כתב רש"י והפרוכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשלישית של משכן. שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה. נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרוכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן. רחב החוברת כ' אמה וכשפרשם על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן. וחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות את הקרשים. ועל שאלת רש"י השיב החזקוני וכתב. יש מיישבין הברייתא אחר הפסוק ואומרים שעמודי הפרכת קבועים באמת העשרים והפרוכת תלויה ופרוסה בהם מהם ולחוץ כלפי מזרח הרי שהפרוכת נתונה תחת הקרסים. ולדברי מסכת שבת אם העמודים באמת העשרים הפרכת תלויה בהם מהם ולפנים כלפי מערב. ואם הם באמת הכ"א (לפרוכת) [הפרוכת] תלויה בהם מהם ולחוץ כלפי מזרח. ובזה הדרך הלך גם המזרחי שהפרכת לא היתה פרוסה בשלישו של משכן אלא באמת הי"ט ומפתח אהל מועד לצד החיצון של ד' עמודי שטים שהוא לצד אהל מועד שנמצא שיהא הימנה ולפנים י"א אמה. דל אמה אחת לעוביין של עמודים נשארו עשר אמות (ומחצר) [מהצד] הפנימי של עמודים ולפנים לחלל בית קדשי הקדשים שהיה חללו עשר על עשר. והימנה ולחוץ אינם רק י"ט אמה. דהשתא תו ליכא לאקשויי לברייתא מקרא דונתת את הפרוכת תחת הקרסים. ואם נפשך לומר שאהל מועד ארכו עשרים לא י"ט. נשיב בזה שכמו שהפרוכת לא היתה פרוסה רק מצד החיצון של ד' עמודי שטים דהיינו לצד אהל מועד כן המסך של פתח אהל מועד לא היה פרוס רק בצד החיצון של חמשה עמודי שטים שעוביין אמה ונמצא שאהל מועד מן המסך עד הפרכת ארכו עשרים. אלא שבאהל מועד עובי העמודים במנין ובקדש הקדשים אין עובי העמודים מן המנין. ועיי' לעיל פ"א בשיטת ר' יוסי שארכו ל"א ועיי' עוד לקמן בפ"ג מה שהעתיק מזית רענן. (במזרחי כתוב תנא דברייתא דתשע וארבעים מדות. ואיני יודע מניין לו זאת. ואני לא מצאתי בשום נוסחא אלא ברייתא דמסכת מדות) וברייתא זו שהביאה רש"י נמצא לפנינו בילקוט פקודי סוף רמז ת"כ ותכ"א. יריעות התחתונות היו [שש משזר] תכלת וארגמן ותולעת שני אורך (על) [כל] אחת עשרים ושמנה אמות ורחבה ארבע אמות חמשה במזרח וחמשה במערב רחב של סדר וסדר עשרים אמה ומגיעות עד חצי האהל (חצי לאו דוקא אלא כלו' עד מקום שחולק את האהל להבדיל בין קדש לקדש קדשים. עד כאן מרמז ת"כ ומכאן ואילך ר' תכ"א) חמשים לולאות תכלת בכל אחת ואחת לחברן בהן וכן בסדר חמש יריעות האהל (כלו' ביריעות עזים) נמצאו (עשרים) [ב'] סדרים אורכן ארבעים אמה (ורחבן עשרים) [צא מהן שלשים] בחללו של אהל ואמה עובי הקרשים שבמזרח (הזית רענן פי' העמודים. ויותר נראה להגיה עובי העמודים שבמזרח ואמה עובי הקרשים שבמערב) ואמה במערב. נמצאו שלשים ושתים אמה נשתיירו שמנה אמה לכסות את הקרשים שבמערב. ורחבן היה עשרים ושמנה אמות צא מהן עשר אמות חללו של אהל ושתים אמות עובי הקרשים שבצפון ושבדרום הרי שנים עשר אמה נשתיירו (תשעה) [שמנה] אמות מכאן (ותשעה) [ושמנה] אמות מכאן לכסות הקרשים שבצפון ושבדרום. והנה הדברים משובשים וצריכים להגהה. והזית רענן הגיה אורך כל אחת כצ"ל. נמצאו ב' סדרים כצ"ל. ח' אמות מכאן וח'

אמות ומכאן כצ"ל. ואני מצאתי שצריך להגיה בו עוד יותר וכמו שהגהתי. ועכ"פ הדברים מסכימים עם מה שהביא רש"י מברייתא דמסכת מדות. וברייתא זו חולקת על ברייתא דמלאכת המשכן שלפנינו. ורש"י רמז על מסכת שבת והיא שם (צ"ח ע"ב) דפליגי ר' יהודה ור' נחמיה בעובי הקרשים מלמעלן וכבר הבאתי זה לעיל. ואמרו שם בגמרא ואת המשכן תעשה עשר יריעות אורך היריעה וגו' שדי אורכייהו לפותיא דמשכן. כמה הויא עשרין ותמני דל עשר לאיגרא פשא להו ט' להאי גיסא וט' להאי גיסא לר' יהודה (רש"י דאמר למעלה כלין עוביין של קרשים לכאצבע אינן ממעטין ביריעות וכו') מיגליא אמה דאדנים. לר' נחמיה (דאמר אף מלמעלה עוביין אמה וכו') מיגליא אמה דקרשים (רש"י חוץ לאדנים ואמה דאדנים). ולפ"ז אתיא ברייתא דמלאכת המשכן כר' יהודה וברייתא דמס' מדות כר' נחמיה. אח"כ אמרו בגמרא שם שדי פותייהו לאורכא דמשכן כמה הויא ארבעים. דל תלתין לאיגרא פשא להו י' לר' יהודה מכסיא אמה דאדנים לר' נחמיה מיגליא אמה דאדנים. ועל כן כתב רש"י דעל פי הגמרא אף לר' נחמיה אין היריעות מכסות את העמודים במזרח ונשתיירו לאחורי המערב ט' אמות. ובין לר"י ובין לר"נ אחורי המערב מכוסה יותר מצדדי צפון ודרום דלר"י צדדי צפון ודרום האדנים מגולים אבל במערב כולו מכוסה. ולר"נ בצדדין אף הקרשים מגולין אמה אבל במערב אינן מגולין רק האדנים. וההבדל שבין הגמרא והברייתא הוא אליבא דר' נחמיה. דע"פ הגמרא נשתיירו ט' אמות וע"פ הברייתא לא נשתיירו רק ח' אמות. אמנם כל זה ע"פי סוגית הגמרא דר"י היא דס"ל שכלין מלמעלה עד כאצבע ור"נ ס"ל כעוביין מלמטה כן עוביין מלמעלה. אבל לפי מה שהעתקנו למעלה בהיפך דר"נ היא דס"ל דלמעלה כלין כאצבע. א"כ כולא ברייתא דמלאכת המשכן הוא אליבא דר' נחמיה וברייתא דמס' מדות היא אליבא דר' יהודה:

פרק ג'.

היה מביא עשתי עשרה יריעות מן הנוצה של עזים. וארכה של כל אחת ואחת שלשים אמה. שנאמר ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה יריעות תעשה אותם אורך היריעה האחת שלשים באמה וגו' (שמות כ"ו ז' וח'). והיה מחברן לשתי וילאות אחת של חמש ואחת של שש. שנאמר וחברת את חמש היריעות לבד ואת שש היריעות לבד (שם שם ט') והיה מחברן בלולאות חמשים. שנאמר ועשית חמשים לולאות על שפת היריעה האחת הקיצונה בחברת וחמשים לולאות על שפת היריעה החברת השנית (שם י') והיה מחבר הלולאות לחמשים קרסי נחשת. שנאמר ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את הקרסים בלולאות וחברת את האהל והיה אחד (שם י"א):

ארכן של היריעות שלשים אמה. צא מהם עשר אמות לרחבו נשתיירו עשר אמות מצד זה ועשר אמות מצד זה. שהם יורדות ומכסות הקרשים והאדנים:

רחבן של יריעות ארבעים וארבע אמות. שנאמר ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעות (שם ח'). צא מהן שלשים אמה לאורכו של משכן ועשר אמות לאחורי המשכן הרי ארבעים. נשתיירה שם יריעה אחת שכפלה אל מול פני האהל. שנאמר וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל. ר' יהודה אומר חציה היה כופל אל מול פני האהל וחציה היה סרוח אחורי המשכן. שנאמר וסרח העדף ביריעות האהל חצי היריעה העודפת תסרח על אחורי המשכן (שם י"ב):

היה מביא כלי אחד גדול של עורות אלים מאדמים אורכו שלשים אמה ורוחבו עשר אמות שמלבישו לאהל על המשכן מן המזרח למערב. שנאמר ועשית מכסה לאהל עורות אלים מאדמים ומכסה עורות תחשים

מלמעלה (שם י"ד) וכמין פספסין עשוי מלמעלה דברי ר' נחמיה. ר' יהודה אומר שני כלים היו התחתון היה של עורות אלים מאדמים והעליון היה של עורות תחשים. שנאמר מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה (במדבר ד' כ"ה):

היה מביא עשתי עשרה וכו'. בילקוט בשיבוש היו ובי"א שתים עשרה. וגרס ומגולה וכו'. ובשיבוש והיה ומחברן לשתי הלולאות בלולאות אחת של חומש וכו' שנא' ויחבר וגו' והיה ומחברן בלולאות הקרסים חומשים וגרס שנא' ועשית חמשים לולאות ואומר ועשית קרסי נחושת. ובספר והזהיר בשבוש וארכו של כל אחד ואחד שלשים באמה וכו' והיה ומחברן לשתי לולאות אחד וכו' ואחד וכו' שנאמר ויחבר וגו' שש היריעות לבד והיה ומחבר הלולאות לחומשים קרסי נחושת וכו'. והביא בענפי יהודה מכת"י פארי"ז היה תופר ה' יריעות לבד כנגד ה' ספרי תורה ושש יריעות לבד כנגד שש סדרי משנה והיה מחברן וכו' (וכתב עליו וגם מזה (אפס קצהו) תראה כי בכת"י פאריז באו דרשות ורמזים בתוך הברייתא כגון ה' יריעות כנגד ה' ס"ת וכו' כלקח מתרגום המיוחס ליונתן אבל מסדר הברייתא לא ידע רמזים אלו. ודבריו נכונים במ"ש על הכת"י אבל בגוף הענין עדיין הדבר צריך תלמוד ומאיזה מקור לקח התרגום את דבריו). ובהוצאת מוה"רח פלעם (ואמה) [וארכה] של כל אחת ואחת וכו' והיה מחברן לשתי (לולאות) [וילאות] שנ' ויחבר את חמש היריעות לבד והיה ומחבר הלולאות לחומשים קרסים נחשת שנ' ועשית (חמשים) קרסי נחושת [חמשים]. ועשיית הלולאות נשמט וחסר. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק וארכה של כל א' ל' אמה וכו' והיה מחברן לשתי הוילאות וכו' והיה ומחברן בלולאות של כ' שנ' ויעש וגו' וכו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין מן הנולה של עזים שנ' ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן והוה ומחברם לשתי וילאות אחת של חומש וכו' והוה מחברן בחמשים לולאות שנ' ועשית לולאות חמשים וגו' והיה מחברן בחמשים קרסי נחשת רחבן של יריעות מ"ד אמות וכו' ובבא דארכן חסירה. ובכת"י אקספארד מנולה של עזים ארכן וכו' ומחברן לשתי וילאות וכו' והיה עושה חומשים לולאות בכל אחת ומחברן בקרסי נחשת והיה ומחבר לולאות חומשים בקרסי חמשים שנ' ועשית וכו'. ובדפוס אופיבאך בשיבוש מחברן לשתי ויאלות וכו' שנ' ויחבר וגו' מחברן בלולאות של חומשים (והסגיר המו"ל מלת חמשים. וכתב בהערה מתוך מרולת הלשון ניכר שכתוב כאן מאיזה מין היו הלולאות והמעתיק בדפוס ישן העתיק חמשים והבל על דאבדין כי לא פירש הכתוב מאיזה מין היה. ובעל מקדש אהרן הגיה מדעתו של תחשים וכתב וכ' לולאות של עורות תחשים. ואין זה אלא דברי נבואות. ודעת מוהר"ח פלעם שהיה כתוב של כ' והיא ר"ת כולה. ופשוטן של דברים שהברייתא הולכת אחר המקרא ומלת של יש למחוק) שנאמר ויעש לולאות חמשים. ובכל אלו הנוסחאות צריך להגיה שנ' וחברת וגו' שנ' ועשית לולאות וגו' שכן הוא בפרשת הציווי בפ' תרומה. אבל המקרא ויחבר את חמש וגו' וכן ויעש לולאות וגו' הקיצונה במחברת וגו' הם בפ' ויקהל בעשייתן. ומדוע יביא המסדר ב' פסוקים מפ' תרומה ושאר הב' פסוקים מפ' ויקהל אין זו אלא טעות באשגירת לישן ועל כן הגהתי:

ארכן של היריעות וכו'. כדלעיל ביריעות של תכלת שנשתיירו ט' אמות שהן מכסות הקרשים עד שמגיעות לאדנים אבל ביריעות עזים שנשתיירו עשר אמות הנה מכסות גם את האדנים. ומכסות הקרשים ר"ל המכוסות ביריעות של תכלת. ובדפוס אופיבאך הסגירו מלת הקרשים. והיו צריכין להסגיר גם הוי"ו מן והאדנים. ובילקוט חסירה בבא זו. ובס' והזהיר כבילקוט. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק ומכסות לעמודים והאדנים. וכ"ה בהוצאת מוה"רח פלעם והגיה לקרשים. וברש"י עה"ת שבשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאת אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים (שפירושו הוא למ"ד שהקרשים למעלן עודיין אמה והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה. ולשיטה זו אין האדנים מכוסין). ובגמרא דשבת (צ"ח ע"ב) גרסינן ועשית יריעות עזים לאהל וגו' אורך היריעה האחת שלשים באמה וגו' שדי אורכייהו לפותיא דמשכן. כמה הויא תלתין דל עשר לאיגרא פשא להו עשר להאי גיסא ועשר להאי גיסא לר' יהודה ומיכסיא אמה דאדנים לר' נחמיה ומיגליא אמה דאדנים. תניא נמי הכי והאמה מזה והאמה מזה בעודף וגו' לכסות אמה של אדנים דברי ר' יהודה ר' נחמיה אומר לכסות אמה של קרשים. ולפ"ז תהיה סתם ברייתא שלפנינו כר' יהודה. אבל לפי מה שאלינו שנוסחת הברייתא הוא להיפך דר' נחמיה הוא דס"ל שכלין כאלבע א"כ סתם ברייתא כר' נחמיה היא:

רחבן של יריעות וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך אלא שהסגירו המאמר שנאמר וכפלת את היריעה וגו'. וכ"ה בהוצאת מוה"רא יעללינעק ואיני יודע טעם הסגר. ובילקוט רחבן של יריעות וכו' ועשר אמות שנותן לגובהו של משכן נשתיירה יריעה אחת שכופל על פני האהל שנאמר וכפלת את היריעה הששית. ובס' והזהיר רחבן וכו' צא מהן שלשים אמה [לאורכו] של משכן. עשר אמות (לרחבו) [לגובהו] של משכן. נשתייר שם יריעה אחת שכפולה אל פני האהל שנאמר וכפלת וגו'. והנוסחא משובשת קצת וצריכה להגהה שהגהתי בה. ובהוצאת מוה"רה פלעש רחבן וכו' ועשר אמות למערבו של משכן נשתיירה וכו' שכפולה אל מול פני האהל שנ' וכו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין הוצא מהן ל' אמה לארכו של משכן ועשר אמות לרחבו שנותן נשתיירה וכו' שכפולה וכו'. והוא קטועה ומשובשת. ובכת"י אקספארד צא מהן שלשים לגג המשכן ועשר לאחוריו נשתיירה שם וכו':

ר' יהודה אומר וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך ומוה"רא יעללינעק. ובהוצאת מוה"רה פלעש רי"א חציה אל מול. והשמיט מלות היה כופל. ובכת"י מוה"רא עפשטיין ר' יהודה אומר וכו' כפול. ובכת"י אקספארד ר' יוסי אומר כפל חצייה אל פני האהל וחציה היה סורח וכו'. ובילקוט ר' יוסי אומר חציה היה כפול על פני האהל וחצי היריעה היה כפול. אחורי המשכן שנ' וסרח העודף וגו'. ובס' והזהיר ר' יוסי אומר חציה כפול וחציה היה סרוח לאחורי המשכן שנ' וסרח העודף. וכתב בענפי יהודה שבכת"י פאריז ליתא לדברי ר"י. ובגמרא דשבת שם שדי פותייהו לאורכיה דמשכן כמה הויא מ' וארבע. דל תלתין לאיגרא פשא להו ארבע סרי. דל תרתי לכפלא דכתיב וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל פשא להו תרתי סרי. בשלמא לר' יהודה היינו דכתיב חצי היריעה העודפת תסרח. אלא לר' נחמיה מאי תסרח (רש"י אמה אחת נגררת ותו לא שהרי עובי הקרשים מיעט בה אמה. כלו' ואין זו חצי היריעה) תסרח מחברותיה (רש"י חצי היריעה סרוחה מחברותיה. אמה ממנה לכסות האדנים ואמה נגררת. ולשון ר' חננאל לר' יהודה נתכסו הקרשים והאדנים ונשארו ב' אמות מוטלות על הארץ והיינו דכתיב חצי היריעה העודפת תסרח על אחורי המשכן. אלא לר' נחמיה הגג ל' ושתי אמות הכפילה ואמה עובי הקרש הרי ל"ג אמות נשארו י"א. י' אמות לקרש ולאדנים נשארה אמה אחת ואנן בעינן חצי היריעה עודפת. ופריק מאי תסרח תסרח מחברותיה — ונוסחא אחרת הוה ליה מינה שהיא לפנינו — שחברותיה לא כיסו האדנים וכשאת מחשב אמה של אדנים וזו שעל הארץ הנה חצי היריעה ותנא דבר"י על זה דותסרח העודף) תנא דבי ר' ישמעאל למה משכן דומה לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה. והנה עכ"פ אין הקרשים והלולאות מכוונות לאלו של יריעות תכלת אלא הם מרוחקים ב' אמות כלפי מערב. ולשון רש"י עה"ת וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה (נמשך לפירושו ע"פ ברייתא דמס' מדות שבתחתונות אמה לכסות עובי העמודים שבמזרח וכו' נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן ושתי אמות התחתונות מגולות) וסרח העדף ביריעות האהל. על יריעות המשכן. יריעות האהל הן העליונות של עזים וכו' והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב. שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות. תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים וכו'. ולפ"ז היו קרסי נחשת מכוונות לקרסי כסף. ובילקוט פ' פקודי ר' תכ"ב. יריעות אחרות היו למעלה מהן עשויות מנוצה של עזים אחד עשר יריעות שני סדרים. סדר אחד של חמשה במערב ושל ששה במזרח. אורך שני סדרים ארבעה וארבעים אמות כנגד רחבן של יריעות של מטה ורוחבן שלשים אמה כנגד (ארכו) [ארכן]. — והזית רענן הגיה כנגד ארכן של יריעות של מטה וכו' כנגד רחבן של מטה. ואין להגהה זו הכרח דבשל מטה על אורך ורוחב של כל יריעה ויריעה קאמר ובשל מעלה על אורך ורוחב של סדרים קאי. — של מטה מחוברות בקרסי זהב ושל מעלה מחוברות בקרסי נחשת לחבר את האהל להיות אחד. והיו נתונות כנגד שלישו של אהל שכנגדו הפרכת פרוסה למטה (ואעתיק כאן דברי הזית רענן שרמזתי עליו לעיל. וז"ל והיו נתונות. פי' הקרסים היו נתונות כנגד שלישו של אהל וכנגדם היתה הפרכת נתונה. וס"ל דהאי דכתיב בקרא ונתת את הפרוכת תחת הקרסים היינו תחת הקרסים שביריעות העליונות. דס"ל היריעה העודפת ביריעות העליונות היה מונח — צ"ל היתה מונחת — אמה מונח על עמודי מזרח וג' אמות תלוי למטה נמצא עוד מ' אמה. היה — היו — עשרים אמה עד הפרוכת והיה — והיתה — ממש תחת הקרסים. ועוד י' אמות עד קרסים שבמערב ועובי הקרשים אמה וט' אמות תלויות אחורי המשכן. ור' יוסי פליג דחצי יריעה היתה כפולה לפני המשכן ואף היא ס"ל שאמה מונח היה — היתה — מכסה עמודי המזרח — הז"ר מפרש הקרשים היינו העמודים —

שהרי אמר ב׳ אמות היו תלויות אחורי המשכן — ר״ל מה שאמר נמצאו שם ב׳ אמות יתירות וכו׳ — וכ״ה לעיל בפ׳ תרומה דת״ק ס״ל היריעה א׳ היה — היתה — מול פני האהל וא״כ ל״ע על רש״י שכתב בפ׳ תרומה שאם כדברי הברייתא הזאת היתה פרוכת מסוכה מן הקרשים אמה ולא ראה ברייתא זו דס״ל דקאי איריעות העליונות. ע״כ. אמנם נשאל אם אמה מונח על עמודי מזרח וג׳ אמות תלויות למטה מהו וסרח העודף וגו׳ חצי היריעה וגו׳) ר׳ יוסי אומר כנגד הקרשים היתה כפולה — לפי׳ הז״ר היינו העמודים ול״נ שצריך להגיה העמודים — נמצאו שם (שני) [שתי] אמות יתירות הן היו עודפות על היריעות של תכלת מן המזרח ועד המערב שנאמר יהיה סרוח. ומכאן את למד דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה. ואחר שהבאתי כל אלה נשוב לברייתא שלפנינו ונאמר הברייתא הזו כמו שהיא בנוסחתה לפנינו היא מתמהת כל הוגה בה. וכבר הקשו בעל ענפי יהודה והרב מלב״ים דלת״ק מאי וסרח העודף וגו׳ חצי היריעה וגו׳. ודחק הרב מלב״ים לפרש המקרא בדרך רחוק שאין הלב מסכים עמו. ואין לנו מפלט אלא לומר ברייתא משבשתא היא וחסורי מיחסרא והכי קתני הרי ארבעים כשתיירה שם יריעה אחת שכפלה אל מול פני האהל שנ׳ וכפלת את היריעה וגו׳ חציה היה כופל אל מול פני האהל וחציה היה סרוח אחורי המשכן שנ׳ וסרח העודף וגו׳ ר׳ יהודה אומר חצי חציה היה כופל אל פני האהל וחציה היה סרוח אחורי המשכן. ות״ק הוא ר׳ נחמיה. ואולי ל״ל דברי ר׳ נחמיה. דס״ל בברייתא שלפנינו שהקרשים כלין כאצבע והיתה היריעה העודפת חציה על המסך וחציה נגררת אחורי המשכן כאשה מהלכת ששיפוליה מהלכין אחריה. ור׳ יהודה דס״ל דהקרשים למעלה עוביין אמה. נכפלה אל מול פני האהל חצי חציה דהיינו אמה ונשארו מ״ג אמות שאמה אחת תכסה במערב כמו האמות היתירות בצפון ובדרום עד האדנים וחצי היריעה תסרח על אחורי המשכן לכסות האדנים ואמה אחת נגררת ע״ג הקרקע. והנה לר׳ נחמיה ב׳ אמות נגררות ע״ג קרקע ולר׳ יהודה אמה אחת. ולפי שטעת ר׳ יהודה בברייתא היא בסתירת טעתו בגמרא הגיהו המגיהים ר׳ יוסי שאמר לעיל אורך המשכן ל״א י׳ דקדשי קדשים הרי מ״א אמות וס״ל כר״נ דכלין כאצבע הרי נשארו ג׳ אמות חצי חציה דהיינו אמה אל מול פני האהל וחצי היריעה תסרח אחורי המשכן. וברוך היודע האמת. ובדרך אגב אעיר דמאן דמתרגם וכפלת „דאפפעלט לעגען״ אינו אלא טועה דלשון וכפלת היא כמו בארמית שתרגם והיה העקב למישור ויהי כפלא למישרא וכן ומעקשים למישור וכפלא למישרא. עיי׳ ערוך ע׳ כפל. וכלו׳ שתעקם את הששית אל מול פני האהל. ונחלקו חכמים כמה הוא מעקם. ומילא מי שחושב (ענפי יהודה) שיריעה שלמה דהיינו ד׳ אמות היתה מול פני האהל מה זה שאמר הכתוב וכפלת את היריעה הששית. לא היה לו לומר אלא ונתת את היריעה הששית אל מול פני האהל. ועוד שעל כרחך צריך אתה לחשב מה תהיה בנותרת מהיריעה מצד זה ומצד זה ואין לך אלא לומר שמעקמה וכופלה והיא נופלת ומכסה מול פני האהל העמודים מצד לפון ומצד דרום אם אמה מכל צד כר״י או ב׳ אמות כר״נ. וישארו לך עכ״פ ח׳ אמות לפתח. אבל אם תכפל ותפשיל כל היריעה הנה היא אוכלת מב׳ לדדין ח׳ אמות ולא ישארו לך לפתח רק ד׳ אמות:

היה מביא כלי וכו׳. בכת״י מוה״רא עפשטיין ומלבישו לאהל מן המזרח וכו׳. ובכת״י אקספארד ומלבישו לאהל שנאמר וכו׳ וכמין פספיסין היו למעלה. ובדפוס אופיבאך וכמין פספסין עשה דר״נ וכו׳ שנ׳ ומכסהו. ובהוצאת מוה״רא יעללינעק כלי א׳ גדול של עור אלים וכו׳ שנ׳ ומכסהו. ובס׳ והזהיר של עור וכו׳ ארכו שלשים ורחבו וכו׳ שמלבשין לאהל וכו׳ וכמין פסיפסין עשוי (ומלת למעלה הוסיף המו״ל) דברי ר׳ יוסי ר׳ יהודה אומר כמין (שנא׳) [שני] כלים היו התחתון של עורות וכו׳ והעליון של עורות וכו׳ שנ׳ ומכסהו. והביא בענפי יהודה מכת״י פאריז היה מביא כלי אחר וכו׳ אורכו ל׳ אמה כנגד אורכו של משכן ופורש על היריעות שנאמר ועשית מכסה וגו׳ וכמדה זו עושה מכסה עורות תחשים ולמעלה וזה תחש טהורה היתה והיה בה כמה גוונים וקרן אחד היה לו ולפי שעה נזדמן לו למשה ועשה ממנו מכסה למשכן. והנה גרע המעתיק והוסיף ע״פי אגדות ומדרשים. ובילקוט כלי אחד של עור ארכו שלשים ורחבו וכו׳ לאהל מן המזרח למערב וכו׳ עשוי למעלה דברי ר׳ (נחמן) [נחמיה] ר״י״א שני כלים התחתון של עורות וכו׳ והעליון של עורות תחשים שנ׳ מכסהו. ובילקוט פקודי ר׳ תכ״ב ועשית מכסה לאהל. מכסה אחר מכסה את האהל משולש מן הצפון מן הדרום מן המערב (בזית רענן פי׳ שהיה מכסה קדשי קדשים שלש ושני שלישים בהיכל). ר׳ נחמיה אומר כמין מסיפסין היו עשויות (בגליון פי׳ כותל חלול מלא חלונות. ובזית רענן פי׳ שהיה מכומר בגוונין וכ״ה בנגעים שיש בה פיספסין לבועים לבנים וע״ל בפ׳ תרומה) רבי יהודה אומר ולמטה עורות אלים מאדמים ולמעלה עורות תחשים. ובהוצאת מוה״רא פלעם כלי א׳ גדול וכו׳ עשוי למעלה וכו׳ התחתון של עורות וכו׳ והעליון של עורות תחשים שנ׳ מכסהו וגו׳. והנה מלת ומכסהו בקצת נוסחאות הוא

שיבוש בשיטפא דלישנא דבקרא מכסהו כתיב. ופי׳ פספסין בערוך ערך פספס קייטא שיש בה פספסין לבנין ולבנים פוסים מזה לזה (נגעים פי״א מ״ז) פי׳ מסך שיש בה גווני צביעה. ועיי״ש בר״מ ור״ש. ולשון רש״י עה״ת מכסה לאהל לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים. ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג. אורכן ל׳ ורחבן י׳ אלו דברי ר׳ נחמיה ולדברי ר׳ יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים. וזהו היפך ברייתא שלפנינו. אבל בגמרא דשבת (כ״ח ע״א) מתיב ר׳ אבא מברייתא שתנית. רבי יהודה אומר שני מכסאות היו אחד של עורות אילים מאדמים וא׳ של עורות תחשים ר׳ נחמיה אומר מכסה אחד היה ודומה כמין תלא אילן. וברש״י שם מכסה א׳ היה. חציו של אילים וחציו של תחשים ולמעלה דקרא אתרווייהו כתיב. דבין אילים בין תחשים היה מכסה אחד ולמעלה לאהל יריעות עזים. תלא אילן חיה טמאה היא ומגוונת בגוונין. והיא בסגנון אחר ממה שהיא בברייתא שלפנינו ובהקדם דר״י לדר״נ. ורש״י לא יסד דבריו ע״פי הגמרא שהרי הוא מקדים דר״נ לדר״י. ועל כרחך ע״פי ברייתא דמלאכת המשכן יסד דבריו ונוסחא אחרת היתה לו בברייתא. ונשתנית הנוסחא בברייתא להשוותה עם הגמרא:

פרק ד׳.

היה אורג את הפרוכת עשר אמות על עשר אמות ועושה בה ארבעה תוברין ותולה אותה באונקלאות שעל גבי העמודים ופורסה בשלישית של משכן שיהא ממנו ולפנים עשר אמות וממנו ולחוץ עשרים אמה. שנאמר ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים (שמות כ״ו ל״ג):

נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר. ושם היה הארון נתון וצנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה. ושם היה אהרן נכנס ארבע פעמים ביום הכפורים:

מחוץ לפרוכת היו שולחן ומנורה מונחים. אלא שהשלחן בצפון ומנורה בדרום כנגדו. שנאמר ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן על צלע המשכן תימנה וגו׳ (שם שם ל״ה) וכשם שהיו מונחים באהל מועד כך היו מונחים בבית עולמים. אלא שאהל מועד ארכו שלשים אמה ורחבו עשר אמות ובית עולמים ארכו ששים אמה ורחבו עשרים אמה. הא למדת שאהל מועד רביע של בית עולמים:

וכשם שהיה אורג את הפרכת כך היה אורג את האפוד ואת החשן. אלא שבאלו היה חוט אחד יותר של זהב. שנאמר וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים וגו׳ (שם ל״ט ג׳):

כשם שהיה אורג את פרכת המסך כך היה אורג את מסך הפתח. אלא שהפרוכת מעשה חושב. שנ׳ ועשית פרכת תכלת וארגמן וגו׳ מעשה חשב וגו׳ (שם כ״ו ל״א) והמסך מעשה רוקם. שנאמר ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן וגו׳ מעשה רקם (שם שם ל״ו) דברי ר׳ נחמיה. שהיה ר׳ נחמיה אומר כל מקום שנאמר מעשה חושב שני פרצופין. מעשה רוקם אינו אלא פרצוף אחד בלבד:

וקני המנורה היו מכוונים כנגד רחבו של שלחן. ומזבח הזהב היה נתון בתוך הבית וחולק את הבית מחציו לפנים. ומכוון היה כנגד הארון. שנאמר ונתתה אתו לפני הפרכת אשר על ארון העדות לפני הכפרת וגו׳ (שם ל׳ ו׳):

מן הקרשים שבדרום עד קני המנורה שתי אמות ומחצה. ומקני מנורה עד השלחן חמש אמות. ומן השלחן ועד הקרשים שבצפון שתי אמות ומחצה. הא למדת שרחבו עשר אמות:

מן הקרשים שבמערב עד הפרכת עשר אמות. מן הפרכת עד השלחן חמש אמות. מן השלחן עד מזבח הזהב חמש אמות. ממזבח הזהב עד העמודים שבמזרח עשר אמות. הא למדת שארכו שלשים אמה:

היה אורג וכו'. בילקוט ועשית פרוכת היה אורג וכו' ארבע חוטין ותולה אורכה באונקלות שעל גבי העמודים שנאמר וגו'. והוסיף המקרא ועשית פרכת לסדר ליקוטיו על המקראות. ומאמר ופורסה בשליסית וכו' השמיט וגרס שעל גבי העמודים שנ' ונתתה וגו' והבאת שמה לפרוכת את ארון העדות. ועיי' לקמן שהשמיט היה הארון נתון. ובס' והזהיר ארבעה חוטין ותולה באונקלאות שעל גבי העמודים שנ' ונתת את הפרוכת תחת הקרסים. והשמיט המאמר ופורסה בשליסית וכו' כבילקוט. והמו"ל הסגיר חוטין במחברות עגולות לפי' המחיקה והוסיף חוטין במחברות מרובעות כבילקוט. ואחר ותולה נקודות . . . . לפי' החסרון והוסיף [אורכה]. ומ"ש בענפי יהודה דבריו אינן ברורין. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק ד' תיברין ותולה אותה באונקלאות על גבי העמודים שנ' ונתת וגו' תחת הקרסים והשמיט ג"כ ופורסה כבילקוט. ובהוצאת מוה"רח פלעש ארבעה תודין ותולה אורכה באונקל' על גבי העמודים שנ' ונתת וגו' תחת הקרסים. וכתב בהערותיו צ"ל תוטין ותולה אותה. ובאמת כיון שהפרוכת עשר על עשר והיא מרובעת אין כאן אורך ורוחב. אם לא שנאמר שהשתי באריגה קרוי אורך והערב קרוי רוחב. (ועיי' במזרחי פסוק ל"א) וכן כתב בס' מעשה חושב דקרי לשתי אורך ולערב רוחב דאריגת הפרכת נעשית בענין שבתיכתה ארכה לרחבו עמודים הצורות שבו על עמדם כתיקונם. ודברי פי' חנס חן. ואני תפסתי בנוסחת דפוס אופיבאך אלא ששם כתוב ארבעה תיברין והגהתי תוברין. ושם כתוב באונקלאות על גבי והגהתי שעל גבי כבילקוט. ובכתי' אקספארד ארבע תְברין. — והוסיף המעתיק במסגרות או תסדין — ותולה בה באונקליות שעל גבי העמודים. והטעם שהגהתי תוברין שמצאתי בערוך ערך תבר. בהבדים פרק (ב) [ב'] דכלים בס"א ושנשתבר פי' ושיעשה לו עבובין וכו'. בפכ"ה רמ"א כל שיש לו תוברות פי' לולאות וכו' כדאמרינן ביריעות ועושה בה ד' תוברין ותולה אותה באונקלי ואמר הגאון אנו קורין אותן תופרות ולשון תפירה. והוא בפי' ר' האי גאון בפ"ש ומילנא תוברות איכא דאמרי תופרות וכו' כדאמרינן ביריעות ועושה בה תוברין ותולה אותם באונקלי. ועיי"ש בפי' הר"ש והרא"ש. ומאן דגרס אותם היינו התוברין ומאן דגרס אותה היינו הפרוכת. ותפסתי בנוסחת הערוך ולשון רש"י עה"ת ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים ואונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשוים. והפרוכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגובהן של קרשים. פרוסה בשליסית של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנ' ונתתה את הפרוכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן. רוחב החוברת כ' אמה וכו'. והנה מ"ש רש"י להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה. נעלם ממני מניין לו שזה אינו מסכים עם הברייתא שלפנינו וכבר תמה על זה בס' מעשה חושב. ולאמור הענין אומר דרש"י לא פי' תוברין לולאות אלא הנכפל ונתפר להכניס בו כלונס וכענין שהיא במס' כלים שם בית כניסת האצבע אף כאן בית כניסת הכלונס. ולא גרס ד' תוברין אלא כגי' ר' האי גאון ועושה בה תוברין. ומקום שהיה הכלונס מונח על ווי העמודים לא היה מכורך בפרוכת. והיו העמודים שנים סמוכים אצל הקרשים בצפון ובדרום ושנים בחלל העשר אמות והיו ראשי הכלונס על ווי העמודים שבצפון ודרום ועוד שני מקומות שאינם מכורכים שמונחים על יתר שני העמודים. ומעתה אין צריך רק לג' תוברין שבקצוות התוברין היה הכלונס מונח על הווין. ואם באת לומר שהיו ד' העמודים בחלל הרוחב. היה צריך לחמשה תוברין. שנים בקצוות ושלשה באמצע. כדי שיהיו ד' הפסקות בין התוברין שאין הכלונס מכורך שם. ועכ"פ אינו גורס ד' תוברין. כנ"ל. ובס' מעשה חושב כתב בענין מצב העמודים שארבעה האדנים מונחים בסדר קרשי המערב שנים מהם נוגעים באדני קרשי הצפון והדרום אחד מכאן ואחד מכאן ושנים מהם רחוקים זה מזה ב' אמות ושליש וכך הם רחוקים כל א' מהם ממה שבצדו ותוקע בהם ד' עמודים שמדתם וצורתם ועמדתם כתלי רוחב הקרש וכו'. ובשם תבנית המשכן הביא שכתב ז"ל ששני עמודים העמידו נגד עובי הכתלים לצפון ודרום

ושני עמודים באמצע באופן שהיה בין עמוד לעמוד שלש אמות ושליש עם עובי אלי העמוד שבאמצע עכ״ל. וכי כייס ושכיב אמר להאי מילתא להכניס העמודים תוך שורת הקרשים וכו׳. ורואה אני להעיר כאן דבית קדשי הקדשים היה עשר על עשר באמה שוחקת והפרוכת עשר על עשר באמה עציבת דאל״כ אמתא באמתא היכי יתיב:

נמצא בית קדשי הקדשים וכו׳. בדפוס אופיבאך ארבעה פרקים ביוה״כ. ובילקוט השמיט מולא בית קה״ק וכו׳ וגרס אחר שהביא המקרא והבאת שמה מבית לפרוכת את ארון העדות. ושם היה נתון צנצנת המן ולצוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול ושם היה נכנס אהרן ארבע פעמים ביוה״כ. וכתב בזית רענן בגדי כהנים ובגדי כה״ג לא גרסינן דבגדי כהנים מאי בעי התם. ובגדי כה״ג אף שטעונין גניזה מ״מ גניזתן היה בהיכל ולא בק״ק. ובס׳ והזהיר הנוסחא כבילקוט אלא דגרס שם היה נתון וכו׳ בשקדיה ופרחיה וכו׳ ולשם היה נכנס כה״ג ארבעה פעמים ביוה״כ. ובפי׳ ר׳ בחיי עה״ת מני נמי ובגדיו של כ״ג. והיא דבר שאי אפשר שאם דרשו והניחם שם מלמד שהם טעונים גניזה. היינו שאינם כשרים ליוה״כ הבא כמ״ש שם בתו״כ שהרי אינו פושטן בקדשי הקדשים. ואם תאמר שיחזור ויניחם שם א״כ תהיה כניסתו לפנים חמש פעמים. ובכת״י מוה״ר עפשטיין ושקדיה ופרחיה ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול כבילקוט. ולקמן ארמוז מהיכן באה הטעות הזו. וכן השמיט בהוצאת מוה״ר יעללינעק רישא דבבא זו וכו׳ כבהוצאת אופיבאך. וכן נשמטה הרישא בהוצאת מוה״ר פלעש וגרס ושם היה ארון נתון וכו׳ בשקדיה ופרחיה ולשם היה אהרן נכנס ארבעה פעמים ביוה״כ. ובהערותיו הגיה בשקדיו ופרחיו. ובענפי יהודה הביא מכת״י פאריז ולפנים ממנה (כלו׳ מהפרוכת) הארון עם הלוחות וספר תורה וכפורת עם שני כרובים וצנצנת המן ומקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה ולצוחית של שמן המשחה ושם אהרן נכנס שני פעמים (והגיה ד״פ) ביוה״כ. וענין הד׳ פעמים הן א׳ להכניס הקטרת. ב׳ להזות שמונה הזיות בין בדי הארון מדם הפר. ג׳ להזות כמו כן מדם השעיר. ד׳ להוציא את הכף והמחתה (עיי׳ ברמ״מ ה׳ עבודת יוה״כ פ״ד). וגרסינן במס׳ יומא (נ״ב ע״ב) והתניא משנגנז ארון נגנזה עמו צנצנת המן ולצוחית שמן המשחה ומקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה וארגז ששיגרו פלשתים דורון לאלהי ישראל וכו׳. וא״ר אלעזר אתיא שמה שמה ואתיא דורות דורות ואתיא משמרת משמרת עיי״ש ברש״י. ובתו׳ ישנים שם תמהני למה מזכיר ופרחיה והלא גמול שקדים ונראה כי מקצת הפרחים נשארו שלא גמלו שקדים ונשארו פרחים. ובדקדוקי סופרים הנוסחא בשקדיה ופרחיה ובהגהות שם רמז שם על נוסחאות נוסחאות ושיש בכת״י ושקדיו ופרחיו עיי״ש. ובגליון שם נשמטו המקומות שהובאו הדברים ויש להוסיף מכילתא בשלח בד״ה ותן שמה מלא העומר מן. וסדר אליהו רבה לד קכ״ט. וירושלמי סוטה פ״ח ה״ג (ועיי׳ באדר״נ פמ״א שמשם נשתרבב בילקוט בגדי כהונה ובגדי כ״ג. ואחר כתבי ראיתי בכת״י אקספארד שם היה נתון צנצנת המן וכו׳ ופרחיה ובגדי הכהנים ובגדי כ״ג שם היה אהרן וכו׳):

מחוץ לפרוכת וכו׳. בילקוט ומנורה כנגדו בדרום וכו׳ ריבעו של בית עולמים. ובכת״י מוה״ר עפשטיין והמנורה כנגדו בדרום שאהל מועד ארכו שלשים אמה וכו׳ ובית עולמים ארכו ששים ורחבו עשרים וכו׳ רביעו של בית עולמים. והוא קטוע קצת. בס׳ והזהיר ומחוץ לפרוכת וכו׳ אלא שהמנורה בדרום והשלחן בצפון וכו׳ וכשם שהיו באהל מועד וכו׳ רבעו של בית עולמים. בהוצאת מוה״ר יעללינעק כבדפוס אופיבאך אלא שנפל שם שבוש אלא שאהל מועד ארכו י׳ אמה וצ״ל ל׳ אמה. בהוצאת מוה״ר פלעש כנגדו בדרום וכו׳ וחסירים שם המלות ורחבו עשרים אמה. וגי׳ הא למדת שאהל רביעו של בית עולמים. והביא בענפי יהודה מכת״י פאריז הא למדנו שא״מ כחציו של בית עולמים. וכתב וגירסא זו נכונה. אמנם מה צורך ללימוד דבר שתינוקות של בית רבן יודעין כי שלשים חציו של ששים ועשר חציו של עשרים. ואח״כ הביא דברי הזית רענן שהיתה נוסחתו בילקוט ריבועו ופי׳ לפי ערך רחבו שליש ארכו כשם שהתם היה רחבו שליש ארכו ה״נ בבית עולמים. וכתב עליו ולפי פירושו צ״ל שליש. ולא השגיח שנוסחתו היתה ריבועו כלו׳ מרבעו. אמנם עיקר הנוסחא רביע או רביעו או ריבעו כמו שהוא לפנינו בילקוט. ובחשבון השטח ומדבר שאם תכפיל ששים בעשרים יגיעו לך י״ב מאות אמה מרובעות. ואם תכפיל שלשים בעשר יגיעו לך ג׳ מאות אמה שהם הרביע מי״ב:

וכשם שהיה אורג וכו׳. כ״ה בדפוס אופיבאך ובילקוט כשם וכו׳ חוט אחד של זהב יותר וכו׳. ובכת״י מוה״ר עפשטיין חוט בהן יתר של זהב. ובכת״י אקספארד שבאילו היה נותן חוט וכו׳ ובוהזהיר וכשם וכו׳ חוט של זהב יתר וכו׳. ובהוצאת מוה״ר יעללינעק כבדפוס אופיבאך אלא דגי׳ כשם. ובהוצאת מוה״ר פלעש וכשם וכו׳ היה בהם חוט זהב יותר. ובילקוט פקודי רמז תכ״ב ומעשה היריעות תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר והחוט כפול ארבע ר׳ יוסי אומר וחוט של זהב היה

יתר בהם שני וכו'. ומשמע שאף בפרוכת ס"ל לר"י הכי. וכ"ל דטעמא דר"י מדאמר המקרא ואומר לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו' לאו בדוקא לחוד קאמר אלא בכל הכעשים מתכלת וארגמן ואילך:

וכשם וכו' את הפרכת וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך ומה"ר יעללינעק ובילקוט. ובכת"י אקספארד כשם שהיה אורג הפרכת כך היה אורג את המסך. ובש' והזהיר ומעשה רקם פרצוף אחד. ובנוסחת מוה"רח פלעם ליתא למלת בלבד. ובכת"י אקספארד שהיה אומר כ"מ שני חשב שתי פרצופות רקם פרצוף אחד. ולשון רש"י עה"ת (כ"ו א') כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהיא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי. ובילקוט פקודי ר' תכ"ב ומעשה חשב היה ר' נחמן אומר (צ"ל ר' נחמיה אומר) מעשה חושב שני פרצופין שני דמויות אחד מכאן ואחד מכאן ומעשה רוקם דמות אחד פרצוף אחד. וביומא (ע"ב ע"ב) גרסינן מעשה רוקם מעשה חושב אמר רבי אלעזר שרוקמין במקום שחושבין. פרש"י בתחלה מתקן הצורה על הבגד על ידי לבע ואח"כ רוקמה במחט. ובנוסחת דקדוקי סופרים מעשה רוקם כמעשה חושב וכתב בהגהות שכ"ה בא"זה כת"י ובכל הדפוסים ושיבוש הוא. וכבר קדמו המשנה למלך בה' כלי המקדש פ"ח הט"ו אהא שכתב הר"מ כל מקום שנאמר בתורה מעשה רוקם הוא שתהייכה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד בפני האריג. ומעשה חושב הוא שתהיה הצורה נראית משני צדדין פנים ואחור. וכתב המ"ל שם דנוסחת כמעשה חושב שיבוש הוא שלא כמלא כך במקרא אלא שר"א אמר דמעשה רוקם ומעשה חושב דכתיבי בקרא חדא הוא. וגרסינן עלה בגמרא תנא משמיה דר' נחמיה (ובד"ס במתניתא תנא ועיי"ש בהגהות ובילקוט תרומה סוף ר' ש"ע מעשה חושב מעשה רוקם א"ר אלעאי וכו' במתניתא תנא רקם מעשה מחט לפיהן וכו') רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד. חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות. ופרש"י חושב מעשה אורג שיש לה ליריעה שתי קירות ושתי צורות על שתי קירותיה אין דומות זו לזו. פעמים שמצד זה ארי ומצד זה נשר כמו לחגורות של משי והיינו. ב' פרצופים. אבל רוקם כצורתו מכאן כך צורתו מכאן. והאריך במשנה למלך במה שהר"מ חולק על רש"י דלהר"מ אין הצורות משתנות. ועוד דלהר"מ שתיהן באריגה ואין רוקם מעשה מחט (אלא אם כאומר ששתיהן מעשה מחט הנעשית באריגה) ותמה על הכסף משנה שלא הרגיש זה עיי"ש. ואח"כ הביא המשנה למלך את הירושלמי דשקלים פ"ח ה"ב דהכי איתא התם כתוב א' אומר מעשה רוקם וכתוב א' אומר מעשה חושב. מעשה רוקם פרצוף אחד מעשה חושב ב' פרצופות. ר' יהודה ור' נחמיה ח"א מעשה רוקם ארי מכאן וארי מכאן. מעשה חושב ארי מכאן וחלק מכאן. וחורנה אמר מעשה רוקם ארי מכאן וחלק מכאן ומעשה חושב ארי מכאן ונשר מכאן. ודעתו דט"ס נפל בספרים וגי' הנכונה היא ח"א מעשה רוקם ארי מכאן וארי מכאן מעשה חושב ארי מכאן ונשר מכאן. וחורנה אמר מעשה רוקם ארי מכאן וחלק מכאן ומעשה חושב ארי מכאן וארי מכאן. והכוונה היא דכולהו אית להו דמעשה רוקם הוא פרצוף אחד ומעשה חושב הוא ב' פרצופין וכמו שהקדימו דבר זה בירושלמי ובריייתא הוה שמיעא להו לר"י ולר"נ אלא שנחלקו בפירושה במה שנחלקו רש"י ורבי' ז"ל. דח"א דפי' פרצוף אחד וב' פרצופין היא דפרצוף א' היא ארי מכאן וארי מכאן והיינו מעשה רוקם. וב' פרצופין הוא ארי מכאן ונשר מכאן וזהו פרש"י .וחורנא אמר דמעשה רוקם שהוא פרצוף א' היינו ארי מכאן וחלק מכאן. ומעשה חושב דהוא ב' פרצופין היינו ארי מכאן וארי מכאן וזהו כפי' רבינו. וראיתי להרב יפה מראה שכתב דיש גירסאות שגורסין כמו שכתבנו. ודחה הרב גי' זו וקיים הגי' הנמצאת בספרים וכו'. עכ"ד. ודחה את דברי יפה מראה ועוד האריך בענין זה עיי"ש. ומשמע דברייתא לפנינו הוא כחורנא דאמר מעשה רוקם פרצוף א' מכאן וחלק מכאן וכו'. והאי חורנא הוא ר' נחמיה. ובסוף תוספתא דשקלים שנינו. פרוכת ארכה ארבעים אמה ורחבה עשרים אמה (דהיינו בבית שני ועיי' במשנה ה' דסוף שקלים ובתוי"ט שם) והיתה נארגת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חושב. אחרת היתה שם ארכה עשרים אמה ורחבה עשר אמות והיתה נארגת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה רוקם והיתה פרוסה על פתחו של היכל מבחוץ (דומיא דמסך הפתח שבמשכן). רבי יהודה אומר זו שמוציאין אותה מבפנים (היה) [היתה] מקופלת אחד לשנים ושנים לארבעה (כלו' נעשית ארכה כ' ורחבה עשר) היתה פרוסה על פתחו של היכל מבחוץ. אמרו לו מי ששמש בקדושה חמורה יחזור תשמש בקדושה קלה (שמעלין בקדש ואין מורידין) דבר אחר בזו כתוב מעשה חושב ובזו כתוב מעשה רוקם. ר' נחמיה אומר מעשה חושב שני פרצופות מעשה רוקם פרצוף אחד וכו'. וזה מסכים עם הברייתא שלפנינו:

וקני המנורה וכו'. השתא חוזר למה שאומר למעלה מחוץ לפרכת היו שלחן ומנורה מונחים וכו'. בדפוס אופיבאך ומאליו לפנים מכוון היה וכו' ובהוצאת מוה"רא יעללינעק כבדפוס

אופיצאך אלא דגרס וקני מנורה וכו׳ ומחציו ולפנים מכוון היה כנגד הפרכת. וכ״ה בספר והזהיר. וכ״ה בהוצאת מוה״רח פלעם אלא דשם גרס ומחציו לפנים מכוון כנגד הפרוכת. ובכת״י מוה״רא עפשטיין ומחציו ולפנים והיה מכוון כנגד אמצע הפרכת. ובילקוט וקני המנורה וכו׳ של שלחן הזהב ושלחן הזהב היה נתון כנגד הפתח וחולק את הבית מחציו ולפנים ומכוון היה כנגד הפרכת שנאמר וכו׳. וכתוב בהשמטות ומחציו לפנים (מכאן) [מכוון] היה כנגד הפרכת. כ״ה בדפוס ישן וכן נראה שהי׳ הגי׳ לפני הרמב״ם פ״ג מה׳ בית הבחירה הי״ז אבל הלשון דחוק וכו׳ אבל באמת מתוך דברי רש״י בפי׳ תצוה בד״ה לפני הפרכת (ל׳ ו׳) משמע שגרסתו היתה מכוון היה כנגד הארון. והנה הגהה זו מרי׳ אייזק שפייאר נכונה. והדפיסו כן (גם השיבוש) הבאים אחריו ושמו בכליהם. וקבלתי הגהה זו ממנו ותפשתי בה. (ובכת״י אקספארד של שלחן הזהב מזבח וכו׳ והיה מכוון). וכתב בזית רענן פי׳ שהשלחן ארכו לארכו של בית ורחבו לרחבו של בית וקני המנורה היו מסודרין מצפון לדרום כפי רוחב השלחן ועיי׳ בגמרא פלוגתא בזה. ע״כ. הנה מ״ש ארכו לארכו של בית וכו׳ במסכת מנחות (צ״ו ע״א) כל הכלים שהיו במקדש ארכן לארכו של בית. ובגמרא שם (צ״ח ע״א) ת״ר כל הכלים שבמקדש ארכן לארכו של בית חוץ מארון שארכו לרחבו של בית וכו׳. ובענין המנורה (שם ע״ב) ת״ר מזרח ומערב היו מונחין דברי רבי ר״א ב״ר שמעון אומר צפון ודרום. ואשלחנות דשלמה פליגי ואמרינן שם בגמרא דבמנורה נמי פליגי הכי. וסתם ברייתא שלפנינו כר״א ב״ר שמעון (ופסק הר״מ בה׳ בית הבחירה פ״ג הי״ב כסתם ברייתא ועיי״ש בהשגת הראב״ד והכסף משנה שתק מזה). אמנם מה שלא העיר בז״ר היא שנפל שיבוש בילקוט וצ״ל ומזבח הזהב היה נתון כנגד הפתח וכו׳. וגרסינן ביומא (ל״ג ע״ב) דתניא שלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה. מזבח ממוצע ועומד באמצע כלפי חוץ קימעא (רש״י כלפי מזרח לצד פתח ההיכל). ואמרו שם ונוקמיה להדייהו (ברש״י ליקמא בהדייהו. מכוון בינייהו ולמה נמשך לחוץ) .כיון דכתיב ואת המנרה נכח השלחן בעינן דחזו אהדדי. ולשון התוספתא ביומא פ״ב. נכנס ומהלך בהיכל עד שמגיע עומד בין מזבח הזהב למנורה והמזבח לפנים ממנו. שלחן נתון בצפון משלים הבית ולפנים משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה מנורה כנגדו בדרום משלים הבית ולפנים משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח הזהב ממוצע בנתיים כנגד שני בדי הארון ומשוך כלפי מזרח וכולן היו נתונים מחצי הבית ולפנים וכו׳ (התוספתא שברב אלפס מקוטעת ומשובשת והגהתיה ע״פי נוסחת ערפורט) ולשון הר״מ בה׳ בית הבחירה פ״א ה״ז ומזבח לקטרת ומנורה ושלחן (ו)שלשתן בתוך הקדש לפני קדש הקדשים המנורה בדרום משמאל הנכנס ושלחן מימין שעליו לחם הפנים ושניהם בצד קדש הקדשים מבחוץ ומזבח הקטרת משוך מבין שניהם לחוץ. וע״פי התוספתא והילקוט הגהתי וחולק את הבית מחציו לפנים ומכוון היה וכו׳. ובילקוט פקודי ר׳ תכ״ב פרוכת היתה בסוף עשר אמות חולקת את הבית עשר אמות לפנים ועשרים לחוץ וכו׳ וחוץ ממנה עשרים על עשר. מזבח הזהב היה נתון בסוף עשר אמות חולק את הבית עשר אמות למזרח ועשר למערב חמשה לצפון וחמשה לדרום. (כלו׳ באמצע ובינתים) המנורה והשלחן היו לפנים מן המזבח המנורה בדרום והשלחן בצפון. חמשה אמות בין המנורה לשלחן. שתי אמות ומחצה מן הקרשים שבדרום למנורה וכן מן הקרשים שבצפון לשלחן שתי אמות ומחצה. וחמשה אמות ממקומו לפרכת וחמשה אמות ממקומו ולמזבח ופתחו של היכל היה במזרח וכו׳. ולשון רש״י עה״ת במקרא ושמת את השלחן וגו׳ (כ״ו ל״ה) שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכולם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות. והובאה ברייתא זו בירושלמי שקלים פ״ו ה״ג הכי והא תני השלחן היה נתון מחצי הבית ולפנים ומשוך מן הכותל ב׳ אמות ומחצה כלפי הצפון. ומנורה כנגדו בדרום. ומזבח הזהב היה נתון באמצע הבית חולק את הבית מחציו ולפנים משוך קימעא כלפי (צפון) חוץ וכולהון (היה נתון) [היו נתונים] משלים הבית ולפנים. ובהגהות הגר״א ה״ג ומזבח הזהב היה נתון באמצע משוך כלפי חוץ וכולן היו נתונים משלים הבית ולפנים כנ״ל והשאר שבינתים נמחק. וכ״ה בתוספתא פ״ב דיומא והכי דייקא הסוגיא שם וכ״ה ברמב״ם פ״ג מה׳ ב״ה הלכה י״ז עיי״ש (וז״ל ומזבח הקטורת היה מרובע אמה על אמה והוא נתון בהיכל מכוון בין הצפון לדרום משוך בין השלחן והמנורה לחוץ ושלשתן היו מונחין משלים ההיכל ולפנים כנגד הפרוכת המבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים) וכן משמע ברש״י ביומא שם שלא הזכיר קמעה (כלו׳ דבגמרא איתא קימעא ומרש״י משמע דלא גרסה. אבל ברש״י עה״ת כתב משוך קמעא כלפי המזרח כמו שהזכרתיו) וגם לחוץ משמע חוץ דשלחן דמשה דנקט שלחן ומנורה ומאלו היה יכול

למשוך יותר אבל לא היה משוך ומשאר השלחנות (כלו' של שלמה) וגי' הספרים חולק את הבית מחציו ולפנים שבוש הוא. ע"כ. אבל מהר"א פירש חולק את הבית ברוחב. מחציו ולפנים בחציו של הבית שהוא לצד מערב היה המזבח עומד. ומשוך קימעא כלפי חוץ ומשוך מעט לצד מזרח חוץ מן השלחן והמנורה וכו'. ומלשון הרמב"ם מכוון בין הצפון לדרום משמע נמי שפירש הכי חולק את הבית. ובתוס' מנחות (צ"ט ע"א) נוסחא אחרת להו בירושלמי. והכי גרסי השלחן היה נתון מחצי הבית ולפנים ומשוך מן הקרן שתי אמות. ומנורה בדרום. ומזבח הזהב היה נתון בתוך הבית חולק את הבית מחצי הבית ולפנים ומשוך קימעא כלפי חוץ וכולהו משליש הבית ולפנים. ופירשוהו שם. ומשוך מן הקרן היינו מן הכותל. שתים ומחצה היה משוך אלא שדלג הסופר ומחצה. והא דקאמר ברישא דברייתא מחצי הבית ובסיפא משליש כדשנינן לעיל (צ"ח ע"ב. תני חדא מחצי בית ולפנים היו מונחין — שלחנות דשלמה — ותני חדא משליש הבית ולפנים היו מונחין. ולא קשיא מר קא חשיב בית קדשי קדשים בהדי היכל ומר לא קא חשיב בית קדשי קדשים בהדי היכל) דברישא לא חשיב בית קה"ק בהדי היכל ובסיפא קא חשיב בית קה"ק בהדי היכל. נמצינו למדין שההיכל שהוא עשרים על עשר נחלק לשנים. עשר אמות הראשונות היו פנוין ומחציו ולפנים עד הפרכת שהוא שליש הבית כולו שם היו השלשה כלים שלחן ומנורה ומזבח הזהב. וזה השליש נחלק ג"כ לשניים דהיינו לחמש וחמש אמות. חמש אמות הסמוכות לפרכת היו פנוין ובחמש אמות הנשארות שם היו השלשה כלים. והיו השלחן והמנורה רחוקים מן הקרשים כל אחד ואחד ב' אמות ומחצה ונשארו חמש אמות. רחב השלחן אמה וקני המנורה היו מכוונין לרחבו של שלחן ובין כולן אמה א"כ ישארו ג' אמות שבין שלחן למנורה (אבל בעל מעשה חושב כתב בפ"ז ה"א אורך שורת קני המנורה ולמעלה היה שנים עשר טפחים. ונראה להביא ראיות לדבר ודעתו שהיו מכוונין לאורך השלחן. ולא מצאתי במי שקדמוהו שדברו בענין אורך שורת קני המנורה. ונראה שזה תלוי בפלוגתא אם מזרח ומערב וכנגד ארכו של שולחן היו מסודרים או לצפון ודרום וכנגד רחבו של שלחן היו מכוונין). ולשון הילקוט חמשה אמות בין המנורה לשלחן פירשו הרב מלבי"ם (בפי' ל"ה ושמת את השלחן) שרצונו לומר עם המנורה והשלחן. אורך השלחן שתי אמות ונשארו ג' אמות עד חציו של היכל. ולשון הילקוט מזבח הזהב היה נתון בסוף עשר אמות חולק את הבית עשר אמות למזרח ועשר למערב חמשה לצפון וחמשה לדרום. ורצונו לומר עם המזבח שהוא אמה על אמה. והדבר צריך ביאור קצת והוא. שכשאנו מחשבין מקום המזבח צריך שנחשב עמו מקום מעמד הכהן המקטיר עליו ובידו הקטרת ושולט בידיו. וע"כ מקום המזבח הוא לכל הפחות אמה וחצי ברבועו ונשארו מהג' אמות שבין אורך השלחן עד חציו של בית רק אמה. וכשאמר בילקוט המנורה והשלחן היו לפנים מהמזבח הוא כדי אמה. וע"כ אמרו שהמזבח משוך קמעא כלפי חוץ. ומעתה מה ששנו לפנינו בברייתא וחולק את הבית מחציו לפנים הוא מסכים עם הילקוט עשר למזרח ועשר למערב וה' לצפון וה' לדרום. וחשבונם של בעל מעשה חושב והרב מלבי"ם הוא בדרך אחר ולא ראיתי להעתיקם שכבר הארכתי הרבה (ועיי' בהם שתפסו במלת צפון שנפלה בשבוש בירושלמי וכלפי דבריהם ארמוז על רש"י פסוק ו' לפני הפרכת שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ) רק זאת אני רואה להעיר בזה שאמרו בתוספתא נכנס ומהלך בהיכל עד שנמצא עומד בין מזבח הזהב למנורה פליגי בה תנאי ביומא (נ"א ע"ב) דת"ר בין המזבח למנורה היה מהלך דר"י רמ"א בין שלחן למזבח ויש אומרים בין שלחן לכותל. ואר"א שם די"א הוא ר' יוסי:

מן הקרשים וכו'. בכת"י מוה"רא עפשטיין מן הקרשים שמדרום עד המנורה וכו' ומן המנורה וכו'. בילקוט ומן הקרשים וכו' מקני המנורה וכו' מן השלחן עד וכו'. ובמהזהיל מן קני המנורה וכו' מן השלחן וכו'. ובהוצאת מוה"רא פלעם הנוסחא מקוטעת ורמז המעתיק. הגהה נ"ל חסר כאן. והשלימה המו"ל בביאורו. ובבא זו כבר היא מבוארת ובזית רענן כתב וא"כ השלחן והמנורה אינן מן המדה ומיהו י"ל דקחשיב שם מקום המנורה והשלחן:

מן הקרשים שבמערב וכו'. בכת"י מוה"רא עפשטיין עד המנורה עשר אמות מן קני המנורה ועד מזבח הזהב חמש אמות וממזבח הזהב עד העמודים שבמזרח ט"ו אמה הא למדת ארכו שלשים אמה. ובכת"י אקספארד ומן המנורה וכו' מן הקרשים שבמערב עד הפרכת עשר אמות. מן הפרכת עד השלחן חמש אמות מן השלחן עד מזבח הזהב חמש אמות וממזבח הזהב עד הפתח עשר אמות הא למדת וכו'. וזה מסכים עם מה שתפסתי. ובילקוט מן הפרכת עד קני המנורה חמש אמות וממזבח הזהב עד המזבח עשר אמות הא למדת וכו'. וכתב על זה בזית רענן ה"ג בברייתא מקני המנורה עד השלחן ה' אמות מן השלחן עד מזבח הזהב ה' אמות וממזבח הזהב עד הקרשים שבמזרח עשר אמות. אך קשה דהא שלחן בצפון ומנורה בדרום היו מכוונין זה כנגד זה לרחבו של משכן. לכן

צ"ל דה"ג מקני המנורה עד מזבח הזהב ה' אמות וממזבח הזהב עד הקלעים שבמזרח י' אמות וה"ל עמודי מזרח. וטרח לדחק ולפרש נוסחת הילקוט עד המזבח י' אמות וקיים אבל האמת כגי' הברייתא. וגי' הברייתא שהזכיר היא בהוצאת מוה"רא יעללינעק. ושם הנוסחא משובשת הרבה וה"ג התם מן הקלעים שבמערב עד קני המנורה עשר אמות מקני המנורה עד השלחן וכו' כמו שהביא בז"ר. ושם' והזכיר מן הקלעים שבמערב עד קני המנורה עשר אמות (כבנוסחא הקודמת) מן קני המנורה עד השלחן עשר אמות (צ"ל ה' אמות) מן השלחן עד מזבח הזהב ה' אמות וממזבח הזהב עד שבמזרח עשר אמות הא למדת וכו'. ובענפי יהודה הביא כת"י פאריז מן הקלעים שבמערב עד קני המנורה שכנגד הפרוכת עשר אמות מקני המנורה עד השולחן ה' אמות מן השלחן עד מזבח הזהב ה' אמות וממזבח הזהב עד פתח המשכן עשר אמות הא למדת וכו'. ואח"כ הביא דברי הילקוט בפ' פקודי. ולנכון הגיה כגי' רענן. ובהוצאת מוה"רח פלעג הסברה מוכח שנוסחתה כעין נוסחת הברייתא שהביא הזית רענן אלא שהיא משובשת ביותר עד שמקיימת וממזבח הזהב עד הקלעים שבמזרח חמש אמות. ותפסתי בפנים בנוסחת דפוס אופיבאך. אלא שכתוב שם הקלעים שבמזרח והיא בשגירת לישנא. והן העמודים וע"כ הגהתי העמודים וכמו שהיא בכת"י מוה"רא עפשטיין:

פרק ה'.

הצר היה ארכה מאה אמה ורחבה חמשים אמה. שנאמר ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה וגו' מאה באמה (שמות כ"ז ט') וכן לפאת צפון מאה אמה. שנאמר וכן לפאת צפון באורך קלעים מאה אורך (שם שם י"א) ולמערב חמשים אמה. שנאמר לפאת ים קלעים חמשים אמה (שם י"ב) ולמזרח חמשים אמה. שנאמר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה (שם י"ג). צא מהן חמש עשרה אמה קלעים. שנאמר וחמש עשרה אמה לכתף וגו' (שם י"ד וט"ו) ולכתף השנית מזה ומזה (שם ל"ח ט"ו):

מן הקלעים שבדרום עד האהל עשרים אמה והאהל עשר אמות ומן האהל עד הקלעים שבצפון עשרים אמה. הא למדת שרחבה חמשים אמה. מן הקלעים שבמערב עד האהל עשרים אמה והאהל שלשים אמה ומן האהל ועד הקלעים שבמזרח חמשים אמה. הא למדת שארכה מאה אמה. שנאמר אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים (שם כ"ז י"ח), רבי יוסי אומר אין תלמוד לומר חמשים בחמשים ומה ת"ל חמשים בחמשים. זה לפני האהל. הא למדת שארכה מאה אמה ורחבה חמשים אמה. אבל אין אתה יודע כמה רחבה של קלע עד שתדע בגובהה של חצר. כשהוא אומר וקומה חמש אמות (שם) מה קומה חמש אמות אף רחב חמש אמות:

כיצד היה מעמיד את החצר. היה נותן עשרים אדנים של נחשת בצפון ועשרים בדרום ועמוד תוך כל אחד ואחד. וקונטיסין היו שם. וטבעת קבועה באמצעיתן, והיה נותן את הקונטיסין במיתרים ובעמודים. והקונטיסין ארכו של כל אחד ואחד ששה טפחים ורחבו שלשה. ותולה את הטבעת בתוך האנקלי שבעמוד וכורך בה את הקלע. כמין קלע זה של ספינה. נמצא הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה ושתי אמות ומחצה מצד זה. וכן לעמוד השני. הא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמות. היה מחבר את הקונטיסין במיתרים ובעמודים ומחברן בתוך יתדות של נחשת:

וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר. שנאמר לכל כלי המשכן בכל עבדתו וכל יתדתיו וכל יתדות החצר סביב נחשת (שמות כ"ז י"ט):

אבל אי אתה יודע כמה מן הקלעים לפתחה של חצר. כשהוא אומר ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (במדבר ד׳ כ״ו) מה מן המשכן ולמזבח עשר אמות כך מן הקלעים ועד פתחה של חצר עשר אמות:

אבל אי אתה יודע כמה גובה פתחו של חצר. כשהוא אומר ומסך שער החצר וגו׳ ועשרים אמה אורך וקומה ברחב חמש אמות וגו׳ (שמות ל״ח י״ח). שאין תלמוד לומר חמש אמות ומה תלמוד לומר חמש אמות. ללמדך שארכו עשרים אמה ורחבו חמש אמות:

כרוחב פתחו של אהל כך פתחו של היכל. כפתחו של חצר כך פתחו של אולם. כגובה פתחו של היכל כך רוחב פתחו של אולם:

מכאן היה ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר קרפף בית סאתים שהוא כחצר המשכן ומטלטלין בתוכו בשבת:

חצר היה ארכה וכו׳. בבא זו ושלאחריה עד כיצד היה מעמיד מקורסות הן בנוסחאות. בילקוט סדר פרק זה אמקרא ועשית את חצר המשכן. וכך היא נוסחתו. חצר ארכה מאה אמה ורחבה חמשים אמה שנאמר ועשית את חצר המשכן. אבל אי אתה יודע כמה רחבה של קומה כשהוא אומר וקומה ברוחב חמש אמות (ל״ח י״ח) מה קומה חמש אמות אף רוחב חמש אמות. כיצד היה מעמיד וכו׳. והדברים מבוססים למראית העין. ובזית רענן הגיה וכתב כמה רחבו של קלע וכו׳ כצ״ל וכ״ה שם (ר״ל בברייתא דמלאכת המשכן) פי׳ כמה רוחב כל יריעה ומפרש ה׳ אמות דהיינו מעמוד לעמוד. ושאר הדברים שבאילו הבבות הם שם כנגד סוף הפרק ולקמן אעתיקהו. וכ״ה בס׳ והזהיר חצר ארכה וכו׳ אבל אין אתה יודע כמה רחבו של קלע אלא ממה שכתוב וקומה ברוחב חמש אמות וכו׳ כיצד וכו׳. וכ״ה בהוצאת מוה״רא יעללינעק ונוסחתה חצר היה ארכה וכו׳ אבל אין אתה יודע רחבה של קלע שתדע בה גובה של חצר כשהוא אומר וקומה חמש אמות וכו׳. ובהוצאת מוה״רח פלעש חצר ארכה וכו׳ אבל אין וכו׳ רחבו של קלע (שהגדע) [שתדע] בה גובהה של חצר כמו שכתב וקומה חמש אמות מה קומת קלע חמש אף (רוח) [רוחב] חמש וכו׳. ובכת״י מוה״רא עפשטיין חצר ארכה וכו׳ שנאמר ועשית וגו׳ אבל אי קלע (והיא מקוטע) שנ׳ וקומה ברוחב חמש אמות (מקוטע) אף רוחב חמש אמות כיצד וכו׳ ובכת״י אקספארד החצר ארכה וכו׳ כמה רחבה של קלע כשהוא אומר וקומה ברחב חמש אמות הוי אומר מה קומה וכו׳ אף רוחב בחמש אמות. ולשון רש״י עה״ת וקומה חמש אמות גובה מחיצות החצר והוא רוחב הקלעים. ובמקרא דסי׳ ל״ח וקומה ברחב חמש אמות לעמת קלעי החצר כתב. לעמת קלעי החצר כמדת קלעי החצר. ואולי שהנוסחא שמציאה זה המקרא עקרית בשם מפורש לעמת קלעי החצר. ועיי׳ לקמן בענין השאר בבב׳ בבות. בנדפס כתוב ולפאת ים, ולפאת קדמה. שנא׳ חמש עשרה. ותקנתים ע״פי לשון המקראות בתורה.

כיצד היה מעמיד וכו׳. כ״ה בדפוס אופיבאך אלא שכתוב שם וקונטיסין היה שם ול״ל היו. והמאמר והיה נותן את הקונטיסין במיתרים ובעמודים הסגירו המו״ל במחברות עגולות שהם סימן המחיקה. בכת״י שם ועמוד בתוך כל א׳ וא׳ וטבעת קבועה באמצען והיה נותן הקונטרסין וכו׳ והקונטרסין וכו׳ היא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמה. היה מחבר הקונטריסין וכו׳ ומחבקן בתוך יתדות נחשת של האהל. ובילקוט כיצד וכו׳ ועמוד בתוך כל אחד ואחד וטבעת קבועה בתוך של כל אחד ואחד וטבעת קבועה באמצעיתו והיה נותן את הקונטיסין במיתרים ובעמודים. והקונטיסין ארכו וכו׳ ותולה את הטבעות בתוך האונקלין וכורך בה וכו׳ זו של ספינה נמלא הקלע יותר מן העמוד וכו׳. ובלי ספק שהילקוט קטוע וחסר וקונטיסין היו שם. שהרי הוא אומר והיה נותן את הקונטיסין וכו׳ ועדיין לא הזכיר את הקונטיסין. ופירוש קונטיסין כתב בערוך ערך קנטס קורות של עץ הן כגון עמודים. והביא מפסיקתא דר״כ בפ׳ ויהי ביום כלות היה לו להביא ד׳ קונטסין למתוח עליהן את המשכן. ובספר אחר קונדס. ובזית רענן כתב היינו כעין מוטות דקים שלא יפריחם הרוח. ועל הקלע יותר מן העמוד כתב ומקום העמוד לא קחשיב. ובס׳ והזהיר כיצד וכו׳ ועמוד בתוך כל אחד ואחד וטבעת קבועה באמצעיתן והיה נותן את הקונטיסין במתרים ובעמודים ארכו של כל אחד ואחד וכו׳ ותולה את הטבעת בתוך האונקלי וכו׳ זו של ספינה נמלא הקלע יוצא וכו׳ (אלא שמקורס שם קצת).

ובהוצאת מוה"רא יעללינעק בדפוס אופיצאך ושם הגי' נכונה וקונטיסין היו שם. ובכת"י אקספארד בתוך כל אחד ואחד וטבעת קבועה באמצע היה נותן וכו' עשרה טפחים וכו' הטבעת בתוך האונקלי וכורך בה וכו' קלע זו של ספינה. ובהוצאת מוה"רא פלעש כיצד וכו' בתוך כל א' וא' וקונטיסין היו שם וטבעת קבועה באמצעיתן והיה נותן את הקונטיסין במיתרים והעמודי' (והגיה המו"ל להעמודי') והקונטיסין ארכו וכו' ותולה בה את הקלע וכו' כמלאת הקלע יוצאת מן העמוד וכו' מצד זה וכן מצד זה וכן לעמוד השני וכו' ומחברן בתוך יתרות האהל (והגיה המו"ל בתוך יתדות כיתידות האהל). ולשון רש"י עה"ת (כ"ז י"ט) ואדניהם. של העמודים נחשת. האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועין לתוכן. היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש ארכן ו' טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבוע בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להציב דלתות שקורין גונז"ש ורוחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחיצת החצר. ובפסוק י"ד אמקרא וחמש עשרה אמה קלעים וגו' עמודיהם שלשה כתב. חמש אמות בין עמוד לעמוד. בין עמוד העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג' שבמזרח ה' אמות וממנו לשני חמש אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלשי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי י' עמודים למזרח כנגד י' למערב. ובענין היתדות כתב רש"י בפסוק י"ט שם. יתדת כמין נגרי נחשת עשוין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשיפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן. ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שיפולי היריעות שלא ינועו ברוח. ואומר אני שמגן מוכיח עליהם שהן תקועין בארץ לכך נקראו יתדות. ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח (ישעיה ל"ג כ'). ובפ' נשא (ד' ל"ב) כתב במקרא ויתדתם ומיתריהם וגו' של עמודים (כלו' ולכך הוזכרו כאן במשא בני מררי) שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו (כמ"ש בפסוק כ"ה וכ"ו ונשאו את יריעות וגו' ואת קלעי החצר וגו') ויתדות ומיתריהם היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתידות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין כמו ששנויה במלאכת המשכן. והעתיקו הרמב"ן וגורס בו כמו ששנינו במלאכת המשכן. ותפש עליו וכתב. ואיני יודע מה יעשו יתדות בעמודים. ועוד מה נשתנו יתדות של עמודים מאשר היתידות שאלו לבני גרשון ואלו לבני מררי. ולא מצאתי במשנת מלאכת המשכן שהיו יתידות לעמודים. אלא כך שנו שם היה מחבר את הקונדסין במיתרים ובעמודים ומחברן בתוך יתדות של אהל (כבנוסחת הוצאת מוהר"א פלעש. אמנם העיקר נראה שהיא ט"ס וצ"ל של נחשת) וכשם שהיו יתדות למשכן וכו' זה לשון הברייתא ולא נשנה שם .שהיו יתדות לעמודים (ובזה טעה ר' אייזק סייאר שהסגיר בריסא והיה נותן את הקונטיסין במיתרים ובעמודים במחברות עגולות. והעיר רש"י גורסו עיי' רש"י תרומה וכו' ופ' נשא וכו' ורמב"ן אינו גורסו עיי' רמב"ן פ' נשא ד"ה ועמודי החצר. וזו טעות. דמאמר זה הוזכר לענין שפת העליונה. ושם לא הוזכרו יתדות ובמאמר היה מחבר את הקונטיסין וכו' שזהו מלמטה הוזכרו בו היתדות. אבל לא נשנה שהיו יתדות לעמודים) אבל נפרש כי יתדות ומיתרים של קלעי החצר היו ביד בני מררי. ומיתרים ויתדות של משכן והאהל הם שהיו ביד בני גרשון. כי ואת מיתריהם ואת כל כלי עבודתם (שם כ"ו) כינוי ליריעות המשכן ולאהל מועד הנזכרים לא לחצר וכו' אבל לפי לשון הברייתא צ"ל שלא היו בני גרשון נושאים אלא בגדים לא נחשת ועצים כלל והיא ששנינו בני גרשון היו ממונים במערב והם ממונים על כלי האורג וכו' ע"כ. לפי דרכינו למדנו ששני מיני קונטיסין היו קונטיסין לשפה העליונה של הקלע וטבעת קבועה באמצעיתן. וקונטיסין לשפה התחתונה שהיה מחברן בתוך יתדות של נחשת. ועוד אני רואה להעיר כאן. שכשם שהיו הקרשים שבמשכן עשרים לצפון ועשרים לדרום כך היו העמודים לחצר כ' לצפון וכ' לדרום. ובמערב היו שמנה קרשים שמהם שנים למקצועות והיו מכוונים כנגד קרשי צפון ודרום. ובחצר היו עשרה עמודים ומהם שנים מכוונים כנגד עמודי צפון ודרום. ולמזרח המשכן לא היה רק מסך ולמסך חמשה עמודים אבל לחצר היו ב' כתפות שלהם קלעים חמש עשרה ושלשה עמודים לכל כתף וכתף. ולשער החצר מסך עשרים אמה ולמסך ארבעה עמודים. נמצא שמנין עמודי המזרח שוה למנין עמודי המערב. אלא שעמודי המזרח היו ביניהם לעמודי צפון ודרום ועמודי המערב היו מחוץ לעמודי צפון ודרום. ויריעות המשכן והאהל היו מחוץ לקרשים ומכסות עליהם וחלל הבית נמדד שלשים על עשרה. אבל הקלעים היו מצפנים לעמודים וחלל החצר נמדד מן הקלעים עד האהל (וכ"ה דעת בעל מעשה חושב בפ"ה והביא דעת התוספות בזבחים ס' ע"א שהכלונסאות היו על הווין שקבועין בעמודין מבחוץ ועיי"ש שחתר לפרש דבריהם) וצורת העמודים ועוביין לא איתפרש. אבל יש ללמוד מן האדנים שמסתמא

היו האדנים כולם שוים בגדלן אלא שאלו של נחשת ואלו של כסף. וכיון שנקרא אחד היו שני אדנים ולעמודים רק אדן אחד נראה שהיו העמודים כחצי קרש. והקרש אמה וחצי רחבו יהיה העמוד מחציתו היינו ארבעה טפחים וחצי (באמה בת ששה טפחים). והקונטיקין שהיו ששה טפחים הם יותר מהעמוד טפח ומחצה קצתו מצד זה וקצתו מצד זה. וכנתלה הקלעים למספר העמודים יהיו עשרים קלעים בני חמש אמות. וכיון שאלו מאה האמה אפשר שהיו מחלקים שוים למדו בברייתא מה קומה חמש אף רוחב חמש. ועדיין צריך ביאור היאך היה מצב העמודים וסידורן. ושנו בברייתא שקונטיקין של ששה טפחים באורך וג' טפחים ברוחב היו שם ומצעת קבועה באמצעיתן שבה נתלה הקינמון בתוך אונקלי שבעמוד. וכשאמרו כיצד הקלע יוצא מן העמוד היינו מן האונקלי שבעמוד. וכשאמרו וכורך בה את הקלע וכו'. היינו קלע אחד מצד זה וקלע אחד מצד זה. ושני קלעים מכורכין בכל קונטים וקונטום: אולם דבר זה שהיו שם קונטיקין באילו אינו מפורש במקרא ולא נלמד מהמקרא (ולמוד שהם בכלל יתדות הוא רחוק מאד) אלא קבלה היתה בידם שהיו שם קונטיקין. ומאליות אנו הקונטיקין היו במקום שאפשר להם להיות. אבל בעמודי הקלעות אי אפשר שיהיו שם שהרי אין יכול לכרוך בו אלא קלע מצד אחד. כי מצד השני אין כאן קלע לכרוך בו. ולא היה מספר הקונטיקים עשרים כמספר העמודים רק י"ח. ובאלו המקלעות היו הקלעים תלויים על ידי מיתרים בווי העמודים. ולדעת רש"י נראה שעמודי ב' כתפות המזרחיות היו בלא קונטיקין. ועל כן מלא עלמו מוכרח לפרש היאך היו אלו החמש אמות בשני אוירין אלו שבין ג' עמודין בלא קונטיקין אלא בין עמוד לעמוד עם העמוד הראשון שבעשרים העמודים שבקלעות. ומה שלא עשה כן בשאר העמודים שבצפון ובדרום. אמנם אופן הקשירה והתלייה לא איתפרש במקרא שלא נזכר במקרא אלא שהיו שם ווין ומיתרים ויתדות והדבר מסור ביד הלוים והמתם או שהניח הדבר במנהג הרגיל שהיו נוהגים בזמנם בכיוצא באלו הקלעים והעמודים. וכמו כן קישור הקלעים שבמקלעות צפונית מערבית ומערבית דרומית וכמו כן במזרחיות לא איתפרש באיזה אופן היו. והמפרשים חשבו שבכל הקלעים היו בין עמוד לעמוד וע"כ נתקשו שהרי בכ' עמודים אין כאן רק י"ט אוירים. אמנם האמת שאין הקלעים לפי העמודים אלא העמודים לפי הקלעים ולאורכן. ובקלעות דהיינו במקלעות היו העמודים סמוכין זה לזה דמיון הקרשים שבמקלעות. וכשאמרו כיצד הקלע יוצא מן העמוד ב' אמות ומחצה וכו' היינו בי"ח עמודים. אמנם בעמודי הקלעות וקלעי הקלעות היה האויר יותר כמ"ש. ועיי' במזרחי ובס' מעשה חושב ובפי' הרב מלבי"ם עה"ת באיזה דרך חשבו ונלאו לפשר הדברים. עוד אני רואה להעיר שבילקוט פקודי רמז תכ"ח כתוב ונחשת התנופה שבעים ככר (מהו) [ומהן] עשה קרסי יריעות העזים ולפת עמודי החצר ועשה אדני עמודי החצר ויתידות המשכן והחצר ומזבח הנחשת אשר לו וכל כליו וכיור וכנו. והנה השמיענו דבר חדש שעמודי החצר היו מצופין נחשת:

וכשם שהיו וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך ובשאר הנוסחאות אלא שקיטעו המקרא במלת וגו' ובילקוט בסיפום לכל כלי המשכן ולכל עבודתו וגו' חוץ מבכת"י מוה"רא עפשטיין שכלם המקרא. ובס' והזהיר שני' ואת קלעי החצר. ומקרא זה אין לו ענין ליתדות. אבל מקרא זה שייך לקמן והמאמר שם קטוע עיי' לקמן. והנה לפנינו במקרא ליתא למלת סביב. ובלי ספק שר' אייזק סייאר העתיק זה הפרק מאיזו נוסחא שהיתה בה מלת סביב במקרא. ולנוסחא כזאת יש לה יסוד שהרי יונתן מתרגם חזור חזור דנחשא. וראיתי ברמב"ן פ' כלא שהעתקתיו לעיל שהוא מעתיק וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר שנאמר לכל כלי המשכן ולכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר סביב נחשת. נמצינו למידין שנוסחא כזו היתה לפני הילקוט אלא שקיטע המקרא. ועל כרחך שנוסחא היתה לפני ר' אייזק סייאר שכתוב בה כהוגן בכל עבודתו. אבל כתוב בה מלת סביב. ור' אייזק סייאר לא מרמב"ן העתיק שא"כ היה כותב ולכל עבודתו. ובמקרא לא בדק שא"כ לא היה כותב סביב דליתא במקרא:

אבל אי אתה יודע וכו'. בדפוס אופיבאך מסיים מה בין משכן למזבח עשר אמה כך מן הקלעים לפתחה של חצר עשר אמה. והעיר ע"ז ר' אייזק סייאר דלקמן פי"א איתא המזבח באמצע העזרה הוי קאי כנגד בין משכן ומזבח עשרים אמה. וע"כ במקום עשר צ"ל עשרים. ובהשמטות השלים דבריו דלר"מ דשם הוא ר' יהודה דזבחים נ"ט וק"ל מאמצעו הוא מודד ועשרים אמה רחבו נמצא בין המשכן למזבח עשרים אמה. ע"כ דבריו. והם אין מבוארין לי. ובילקוט שנאמר ואת קלעי החצר וגו' מה מן המשכן למזבח עשר אמות כך מן הקלעים לפתחה של חצר עשר אמות. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק כבדפוס אופיבאך. ובס' והזהיר המאמר מקוטע (כמו שרמזתי ע"ז לעיל) וכתוב שם כך היו יתידות לחצר שני' ואת קלעי החצר [וגו'] מה משכן למזבח עשר אמות כך מן הקלעים לפתחה של חצר עשר אמות. ובהוצאת מוה"רא פלעש אבל אין אתה וכו' משכתוי' ואת קלעי החצר

וגו' מה מן המשכן ולמזבח עשר אמות כך מן הקלעים ועד פתחה של חצר עשר אמות. ובהערותיו כתב שאין הגהות ר' אייזק טייאר מסכימות עם אמתת הענין. ובכת"י מוה"רא עפשטיין הנוסחא כמו שכתבתיה בפנים. בכת"י אקספארד מן הקלעים עד פתחו של חצר אבל אין אתה יודע כמה פתחה וכו' מה מן המשכן ולמזבח עשר אמות כך מן הקלעים ועד פתחו של חצר עשר אמות אבל אין אתה יודע כמה פתחה של חצר וכו'. וכתב בזית רענן מן הקלעים לפתחה של חצר. נ"ל דק"ל אע"ג דכל הקלעים גבהן ה' אמות הקלעים שבמקום הפתח היה גבהן ט"ו אמות כמ"ש רש"י ריש עירובין לגיבנא קיימא (עיי"ש) והיה חלל הפתח ה' אמות גובהו והקלעים של מעלה ממנו היו עשר אמות. ומאמר כמה מן הקלעים לפתחה כלו' מראש עליון של הקלעים לחלל הפתח וכו' מן המשכן למזבח י' אמות. נ"ל דהיינו מזבח הפנימי כדאיתא לעיל. דמזבח העולה היה סמוך למשכן. וטוב להגיה מה המשכן והמזבח י' אמות כדאיתא בזבחים דף (פ') [נ"ט ע"ב] דהכי ס"ל ברייתא זו כדאיתא פ' תצוה. עכ"ד. וכוונתו למה שכינו לקמן פי"א מזבח שעשה משה במדבר גבהו עשר אמות. ולי נראה לפי מה שאמר ושלש אמות קומתו היינו משפת סובב ולמעלה כלו' ומכרכב ולמעלה. וזה הכרכב היה רחבו אמה ומכל צד. וכן היסוד היה ברוחב אמה. ונמצא שהמזבח שהיה חמש על חמש היינו באותן השלש ומכרכב ולמעלה. אבל מקום המזבח היה תשע אמות על תשע. והכבש היה עד אמה סמוך לקלעי החצר. ולא נחשוב אמה בין המשכן ולמזבח נמצא שמן המשכן עד סוף המזבח שבמזרח עשר אמות מן המשכן ולמזבח עשר אמות. שעשר אמות אוכלות בחמשים אמה שבחצר (ועיי' ברש"י פ' תרומה במעשה המזבח). וא"צ להגהת ז"ר. ועוד אני אומר שאפי' למ"ד דברים ככתבן וגובה המזבח שלש אמות כרכב היה לו שזה מפורש בתורה הרי שש אמות ובין שנחשוב לו יסוד או לא נחשוב על כרחנו אנו צריכין ליתן לו אמה במזרח לשיעור הדשן אצל המזבח. וע"כ לא היה המזבח סמוך למשכן ממש שא"כ אז המערכה שורפת את הפרכת המסך ומסתברא שהיה רחוק עכ"פ ג' אמות מן המשכן וא"כ מן המשכן ולמזבח עשר אמות וברייתא זו סתמא ולא נחתה כלל לפלוגתא דתנאי בגובה המזבח. אמנם מה שאמרו מן הקלעים ועד פתחה של חצר עשר אמות היא באמת דבר מתמיה ופי' הז"ר אינו מיישב את הלב. ובעל מעשה חושב נקט הדברים ככתבן שהיה מסך שער החצר ועמודיו רחוקים מהקלעים שבמזרח עשר אמות. ובאותן הזויות שבין מסך שער החצר והקלעים שבמזרח החצר היו חונים משה ואהרן ובניו ושם היו נוטעים אהליהם. וסומך לדבר שקרא הכתוב לקלעים שבמזרח כתפות שהם ברוחב החצר ויהיה שער החצר שהוא המסך ועמודיו כמו הראש והצואר ואח"כ מתחיל רוחב החצר והקלעים לשתי כתפיו ובין הקלעים ולמסך עשר אמות. ולבי אומר לי שפתחה של חצר אינו שער החצר ומושגים שונים הם ואבאר הדבר ואומר. כשנדקדק במקראות נמצא שבציווי ועשייה דברו הכתובים משער החצר. בפ' תרומה ולשער החצר מסך עשרים אמה (כ"ז ט"ז) ובפ' ויקהל ומסך שער החצר מעשה רקם וגו' ועשרים אמה ארך וקומה ברחב חמש אמות לעומת קלעי החצר (שקלעי החצר חמש אמות כדכתיב ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים וקומה חמש אמות (כ"ז י"ח) וקומת החצר והשער היא רוחב המסך באריגתו) ובפ' פקודי ויתן את מסך שער החצר (מ' ל"ג). ובכל אלה המקומות הוא קורא את המסך הפנימי של משכן מסך הפתח שהיה עשר על עשר. שהבדילו הכתובים בין המסך העשוי לכניסת ויציאת הכהנים וקראוהו מסך הפתח ובין המסך העשוי לכניסת הכהנים וכל העדה שארכו כפל ממסך המשכן וקראוהו מסך השער. ומנהגו של עולם הוא לעשות לבית פתח ולחצר שער. וכשדבר הכתוב ממשמרת הלוים כתיב וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר (בפ' נשא ג' כ"ה וכ"ו). וכשדבר הכתוב מעבודת הלוים בפריקה והקמה כתיב ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (שם ד' כ"ו). והטעם לאילו שינוי השמות הוא. שבשער הגדול עושים פתח קטן לכניסה ויציאה. ושנינו בספ"ב דמדות בשער נקנור ושני פשפשים (פתחים קטנים) היו לו אחד מימינו ואחד משמאלו. ובטעם הדבר אמרו לפי ששער נקנור היה מול ההיכל שלא יצטרך היוצא להפוך אחוריו כלפי ההיכל אלא יצא מצדד כלפי צפון או דרום ויוצא. וכן במסך שער החצר היה בו פתח או פתחים לכניסה ויציאה אם על ידי גלילה שמגללין היריעה כלפי מעלה וכהא ששנו (מנחות כ"ה ע"א) הוגללו הפרכת. או על ידי פריפה כמו ששנו ביומא (פ"ה מ"א) העליונה היתה פרופה מן הדרום וכו'. שנקפלה ונאחזת בקרסים. ועתה באלו העשרים אמות שבמסך היו עשר אמות התיכונות מכוונות נגד המשכן והמזבח ובהם לא נעשה הפתח אלא בקצוותיהן מצפון או מדרום. ומראין הדברים שבהקבץ העם פותחין מצד אחד לכניסה. וכשנפטרין פותחין מצד השני ליציאה. והנה בציווי ועשייה תפסו הכתובים בשם הכלל וקראוהו מסך השער. וכשדברו בפקודת המשמרת אמרו מסך פתח החצר לפי שעיקר השמירה הוא בפתח. אמנם בעבודת הלוים נאמר מסך פתח השער לפי שצריכים להשגיח על

כל חלק וחלק לידע שמושו ותכליתו בסדר העבודה בפריקה ובהקמה לידע מה להקדים ומה לאחר. והנה הכתוב ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב. כלל עשר אמות התיבות בכלל הקלעים שהם סביב למשכן ולמזבח. וע״כ שנו בברייתא כך מן הקלעים ועד פתחה של חצר עשר אמות. כלו׳ שאין מגללין ופותחין את כל השער אלא שישתיירו מן הקלעים שבמסך עד פתחה של חצר עשר אמות. כנ״ל וברוך היודע האמת:

אבל וכו׳ כמה גובה וכו׳. בדפוס אופיבאך שער החצר וגו׳ עשרים אמה. ותקנתי ועשרים ע״פי המקרא גם הוספתי בסוף מלת וגו׳. וכתוב שם ללמדך שארכה עשר אמה ורוחבה וכו׳. והעיר המ״ול בדפוס ישן עשרים. לענ״ד צ״ל גובהה. ובסוף בבא זו הוסיפו בנוסחאות מה שלפנינו לעיל בתחלת הפרק וכפי שהעתיקם בביאורייהם. בילקוט אבל וכו׳ כיצד פתחה של חצר שנאמר ומסך וגו׳ שאין ת״ל וכו׳ ללמדך ארכו עשרים אמה ורחבו חמש (וכו׳) [וכן] לצפון מאה אמה שנאמר וכן לפאת צפון מאה באורך ולמערב חמשים אמה שני׳ ולפאת קדמה מזרחה חמשים אמה. לא מתן חמש עשרה אמה קלעים שני׳ חמש עשרה אמה קלעים לכתף ולכתף השני מזה ומזה מן הקלעים שבדרום עד האהל עשרים אמה והאהל עשר אמה מן האהל עד הקלעים שבצפון עשרים אמה הא למדת שרחבה חמשים אמה ומן הקלעים עד האהל חמשים אמה והאהל שלשים אמה ומן האהל עד הקלעים (מן הקרשים) שבמערב עשרים אמה הא למדת שארכה מאה אמה שנאמר אורך החצר מאה באמה ר׳ יוסי אומר שאין תלמוד לומר חמשים בחמשים ומת״ל חמשים זה לפני האהל הא למדת שארכה מאה אמה ורחבה חמשים אמה. כפתחו של אהל וכו׳. והזית רענן כתב כמה גובה פתחה וכו׳ כ״ה שם והיינו גובה חלל הפתח (כמסך לפירושו לעיל). זה לפני האהל היה מרובע כ׳ על כ׳ דוק ותשכח. ומאחר הפירושים שתק. אמנם אם תשוה דבריו עם מה שלפנינו בתחלת הפרק ועם שאר הנוסחאות תמצא שהוא קטוע ומשובש. ובס׳ והזהיר אבל אין אתה יודע כמה פתחה (כבילקוט) של חצר שנאמר ומסך וגו׳ שאין ת״ל חמש אמות וכו׳ ללמדך שארכו עשרים אמה ורחבו חמש אמות וכן לצפון מאה אמה שנ׳ וכן לפאת צפון. ולמערב חמשים אמה שנ׳ ולפאת ים ולמזרח חמשים אמה שנ׳ ולפאת קדמה מזרחה. לא מתן וכו׳ ולכתף השנית. מן הקלעים שבדרום וכו׳ עשר אמות וכו׳ מן הקלעים עד האהל כ׳ אמות וכו׳ מן האהל עד הקרשים שבמערב (צ״ל עד הקלעים) עשרים אמה וכו׳ ומת״ל חמשים בחמשים זה לפני האהל וכו׳. ובהוצאת מוה״רא יעללינעק אבל אי אתה יודע כמה גובה פתחה של חצר כשהוא אומר וכו׳ ללמדך שארכו כ׳ אמה ורחבו ה׳ אמות וכן לפאת צפון ק׳ אמה שנ׳ וכן לפאת צפון מאה באורך ולמערב נ׳ אמה שנ׳ ולפאת ים קלעים חמשים אמה ולמזרח נ׳ אמה שנ׳ ולפאת וגו׳ ולכתף השני מזה ומזה. מן הקלעים שבדרום וכו׳ ומן הקלעים שבמערב ועד האהל כ׳ אמה (ומן האהל) [והאהל] ל׳ אמה ומן האהל ועד הקלעים שבמזרח נ׳ אמה הא למדת שארכה מאה אמה שנ׳ אורך החצר מאה באמה ר׳ יוסי אומר אין ת״ל נ׳ בנ׳ ומה ת״ל נ׳ בנ׳ הא למדת שארכה ק׳ אמה ורחבה נ׳ אמה. ובהוצאת מוה״רא פלעש אבל וכו׳ כמה גובה פתחה וכו׳ שאין ת״ל וכו׳ שארכו עשרים אמה ורחבו חמש אמה וכן לפאת צפון וכו׳. וחסר ים ולמזרח. לא מהם וכו׳ מן הקלעים שבדרום וכו׳ ומן הקלעים שבמערב ועד האהל [עשרים אמה והאהל] שלשים אמה ומן האהל ועד הקלעים שבמזרח וכו׳ ר׳ יוסי אומר וכו׳. והמו״ל הגיה כפי הצורך. ובכת״י אקספארד לא מהם ט״ו אמה שנ׳ חמש עשרה וגו׳ ואומר ולכתף השנית וגו׳. מן הקלעים וכו׳ שרחבה חמשים אמה מן הקלעים שבמזרח עד האהל כ׳ והאהל שלשים ואחת ומן האהל ועד הקלעים שבמערב עשרים אמה הא למדת וכו׳ ר״א שאין ת״ל חמשים בחמשים אלא ללמד שארכה מאה אמה ורחבה נ׳ אמה. ובכת״י מוה״רא עפשטיין כמה פתחה של חצר כיון שנאמר וכו׳ וכן לצפון וכו׳ הוצא מהם וכו׳ ולכתף השנית מזה ומזה לשער החצר וכו׳ ומן הקלעים שבמזרח עד האהל וכו׳ ומן האהל ועד הקלעים שבמערב וכו׳ ר׳ יוסי וכו׳. ולשון רש״י עה״ת חמשים בחמשים חצר שבמזרח היתה מרובעת נ׳ על נ׳ שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר. העמיד מזרח פתחו בשפת נ׳ התיכונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף ל׳ נמצאו כ׳ אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן. ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו. ובעירובין (כ״ג ע״ב) העמד משכן על שפת חמשים כדי שיהא חמשים אמה לפניו ועשרים אמה לכל רוח ורוח. ויש להעיר שמלת חצר משמשת זכר ונקבה. אבל מסך לשון זכר. ועכ״פ בכל הנוסחאות אין אלו הבבות בתחלת הפרק כמו שהן בדפוס אופיבאך וכמו שהערותי ע״ז. ועל כרחי אני אומר שר׳ אייזק בייאר מצא לפניו כן באיזו נוסחא שהעתיק ממנה ולא מדעתו עשה כן. שהרי אינו מעלים בשום מקום הגהותיו. ועוד שבנוסחתו מסיים ללמדך שארכה עשר אמה ורוחבה

חמש אמה. והעיר ע"ז בדפוס ישן עשרים כאשר הזכרתי לעיל. ובכל הדפוסים שלפניו הידועים לו שהם דפוס ווינציאה ודפוס המבורג ונוסחתם היא שארכו עשרים אמה ורחבו חמש אמות. והיא הנוסחא הנכונה (כי ומסך ופתח הם לשון זכר). אמנם נוסחת דפוס אופיבאך יקרה בעיני ועל פיה סדרתי. ופשוטן של דברים דפ' תרומה כתיב ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים וקומה חמש אמות (כ"ז י"ח) ופרש"י. וקומה חמש אמות גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים. כלו' כלפי אורך הקלעים מאה באמה. ובסוף פ' ויקהל כתיב ומסך שער החצר וגו' ועשרים אמה ארך וקומה ברחב חמש אמות לעומת קלעי החצר. ופי' וקומה ברחב וקומה של שער היא ברחב המסך חמש אמות. ואמרו על זה שאין ת"ל חמש אמות שהרי בקלעים שבחצר לא פי' כאן קומתן וסמך על מה שנאמר בשוי וקומה חמש אמות ומת"ל כאן במסך חמש אמות אלא בא הכתוב ללמדך שלא תחשב הואיל והמסך לשער תהיה קומתו יותר שהרי אפי' מסך הפתח באהל קומתו עשר אמה שהיה עשר על עשר השמיענו שהקומה היא ברחב והרחב הוא חמש אמות. ואל תחשוב שהדברים פשוטים כל כך שאין צריכין ללימוד אין הדבר כן. שהרי תמצא שבעל מעשה חשב כתב בפ"ה אות ז'. עושה מסך לפתח החצר כמסך פתח האהל אלא שזה היה עשרים על עשרים אמה (כלו' דמסך פתח האהל היה עשר על עשר) וכתב על זה בפירושו כן כתבו התו' בזבחים דף ס' ע"א לר' יוסי דקי"ל כותיה עיי"ש. ועי"ע לקמן פי"א בענין גובה המזבח אבל סתמא דברייתא שלפנינו לא הוציאה המקראות מפשוטן.

כרוחב פתחו וכו'. בילקוט כפתחו של אהל כך פתחו של היכל. כפתחה של חצר כך פתחה של אולם. ובבא כגובה פתחו וכו' ליתא שם. וכתב בזית רענן היינו רחבו של פתח וכן באולם אבל גובהן היה בהיכל כ' אמה ובאולם ארבעים אמה. פי' לפירושו דבמס' מדות פרק ג' מ"ז שנינו פתחו של אולם גובהו ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה. והיינו כרוחב שער החצר. ושם פ"ד מ"א שנינו פתחו של היכל גבהו עשרים אמה (כחצי גבהו של אולם) ורחבו עשר אמות (כחצי רוחב של אולם). והשוו לפנינו פתח האהל עם פתח ההיכל ופתח החצר עם פתח האולם ברחבן. ובספר והזהיר כפתחו של אהל כך פתחו של אולם כפתחה של חצר כך פתחו של היכל. והיא כנוסחת הילקוט אלא שנחלפו למעתיק אולם והיכל דברישא צ"ל של היכל ובסיפא של אולם. ובאו כאן להשוות ב' פתחים של אהל וחצר עם ב' פתחים של היכל ואולם. ובהוצאת מוה"ר פלעש כרחב פתחה של חצר כך פתחו של היכל. וזה שיבוש וצ"ל של אולם. ואח"כ גורס כגובה פתחו של היכל כך רוחב פתחו של אולם. וגם זה שיבוש שאף שהדבר זה לעצמו אמת אין ענינו לכאן. שכאן באו להשוות האהל עם ההיכל והחצר עם האולם ומלאו הדמיון ברחב הפתחים. ואורו עיני שנקטעה כאן בבא ונתוספה בבא דרך אגב. ועמדתי על דבר זה על ידי הוצאת מוה"ר יעללינעק ונוסחתה היא. ורחבה כ' אמה ברחב. כפתחו של אהל כך פתחו של אולם (וצ"ל של היכל) כפתחה של חצר כך פתחו של היכל (וצ"ל של אולם) כגובה פתחו של היכל כך רוחב פתחו של אולם. וזה אמת ונקט לה דרך אגב. ויסוד נוסחתו הוא בדפוס המבורג. ושם איתא לה הכי ורחבה כ' אמה ברחב: (כפתחו של אהל כך פתחו של אולם. כפתחה של חצר כך פתחה של היכל) פתחו של חצר כך פתחו של היכל: כגובה פתחו של היכל כך רוחב פתחו של אולם. ואלו המחברות העגולות שלא במקומן הן. שבאמת יש למחוק המלות כך פתחה של היכל פתחו של חצר שהן ז' מלות וישאר המאמר כפתחה של חצר כך פתחו של היכל. וכך היא בהוצאה זו כמו שהעתקתיה. ומלת ברחב היא מיותרת ואין לה ענין אחר שאמר ורחבה כ' אמה. והאמת שאינה אלא שיבוש וצ"ל כרחב פתחה וכו' כמו שהיא בהוצאת מוה"ר פלעש. ובכת"י מוה"ר עפשטיין ליתא למלת ברחב וגי' לכולא הכי ללמדך שארכה מאה אמה ורחבה חמשים כפתחו של אהל וכו' כבהוצאת מוה"ר יעללינעק והבבא הנוספת כגובה פתחו ליתא שם. וכן בכת"י אקספארד ליתא למלת ברחב וגרס כפתחו של היכל כך פתחו של אולם. ובדפוס אופיבאך כפתחו של אהל כך פתחו של [חצר] כפתחו של חצר כך פתחו של היכל כגובה פתחו וכו'. והעיר ר' אייזק טייאר על של [חצר] בדפוס ישן אולם. והנה נוסחת אולם שיבוש וצ"ל היכל. ואיני יכול לעמוד על דעתו בהגהתו שהיא לגמרי שלא כענין. ועל הבבא כפתחו של חצר כך פתחו של היכל העיר במלות של חצר לענ"ד קאי אחצר המקדש. וגם הערה זו אין לה ענין ודעת לנבון נקל שצ"ל של אולם. ועפ"י אלה הדברים תקנתי הנוסחה בפנים וסדרתיה:

מכאן היה ר' יוסי בר' יהודה וכו'. כ"ה בכת"י מוה"ר עפשטיין. ופי' מכאן אכולא ענינא קאי ואמר דקרפף בית סאתים הוא כחצר המשכן שהוא מאה על חמשים ונקרא חצר. וכל כיוצא בו שטח שהוא בית סאתים והוקף מטלטלין בתוכו בשבת. ונוסחת הילקוט מכאן היה ר"י בר"י אומר קרפף כבית סאתים בחצר המשכן מטלטלין לתוכה בשבת. ונראה שצ"ל כחצר בכ"ף. ובכת"י אקספארד

ומכאן היה ר' יוסה בר"י אומר קרפף שהיא בית סאתים כחצר המשכן מטלטלין בתוכה בשבת. ובהוצאת ומהד"ר יעללינעק ומכאן אר"י בר"י קרפף שהוא עד בית סאתים כחצר המשכן מטלטלין בתוכו בשבת. ובס' והזהיר ומכאן אומר ר' יוסי בר' יהודה קרפף יתר מבית סאתים כחצר המשכן אין מטלטלין בתוכו בשבת. ובהוצאת מהד"ר פלעש ומכאן א"ר יוסי בר' יהודי' סוף (והגיה המו"ל קרפיף) יותר מבית סאתים כחצר המשכן אין מטלטלין בתוכו בשבת. ובדפוס אופיבאך הוסיף ר' אייזק סייאר בפנים במחברות מרובעות [אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים אמרה תורה טול חמשים וסבב חמשים] ומכאן אומר רבי יוסי ברבי יהודה קרפף שהוא עד בית סאתים כחצר המשכן מטלטלין בתוכו בשבת. והנה מה שהוסיף הוא ע"פי הגמרא דעירובין (כ"ג ע"ב) דתנן התם במשנה ועוד אמר ר"י בן בבא הגינה והקרפף שהן שבעים אמה ושיריים על ע' אמה ושיריים המוקפות גדר גבוה עשרה טפחים מטלטלין בתוכה ובלבד שיהא בה שומירה או בית דירה או שתהא סמוכה לעיר ר' יהודה אומר אפי' אין בה אלא בור ושיח ומערה מטלטלין בה ר' עקיבא אומר אפי' אין בה אחת מכל אלו מטלטלין בתוכה ובלבד שיהא בה שבעים אמה ושיריים על שבעים אמה ושיריים ר' אליעזר אומר אם היתה ארכה יתר על רחבה אפילו אמה אחת אין מטלטלין בתוכה ר' יוסי אומר אפי' ארכה פי' שנים ברחבה מטלטלין בתוכה אמר רבי אלעאי שמעתי מר' אליעזר ואפי' הוא כבית כור. ובגמרא ובמה שיעור סאתים כחצר המשכן. מנא הני מילי אמר רב יהודה דאמר קרא אורך החצר וגו' חמשים בחמשים אמרה תורה טול חמשים וסבב חמשים. ואיני רואה היאך נוסיף בברייתא דברי אמורא. ועיי"ש ברש"י. ובגמרא שקלי וטרי בהני תנאי. ובירושלמי גרסינן מתניתין ר' שמואל בר נחמן בשם (ר"י נתן) [ר' יונתן] מחצר המשכן למדו אורך החצר וגו'. ועשו שם החשבון שהוא ע' על ע' ושיריים עיי"ש. ולא מצאתי בשום מקום שהזכיר ר' יוסי בר יהודה בהלכה זו ומזה ראיה דברייתא עתיקתא היא לפנינו. וכבר הזכרתי דר' אייזק סייאר היה לפניו בפרק זה נוסחא שאינה ידועה לי. וגם מצבא זו יש להוכיח כך. וקרפיף מלא יו"ד לא נמצא רק בתוספתא דעירובין פ"ב. בסוף זה הפרק כתב בענפי יהודה ובכת"י פאריס לא מצאתי בפי' ה' שום דבר מה שיועיל להבין ולהשכיל כוונת הברייתא ורק דרך דרך לעצמו וחושב חשבונות מקום החצר ולא שם לבו לדברי הברייתא. וקורא אני על זה צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו (משלי י"ח י"ז) ואם הוא לא מצא אולי אחר ימצא:

פרק ו'.

ארון שעשה משה במדבר ארכו שתי אמות ומחצה ורחבו אמה ומחצה וגבהו אמה ומחצה. שנאמר ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו (שמות כ"ה י'). ר' מאיר אומר באמה בת ששה טפחים הרי כאן חמשה עשר טפחים. צא מהן י"ב טפחים לרחבן של לוחות וטפחיים מקום שהספר תורה מונח. וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן לעוביו של ארון. ורחבו של ארון תשעה טפחים. צא מהן ששה טפחים לארכן של לוחות. ומקום הנחת ס"ת טפחיים כדי שלא יהא נכנס ויוצא בדוחק. וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן לעוביו של ארון. רבי יהודה אומר באמה בת חמשה טפחים הרי כאן שנים עשר טפחים ומחצה. וארבעה לוחות היו מונחים בו שנים שלמים ושנים שבורים. והלוחות ארכן של כל אחד ואחד ששה טפחים ורחבן ששה ועוביין שלשה. צא מהן שנים עשר טפחים לרחבן של לוחות. ואצבע מכאן ואצבע מכאן לעוביו של ארון. ורחבו של ארון שבעה טפחים ומחצה. צא מהן ששה טפחים לארכן של לוחות וטפח אחד מקום הנחת העמודים. ועליו מפורש בקבלה אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף (שה"ש ג'. ט' וי'). ואצבע מכאן ואצבע מכאן לעוביו של ארון. אבל ס"ת לא היה נתון אלא מן הצד. שנאמר ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' (דברים ל"א כ"ו). וכן בפלשתים הוא אומר ואת כלי הזהב אשר השבותם לו אשם תשימו בארגז מצדו (שמואל א' ו' ח'):

ר' יהודה בן לקיש אומר שני ארונות היו אחד שהיה יושב במחנה ואחד שהיה יוצא עמהם במלחמה והיו בו שברי לוחות. שנאמר וארון ברית ה' נוסע (במדבר י' ל"ג) וזה שהיה עמהם במחנה היה בו ספר תורה. הה"ד וארון ברית ה' ומשה לא משו מתוך המחנה (שם י"ד מ"ד). וכן הוא אומר בשאול. ויאמר שאול אל אחיה הגישה ארון האלהים (ש"א י"ד י"ח). וכן באוריה הוא אומר. הארון וישראל ויהודה יושבים בסכות (ש"ב י"א י"א). אבל ארון הברית לא יצא במלחמה אלא פעם אחת. שנאמר וישלח העם שילה וישאו משם את ארון ברית ה' צבאות (ש"א ד' ד'). ר' יהודה אומר לא היה בארון אלא לוחות הברית בלבד. שנאמר אין בארון רק שני לוחות האבנים (מ"א ח' ט'):

ר' מאיר אומר וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך ושם איתא ארכן של כל אחת ואחת ששה טפחים. והגהתי אחד ואחד דלוח לשון זכר וכמו שנאמר לפני זה היו מונחים בו וכו'. וכן הגהתי וארבעה תחת וארבע. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק וחצי טפח מכאן ומכאן וכו' אבל בקיפא ג' וחצי טפח מכאן. וחסר שם עיקר המוקרא עמודיו עשה כסף. וגרס ואצבע מכאן ומכאן. ובמאמר ורחבן ו' במוסגר ס"א שלשה. ואין זה אלא שיבוש. ובס' והזהיר רמ"א באמה בת ששה טפחים הרי ט"ו טפיח (והגיה המ"ל טפחים) לא מהן חמשה טפחים (והגיה המ"ל ששה) רחבו של לוחות טפח מיכן וטפח מיכן מקום שס"ת מונח וחצי טפח מיכן לעוביו של ארון ורחבו וכו' מקום הנחת ס"ת טפחיים וטפח וחצי מיכן וטפח וחצי מיכן לעוביו של ארון רי"א וכו' וארבעה לוחות וכו' ארכו של כל אחד ואחד ששה טפחים ורחבן ששה טפחים לא מהן שנים עשר טפח (והגיה המ"ל טפחים) וכו' מיכן ואצבע מיכן וכו' לארכן של לוחות וחצי טפח מיכן מקום הנחת הלוחות ואצבע מיכן ואצבע מיכן לעוביו של ארון אבל ס"ת וכו' שנאמר ושמת' אותו מלד ועליו מפורש בקבלה אפריון עשה לו המלך שלמה וכ"ה אומר בפלשתים תשימו בארגז מלדו. ולא הגיה המ"ל בפנים יותר ממה שהעתקתי אבל בענפי יהודה כתב נוסחת המחבר משובשת ולמען תעמוד על נוסחא אמתית אעתיק וכו'. והביא גם נוסחת כת"י פאריז רמ"א בת ששה טפחים הרי ט"ו טפחים ארכו של ארון ורחבו ט' טפחים לא מהן ששה לרוחבן של לוחות מקום הנחת שברי לוחות ו' טפחים הרי י"ב טפחים ס"ת טפחיים הרי י"ד טפחים חצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן מקום הנחת שברי לוחות ואצבע מכאן ואצבע מכאן לעוביו של ארון הרי ט"ו טפחים. ר' יהודה אומר וכו' הרי י"ב מפחים ומחצה וד' לוחות היו בו וכו' והלוחות כל אחד ואחד ארכו ו' טפחים ורחבו ו' טפחים לא מהן י"ב טפחים לאורכן של לוחות וכו' לעוביו של ארון וב' אצבעות הן חצי טפח. ורוחב של ארון (ו') [ז'] טפחים ומחצה לא מהן ו' טפחים לרחבו של לוחות וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן מקום הנחת שברי לוחות ואצבע מכאן לעוביו של ארון וב' אצבעות הן חצי טפח אבל ס"ת לא היה בארון אלא בארגז ומן הצד היה נתון וכו'. ע"כ. והעיר עליה וגם נוסחא זו משובשת ובקל תוכל לתקן ע"י ברייתא דב"ב י"ד. והילקוט העתיק הברייתא מהגמרא ולא העתיק הברייתא שלפנינו שכן דרכו. ובהוצאת מוה"רה פלעש רמ"א וכו' הרי חמשה עשר טפחים. והלוחות ארכן שש[ה] ורחבן ששה ועוביין שלשה טפחים לא מהן וכו' וחצי טפח מכאן (לעובין) [לעוביו] של [ארון. ורחבו של ארון תשעה טפחים. לא מהן ששה טפחים לארכן של לוחות] — כן הגיה המ"ל ובפנים חסר — [ו]לספר תורה טפחיים וכו' לעביו של ארון. ר' יהודה אומר באמה של חמשה טפחים הרי כאן שנים עשר טפחים ומחצה וארבע לוחות היו שם שנים שלמים ושנים שבורין והלוחות ארכן של כל אחד ואחד ששה טפחים ורחבן וכו' (כלעיל בדר"מ) ומכאן לעוביו של ארון ורחבו של ארון תשע טפחים לא מהן ששה לארכן של לוחות לא מהם לספר תורה טפחים (והגיה טפחיים) כדי שלא יהא נכנס וכו'. כולא כדלעיל בדר"מ. ואח"כ מתחיל ר' יהודה אומר באמה של חמשה טפחים הרי כאן (שנים) שנים עשר טפח ומחצה וכו'. כולא כדר' יהודה לפנינו אלא שבנוסחתו ארכו של כל אחד ואחד ול"ל ארכן. וגרס אבל סופר תורה לא נתנו אל מן הצד. ול"ל ספר תורה וכו' אלא מן הצד. ולא העתיק המוקרא עמודיו עשה כסף. והעתיק לקוח את ספר התורה ושמתם אותו וגו'. ודעת המ"ל דתרתי ר' יהודה הם ולפי שאין החשבון מכוון בר' יהודה הראשון הגיה בו באמה של ששה טפחים הרי כאן ט"ו טפחים ומחצה וכו'. והדברים רחוקים אלא שבאמת טעה

המעתיק ונתבלבל בין שטת ר"מ לשטת ר"י וע"כ כתב דברי ר' יהודה שנית ושכח למחוק דר"י
הראשונים. ובכת"י מוה"רא עפשטיין דמ"א וכו' הולא מהן י"ב טפחים לרחבן של לוחות וחצי טפח
מכאן וכו' לעביו של ארון נשתיירו שם שני טפחים ששם ס"ת מונח. ורחבו וכו' הולא מהן וכו' ומקום
הנחת ס"ת טפחיים וחצי טפח מכאן וכו' לעביו של ארון. רי"א וכו' וד' לוחות נתונות בו וכו' ורחבן
ששה הולא מהן י"ב טפחים לרחבן של לוחות (ואצבע ומחצה מכאן) ואצבע מכאן ואצבע מכאן לעביי
של ארון. ורחבו של ארון וכו' הולא מהם וכו' של לוחות וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן מקום הנחת
הלוחות ואצבע ומחצה מכאן [ואצבע ומחצה מכאן] לעביו של ארון אבל ס"ת לא היה נתון בו אלא
מן הצד שנ' לקוח את ס"ת הזה ושמתם וגו' ועליו מפורש בקבלה אפריון וגו' עמודיו עשה כסף וכן
הוא אומר בפלשתים וכו'. והמוסגרות הם הגהתי. ובכת"י אקספארד ארון שעשה משה וכו' ר' אומר
(ובכת"י אחר ר' מאיר אומר) וכו' הרי חמשה עשר טפחים וכו' לרחבן של לוחות וטפח מכאן וטפח
מכאן מקום הנחת הלוחות (ובכת"י אחר מקום שס"ת מונח) וחצי טפח מכאן [וחצי טפח מכאן]
לעוביו של ארון. שארבעה לוחות היו בו שנים שלמים ושנים שבורין והלוחות ארכן של כל אחד ואחד
ששה טפחים ורחבן (שלשה) [ששה] ועוביין שלשה. ורחבו של ארון תשעה טפחים וכו' הנחת ס"ת
שני טפחים וכו' ר' יהודה אומר וכו' הרי י"ב טפחים ומחצה וארבעה לוחות היו בו וכו' והלוחות ארכן
של כל (אחת) [אחד] ששה טפחים ורחבן [ששה ועוביין] שלשה לא מהן וכו'. ורחבו של ארון וכו'
לארכן של לוחות וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן מקום הנחת הלוחות ואצבע מכאן [ואצבע מכאן]
לעביו של ארון אבל ס"ת לא היה נתון אלא מן הצד שנ' לקוח את ספר וגו' ועליו מפורש בקבלה
אפריון עשה לו [המלך] שלמה וגו'. ותו לא מידי ומה שבמוסגרות הם מהגהתי. ומסתברא לי דהא
דארבעה לוחות היו לא גרסינן בדר"מ דאי גרסינן ליה לא היה צריך להכפל בדר' יהודה. ובריתא זו
הובאה סתומה בב"ב (י"ד ע"א) לאותיביה מינה. והכי גרסינן שם. מיתיבי ארון שעשה משה וכו' ואמה
וחצי קומתו באמה בת ששה טפחים. והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה מונחות כנגד ארכו
של ארון. כמה לוחות אוכלות בארון י"ב טפחים. נשתיירו שם שלשה טפחים. לא מהן טפח. חציו
לכותל זה וחציו לכותל זה. נשתיירו שם שני טפחים שבהן ס"ת מונח שנאמר אין בארון רק שני לוחות
האבנים אשר הניח שם משה (מ"א ח' ט') מאי אין בארון רק מיעוט אחר מיעוט. ואין מיעוט אחר
מיעוט אלא לרבות ס"ת שמונח בארון. פירנסת ארון לארכו לא ופרנס ארון לרחבו. כמה לוחות
אוכלות בארון ששה טפחים. נשתיירו שם שלשה טפחים. לא מהן טפח חציו לכותל זה וחציו לכותל
זה. נשתיירו שם שני טפחים. שלא יהא ס"ת נכנס ויוצא בדוחק. דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר
באמה בת חמשה טפחים. והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה מונחות באורכו של ארון.
כמה לוחות אוכלות בארון שנים עשר טפחים. נשתייר שם חצי טפח אצבע לכותל זה ואצבע לכותל
זה (רש"י שהטפח ד' אצבעות. ולמאן דגריס אצבע ומחצה באצבע קטנה קאמר. שהטפח ד' בגודל וה'
באצבע ושש בקטנה. ועיי' בתוספות). פירנסת ארון לארכו לא ופרנס ארון לרחבו. כמה לוחות אוגדות
בארון (כ"א אוכלות וכ"א אוגרות עיי' בדקדוקי סופרים) ששה טפחים. נשתייר שם טפח ומחצה. לא
מהן חצי טפח אצבע ומחצה לכותל זה ואצבע ומחצה לכותל זה (הב"ח מוחק מלות ומחצה. וכן הר"ת
בתו' וכבר מיישבו ברש"י). נשתייר שם טפח שבו עמודים עומדין שנאמר אפריון וגו' עמודיו עשה
כסף וגו' (רש"י ב' עמודי כסף כמין עמודי ס"ת שוכבים לארכו והלוחות ביניהן שנ' עמודיו עשה
כסף. ועיי"ש בתוספות). וארגז ששיגרו בו פלשתים דורון לאלהי ישראל מונח מצדו שנ' ואת כלי
הזהב וגו' תשימו בארגז מצדו וגו'. ועליו ס"ת מונח שנ' לקוח את ספר התורה ושמתם אותו מצד ארון
ברית ה' מצד הוא מונח ולא בתוכו. ומה אני מקיים אין בארון רק לרבות שברי לוחות שמונחין בארון.
ופרש"י שמונחין תחת הלוחות. ושקלי וטרי בה בגמרא. ור"י מקמי דליתי ארגז ס"ת היכי הוה יתיב.
דפא הוה נפיק מיניה ויתיב עילוה ס"ת. כלו' שהתקינו לזה דף מיוחד וחיברוהו בארון שכשיהיו נושאין
את הארון יהיו נושאין גם את הס"ת. ולכך אמרו נפיק מיניה. אבל ודאי שבתחלה לא עשה לו בצלאל
זה הדף שהרי מדותיו של הארון קצובות. ור"מ האי מצד ארון מאי עביד ליה. ההוא מיבעי ליה
דמתנח ליה מצד ולא מתנח ביני לוחי ולעולם בגויה מן הצד. ור"מ עמודים היכא הוו קיימי. מבראי.
ור"מ שברי לוחות דמונחין בארון מנ"ל. נפקא ליה מדר' הונא דאר"ה מאי דכתיב אשר נקרא שם שם
ה' צבאות יושב הכרובים עליו (ש"ב ו' ב') מלמד שלוחות ושברי לוחות מונחות בארון (ערש"י) ואידך
ההוא מיבעיא ליה לכדר' יוחנן דא"ר יוחנן א"רשב"י מלמד שהשם וכל כינויו מונחין בארון וכו' נפקא ליה
מדתני רב יוסף אשר שברת ושמתם מלמד שהלוחות ושברי לוחות מונחות בארון
(רש"י אשר שברת קרא יתירא הוא לסמוכיה לושמתם לדרשה) וכו'. ועכ"פ סוגיא דגמרא דתרווייהו

ר"מ ור"י שבירא להו דלוחות ושברי לוחות מונחות בארון. ותרווייהו ס"ל שהיו שם עמודי כסף. והא דשיעור האמה שקרו בכלים פי"ז מ"ו עיי"ש ועיי' סוכה (ה' ע"ב) ברש"י. ובירושלמי דשקלים פ"ו ה"א גרסינן. א"ר יוחנן באמה של ששה טפחים היה הארון עשוי. מאן תנא באמה של ששה טפחים ר' מאיר הוא דתנן ר"מ אומר כל האמות היו בבינונית ר' יהודה אומר אמות הבנין ששה של כלים חמשה. על דעתיה דר"מ דו אמר באמה של ו' טפחים היה הארון עשוי ארכו של ארון ט"ו טפחים. דכתיב אמתים וחצי ארכו אמתא אמתא אשיתא ואמתא אשיתא ופלגות אמתא תלתא. וארבעה לוחות היו בו שנים שלמים ושנים שבורים דכתיב אשר שברת ושמתם בארון (דברים י' ב') — ומשמע ליה דושמתם אתרווייהו קאי על לוחות הראשונים והאחרונים —. הלוחות היו כל אחד ואחד ארכו ו' טפחים רחבו (שלשה) ששה. (ואפסיק כאן בבירור הנוסחא. בקרבן העדה כתב. ה"ג ורחבן שלשה כ"ה בסוטה. והוא שם פ"א ה"ג שבולא גרסינן שם כדהכא. וכן בתקלין חדתין כתב ה"ג ורוחבן שלשה. ובירושלמי תענית פ"ד ה"ה ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן הלוחות היו אורכן ו' טפחים ורחבן ג' והיה משה תופש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע כיון שעשו ישראל אותו מעשה וכו'. וזה המאמר הובא בשמות רבה פ' תשא פמ"ז בשם ר' ברכיה הכהן בשם ר' שמואל ושם הגי' ורחבן ו'. והוא ג"כ בתנחומא פ' תשא בשם ר' שמואל בר נחמן ושם הגי' ורחבן שלשה. וכ"ה בתנחומא סוף פ' עקב ושם הגי' א"ר ברכיה בשם ר' חלבו משום רבי ישמעאל בר נחמיה (ועפ"י הדוגמאות צ"ל ר' שמואל בר נחמן) הלוחות וכו' ורחבן שלשה וכו'. ובמנחות (צ"ט ע"א) דמייתי התם הא דתני ר' יוסף לוחות ושברי לוחות וכו' הביאו בתוספות הא דב"ב דהלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועובין שלשה. ואם כל אחת בפני עצמה היתה ששה על ששה אי אפשר לייבבן בארון זו אצל זו כ"ד טפחים לארבעתן וארכו של ארון לר"מ וכו' וצריך לומר שהיו שברי לוחות תחת השלימות (וכבר הזכרתי כן מרש"י). ובירושלמי דשקלים בפ' י"ג שופרות משמע דארכן ששה ורוחבן ששה וכו' עיי"ש. ובמשנת אליהו ובהגהות הגר"א בשקלים שם תפסו בנוסחת רחבו שלשה. ומתוך כך הוכרחו להגיה מ"ש שם ותן ארכן של לוחות לאורכו של ארון שצ"ל תן רחבן של לוחות לארכו של ארון עיי"ש. וכיון שהוכרחו להגיה איכי רואה למה נעשה מחלוקת בין הבבלי והירושלמי והלא יותר מסתבר שנקטע בירושלמי וצ"ל היו כל א' וא' ארכו ו' טפחים רחבו [ששה ועביו] שלשה. שמא תאמר כיון שהם מרובעות מאי ארך ורחב איכא. הא לא קשיא דמצב השורות זו תחת זו קרי אורך. ותחלת השורה עד סופה קרי רוחב. וכ"מ שיהיו מונחות באופן שיהיו כל השורות זו תחת זו באורך הארון ושלא יהיו בערבוב השורות. ועיי' באריכות מראה הפנים בסוטה שם) ותן ארכן של לוחות לאורכו של ארון (ובסוטה שם תן רחבן של לוחות לארכו של ארון) נשתייר שם שלשה טפחים. תן מהם חצי טפח לכל כותל נשתייר שני טפחים לספר תורה (בסוטה שם הגי' תן רחבן של לוחות לאורכו של ארון נשתיירו וכו' נשתיירו שני טפחים לספר תורה תנם לאיסטווה. ובפני משה לא פי' מהו תנם לאיסטווה ובסוף דברי ר"מ בד"ה וחצי טפח מיכן לשילוט כתב נראה ששם העמודים וכו' שהיו ב' עמודי כסף כמין עמודי ס"ת שוכבין לארכו של ארון והלוחות ביניהם וכו'. ואחר אריכות דברים כתב דלא גרסינן לס"ת בראש דברי ר"מ אלא נשתיירו ב' טפחים תנם לאיסטווה והן העמודים וכו' עיי"ש. ועיי' בזה לקמן). רחבו של ארון תשעה טפחים דכתיב אמה וחצי רחבו אמתא אשיתא ופלגות אמתא תלתא. וארבעה לוחות היו בו שנים שלמים ושנים שבורים הלוחות היו כל אחד ואחד ארכן ששה טפחים ורחבן ששה טפחים (הגר"א מוחק מן וארבעה כו' עד כאן. והדין עמו שאינה אלא כפילת דברים שלא לצורך. ובסוטה ג"כ הנוסחא כמו הכא) תן רחבן של לוחות לרחבו של ארון נשתייר שם שלשה טפחים. חצי טפח מכאן לכותל זה וחצי טפח מכאן לכותל זה. וטפחיים לשילוט מקום שספר תורה מונח (ובסוטה ותן ארכן של לוחות לרחבו של ארון נשתייר שם ג' טפחים חצי טפח מיכן וחצי טפח מיכן לשילוט ומקום שמניחין בו ס"ת. והוא קטוע ומשובש. ועכ"פ הגיהו המגיהים גם לפנינו תן ארכן וכו' לרחבו). ר"ש בן לקיש אמר באמה בת חמשה טפחים היה הארון עשוי. מאן תנא באמה בת חמשה טפחים ר' יהודה דתנינן תמן ר' יהודה אומר אמת הבנין ששה טפחים של הכלים חמשה. והכן ארון כלי הוא. על דעתיה דר"י דו אמר באמה של חמשה היה ארכו של ארון עשוי שנים עשר טפח ומחצה. אמתים וחצי ארכו אמתא חמשה ואמתא חמשה ופלגות אמתא תרי ופליג. וד' לוחות היו בו שנים שלימים ושנים שבורים דכתיב אשר שברת ושמתם בארון. והלוחות היה כל אחד ואחד ארכן ששה טפחים ורחבן ששה טפחים (ובסוטה שלשה טפחים. והגיהו כן המגיהים לפנינו) תן (רחבן) ארכן של לוחות לארכו של ארון ונשתייר שם חצי טפח. אצבע לכותל מכאן ואצבע לכותל מכאן (ובסוטה שם תן רחבן של לוחות לארכו וכו' אצבע לכתלים וכו'). רוחבו של ארון שבעה טפחים

ומחצה דכתיב אמה וחצי רחבו אמתא חומשה ופלגות אמתא תרי ופלג. וד' לוחות היו בו שנים שלימים ושנים שבורים דכתיב אשר שברת הלוחות היה כל אחד ואחד ארכו ששה טפחים ורחבו ששה טפחים (בהגהות הגר"א נמחק מן וד' לוחות וכו' עד כאן כדלעיל). תן רחבו (ארכו) לרוחבו של ארון ונשתייר שם טפח ומחצה אצבע לכותל מכאן ואצבע לכותל מכאן. חצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן לשילוט (ובסוטה ורחבו שלשה תן ארכו של לוחות לרחבו של ארון וכו' אצבע לכתלים וכו'). ומענין הבדל הנוסחאות שבין הבבלי והירושלמי הוא ההבדל בברייתא שלפנינו בין הנוסחאות שבדפוסים ובכת"י. ובבמדבר רבה פ"ד ומהו שאמר הכתוב וישאוהו מבית אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים וגו' (ש"ב ו' ד') ומהו שאמר וישאוהו וגו' מה נשאו עמו. ארגז ששגרו פלשתים דורון לאלהי ישראל שעליו ס"ת מונח. כההיא דתניא ארון שעשה משה וכו'. והביאו שם הברייתא כולה כמו שהיא בבבא בתרא בשינויים קלים שאינן משנים הכוונה ומסייעני לפי שהלוחות השלמות ולוחות השבורות על צידיהן היו מונחות בארון לפי שלא היו עבות אלא שלשה טפחים (ופי' הרז"ו על צידיהם פי' שוכבות על גביהם שארכן ו' ורחבן ו' וגבוהות בארון רק ג' טפחים ועל השלימות מונחים השבורות ג"כ גבוהות ג' טפחים. ופי' זה אינו נכון יעמוד על זה המעיין בדבר. ובמסכת אליהו על הירושלמי כתב ועיי' במ"ר במדבר דשם כמו בבבלי רק דמוקי דעל עוביין היו מונחים. ולשון רש"י בב"ב שם בד"ה ומונחות לארכו של ארון מוטלות על רחבן ולא על חודן. ושם בד"ה שברי לוחות שמונחין תחת הלוחות. והכי מיסתברא. אלא לשון על צידיהן לאו דווקא ואפי' תחתן בלשון קרי ליה). אבל קודם שהיה הארגז דף אחד היה יוצא מן הארון ועליו היה ס"ת מונח. לכך כתיב וישאוהו מבית אבינדב זה היה הארגז שעליו ס"ת מונח והיה עומד מצד ארון ברית ה'. וגרסינן תו בירושלמי שם א"ר תנחומא איתקשיית קומי ר' פנחס אתיא כר' יהודה ולא אתיא כר"מ מ"ט דר' יהודה דכתיב לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' וגו' על דעתיה דר' יהודה דו אמר היכן היה ס"ת נתון (ופי' בקרבן העדה הקשיתי לפני ר"פ דקראי כר"י דייקי ולא כר"מ. מצד ארון ברית ה' מצד הוא מונח ולא בתוכו. ע"ד דר"י דהוא אמר שמצד היתה מונחת היכן היתה מונחת. וכעין זה פירש בפני משה בסוטה אמנם הלשון הוא מגומגם. ובתקלין חדתין ובהגהות הגר"א הגיהו קומי דר"פ כר"מ ניחא לר"י קשיא ס"ת היכן היה מונח ומשני) כמין גלוסקיי' (בסוטה גלוסקוס. ועיי' בערוך ערך גלסקס שהביא נוסחאות גלוסקמא וייבש בארון תרגום ירושלמי בגלוסקמא. ובתרגום יונתן תרגם המקרא. שוו ית ספרא דאורייתא הדא ותשוון יתיה בקופסא מן לטר ימינא דארון קיימא) עשוי לו מבחוץ והיה ס"ת נתון בתוכו. מ"ט דר"מ דכתיב ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך .על דעתיה דר"מ דו אמר אין מוקדם ומאוחר בתורה אלא ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ואח"כ ונתת את הכפורת מלמעלה. (וגם בזה האריכו המפרשים והגיהו ותמצית דבריהם דלר"מ ואל הארון תתן את העדות על ס"ת קאי ולר"י המקרא מסורס ובילקוט תרומה רמז שס"ה קיטע כולא עד מ"ט דר"מ). ועכ"פ כל הסוגיא מסכמת עם הבבלי דר"מ ור"י הם דפליגי בארון ובלוחות. ור' יוחנן תפס בשיטתו של ר"מ ורשב"ל תפס בשיטתו של ר"י: ובענין העמודים דילפי מן עמודיו עשה כסף נמצא שם בשה"ש רבה פ"ג ר' יהודה ברבי אלעאי פתר קרא בארון אפריון זה הארון וכו' עמודיו עשה כסף אלו שני העמודים העומדים לפנים שהיו של כסף. והועתק בבמדבר רבה פי"ב ושם הגי' אלו שני עמודים של כסף שהיו עומדין לפניו כמין איקטווה. ונראה שצ"ל עומדין לפנים. ושם פ"א בפסוק תורי זהב ר' ברכיה פתר קרייה בארון וכו' עם נקודות הכסף אלו שני העמודים העומדים לפנים שהיו של כסף כמין אנטווין. ועיי' בערוך ערך אסטווה ואנטוה. וצ"ל דהי"פ שעי"י העמודים היו נראין הלוחות כמין איקטווה למושב השראת השכינה. ועיי' לעיל מה שהבאתי מהירושלמי בשיטת ר"מ תנא לאיקטווה. וצ"ל שהמלות שלא בתיקונן ונשתרבבו מדברי ר' יהודה לדר"מ והם שייכים לר' יהודה דס"ל שב' עמודים עומדים לפנים. אלא שנקטעו הדברים כצ"ל:

ר' יהודה בן לקיש וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. ויש להעיר כי לשון הה"ד אינו מסגנון לשון הברייתות. ובמיקרא כתוב ויאמר שאול לאחיה. ובהוצאת מוה"ר יעללינעק ליתא לזה הה"ד וגם שנאמר ליתא. אלא היה בו ס"ת וארון ברית ה' ובכה"א בשאול ויאמר שאול אל אחיה הגישה האפוד (וזה מיוסד באגרת ישנה מן ויאמר אל אביתר הכהן הגישה האפוד. שם כ"ג ט') וגרס וכן באוריה הארון וישראל. וגרס וישלח העם שילה ויקחו משם וגו'. וגרס אין בארון רק שני לוחות הברית. ובס' והזהיר אחד היה וכו' ואחד היה יוצא עמהם למלחמה והיו בו שברי לוחות שנ' וארון ברית ה' ומשה לא משו וגו' ובכה"א בשאול ויאמר שאול לאחיה הגישה האפוד (והגיה המו"ל ארון אלהים וגו') ובכה"א באוריה החתי וכו' אבל הארון הברית לא יצא למלחמה (ולא) [אלא] פעם אחת בלבד וכו' אלא

שני לוחות הברית בלבד שנ' וכו'. ובהוצאת מוה"ר פלעש. אחד היה במחנה וכו' יוצא עמהם למלחמה וזה שהיו בו שברי לוחות היה בו ספר תורה. ולוחות אחרונות זה שהיה עמהן במחנה שהוא ארון הברית לא יצא אלא פעם אחת במלחמה שנ' וישלח העם שילה וכו' רק שני לוחות הברית. ולנוסחא זו פליג ריב"ל בתרתי חדא דשברי לוחות היו בארון לעולם ועוד דס"ת היה בארון של שברי לוחות. והמ"ול הגיה וזה שהיה בו ס"ת ולוחות אחרונות זה שהיה עמהן במחנה וכו'. והגהה דלא מסתברא היא שאין הלוחות תלוין בס"ת והעיקר הם הלוחות. ובלקח טוב פ' ויקהל ל"ז א' כתב וז"ל. למעלה כתבנו כי ס"ת היה מונח בארון וכו' וא"ת הא כתיב לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון וגו' הא למדנו שמחוץ לארון היה. תשובתו כי שני ספרים היו אחד מונח מחוץ לארון ואחד בתוכו. ואותו שהיה מצד הארון כהן גדול והמלך קורין בו ביום הכפורים [ובהקהל]. וכן היה ר' יהודה אומר בארון דתניא ר' יהודה בן לקיש אומר שני ארונות היו א' שהיה עמהם במחנה וא' וכו' למלחמה זה שהיה יוצא עמהם במלחמה היו בו שברי לוחות וזה שהיה עמהם במחנה היה בו ס"ת שנ' וארון ברית ה' ומשה לא משו וגו' ואומר וארון ברית ה' נוסע לפניהם וגו' ואומר והעם לא ידע כי הלך יהונתן וכתיב אחריו ויאמר שאול לאחיה הגישה האפוד כי היה ארון האלהים וגו' ואומר באוריה הארון וכל ישראל יושבים בסוכות וגו' אבל ארון הברית וכו' אלא בימי חפני ופנחס וכו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין ר' שמעון בן לקיש (והוא שיבוש באשגירת לישנא) וכו' אחד שהיה עמהם במחנה וכו' למלחמה וזה שהיה יוצא עמהם למלחמה היו בו שברי לוחות שנאמר וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים וגו' וזה שהיה עמהם במחנה היו בו ס"ת ולוחות האחרונות שנ' וארון ברית ה' (נוסע לפניהם דרך שלשת ימים וגו' וזה — ובלי ספק שזה שיבוש —) ומשה לא משו מתוך המחנה וכה"א בשאול (בהוצאת מוה"רא יעללינעק) וכו' ר' יהודה אומר לא היו בארון רק שני לוחות אבנים אשר הניח שם משה וגו'. ונראה לעין שהיא מקוטע. ובכת"י אקספארד אחד שהיה עמהם במחנה וכו' למלחמה וכו'. וזה שהיה יוצא עמהם למלחמה היה בו ס"ת שנ' וארון ברית ה' ומשה לא משו וכה"א בשאול ויאמר שאול לאחיה הגישה את ארון האלהים וגו' וכן הוא אומר באוריה וכו' לא יצא עמהם למלחמה אלא פעם אחת בלבד וכו' ריה"א לא היה בארון אלא שני לוחות בלבד וכו'. והא דר"ש בן לקיש שנו בתוספתא דסוטה פ"ז. שנו שם כי ה' אלהיכם ההולך עמכם (דברים כ' ד') זה השם שנתן בארון (בנו' ערפורט הנתון בארון) שנאמר וישלח אותם משה אלף למטה לצבא אותם ואת פינחס במדבר (ל"א ו') מגיד שפינחס משוח מלחמה. וכלי הקדש (שם) זה הארון שנ' ולא יבאו לראות כבלע את הקדש (שם ד' י"ט. ובנו' ערפורט חסר זה) ויש אומרים אלו בגדי כהונה שנ' ובגדי הקדש וגו' (שמות כ"ט כ"ט ובנוס' ערפורט אשר לאהרן). ויש להעיר על זה דהכי שנו בספרי שם וכלי הקודש זה ארון שנאמר ולא יבואו לראות כבלע את הקדש. ויונתן תרגם ואוריא ותומיא דקודשא למשאלא בהון. ובמשנה דסוטה ריש פ' משוח מלחמה שנו ההולך עמכם זה מחנה הארון. ובגמרא שם מפני השם וכל כינויו מונחין בארון (ברש"י עומדין בארון. היוצא עמהם במלחמה) וכה"א וישלח אותם משה וגו' וכלי הקדש זה ארון ולוחות שבו וכו'. ובר"ה פ' מטות. וכלי הקדש זה הארון שנאמר כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז' ט') ר' יוחנן אמר אלו בגדי כהונה שהם אורים ותומים כמו שנאמר ובגדי הקדש אשר לאהרן (והרד"ל הגיה שבהם אורים ותומים) וכ"ה בתנחומא שם. ובב הגי' שבהם אורים ותומים. (וברש"י עה"ת זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם וכו' עיי"ש). ואח"כ שנו בתוספתא שם. ר' יהודה בן לקיש אומר שני ארונות היו אחד שיוצא עמהן למלחמה ואחד ששרוי עמהן במחנה. זה שיוצא עמהן למלחמה היה בו ס"ת שנ' וארון ברית ה' נוסע לפניהם וגו' וזה ששרוי עמהן במחנה זה שהיו בו שברי לוחות שנ' וארון ברית ה' ומשה לא משו מן המחנה. והדבר נראה לעין שהשיבוש נפל בספרים. ובנוסחא ערפורט שני ארונות היו עמהן זה שיוצא עמהן למלחמה היו בו שברי לוחות שנ' ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. וזה שהיה עמהם היה בו ס"ת שנ' ויעפילו לעלות וגו'. ואף נוסחא זו קטועה היא. ובירושלמי דסוטה גרסינן עלה דמתניתין דפ' משוח מלחמה להושיע אתכם זה מחנה הארון. ויש אומרים זה השם שהיה נתון בארון (כצ"ל בארון היוצא עמהן למלחמה וכפרש"י לעיל בבבלי) דתני ר' יודה בן לקיש אומר שני ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר. אחד שהיתה התורה נתונה בתוכו. ואחד שהיו שברי לוחות מונחין בתוכו. זה שהיתה התורה נתונה בתוכו היה נתון באהל מועד הדא הוא דכתיב וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה. וזה שהיו שברי הלוחות נתונין בתוכו היה נכנס ויוצא עמהן. ורבנן אמרי אחד היה ופעם אחת יצא ובימי עלי נשבה. קרייא מסייע להן לרבנין אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האלה (ש"א ד' ח') מילא דלא חמון מיומיהון. קרייא מסייע ליה לר' יודה בן לקיש ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון אלהים והלא ארון בקרית יערים

היה (כלו' שהוא הארון שהיה יוצא עמהם למלחמה). מאי עבדין לה רבנן (היה נכנס. זה מוחק בפני משה) הגישה אלי הציץ (כלו' שהיא אינו ארון הברית אלא זהו הארון שני עליו וכלי הקדש. והיינו בגדי כהונה שבהם אורים ותומים. ונקרא ארון האלהים לפי שבו היה גם הציץ שכתוב עליו קדש לה'. כצ"ל לפרש לפי חומר וזרות הענין). וקרא מסייע לר' יודה בן לקיש הארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות והלא ארון בציון היה. מה עבדין לה רבנן שכך שהיה בקירוי שעדיין לא נבנה בית הבחירה. ועיי"ש בפני משה ומראה הפנים מה שנדחקו לפרש. ונכפל ענין זה בשקלים ריש פ"ו והכי גרסינן התם. תני רבי יהודה (בר אילעי) בן לקיש אומר (שתי נוסחאות כאן ואם נדון ע"פ רוב תהיה עיקר הנוסחא ר"י בן לקיש. ובמשנת אליהו ובהגהות המיוחסות להגר"א קיימו הנוסחא בר אילעאי) ב' ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר. אחד שהיתה התורה נתונה בו וכו' (כמו שהיא בסוטה אלא דשם ג' היה נתון באהל מועד. ובהגהות הגר"א אחד שהיו לוחות נתונות לתוכו ואחד שהיו שברי לוחות נתונות לתוכו וכו') זה שהיו שברי לוחות נתונין בתוכו היה נכנס ויוצא עמהן ופעמים שהיה מתראה עמהן (בקרבן עדה ופעמים שהיה מתראה עמהן במלחמה וכתב וי"ש ספרים דל"ג ליה והוא הנכון וכ"ה במס' סוטה. וכן מחקו בתקלין חדתין ובהגהות הגר"א). ורבנן אמרי ארון א' היה ופעם א' יצא בימי עלי ונשבה. קרייא מסייע להו לרבנן וכו'. הגישה אלי הציץ קרייא מסייע לר"י בן לקיש ויאמר שאול לאחיה וכו' (כמו שהוא בסוטה) קרייא מסייע לר' יודא (בר אילעי) בן לקיש הארון וישראל וגו' שכך שהוא בקירוי שעדיין לא נבנה בית הבחירה ובתקלין חדתין ובהגהות הגר"א שלא בקרוי. ועיי' בפירושם שם. ובספרי פ' בהעלותך פי' פ"ב וארון ברית ה' נוסע לפניהם. ארון זה שיצא עמהם במחנה (בילקוט במחנות) היו בו שברי לוחות שנ' וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה. ופירשתי שם במ"ע דמייתי ראיה דארון היה נוסע למלחמה. ועיי"ש בדבור שלפני זה ובמ"ע שם אות ה' שהם פירשו המקרא אשעת מלחמה אבל בשאר נסיעתן הלכו נושאי הארון אחר דגל יהודה ודגל ראובן כדמשמע קראי וכו' עיי"ש. וע"פ הספרי נראה להגיה בברייתא שלפנינו. והיו בו שברי לוחות שנ' וארון ברית ה' נוסע וזה שיצא עמהם במחנה היה בו ס"ת הה"ד וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה וכה"א וכו' ובהוצאת מוה"רח פלעם וכת"י אוקספארד שס"ת היה מונח בארון של שברי לוחות. ומה ששנו בקיפא רי"א לא היה בארון וכו' צ"ל שהיה רי"א. ופליג על ר"מ ור"י דלא שברי לוחות ולא ס"ת היו בארון רק שני לוחות אבנים. ועל דרך זה יש להגיה גם בתוספתא. ולשון רש"י עה"ת שם ע"פ הספרי וארון ברית ה' נסע לפניהם זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייתן. ובאמת פשוטן של הכתובים בפ' עקב מראין דשני ארונות היו. אמר שם. בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים וגו' ועשית לך ארון עץ ואכתב וגו' אשר שברת ושמתם בארון ואעש ארון עצי שטים ואפסל וגו' ויכתב על הלוחות וגו' ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ויהיו שם כאשר צוני ה' (י' א' עד ו'). וכתב רש"י בעת ההיא לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם. ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יוהכ"פ כי בירדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח"כ ארון וכלים. נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה. ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה. וכשיטת רש"י כן שיטת הר"י בתוספות עירובין (ס"ג ע"ב) בד"ה כל זמן עיי"ש. והרמב"ן חולק עליו. והנני מעתיק את דבריו קיטעא קיטעא ואעיר על מה שיש להשיב עליהם. אחר שהעתיק דברי רש"י כתב. זה לשון הרב ודברי אגדה הם שמצא כתוב בתנחומא. אמנם מכל דברי רש"י לא נמצא בתנחומא רק שדרש ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ ומשה לא עשה כן אלא עשה ארון עץ ואח"כ עלה ונטל את הלוחות שנאמר ואעש ארון עצי שטים ואעל ההרה. אבל ודאי שמכלל דבריו אנו שומעין שאין זה הארון שעשה בצלאל. אבל מה שכתב רש"י וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ליתא בתנחומא. אבל הוא בספרי בהעלותך בפסוק וארון ברית ה' נוסע וגו' וכמו שפי' שם רש"י העתקתים לעיל. אח"ז כתב. ויש לשאול ואחר שהוציא משם הלוחות ונתנם בארון שעשה בצלאל מה היה בזה ולמה הוא יוצא עמהם במלחמה. ואומרים ששברי לוחות היו (בם) [בו] וכן באגדה אבל דברי יחיד הם. אבל סתמא דספרי הוא כמו שהזכרתי. ואין זו אגדה ודברי יחיד. אח"ז כתב. כך שנינו במס' שקלים. תניא רבי יהודה בר' אלעי אומר (כבר דברנו בנוסחא זו) שני ארונות וכו' ורבנן אמרי אחד היה וכו' ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד אינו כן אלא לוחות ושברי לוחות מונחין בארון. אמנם מסגנון לשון זה אין מוכח שבארון אחד הם מונחין. אלא דעתם לומר שאף

שברי לוחות היו מונחין בארון ונהגו בהם כבוד. ואח"ז כתב. ועוד אנה יעמוד הארון הזה עם הלוחות הראשונות כל ימי המדבר כי המשכן בבית קדשי הקדשים לאחר הפרוכת אין שם שתי ארונות וכן שלמה לא הכניס לבית קדשי הקדשים אלא ארון אחד אבל הארון הזה של משה כשנעשה ארונו של בצלאל גנזוהו כדין תשמישי קדושה וזה הנכון על דעת רבותינו כי על דרך הפשט יתכן וכו'. על זאת נשאל והיכן גנזוהו. ובשלמה נאמר ויעלו את ארון ה' ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש אשר באהל (מ"א ח' ד') וכה"א בדה"ב (ה' ה') ושם (א' ג' וד') נאמר וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון כי שם היה אהל מועד האלהים אשר עשה משה עבד ה' במדבר אבל ארון האלהים העלה דוד מקרית יערים וגו'. והנה נאמר לדעת רבותינו היה ארון משה עם שברי לוחות בכלל כל כלי הקדש והיו גנוזים בבית קדשי הקדשים. והלא מנו חז"ל לעיל פ"ד עם הארון לצנצנת המן ולצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן וכי ספר לך הכתוב שהעלם שלמה. והיותר נפלא הוא ס"ת שכתב משה וצוה לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית ה' אלהיכם. וכבר נזכרו לעיל הדעות השונות היכן היה מונח. ואם היה מונח בקופסא היכן נזכר שהעלה שלמה את הקופסא וכן הארגז ששלחו פלשתים דורון. וכל אילו היו בבית קדשי הקדשים. ובאמת דבר המתקבל על הלב הוא שהיה מונח בארון משה עם שברי הלוחות. ועוד משה כתב במעמד הר סיני ספר הברית כדכתיב ויכתב משה את כל דברי ה' וגו' ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם וגו' (שמות כ"ד ד' וז') היכן היה ספר הברית הזה גנוז. וידענו שביומי המלך יאשיהו מצאוהו בארון הכסף אשר עשה יהוידע כמסופר בדה"ב (ל"ד י"ד) — ובארתי הדבר בארוכה בהגרן ספר ז' — והדעת נותנת שאף זה היה גנוז בארונו של משה וע"כ היה נקרא ארון הברית כפי פירושם וארון ברית ה' נסע וגו'. ואם יצא זה הארון עמהם למלחמה לא היה בשביל השברי לוחות שבו שאין קטיגור נעשה סניגור. ובמשנה דסוטה שנינו כי ה' אלהיכם ההולך עמכם וגו' זה מחנה הארון. ומלשון המשנה אין להכריע באיזה ארון דברה. ואמרו עלה בגמרא וכל כך למה מפני שהשם וכל כינויו מונחין בארון (ברש"י היוצא עמהם במלחמה) וכה"א וכו'. ומסתברא שפירשו המשנה על ארונו של משה שעל הארון של לוחות העדות אין מקום לשאלתם ולא לתשובתם. שהרי בזה הארון נאמר ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה'. ובנחה יאמר שובה ה'. ואף באלוגרות אמרו חז"ל (עיי' בתנחומא בהעלותך) שנגנזו בחייו של משה. והיכן נגנזו אם לא באוהל מועד. ואולי ג"כ בארונו של משה. סוף סוף אין דברי הרמ"בן אלו מכריעין. ואח"ז כתב. כי על דרך הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל וכו'. והאריך בזה ליישר הכתובים והוא הדרך שהלך בו הראב"ע אלא שכתב אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה וכו' ודעתם רחבה מדעתנו והאריך לפרש שארון אחד הוא ומקיים והקבלה תנצח. אמנם פשוטן של המקראות הם כרש"י. ואין כאן שום הכרח להוציא המקראות מפשוטן. ולא אדע לאיזה קבלה כוון הראב"ע שהרי הוא פלוגתא דתנאי אם ארון אחד היה או ב' ארונות. ופלוגתא זו אינה תלויה בפי' המקרא ועשית לך ארון עץ ולא הזכירו זה המקרא במחלוקתם. אלא מסתברא דלמ"ד ב' ארונות היו שהוא אותו הארון שעשה משה. ולמ"ד ארון אחד היה ולוחות ושברי לוחות מונחין בו. יסבור שאותו הארון גנזוהו. אבל אין המקרא יוצא מפשוטו שארון שעשה משה איננו הארון שעשה בצלאל. ואולי כוון הראב"ע באמרו אמרו המעתיקים וכו' לשמועה דספרי שהבאתי לעיל. ובפ' תרומה כתב הראב"ע אמקרא ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה והם לוחות הברית. והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון (פ' פקודי מ' כ') ועוד כי לא כתב משה ספר תורה (כלו' עדיין) וספר התורה [שכתב] שמוהו הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ. ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים. ומחלוקת היא (כלו' אם הס"ת היה מונח בארון). יש לשאול הנה הכתוב [אומר כי] אמר למשה ונתת אל הארון (הלוחות) [את העדות] אשר אתן אליך וכתיב ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו [בהר סיני שני לוחות העדות וגו'] והנה שברם ולא מלא מצות ה'. ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב (כלו' בשלמה) מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם. ועוד כי הכתוב (ונתת אל הארון וגו') לא דבר רק על הלוחות השניות. ואין טענה ממצות אשר אתן אליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם ה' אלי (עקב י' ד'). ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ. וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא. ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים. ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן. כי אין צורך

להזכיר זה. והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר והשים את הלוחות בארון אשר עשיתי (עקב שם ה׳). והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע״פ שלא נדע טעם למה יזכיר זה (ו)הנה מה נעשה בכתוב אח״כ ויהיו שם כאשר צוני. וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם מנח בארון הברית והם שם עד היום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה (מלכים א׳ ח׳ והכתוב הוא מוקדם). גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון ואח״כ הכפורת עם הכרובים. והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתיב יושב הכרובים. א״כ איך ישים משה ספר התורה בצאת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה. ועל מה שהביא מן ויהיו שם כאשר צוני אין ראיה. שאין זה נמשך על הצווי ועשית לך ארון עץ. אלא ויהיו שם כאשר צוני ה׳ במעשה המשכן. כי אז ידעו שומעיו היכן הם הלוחות. (ואחר כתבי כל אלה הראני התלמיד החשוב בנית מהרבינו מי״ה אביגדור אפעלוויצער מה שכתב בספרו על שינוי הנוסחאות בכתבי הקדש שרצה להוכיח שבאמת היתה נוסחתם הגירסה האפוד. ואמת אגידה שאינו מתקבל על לבבי. אלא שבאמת היא וכיון דעל על) והאברבנאל בפירושו לשמואל סי׳ ד׳ סדר הטענות והראיות שבין שתי הדעות אם ארון אחד היה או ב׳ ארונות והאר והכפיל דבריו בתורה בפ׳ בהעלותך. והיא הכריע כמ״ד ארון אחד היה עיי״ש. ועל קצת דבריו יש להשיב כמו שהשבתי על הרמב״ן:

ר״א לא היה בארון וכו׳. הדבור נראה שהוא ר׳ יהודה הוא ר״י בן לקיש וכבר כתבתי שצ״ל שהיה ר׳ יהודה אומר. ושק״ת היה מונח בארון שברי לוחות מונחין בו:

פרק ז׳.

כיצד עשה בצלאל את הארון. עשאו שלש תיבות שתים של זהב ואחת של עץ. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ והפה שפתיו העליונות בזהב. שנאמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו (שמות כ״ה י״א). ומה תלמוד לומר תצפנו. ללמד שחופה שפתיו העליונות זהב:

כפורת של זהב נתונה עליו מלמעלה. שנאמר ונתת את הכפרת על הארון (שם שם כ״א). וארבע טבעות זהב היו קבועות בו. שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נותנים את הבדים. ולא היו זזים משם לעולם. שנאמר בטבעת הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו (שם ט״ו):

אף על פי שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה. שנאמר ויבאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון (מ״א ח׳ ג׳):

הארון היה נתון בתוך הבית ויחלק את הבית עשר אמות מכאן ועשר אמות מכאן. ושני כרובים של זהב היו עומדים על רגליהן בארץ. מכותל לכרוב חמש אמות ומכרוב לארון חמש אמות:

מנין אתה אומר שכיון שהכניסו הכהנים את הארון האריכו הבדים והגיעו לפרכת ונגעו בפתח. שנאמר ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה (מ״ב ח׳ ח׳. ובדה״ב ה׳ ט׳ מן הארון ע״פ הדביר). לפיכך לא ננעלו דלתי בית קדשי הקדשים מעולם: ולא יראו החוצה (שם) אי אפשר לומר שלא יראו שכבר נאמר ויראו. ואי אפשר לומר ויראו שכבר נאמר ולא יראו. הא כיצד. היו בולטים בפרכת ונראים בהיכל כשני דדי אשה. ומנין שהאריכו מבפנים. שנאמר ולא יראו החוצה. למדנו שהאריכו מבפנים. ומנין שהאריכו מבחוץ. שנאמר ויראו ראשי הבדים. ומנין אתה אומר שכשם שנמתחו הבדים כך נמתחו כנפי הכרובים וכסו את הארון וחפו את הבית מלמעלה. שנאמר ויסכו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה (מ״ב שם ז׳. ובדה״ב שם ח׳ ויכסו הכרובים וגו׳):

והיכן היה הארון גנוז. ר' יהודה בן לקיש אומר במקומו בבית קדשי הקדשים שנאמר ויהיו שם עד היום הזה (מ"ב ח' ח', ודה"יב ה' ט' ויהי שם וגו') וחכמים אומרים בלשכת דיר העצים. רבי אומר יאשיהו גנזו. שנאמר ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף (דה"יב ל"ה ג'). אמר להם לא יגלה עמכם לבבל שתעלו אותו בכתף. רבי אלעזר אומר לבבל ירד. שנאמר לא יותר דבר אמר ה' (מ"ב כ' י"ז. ישעיה ל"ט ו') אין דבר אלא דברות שבו:

הדלתות לא ננעלו מפני הבדים היוצאים בפתח והפרוכת היתה פרוסה בפני הפתח:

בית קדשי הקדשים שעשה שלמה היו לו כותל פתח ודלתות. שנאמר ויעש דלתות להיכל ולדביר. אבל בנין האחרון לא היה לו כותל אלא שני פסין היו לו וארכו של כל אחד ואחד אמה ומחצה. ושתי פרוכות של זהב היו פרוסות עליהן מלמעלה והיה נקרא מקום אמה טרקסין:

כיצד עשה בצלאל את הארון וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק מלמד שחיפה ביו"ד. ובילקוט תרומה ר' שס"ז (ולא נרמז בגליון מלאכת המשכן) כיצד וכו' וחיפה שפתו העליונית וכו' שאין תלמוד לומר מבית ומחוץ תצפנו ומת"ל תצפנו מלמד שציפה שפתו העליונה בזהב. ובס' והזהיר כאיצד עשה וכו' וחיפה שפתיו וכו' שאין ת"ל תצפנו ומת"ל תצפנו מלמד שציפה שפתיו העליונות בזהב. ובהוצאת מוה"רא פלעש שאין ת"ל [תצפנו] ומת"ל וכו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין עשה תיבות שתים של זהב וכו' שאין ת"ל תצפנו ומת"ל תצפנו שיחפה שפתיו העליונות. ובכת"י אוקספארד שאין ת"ל תצפנו ומת"ל וכו' בזהב. והובאה ברייתא בירושלמי דשקלים פ"ו הכי. כיצד עשה בצלאל את הארון ר"ח (בן גמליאל) אומר — כתב בתקלין חדתין דל"ג בן גמליאל דנשתבש מדלקמן והכא היא ר' חנינא סתם והוא בר פלוגתיה דר"ל. וכ"ה בהגהות הגר"א — שלש תיבות עשאו וכו' ואחת של זהב וכו' נתן של זהב בשל עץ ושל עץ בשל זהב וציפהו דכתיב וצפית וגו' ומת"ל תצפנו להביא שפתו העליונה. רשב"ל אומר תיבה אחת עשאו וציפהו דכתיב וכו' ומת"ל תצפנו א"ר פנחס להביא בין נסר לנסר. וכתב בקרבן עדה דלרשב"ל שפתו העליונה לא צריך ריבוי מקרא. ובמדרש שה"ש פ"א בפ' תורי זהב הנוסחא וכיצד נעשה הארון ר' חנינא ור"ש בן לקיש. רח"א שלש תיבות עשאו וכו' ואחת וכו' נתן של עץ על של זהב ושל זהב על של עץ וחיפה שפתיו העליונות בזהב ריש לקיש אומר תיבה אחת עשאו וחפהו מבפנים ומבחוץ דכתיב מבית ומחוץ תצפנו. ומה מקיים ר' חנינא קרייה דר"ל א"ר פנחס שחיפה בין נסר לנסר. והגיה במתנות כהונה ע"פי הירושלמי ומה מקיים ריש לקיש קרייה דר' חנינא. ובתנחומא פ' ויקהל א"ר חנינא דציפורין שלש תיבות עשה בצלאל את הארון שתים זהב ואחת של עץ שקבע של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ ואח"כ צפה שפתותיהן זהב לקיים מלות עשה שני' וצפהו זהב טהור ואח"כ ויעש לו זר זהב סביב. וממדרשים ראיה להגהת הגר"א ותקלין חדתין דר' חנינא דציפורין הוא שנחלק עם ריש לקיש. ובבבלי יומא (ע"ב ע"ב). אמר רחבה אמר רב יהודה שלשה ארונות עשה בצלאל אמצעי של עץ תשעה (רש"י גבהו תשעה טפחים מבחוץ וכו') פנימי של זהב שמונה. חיצון של זהב עשרה ומשהו. והתניא אחד עשר ומשהו. לא קשיא הא כמ"ד יש בעביו טפח הא כמ"ד אין בעביו טפח ומאי משהו זיר (רש"י עשרה ומשהו תשעה כנגד גובה האמצעי. ומשהו עובי שולי זהב של חיצון וטפח עשירי עולה למול עובי הכפרת שהוא טפח ומכסה חיבור הכפרת והארון וכו' כמ"ד יש בעובי שולי הזהב טפח כאשר יש בעובי שולי העץ. הא כמ"ד אין בעביו טפח אלא משהו). ומהכא חזינן דאיכא ברייתא דתני ג' ארונות עשה. והיא ברייתא דתני בה חיצון אחד עשר ומשהו. והוכרחתי להעיר על זאת לפי שלפנינו ברייתא דג' ארונות עשה ולאינו דאמוראי ר' חנינא ורשב"ל פליגי בדבר. ע"כ העירותי על ברייתא אחרת דתני בה ג"כ דג' ארונות עשה. ואמוראי לא ידעי לה. אי נמי ר' חנינא דצפורין ע"פי הברייתא תני לה ורשב"ל לא ידע לה. ועיי' בפי' הרב מלבי"ם עה"ת בפסוק וצפית אותו:

כפורת של זהב וכו'. כ״ה בדפוס אופיבאך וכ״ה בהוצאת מוה״רא יעללינעק ושם ג׳ נותנים הבדים. ובילקוט ארבע טבעות (בלא וי״ו) היו קבועות בארון שנים (צ״ל שתים) בצפון ושתים בדרום וכו' ולא היו יורדין משם לעולם. ובס' והזהיר ארבע טבעות וכו' שלא היו זזים וכו'. ובהוצאת מוה״רא פלעם ארבע וכו' מקובעות בו (והגיה המו״ל בהערותיו קבועות. אמנם בתוספות יומא (ע״ב ע״א) בד״ה כתיב כתבו דבברייתא דמלאכת המשכן תניא ד' טבעות היו מקבעות בו שתים בצפונו וכו'). וכו' שלא היו וכו'. ובכת״י אוקספארד שלא יהיו זזים. ובתוספות שם הנוסחא שכיון שהיו נותנין הבדים לא היו זזים משם לעולם. וגרסינן במנחות (צ״ח ע״א וב') ת״ר כל הכלים שבמקדש ארכן לארכו של בית חוץ מארון שארכו לרחבו של בית וכך היה מונח וכך היו בדיו מונחין. מאי קאמר ה״ק כך היה מונח מבדיו כך היו מונחין (ובפרש״י ומדכך היו בדיו מונחים ממזרח למערב וכו' דאורך הארון מצפון לדרום ורוחבו ממזרח למערב וכו') ובגמרא ממאן דבדיו בפותיא דארון הוי יתבי דילמא לארכו היו יתבי. א״ר יהודה תרי גברא באמתא ופלגא לא מקטי להו וכו' עיי״ש. ולפ״ז היו הבדים ברחבו של ארון וא״כ היו הטבעות בצפונו ובדרומו. ולשון רש״י עה״ת. פעמותיו כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונות שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהן וכו' ושתי טבעות על צלעו האחת וגו' הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי״ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישבה כן ושתי מן הטבעות אלו על צלעו האחת. והרמב״ן העתיק דברי רש״י וכתב אבל לא ידעתי למה אמר שבזויות העליונות סמוך לכפורת היו הטבעות שהכובד היה גדול יותר מאד. ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה הארון נשא וגבוה על כתפות הכהנים. ואח״כ העתיק דברי הראב״ע שפי' פעמותיו כמו רגליו כי רגלים היו לארון ופי' כי הם שמונה טבעות ארבע תחתונות לשאת אותו בהם והעליונות היו ליופי. וחולק עליו ואח״כ כתב ובמסכת המשכן שנו ארבע טבעות של זהב היו קבועות בו וכו' שבהם היו נתונין הבדים ולא היו זזים משם לעולם וכו' .ונוסחא נכונה היא. ועיי' ברא״בע שלפנינו שהוא בהיפך שהתחתונות היו ליופי ותפארת וכו'. ותמיהת הרמב״ן על רש״י יש לישבה שכשם שלא יסורו הבדים שבשיהיה צורך להצילו מפני האויבים כענין המסופר שנשבה ומפלשתים שיוכלו תכף לשאת אותו כך היו הבדים סמוך לכפרת להושיב בנקל על הארץ וכן להגביהו בנקל מן הארץ. ובעל מעשה חשב הביא מגמרא דשבת (צ״ב ע״א) לענין המוציא משאוי למעלה מעשרה טפחים ויליף לה מארון. דאמר מר ארון תשעה וכפרת טפח הרי כאן י'. וגמירי דכל טונא דמדלי במוטות תילתא מלעיל ותרי תילתא מלרע. אישתכח דלמעלה מי' הוה קאי. ובפי' רש״י דלמעלה מי' קאי טובא אפי' אין גובהן של לוים אלא ג' אמות כמונו (עיי״ש בתו' דמכתף אדם לארץ ג' אמות כדאמר בתרגום מגלת אסתר וכו') הרי י״ח טפחים וארון אינו תלוי למטה מכתפותיהן אלא ו' טפחים וב' שלישי טפח אישתכח דגבוה י' ויותר. וכתב שלזה כוון רש״י וסמוך לכפרת כלו' בחצי גובה העליון. ותמה על הרמב״ן שהוא נגד גמרא ערוכה. וקיים לכן אין לי אלא לומר דאישתמיט ליה למר אותה סוגיא דשבת. וביומא (ע״ב ע״א) רבי יוסי בר חנינא רמי כתיב בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו וכתיב והבאת את הבדים בטבעות (כלו' וסיפיה דקרא לשאת את הארון בהם. וא״כ כשאין צורך לשאת אותו יכול למשוך הבדים) הא כיצד מתפרקין ואין נשמטין. תניא נמי הכי בטבעות הארון יהיו הבדים יכול לא יהא זזין ממקומן ת״ל והבאת את הבדים בטבעות. אי והבאת את הבדים יכול יהיו נכנסין ויוצאין ת״ל בטבעות הארון יהיו הבדים הא כיצד מתפרקין ואין נשמטין. ופרש״י בראשיהם היו עבים והכנים ראשן אחד בדוחק בטבעת ובאמצען היו דקין הלכך לא היו נדחקין בטבעות אלא מתפרקין והולכין לכאן ולכאן אבל אינן נשמטין לצאת מהן לפי שהן עבין בראשיהן (כלו' דבדוחק יכול לשמוט אותן ואקרא זאת התורה בלאו לא יסורו ממנו לעולם) וסוגיא דגמרא שם מוכח כפירושו שהרי קודם לזה גרסינן א״ר אלעזר המזיח חשן מעל האפד והמסיר בדי ארון לוקה שנאמר לא יזח ולא יסורו (צ״ל ולא יזח לא יסורו שכ״ה במקרא וכ״ה בנוסחת דקדוקי סופרים) מתקיף לה רב אחא בר יעקב ודילמא (כי) [הכי] קאמר רחמנא — כ״ה בנוסחת הד״ס — חדקינהו ועבדינהו שפיר כדי שלא יזח ולא יסורו. מי כתיב שלא יזח ושלא יסורו. ופרש״י חדקינהו קשרם יפה. ועל הטבעות והבדים אומר שיתכנס בטבעות בדוחק. ועי״ז הביאו הא דריב״ח רמי ומשני הא כיצד מתפרקין ואין נשמטין. ומדלא כתיב ולא יסורו ממנו דהיינו מעלמא וכתיב לא יסורו ש״מ לאו כמי אתי שלא יסירם בדוחק. כ״ה נוסחת רש״י אבל נוסחת הספרים וכתיב והובא את בדיו (בפ' מזבח כ״ז ז') וכו' ת״ל והובא את בדיו בטבעות אי והובא את בדיו וכו' והביא בהגהות הד״ס כת״י כנוסחת רש״י. וכתב על זה והוא הנוסחא העקרית

ועי' תוס' ות"י וריטב"א וכתב רבי' אליקום ה"ג כתיב וכו' וכתיב ושמו בדיו (במדבר ד' ו') במדבר סיני בסדר פריקת המשכן וכו' ומדכתיב ושמו בדיו מכלל שהיו נפרקין מן הטבעות ובשעת מסע היה נותן בטבעות. ובכל הספרים כתיב והובא את בדיו בטבעות ונראה דההוא שבוש הוא דהא ההוא קרא לא משתעי אלא במזבח. ואידך קרא דכתיב בציווי ארון והבאת את הבדים בטבעות לא מתוקם שפיר דא"כ מאי קושיא הוא והא משום ציווי הוא דכתיב. ע"כ. וכבר פירשתי לעיל דהקושיא היא מקיפיה דקרא. ובתוספות שם גרסו והובא את בדיו בטבעות וכתבו. קשיא לי טובא מאי מייתי האי קרא דוהובא דכתיב גבי מזבח הנחשת ושביק קרא דוהבאת דכתיב גבי הארון. ועוד שמעתי מקשים דבשעת סלוק מסעות כתיב ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה וגו' עד ושמו בדיו מבואר דבנסוע המסעות היו משימין אותן בדים וקשה והא כתיב לא יסורו ממנו. ורבינו יעקב מאורליי"נש מתרץ זה דושמו בדיו על כתפי הנושאים קאמר להוליכן. ולבי מהסס שהרי בני קהת לא היו שם עדיין וכו' כדכתיב ולא יבואו לראות וגו'. ויותר היה נראה לפרש דהאי ושמו בדיו היינו שמושכין הבדים לצד חוץ להיות נראין בולטין בפרוכת וכו' מיהו קושיא קמייתא שהקשיתי בדוכתא קאי. ודוחק הוא לבבש הספרים דבכולהו גרס והובא את בדיו ובמקצת ספרים גרסינן בברייתא והבאת אבל באתקפתא דר' יוסי בר' חנינא גרסינן בכולהו והובא. ואי לא דמסתפינא הוה אמינא דח' טבעות היו בארון (ובדעת הרא"בע עיי"ש) וכן מוכיח הפסוק דכתיב ויצקת וגו' על ארבע פעמותיו דהיינו ארבע קרנותיו כדמתרגמינן זויתיה. והדר כתיב ושתי טבעות על צלעו האחת וגו' משמע דארבע טבעות היו על שתי צלעותיו לבד מאותן ד' שעל ד' פעמותיו. בד' טבעות מהם היו בדים קבועין לא יסורו ובד' מהן שהיו למטה או למעלה מאותן טבעות (כרש"י או כרמב"ן) היו משימין בדים בשעת סילוק המסעות לשאת את הארון בהם והיינו הנך דכתב בהו ושמו בדיו. וא"ת מאי פריך הכא ר"י בר"ח ליסני דשני מיני בדים היו יש מהם קבועים ויש מהם נשמטין ומולאין כדפרישית. יש לומר דעל כרחך והבאת את הבדים בטבעות אכולהו בדים קאי וכו' ומשמע ליה דשוה קאי אכולהו וכו' ולהכי מייתי נמי קרא דוהובא דכתב במזבח לגלויי אוהבאת דארון כי היכי דוהובא דמזבח לא היו הבדים קבועים דהא לא כתב התם לא יסורו ממנו הכי נמי והבאת דארון לא היו מעולם קבועין לגמרי. וא"ת לפי מה שפירש דאכולהו ד' בדין קאי קשה מאי דכתב ביה בההוא קרא לשאת את הארון בהם. ואין לתרץ דבכולהו ארבעה בדים היו נושאין ושנים מהם היו ארוכין ושנים האחרים קצרים מהם דבפרק שתי הלחם משמע דבארבעה גברי הוו דרו להו ותו לא. ונראה לי דוהבאת לא קאי אלא אהנך בדים שהרי אותן בדים שאינן קבועין מה הוצרך להזכירן כאן לומר והבאת והלא לא היו מכניסין אותן אלא אהרן ובניו בשעת המסעות. תדע שהרי בכולהו כתב ונשא גם את השלחן וכן במזבח הנחושת כתיב והובא את בדיו וגו' בשאת אותו ובמזבח הזהב כתב נמי לבתים לבדים לשאת אותו בהמה. אבל לא כתב בהם והבאת בציווי. ובעשייה לא כתב ויבא כדכתיב גבי הארון בין בצוואה בין בעשייה. ואע"ג דבברייתא דמלאכת המשכן תניא ד' טבעות היו מקבעות בו שתים בצפונו ושתים בדרומו שכיון שהיו נותנין הבדים לא היו זזים משם לעולם וכו' י"ל דלא חשיב אלא אותם ד' טבעות שהבדים קבועין בהם אבל אותם שלא היו הבדים קבועין בהם ולא נעשו אלא לצורך שעת המסעות לא קא חשיב. תדע דלא קא חשיב התם טבעות של שלחן ושל מזבח הנחשת והזהב וצריך עיון. ע"כ. ואני אוסיף דברייתא זו באה להשמיענו מה שנאמר אף לעתיד בימי שלמה. שהרי שנו עלה אע"פי שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה וכו'. ולכך הזכירו הטבעות והבדים בארון ולא בשאר הכלים. ועוד שהיא מצוה לדורות והמסיר בדי הארון עובר בלאו. ובגוף הענין דברי רש"י מכוונים עם הברייתא וכמו שפירשתי נוסחתו בגמרא. ואוסיף ע"ז דהדברים מדויקים בלשון התורה. דבמזבח כתיב והובא את בדיו וגו' בשאת אותו. אבל שלא בשעת המסעות יסירו הבדים. ובארון כתיב והבאת את הבדים על צלעת הארון לשאת את הארן בהם. שיהיו הבדים בטבעות על צלעות הארן לצורך שמוש זה. ואח"כ הוסיפה התורה בטבעת הארן יהיו הבדים לא יסורו ממנו. ומדכתיב לא יסורו ממנו ולא כתיב לא יסירו. והיינו בין מעצמן בין ע"י אחרים א"כ אינם אלא כמו שפי' בגמרא מתפרקין ואין נשמטין. ובחזקוני כתב ויצקת לו וגו' לפי פשוטו הם טבעות קטנות שהיו מן הארון עצמו על ד' פעמותיו משני צדי רחבו וגו' ושתי טבעות אחרים גדולים להיות בתים לבדים ושתי טבעות אלו קבועים בטבעות קטנים. וכשהיו מניחים את הארון היו הטבעות הגדולים נופלים עם הבדים ונתלין שם שלא היה רוצה הקב"ה שיומשו בארון כשיהיו הבדים בטבעות וכו'. ולפי הפשט הבדים עומדין בדוחק בטבעות שכשהיו נושאין את הארון ויעלו הרים וירדו בקעות לא ירד הארון על כתפות נושאיו או שמא ב' הרילין בכל אחד מן הבדים והטבעות נתונים בהם. ובעל מעשה חושב הסכים עם רש"י ורמב"ן שלא היו אלא ד' טבעות ועל דברי התוספות

כתב כל הלופה וומיע בלותו לשון יבין וידון שלינו מן התוספות שהרי הוא מסוגה מאד מאד ומרגילות לשונם קשנו מאד ותלעגנו. ודברי פי חכם חן. כי סגנון מוזר הוא באלו התוספות:

אף על פי שעשה וכו'. בש' והזהיר ובכת"י אוקספארד ואמ"פי בוי"ו. ובלו' דיזהבתיג את הארון היינו הארון שעשה משה. ובענפי יהודה כתב בכת"י פארין הוסיף עוד ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים (שם פסוק ו'). ובעל זית רענן הבין שסלמה עשה ארון אחר ולא עשאו כתבנית ארון משה. ובא לדבר זה ע"י האגדות במדרשים. בשמות רבה פ' ואלה פ"ח דרשו על שאו שערים ראשיכם וגו' שלמה אמר הפסוק הזה בשעה שהכניס הארון לבית קדשי הקדשים. עשה ארון של י' אמות כיון שהגיע לביה"מק היה הפתח של י' אמות ואין עשרה אמות יכולין להכנס בתוך עשרה אמות ועוד שהיו טעונין בו וכו'. והוא ג"כ בתנחומא פ' וארא ושם איתא שעשה ארון של עשר אמות והכניס את הארון לתוכו ונשא אותו כיון שהגיע לפתח וכו' (ובתנחומא הוצאת באבער נשמטו המלות והכניס הארון לתוכו ועיי"ש בהערה מ"ע). אבל במדרש תהלים מזמור כ"ד בקש שלמה להכניס את הארון לבית קדשי הקדשים והיה השער קטן חמש אמות ארכו וב' אמות וחצי רחבו והארון היה וכו' וכי לא אמה וחצי נכנסת בתוך שתים וחצי אלא בלותה שעה דבקו השערים זה בזה וכו'. ופליג בתרתי בגודל השער ובענין הארון. ובבמדבר רבה פט"ו דרשו כולו בענין אחר שהיו הפתחים שפלים וכו' עיי"ש ושם פי"ד ביקש להכניס את הארון לבית קה"ק ובאותה שעה דבקו שערים זה בזה וכו'. וכ"ה בשבת (ל' ע"א) ובמועד קטן (ט' ע"א) ובסנהדרין (ק"ח ע"א). ועי"כ דברי הז"ר בוה שרולה להעמיס בברייתא שלפנינו בעלים. אבל עכ"פ דברי המדרשים בפ' וארא מתמיהין. ונראה שהמעתיק שמע ולא ידע מה שמע. ועיקר התמיהה היתה על הכרובים של שלמה שכל כרוב היה עשר אמות קומתו וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו (מ"א ו' כ"ג וגו') א"כ כל כרוב הולך למקום עשרה על עשרה ועל זה יש לתמוה היאך הכניסן. ואולי שכל"ל במדרש ונקטע הלשון ונשתבש. כנ"ל:

הארון היה נתון וכו'. כ"ה נוסחת הילקוט תרומה שס"ז. ובדפוס אופיבאך ארון היה וכו' וחולק את הבית עשר אמות על עשר אמות ושני כרובים וכו' ומכרוב [לכותל] חמש אמות. והעיר ע"ז ר' אייזק סייער בדפוס ישן לארון. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק אמרת היה נתון וכו' כבדפוס אופיבאך וגורס ומכרוב לארון. ובש' והזהיר קטוע רישא ומתחיל היה נתון בתוך וכו' עשר על עשר וכו' ומכרוב לארון וכו'. ובהוצאת מוה"רח פלעם אהרת היה נותן וכו' חולק את הבית עשר אמות על עשר וכו' ומכרוב לארון (והגיה בהערותיו הארון היה ובשבוש שם אהרון). ובכת"י מוה"רא עפשטיין אמרת ארון היה נתון וכו'. ובכת"י אוקספארד אמרת היה ארון נתון וכו'. ובשניהם השאר כבהוצאת מוה"רא יעללינעק. ובמעשה חושב פ"ח ל"ו ע"ב העתיק והארון נתון וכו' עשר אמות. על עשר אמות (כ"ה שם הנקודה). ומלת אמרת המשתרבבת בנוסחאות ונשתבשה למלת אהרת היא חידה סתומה ואין ספק בעיני שבעל הילקוט הגיה ומחקה. ואולי היה כאן איזה שם הדורש בר"ת דרך משל א"ר תנחום וכדומה ונשתבש. וכן הנוסחא עשר על עשר שבכל הספרים היא חדה פליאה שהרי בית קדשי הקדשים היה עשרים באורך ועשרים ברוחב ואם נחלק הבית יהיה עשר על עשרים. ובנקודה המחלקת עשר. על עשר איכני מולא פתרון לחדה זו. אם לא שנפרש שהארון הוא כנקודה המחלקת את הבית לד' חלקים וכל חלק עשר על עשר. ועכ"פ ברורה דעת הילקוט שהגיה עשר אמות מכאן וכו'. וכן הגהת ר' אייזק סייער ומכרוב לכותל ה' אמות אין לה טעם. שאם מכותל לכרוב ה' אמות ממילא מכרוב לכותל ה' אמות. ואם דעתו כלפי כרוב השני היה לריך להגיה ומכרוב השני לכותל. ומעתה נעמוד על פירושו של דבר. במקרא כתוב בדה"ב (ג' ח' וגו') ויעש את בית קדש הקדשים ארכו על פני רחב הבית אמות עשרים ורחבו אמות עשרים וגו'. ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שנים וגו' וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים. כנף האחד לאמות חמש מגעת לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש מגיע לכנף האחר. וכנף הכרוב האחד אמות חמש מגוע לקיר הבית והכנף האחרת אמות חמש דבקה לכנף הכרוב האחר. כנפי הכרובים האלה פרשים אמות עשרים והם עומדים על רגליהם ופניהם לבית. שם (ה' ז') ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו אלא דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים. ויהיו הכרובים פרשים כנפים על מקום הארון ויכסו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה. ובמלכים א' (ו' ט"ז וגו') ויבן לו מבית לדביר לקדש הקדשים וגו' ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית ה' ולפני הדביר עשרים אמה ארך ועשרים אמה רחב ועשרים אמה קומתו וגו' ויעש בדביר שני כרובים עלי שמן עשר אמות קומתו וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו. ועשר באמה הכרוב השני

אמה אחת וגו׳ קומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני וגו׳ ויפרשו את כנפי הכרובים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נגעת בקיר השני. וכנפיהם אל תוך הבית נגעת כנף אל כנף. ושם (ח׳ ו׳ וז׳) ויביאו הכהנים וגו׳ כי הכרובים פרשים כנפים אל מקום הארון ויסכו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה. ושנו בברייתא מגילה (י׳ ע״ב) ואר׳ לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה. תניא נמי הכי (גי׳ ר׳ חננאל דתניא) ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח. וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה. וכתיב כנף הכרוב האחד עשר אמות וכנף הכרוב האחד עשר אמות. ארון גופיה היכא הוה קאי אלא לאו שמע מינה בנס היה עומד. וגמרא זו מתמהת. חדא דליתיה במקרא כדמייתי בגמרא אלא שמקצות כנפיו עד קצות כנפיו עשר אמות. אבל כיהב כל זה. המקרא מלמדנו אורך ורוחב וגובה של קדשי הקדשים ומאי קושיא ארון גופיה היכא הוה קאי. וכי אין מקומו די לו באותו ארך ורחב. ובהגהות ד״ס הביא נוסחאות אחרות בהבאת המקראות. וגם נוסחאות דלא גרסי ארון גופיה היכא קאי. אבל עכ״פ כולם מסכימים ארון בנס היה עומד. ומהיכא ילפי לה. אי מסורת מאבותינו היא נסים יד לפה. אבל ילפותא ממקראי ליתא. וביומא (כ״א ע״א) שקלי וטרי בהא דתנן עשרה נסים נעשו בבי״המק ופריך ותו ליכא והאמר ר׳ לוי דבר זה מסורת בידנו וכו׳ ולא הזכירו הא דברייתא דבנס היה עומד. ועוד שאלו ואמר רבנאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדין. ומשני דניסי דגואי לא קחשיב. ופרש״י כרובים בנס וכו׳ גופי הכרובים וכו׳ נמלאו הכנפים מחזיקים את כל החלל נמלא עומדי הגוף אינו מן המדה. ובבבא בתרא (צ״ט ע״ב וכו׳) גרסינן רבי חנינא נפק לקרייתא רמו ליה קראי אהדדי. כתיב והבית אשר בנה המלך שלמה לה׳ ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו. וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רחב ועשרים אמה קומתו. אמר להו כי קא חשיב משפת כרובים ולמעלה. מאי קמ״ל למטה כלמעלה מה למעלה אין משמש כלום אף למטה אין משמש כלום. מסייע ליה לר׳ לוי דא״ר לוי ואיתימא ר׳ יוחנן דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון וכרובים אינו מן המדה. תניא נמי הכי ארון שעשה משה יש לו ריוח עשר אמות לכל רוח ורוח. והנה הוסיפו כאן וכרובים דאל״ה הרי משמש למטה לעמידת הכרובים. והדר גרסינן אמר רבנאי אמר שמואל כרובים בנס הן עומדים שנאמר וחמש אמות וגו׳ עשר אמות מקצות כנפיו וגו׳ גופייהו היכא הוו קיימי. ועי״ש הקשו אביי ור״א בר יעקב ור״ה בריה דר׳ יהושע ור׳ פפא ורב אשי ודחו ראיתו דשמואל. והזכיר דברי אביי ודילמא בולטין כתרנגולים הוו קיימי. ופי׳ הרשב״ם מי יימר דבנס היו עומדין דלמא גופן של כרובים בולטין ויוצאין מתחת כתרנגולים שהגוף כולו תחת כנפיו ולא בינתים שאין הרחקה והפרש בין הכנפים אלא מקורבים וכו׳ שבני הכנפים יוצאים ממקום אחד באמצע הגב וכו׳. וכל הנך קושיות אינם אלא לסתור דברי שמואל. אבל למה דאמר מקמא הא דשמואל דלמטה אין משמש כולם שהיא מסורת בידינו מאבותינו. אין מקום לכל הקושיות והדחיות. ובתוספות שם בד״ה מתקיף לה אביי כתבו וא״ת אכתי בנס היו עומדים דעשרים בעשרים היכי יתיב. וי״ל מ״מ פריך אביי שהגוף לא היה עומד בנס. אמנם הא וודאי ל״ק דמי יימר דבקו שוה הכנפים נוגעות בקיר. דילמא כנף של צפון נוטה קצת למזרח וכנף של דרום נוטה קצת למערב או איפכא. עכ״פ ברייתא שלפנינו מסכמת עם אלו הסוגיות דהארון באמצע בית קה״ק היה מונח. ובעל מעשה חושב האריך בסוף ספרו על דברי הרלב״ג בתו׳ ב״ב (כ״ה ע״א) בד״ה ולבא. והרלב״ג אומר דמכאן (מבי״המק) אין ללמוד שהשכינה במערב דנהי דבית קה״ק היה במערב המקדש מ״מ הארון שהשכינה שם כדכתיב ונועדתי לך שם היה במזרח בית קה״ק. והעיר שהתוי״ט יומא פ״ה מ״ב הקשה על זה וכן על הרמב״ם שכתב בפ״ד מה׳ בית הבחירה ה״א דבמערבו היה. ועוד האריך בזה בבבא בתרא פ״ב מ״ע (וכבר רמזו עי״ז בב״ס חדש דפוס ווילנא על הגליון) ותמה על הכסף משנה שכתב על הר״מ שמלא כתוב שכך הוא בברייתא דמלאכת המשכן פ״ד. דשם לא הוזכר מזה כלום ואדרבה דבפ״ז מפורש דבאמצע היה: ומה ששנו ומכרוב לארון חמש אמות היינו לנקודת האמצע שהארון חולק שהרי כתיב וכנפיהם אל תוך הבית נגעות כנף אל כנף א״כ פוגשות זו את זו בנקודת האמצע שבבית. וכיון שהכנף היא חמש אמות א״כ מכרוב לארון דהיינו לנקודת האמצע חמש אמות. וכשמדברים מהארון אינם מדברים מהארון ממש דהיינו מארכו ורחבו שהארון אינו מן המדה אלא מנקודת האמצע דברו. ואין אנו מקפידין בחשבון זה אם הארון בארכו או ברחבו היה עומד ברחבו של בית שהארון אינו מן המדה. וזהו מכבודו של ארון שלא להשתמש בו בחשבון המדות. הלא תראה שהתורה אומרת ויהי בנסוע הארון וגו׳ ובנחה יאמר וגו׳ כאלו הארון נוסע מעצמו ונח מעצמו. ואומר וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם (במדבר י״א) וע״כ כשידברו מנושאי הארון יאמרו שהארון נושא את נושאיו. וכן אמרו שבנס היה עומד: ולהשלים הענין אעתיק מה שהביא בענפי יהודה מבת״י פאריז וז״ל.

היה נתון בדביר (קטוע רישא בכת״י והזהיר) והולך את הדביר בתוך. ובנס היה עומד. היך כי הדביר כ׳ אמה אורך וכ׳ אמה רחב והארון אמתיים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו והוא היה נתון בתוך הדביר והיה לו רווח עשר אמות לכל רוח (הדברים מתמיהין) וד׳ כרובים של׳ שהן היו עומדין על רגליהן בארץ (אבל במקרא לא נמצא כי אם ב׳ כרובים) ה׳ אמות כנף הכרוב האחד וה׳ אמות כנף הכרוב השני י׳ אמות מקצות כנפיו אל קצות כנפיו. ושני כרובים כנף זה נוגע לכנף זה ויסכו הכרובים על הארון. ע״כ. והכנסתי הערותי במחברות ובעל ענפי יהודה לא העיר כלום:

מנין אתה אומר שכיון וכו׳. כ״ה בדפוס אופיבאך. ובהוצאת מוה״רא יעללינעק ונגעו בפתח לפיכך לא ננעלו דלתות בית קה״ק מעולם שנ׳ ויאריכו וגו׳ אי אפשר לומר שלא יראו וכו׳ שכשם שמתחו הבדים כך מתחו (ק״א נמתחו. צ״ל נפתחו עיי׳ הוצאת המבורג) כנפי הכרובים וכו׳ וכסו את הבית וכו׳. ובהוצאת מוה״רה פלעם כבהוצאה הקודמת וגי׳ לא נעולו דלתות וכו׳. ולי״ג הא כיצד. וג׳ היו בולטין לפרכת וכו׳ וחפו(י) את הבית וכו׳. ובילקוט ומנין אתה אומר שבשעה שהכניסו וכו׳ ונגעו בפתח לפיכך לא ננעלו דלתי וכו׳ (כבהוצאות הקודמות) א״א לומר ויראו וכו׳ וא״א לומר לא יראו וכו׳ בולטין היו בפרוכת וכו׳ כך מתחו ראשי הכרובים וכיסו(י) את הארון וחיפו את הבית מלמעלה שנ׳ ויסכו הכרובים על הארון מלמעלה. וזה שיבוש שאינו כן במקראות. וכתב הזית רענן שהאריכו מבחוץ פי׳ שהיו דוחקין בפרוכת. ושם והזהיר מנין א״א שבשהכניסו וכו׳ כבילקוט. לא ננעלו בית קה״ק וכו׳ הא כיצד היו בולטין וכו׳ ומנין שהאריכו בארץ שנ׳ ויאריכו שני הבדים ומנין שכשם שמתחו וכו׳. וכולא משובש ומקוטע. וגרס כך נמתחו ראשי כנפי הכרובים וסיכו את הארון וחיפו את הבית. ובענפי יהודה העתיק מכת״י פאריז וכיון שהכניסו הכהנים את הארון האריכו הבדים והגיעו בפרוכת עד שהגיעו בפתח ק״ק לפיכך לא ננעלו דלתות ק״ק מעולם שנ׳ ויאריכו וגו׳. ובכת״י מוה״רא עפשטיין שבשעה שהכניסו וכו׳ שהאריכו הבדים וכו׳ לפיכך לא ננעלו דלתות בית קדשי הקדשים שנ׳ וכו׳ א״א לומר ולא יראו וכו׳ וא״א לומר ויראו (והסופר תקן וקרע כבילקוט) הא כיצד בולטין בפרוכת ונראין כעין שני דדי אשה וכו׳ (ולי״ג המלות למדנו שהאריכו מבפנים שבאמת מיותרין הן). ומנין שכשם שמתחו וכו׳ וחפו את הבית וכו׳. ובכת״י אקספארד כיון שהכניסו הארון וכו׳ והגיעו לפרכת והגיעו לפתח לא ננעלו דלתות (ולי״ג לפיכך ונוסחא הגונה היא). א״א לומר ולא יראו וכו׳ א״א לומר ויראו וכו׳ הא למדת שהאריכו מבפנים וכו׳ ומנין שכשם (כבכת״י עפשטיין) וכו׳ וחיפו את בדיו מלמעלה שנ׳ (ונוסחא הגונה היא). ועכ״פ הא דלא ננעלו וכו׳ הוא בכל הנוסחאות קודם שנאמר וכו׳ ולא ידעתי מהיכן לקחו בדפוס אופיבאך לסדרו אחר הראיה מהמקרא. ואין לומר שהוא מתיקוני ר׳ אייזק שייער שהבריחו מלת לפיכך. שאין דרכו לשתוק ולהעלים את שינוי הנוסחא: גרסינן במנחות (צ״ח ע״א וב׳) דתניא ויאריכו הבדים יכול לא היו נוגעין בפרוכת ת״ל ויראו. אי ויראו יכול יהו מקרעין בפרוכת ויוצאין לחוץ (כך הגיה בשיטה מקובצת) ת״ל לא יראו החוצה. הא כיצד דוחקין ובולטין בפרוכת כמין שני דדי אשה שנאמר צרור המור דודי לי בין שדי ילין (שה״ש א׳ י״ג). וברש״י דוחקין ובולטין בפרוכת. לפי שהיה הארון כנגד הפתח כדאמרינן במגילה (י׳ ע״ב) ארון שעשה משה כשמונח בדביר היה לו עשר אמות ריוח ממנו לכותל לכל צד. והדביר היה עשרים על עשרים ומקום ארון אינו ממעט בדביר דבנס היה עומד. אלמא באמצע הדביר קאי והפתח נמי היה באמצע בכותל מזרחי והיו הבדים בולטין בפרוכת שבפתח. והתוספות בד״ה דוחקין כתבו מעשה נס היה דארון באמצע קה״ק היה ולכל צד עשר אמות וכו׳ וא״כ אפילו למ״ד שהבדים נמשכים לצד אחד היאך מגיעים עד הפרוכת הא לא היה ארכן עשר. אלא ע״י נס האריכו הבדים עד שהיו דוחקין ונראין כשני דדי אשה לאיבתן של ישראל. וברייתא זו מקירה בתוספתא יומא פ״ג וה״ג התם. שני בדי ארון היו יוצאין מן הארון עד שמגיעין לפרוכת שנ׳ ויאריכו הבדים. יכול לא נראו מתוכה ת״ל ויראו ראשי הבדים. יכול שקרעו את הפרכת ת״ל ולא יראו החוצה. אמור מעתה האריכו הבדים והגיעו לפרוכת ודחקו את הפרוכת והיו נראין מתוכה ועליהם מפורש בקבלה צרור המור דודי לי בין שדי ילין. וביומא (נ״ד ע״א) רב יהודה רמי כתיב ויראו ראשי הבדים וכתיב ולא יראו החוצה הא כיצד נראין ואין נראין. תניא נמי הכי ויראו ראשי הבדים יכול לא יהו זזין ממקומן ת״ל ויאריכו הבדים יכול יהו מקרעין וכו׳. ופרש״י כשני דדי אשה שבולטין מתחת חלוקה. וסגנון הברייתא שלפנינו תמיה קצת שהדברים כפולים בה. ע״כ נ״ל שהבבא ולא יראו החוצה א״א לומר וכו׳ עד כשני דדי אשה היא הוספה ע״פי הגמרות. ופרכינן בגמרא שם במקדש ראשון מי הואי פרוכת. ומשני מאי פרוכת דבני. כלו׳ שבפתח היה פרוכת ועיי׳ לקמן בסוף הפרק. ובמקרא כתוב ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן (מ״א ו׳ ל״א) וכתיב ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ ויעל עליו כרובים (דה״ב ג׳ י״ד) ועיי׳ בזית רענן:

והיכן היה הארון גנוז וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך אלא שכתוב שם תנו את הארון. אבל במקרא כתוב ארון. ור' אייזק הירש הוסיף במחברות [ומי גנזו] רבי אומר וכו' והשמטתים. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק ארון גנוז וכו' ר"א אומר לבבל ירד וכו' ר' אומר יאשיהו גנזו וכו'. ובהוצאת מוה"רח פלעם היכן היה נתון וכו' בלשכת דור העצים ר' אליעזר אומר לבבל ירד וכו'. ובשיבוש אין דבר אלא העצים שבו ותקנו המו"ל בהערותיו. רבי אומר יאשיהו גנזו שנ' ויאמר אל הלוים. אומר לא ירד עמהם לבבל שתעלו אותו בכתף. והיא מקוטע ומשובש קצת. ובילקוט והיכן היה נגנז ר' שמעון בן לקיש אומר (והוא שיבוש באשגירת לישנא ע"י השם בן לקיש אומר רשב"ל אמורא היה ולא נזכר בברייתא) וכו' ר' אליעזר אומר בבל ירד וכו' רבי אומר יאשיהו גנזו שנ' ויאמר אל הלוים וגו' תנו את הקדש וגו' משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל. אמר ליה (בשיבוש) לא ירד עמהן וכו'. ובש' והזהיר כבדפוס אופיבאך אלא שהוא מקדים ג"כ ר' אליעזר לרבי. והוא שם בשיבוש ר' אומר ישעיהו גנזו שנ' ויאמר ללוים וגו' אם לא יעלה עמכם לבבל. והמו"ל הגיה יאשיהו וכו' אמר להם לא. ומלת יעלה לא הגיה וצ"ל ירד או יגלה כבדפוס אופיבאך ונחלפה הגימ"ל בעי"ן. ובכת"י מוה"רא עפשטיין ר' שמעון בן לקיש בשיבוש כמו בילקוט. וגרס ר' אליעזר אומר לבבל וכו' ולא יותר וכו' תנו את הארון אל הבית כי אין להם משא בכתף ועתה עבדו וגו'. ואינו כן במקראות. וגי' לא ירד עמכם. ובכת"י אוקספארד היכן ארון נתון במקומו וכו'. והוא מקוטע. ומקדים ר' אליעזר לדרבי וגרס ואין דבר אלא דברות הארון. ומעתה עפ"י רוב הנוסחאות צ"ל ר' אליעזר ולא ר' אלעזר: שנינו במשנה דשקלים פ"ו ה"א וב'. י"ג השתחויות היו במקדש של בית רבן גמליאל ושל בית ר"ח סגן הכהנים היו משתחוין י"ד. והיכן היתה יתירה כנגד דיר העצים שכן מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז. מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברתה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו בייחוד ששם הארון נגנז. מצינו למדין שבשתי המשפחות אחת ממשפחות כהונה ואחת ממשפחות בית דוד היתה מסורת שהארון נגנז. ועי"ז מעשה בכהן אחד ידעו בייחוד שמקום הגניזה היא במקום שעשו בבית שני לשכת דיר העצים. ואיך תנאי לא ידעו ממסורת זו. ורבי דאתא מרבן גמליאל גילה מסורת זו. ושנו עלה בתוספתא שקלים ספ"ב ר' אליעזר אומר ארון גלה לבבל שנ' לא יותר דבר אמר ה' ואין דבר אלא דברות שבו. ר' שמעון אומר הרי הוא אומר ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנצר ויביאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה' (דהי"ב ל"ו י') אילו הן כלי חמדת בית ה' (היא לשון שאלה כמו שבארתי בסדר אליהו רבה שאילו לרבים כמו איזה ליחיד. ובנוסחת ערפורט השמיט המעתיק זה המאמר לפי שלא הבין ומלות אילו הן שעניינם כענין איזה הוא) זה ארון. ר' יהודה בן לקיש אומר ארון במקומו נגנז שנ' ויאריכו הבדים וגו'. ונכפלו הדברים בתוספתא סוטה פי"ג והכי שנו שם. משנגנז ארון נגנז עמו דבריה ומי גנזו יאשיהו המלך גנזו. מה ראה. כיון שכתוב בתורה יולך ה' אותך ואת מלכך וגו' פקד ללוים וגנזוהו שנאמר ויאמר ללוים [בתוספתא ערפורט הנוסחא וכיון שבא יאשיהו גנז את הארון וצנצנת המן וכו' וארגז שנ' ויאמר ללוים) וגו' אין לכם משא בכתף אמר להם גנזו אותו שלא (יעלה) [יגלה] לבבל כשאר כל הכלים שהחזירוהו למקומן שנ' עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל מיד גנזו (בנוסח ערפורט שלא יגלה לבבל כשאר הכלים. ותו ליתא. והנוסחא שלפנינו היא משובשת שאין לה שום ענין. ואולי צ"ל שתחזירוהו למקומו בכתף וכו'. וגם זה אינו משכך את הלב) ר' אליעזר אומר ארון גלה לבבל וכו' אלא דברות שבו (בנוס' ערפורט אלא עשרת הדברות שבו) ר' שמעון אומר וכו' זה ארון (ומלות אלו הן כלי חמדת בית ה' ליתנייהו) ר' יהודה בן לקיש אומר וכו' (ובנוסח ערפורט ר' יהודה אומר במקומו נגנז וכו'). ובירושלמי דשקלים פ"ו גרסינן תני בשם ר"א הארון גלה עמהם לבבל מ"ט לא יותר דבר אמר ה' אין דבר אלא שהדברות לתוכו וכן היא אומר ולתשובת השנה וגו' איזהו כלי חמדת בית ה' זה הארון (והבליעו מדרשו של ר"ש בדברי ר"א) תני ר"י בר אילעי ר"ש בן לקיש אומר (ב' נוסחאות משובשות הן וצ"ל ר' יהודה בן לקיש) במקומו היה הארון נגנז הה"ד ויאריכו הבדים וגו'. כתיב ויראו ואת אמרת ולא יראו אלא נראין ולא נראין בולטין ויוצאין כשני דדי אשה (הוספה דרך אגב) ורבנן אמרי בלשכת דיר העצים היה הארון גנוז מעשה בכהן אחד בעל מום שהיה עומד ומפצל עצים בלשכת דיר העצים וראה את הרצפה וכו'. ואח"כ שקלי וטרו התם בהא דב' ארונות היו מהלכין עם ישראל או ארון אחד והדר גרסינן הא דתוספתא דסוטה. משנגנז ארון נגנז עמו צנצנת המן וכו' ומי גנזו יאשיהו גנזו כיון שראה שכתוב יולך ה' אותך וגו' עמד וגנזו הה"ד ויאמר ללוים וגו' אמר להם אם גולה הוא עמכם לבבל אין אתם מחזירין אותו עוד למקומו אלא עתה עבדו את ה' אלהיכם וגו'. ויראה שעפ"י זה יש לתקן התוספתא. ובבבלי יומא (נ"ג ע"ב) תנן במשנה משניטל ארון אבן היתה

שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת וכו' (רש"י נביאים ראשונים דוד ושמואל ומפרש במס' סוטה מ"ח ע"ב) ובגמרא משנתנו לא קתני אלא משניטל תנן כמ"ד ארון גלה לבבל דתניא רבי אליעזר אומר ארון גלה לבבל שנ' ולתשובת השנה וגו' (ובתוספתא תני לה בשם ר"ש ובירושלמי מייתי לה ר"א כיני) ר' שמעון בן יוחאי אומר ארון גלה לבבל שנ' ולא יותר דבר אמר ה' אלו עשרת הדברות (ובאידך נוסחאות הוא לר' אליעזר) ר' יהודה בן לקיש אומר ארון במקומו נגנז שנאמר ויראו וגו' (והשגירו בן לקיש בגמרות ע"פי התוס' שם בד"ה תנן וכבר הוחזר הדבר ליושנו בגליון שם שכן הוא בכל הנוסחאות). ובגי' ר' חננאל דתניא רשב"י אומר ארון גלה לבבל שנ' ויביאהו בבל עם כלי חמדת בית ה' וכן א"ר אליעזר ארון גלה לבבל. וגי' זו מסכמת עם שאר הנוסחאות. והדר גרסינן ופליגא דעולא (רש"י הא דתניא רש"א ארון גלה לבבל) דאמר עולא שאל ר' מתיא בן חרש את ר"ש בן יוחי ברומי וכי מאחר שר' אליעזר מלמדנו פעם ראשונה ושניה ארון גלה לבבל (רש"י כלו' ושני מקראות) — והפסיקו בברייתא ומפרשי לה — ראשונה הא דאמרן ויביאהו בבלה וגו' (וגי' ר' חננאל הא דאמרן שנ' ולא יותר דבר) שניה מאי היא דכתיב ויצא מן בת ציון כל הדרה מאי כל הדרה חדרה — אתה מאי אתה אומר. אמר לו שאני אומר ארון במקומו נגנז שנ' ויאריכו הבדים וגו'. והדר שקלי וטרי במשמעות עד היום הזה. ולהא דעולא רשב"י כר' יהודה בן לקיש. ולזה מסכימין הברייתות שלא הזכירו ר"ש כלל. ולהירושלמי דשקלים ראשונה לא יותר וגו' וכגי' ר"ח. ושניה ולתשובת השנה. והדר גרסינן אמר רב נחמן תנא וחכמים אומרים ארון בלשכת דיר העצים היה גנוז (והיא הברייתא שלפנינו במלאכת המשכן. וכעין זו בירושלמי דשקלים אלא דלא נקטו שם לשון הברייתא) א"ר נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וכו'. והנה לא הביא רנב"י משנה קמייתא דהשתחואות כמו שפרשתי שהמסורת היתה שהארון נגנז ומהא מעשה ידעו בייחוד שהגניזה היתה במקום לשכת דיר העצים. ועכ"פ רבי המסדר המשנה ע"פי מה ששנה בשקלים וע"פי מה שמפורש לפנינו רבי אומר יאשיהו גנזו אין לדקדק מלשון המשנה משנגנז לא קתני אלא משניטל תנן כמ"ד ארון גלה לבבל. ונגנז היא בכלל משניטל וכלו' משניטל ממקומו. והא שפי' רש"י נביאים ראשונים דוד ושמואל הוא ע"פי סוגית הגמרא דארון גלה לבבל. אבל לשיטה דנגנז ויאשיהו גנזו פי' נביאים ראשונים כמו דמסיק ר"נ בר יצחק בסוטה שם לאפוקי חגי זכריה ומלאכי דמימי יאשיהו היתה שם האבן. ואחר שסדרתי אילו הברייתות אבא למדרש הפסוקים. הדרוש מן לא יותר וגו' כבר פירשו המהרש"א בח"א וז"ל. דלעיל מיניה כתיב לא היה דבר אשר לא הראיתים. דהיינו שהראה להם הס"ת בארון דמיקרי דבר ועלה קאמר קרא ונשא כל אשר וגו' בבלה לא יותר דבר וגו' דהיינו הדבר אשר הראם. ויסוד דבריו הם בסדר אליהו רבה פי"ט לד מ"ז והכי שנו שם ובשכר שאכל עם הגוי על השלחן הראה לו ארון וגילה לכן סוד העליונים ובשכר שהראה לו ארון וגילה לכן סוד העליונים נתנו לו מנשה בנו. וכעין זה בפדר"א פנ"ב ושם איתא שפתח להם את הארון וגילה להם את הלוחות ועיי"ש בפי' הרד"ל. זהו שורש הדברים אף שאינם מסכימין עם לשון המהרש"א ממש. ומה שפירשו כלי חמדת בית ה'. וכן כל הדרה על הארון. שאינם רק רמז ולא מפורש שהארון גלה לבבל. הוא שהדבר מתמיה דבמלכים ב' כ"ד. כתיב ויוצא משם את כל אוצרות וגו' ויקצץ את כל כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך ישראל בהיכל ה'. אבל מה שעשה משה לא לקח. וזה היה בימי יהויכין ובימי יהויקים אביו נאמר בדניאל א' ומקצת כלי בית האלהים. וכיון שנשארו כלי הזהב עוד בימי יהויכין א"כ לא לקח רק מקצת כלי בית האלהים לפי' הנראה וכמו שנאמר עליו בדה"ב ל"ו ח' ומכלי בית ה' הביא נבוכדנצר לבבל ויתנם בהיכלו בבבל. ושם נאמר ביהויכין ויבאהו בבלה עם כלי חמדת בית ה'. ובגלות צדקיה נאמר שם פסוק י"ח וכל כלי הגדלים והקטנים וגו' הכל הביא בבל. ויש לכלול בזה גם הארון. אבל במלכים ובסוף ירמיהו פרטו הכתובים את אשר לקחו לנחושת לזהב ולכסף ולא נמנה הארון עמהם. ואנו ידענו מה פעלה לקיחת הארון בימי עלי על ידי הפלשתים כי גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים. ואם גלה ארון לבבל ולא עשה רושם אפי' להזכירו זה דבר מתמיה. וחשבו אלו התנאים אשר לא היתה מסורת הגניזה בידם שכיסו הכתובים קלון ישראל ולא דברו הכתובים מלקיחת הארון רק רמזו על זה. אמנם מסורת הגניזה היא מסכמת עם ספורי הכתובים שלא הזכירו את הארון. ונשארה השאלה מי גנזו והיכן גנזו. ועל השאלה הראשונה השיבו יאשיהו גנזו. ונמצא בירמיה (ג' ט"ז) בנבואה שאמרה בימי יאשיהו. והיה כי תרבו וגו' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד. ואם אין ראיה לדבר שאז נגנז הארון רמז לדבר יש. וחז"ל מצאו הדבר במאמר יאשיהו אל הלוים. דכתיב ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל

(דהי״ב ל״ה ג׳) והוא מן המקראות הקשים. א׳ למה ייחס כאן הלוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה׳. ב׳ מי הם הקדושים אם הלוים המבינים או כל ישראל הם הקדושים. ג׳ היכן היה הארון שהוצרך לאמר אליהם תנו את ארון הקדש וגו׳. ד׳ לאיזה צורך הוא אומר בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל וכי לא היה די לאמר תנו את ארון הקודש אל מקומו. ה׳ על מה נמשך אמרו אין לכם משא בכתף. ו׳ אמר עתה עבדו את ה׳ וגו׳ מה עתה. ועי״כ פירשו חז״ל ע״פי המסורת שהיתה בידם שיאשיהו גנזו ושבזה הפסוק נרמזה הגניזה אלא שהמקרא מגלה קצת ומכסה קצת. ואף הם בפירושם מגלים טפח ומכסים טפחיים. שטעם הגניזה היה כדברי ירמיה שלא יעלה על לב ולא יזכרו בו. ורמזו חז״ל הדבר אבל כסו גם הם כמו שני׳ ולא יבואו לראות כבלע את הקדש. ומה שרמזו הוא ביומא (נ״ב ע״ב) שאמרו על יאשיה דע״ז נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קדשי הקדשים. ושם אמרו חותמו של הקב״ה אמת. ומה שמעליימין ומכסין הוא דלא לרמי קליה. ועי״כ הבליעו את הדבר בפירושם. אבל כוונת המקרא שאמר יאשיהו למבינים ולקדושים תנו את ארון הקודש היינו שיקחוהו ממקומו ויתנוהו באיזה מקום בבית אשר בנה שלמה והיא הגניזה. ורמז להם כוונתו ואמר אין לכם משא בכתף שתופסק עבודה זו לשאת הארון באתכם למלחמה. ולולא הגניזה שהטעימה בכתף באתנחתא הייתי מוסק מלת עתה למעלה. כלו׳ אין לכם משא בכתף עתה כיון שהארון גנוז. ואמר עבדו את ה׳ אלהיכם ואת עמו ישראל באתכם למלחמה. ולפי הגניזה עתה עבדו וגו׳ דלא ליפוק כי גוריא וכו׳. כנ״ל ואם שגיתי ה׳ הטוב יכפר כי חותמו של הקב״ה אמת. אמנם היכן גנזו נשאר מכוסה ולא מסרו הדבר אפי׳ במסורת עד שאירע מעשה בלשכת דיר העצים וידעו בייחוד ששם נגנז:

הדלתות לא ננעלו וכו׳. בבא זו היא בילקוט ואינה בשאר הנוסחאות לא בדפוסים ולא בכת״י והיא כמשנה שאינה צריכה שכבר שנו לעיל שהאריכו הבדים וכו׳. ונראה שלכך השמיטוה המעתיקים. אבל עכ״פ היא מעיקר הברייתא שלא היה שום קצה וטעם לבעל הילקוט להוסיפה אם לא היתה לפניו בברייתא שקבץ ממנה את ליקוטיו. והחזרתי הדבר ליושנו:

בית קדשי הקדשים וכו׳. כ״ה בילקוט. אלא שבילקוט הנוסחא ושני פרוכת של זהב והגהתיו. ובהוצאת מוה״רא יעללינעק שעשה לו שלמה היה לו כותל וכו׳ שני׳ ויעש דלתות להיכל הקדש אבל בבית האחרון לא היה שם [כותל] אלא שני פסים היו שם וארכו וכו׳ ושתי פרוכות של זהב היו שם פרוכות וכו׳ מקום הטרקסין. ובשי׳ והזהיר בבית קדשי הקדשים שעשה לו שלמה היה לו כותל ופתח ודלתות שני׳ ויעש דלתות להיכל ולדביר (כבילקוט) אבל בבנין האחרון וכו׳ ושתי פרכות וכו׳ והיה נקרא מקן הטרקסין. והמ״ול הגיה מדעתו שנאמר לדלתות הבית הפנימי לקה״ק לדלתי הבית להיכל זהב (מ״א ז׳ נ׳) ובסיפא מחק מלת מקן והגיה מקום אמה הטרקסין. ולפי הגהתו היה לו למחק ג״ב הה״א של הטרקסין. ובדפוס אופיבאך שעשה לו שלמה היה לו וכו׳ שנאמר ושתים דלתות להיכל ולקדש (יחזקאל מ״א כ״ג) אבל בבית אחרון לא היה כותל וכו׳ שני פסים היו שם וכו׳ ושתי פרכת של זהב היו שם וכו׳ והיה נקרא מקום הטרקסין. ובהוצאת מוה״רח פלעש כבהוצאת מוה״רא יעללינעק אלא דשם ג׳ המקרא להיכל ולקודש וכו׳ לא עשה שם כותל וכו׳ של כל אחד אמה ומחצה וכו׳. והגיה המ״ול בהערותיו ומחק מלת ויעש ונקט המקרא דיחזקאל כבדפוס אופיבאך כי מלות להיכל ולקדש הביאוהו לכך. ובכת״י מוה״רא עפשטיין שעשה שלמה וכו׳ ויעש דלתות להיכל ולקודש אבל בבנין בית שני לא היה כותל וכו׳ של כל אחת ואחת וכו׳ היו פרוכות עליהם מלמעלה ונקרא אמה טרקסין. ובכת״י אוקספארד שעשה שלמה וכו׳ והמקרא כבהוצאת מוה״רא יעללינעק. אבל בבנין האחרון לא היה שם כותל אלא שני פסין ארכו וכו׳ היו פרוכות וכו׳. ואם נשקיף על השינוים שינוי שבגון איכא בינייהו חוץ מראית המקרא דבילקוט ובהזהיר כתיב ויעש דלתות להיכל ולדביר. ובהוצאת מוה״רח פלעש ובכת״י מוה״רא עפשטיין ויעש דלתות להיכל ולקודש. ובהוצאת מוה״רא יעללינעק ובכת״י אקספארד ויעש דלתות להיכל הקודש. ובדפוס אופיבאך הכריע והביא מקרא דיחזקאל. ומקורו נעלם ממני. ובאו המ״ול והגיהו בספריהם לפי שהמקרא דויעש וגו׳ לא נמצא. אמנם שהיו שם פתח ודלתות מפורש במלכים ב׳ (ו׳ ל״א) ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן. וכבר כתבו בתוספות בריש עירובין בד״ה דכתיב. זה הפסוק אינו בשום מקום אלא דמשום דקרא אחרינא כתיב הוי כאילו נכתב בהדיא. ושם (ק״ה ע״א) בד״ה בגר אל יורה כתבו כעין זה. והובא בקיצור כללי התלמוד למס׳ ברכות דף מ״ד ריש ע״ג ובהגהות הגרי״ב שם תוס׳ שבת קכ״ח בד״ה ונתן הכסף ועיי׳ בגרמז שם בגליון. ובברכות (נ״ה ע״ב) לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה ופריך שם אטו קרא הוא ומשני אין וכדר״א וכו׳ עיי״ש. ועכ״פ אין זה מן הזרות שמביא ענין המפורש במקרא בסגנון מקרא ואין צורך להגיה ולהביא מקרא דיחזקאל המדבר על העתיד ולא בבנין שלמה. אמנם תפסתי בנוסחת הילקוט לפי שבמקרא

כתוב ואת פתח הדביר וגו'. ובזית רענן נדחק כאן בלשון ארכו אמה ומחצה וכתב. פי' רחבו של כל א' וא' אמה ומחצה ומיהו בב"ב פירקא קמא (ג' ע"א) איתא דהיה רחבו אמה ושמו מוכיח עליו שנקרא אמה טרקסין. וצ"ל דרחבו היה אמה פי' ממזרח למערב וארכו היה אמה ומחצה פי' מצפון לדרום. ובגופו של דבר דבריו כנים אבל נתחלפו לו המושגים. והכי גרסינן התם בב"ב. למימרא (ד)כל ד' אמות גובה אי הוה פותיא ממשא קאי אי לא לא קאי. והא אמה טרקסין דהואי גבוה תלתין אמתא ולא הוה פותיא אלא שית פושכי וקם. (ברש"י והא אמה טרקסין. דבנין שלמה דגזית הוה דכתיב אבני גזית והוי שלבים אמה קומתו ואין עוביו אלא אמה להבדיל בין ההיכל לקדשי הקדשים) ומשני כיון דאיכא טפח יתירא קאי וכו'. והנה הפס כשהוא מונח על הקרקע באורך ל' וברוחב אמה ומחצה. עוביו אמה היינו גבהו. אבל כשהיא זקוף נעשה ארכו לגבהו ורחבו לארכו וקומתו לרחבו. והדר גרסינן התם ובמקדש שני מ"ט לא עביד אמה טרקסין. כי קאי בתלתין קאי טפי לא קאי. והכא מפורש דבבנין שני לא הוה אמה טרקסין. א"כ עיקר הנוסחא לפנינו והיה נקרא מקום אמה טרקסין. ויש לקיים ג"כ והיה נקרא מכן אמה טרקסין שנשאר השם בפיהן אע"ג דלא הוה אמה טרקסין. אבל הנוסחא והיה נקרא אמה טרקסין לא תתפרש כי אם בדוחק שהיה נקרא כך אע"ג דבאמת לא הוה. ועכ"פ מאן דתני הכי לא משתבש ומאן דתני הכי לא משתבש. ובמשנה דיומא (נ"א ע"ב) תנן היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכת המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים ובינהן אמה ר' יוסי אומר לא היתה שם אלא פרוכת אחת בלבד שנ' והבדילה הפרוכת לכם וגו'. ובגמרא שפיר קאמר להו ר"י לרבנן. ורבנן אמרי לך הני מילי במשכן. אבל במקדש שני כיון דלא הואי אמה טרקסין ובמקדש ראשון הוא דהואי ואיסתפקא להו לרבנן בקדושתיה אי כלפנים אי כלחוץ ועבוד שתי פרוכת. וברייתא שלפנינו כת"ק דר' יוסי. וכך שנו במשנה דשקלים פ"ח רשב"ג אומר משום ר"ש בן הסגן פרוכת עוביה טפח וכו' ארכה מ' אמה ורחבה כ' וכו' ושתים עושין בכל שנה. ואלולא דמסתפינא הייתי אומר דאף ר' יוסי מודה בהלוכו של כ"ג שהיתה בין פרוכת לפרוכת אלא ס"ל שפרוכת אחת היתה בת פ"א אמה ומונחת על ב' הפסין חציה לפנים וחציה לחוץ. ועיי"ש בתוספות בד"ה ועבוד שתי פרוכת ובתוי"ט דלר' יוסי היתה עוביה של פרוכת אמה. וקשה עלי לצייר שיחלוק ר"י על כל סדר הליכת כ"ג ששנו שם. ויחלוקו בדבר של מציאות אלא שהוא חולק בעשיית הפרוכת. וע"כ הביאו בשקלים עדותו של ר"ש בן הסגן ארכה מ' וכו' ושתים עושין בכל שנה:

פרק ח'.

שלחן שעשה משה במדבר ארכו שתי אמות ורחבו אמה וקומתו אמה ומחצה. שנאמר ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו (שמות כ"ה כ"ג):

רבי יהודה אומר באמה של חמשה טפחים. מכאן אמרו שלחן ארכו עשרה ורחבו חמשה. ולחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה נתן ארכו של לחם כנגד רחבו של שלחן קופל טפחיים ומחצה מכאן וטפחיים ומחצה מכאן. נמצא ארכו ממלא רחבו של שלחן. רבי מאיר אומר ארכו של שלחן שנים עשר טפחים ורחבו ששה טפחים. ולחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה קופל טפחיים מכאן וטפחיים מכאן. וטפחיים רווח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת בהם. אבא שאול אומר שם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים. אמרו לו והלא כבר נאמר ונתת על המערכת לבנה זכה (ויקרא כ"ד ז'). אמר להם והלא כבר נאמר ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ'):

אף על פי שעשה שלמה עשרה שלחנות וכולן היו כשרין לעבודה. שנאמר ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל (דה"ב ד' ח'). אם תאמר חמשה מן הדרום וחמשה מן הצפון הלא שלחן מן הדרום פסול. אלא מה תלמוד לומר חמשה מימין וחמשה משמאל. חמשה

מימין שלחן של משה וחמשה משמאל שלחן של משה. אף על פי כן לא היה מסדר אלא בשל משה בלבד. שנאמר ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים (מ"א ז' מ"ח). רבי יוסי ברבי יהודה אומר על כולן היה מסדר. שנאמר ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים (דה"ב ד' י"ט):

שלחן וכו' ר' יהודה אומר וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. ובהוצאת מוה"ר יעללינעק בשיבוש ארכו ב' אמות ורחבו אמה ומחצה. ר"מ אומר וכו' קפל טפח מכאן וטפח מכאן וטפחיים באמצע וכו' אבא שאול אומר נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן ורחבו כנגד ארכו של שלחן שנאמר ונתת על המערכת וגו' א"ל והלא נאמר וכו'. ובס' והזהיר כולא ברייתא קטועה ומשובשת ואין צורך להעתיקה וגרס באבא שאול נותן ארכה כנגד רחבה של שלחן ורחבה כנגד ארכה של שלחן שנ' ונתת וגו' כבהוצאה הקודמת אלא שמשבשה. והילקוט לא העתיקה לפי שהעתיק הענין ממשנה וגמרא כדרכו. ובהוצאת מוה"ר פלעש וגבהו אמה ומחצה וכו' רי"א באמה חמשה טפחים הרי עשרה מכאן אמרו שלחן ארכו עשרה ורחבו חמשה נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן (והיא קטועה) קפל טפחיים וכו' רמ"א וכו' נותן ארכו כנגד וכו' שתהא הרוח וכו' אבא שאול אומר נותן ארכו כנגד ארכו של שלחן ורחבו כנגד רחבו של שלחן שנ' ונתת וגו' אמרו לו והלא כבר נאמר. ובכת"י מוה"ר עפשטיין וגבהו אמה ומחצה וכו' ונותן ארכו כנגד רחבו וכו' וכופל טפחיים וכו' ר' מאיר אומר באמה בת ששה טפחים ארכו וכו' ורחבו ששה ולחם הפנים וכו' ונותן טפחיים (ועל הגליון וכופל) וכו' אבא שאול וכו' כבדפוס אופיבאך. ובכת"י אוקספארד וגבהו וכו' באמה של חמשה טפחים מכאן אמרו וכו' נתן ארכו כנגד רחבו וכו' וכופל שני טפחים ומחצה וכו' נמצא ארכו של לחם ממלא וכו' דברי ר' יהודה (והאי קיומא ליתא בשום נוסחא אלא במשנה עיי' לקמן ומשם נשתרבב לכאן) רמ"א השלחן ארכו שנים עשר ורחבו ששה לחם הפנים ארכו וכו' נותן ארכו וכו' וקופל טפחיים וכו' אבא שאול אומר נותן ארכה כנגד ארכו של שלחן ורחבה וכו' כבהוצאת מוה"ר פלעש אלא דגי' א"ל והלא כבר נאמר: והנה לכל אלו הנוסחאות ר' יהודה לאו מעצמו אומר למלתיה אלא קבלה היתה בידו כמ"ש מכאן אמרו ועל פי קבלה זו אומר באמה של חמשה טפחים. ופלוגתייהו דר"מ ור"י בשיעור האמה כבר נשנה לעיל בפ"ו לענין ארון ועיקרו הוא בכלים פי"ז מי"ו כמו שהזכרתי שם. ונסדר ענין זה במשנה דמנחות (צ"ו ע"א) הכי. השולחן ארכו י' ורחבו חמשה. לחם הפנים ארכו י' ורחבו ה' נותן ארכו כנגד רחבו של שולחן כופל טפחיים מכאן וכו' נמצא ארכו ממלא רחבו של שולחן דברי ר' יהודה (רש"י ארכו י' וכו' ור"י לטעמיה דאמר אמות כלים באמת בת ה' ונותן אורכו וכו' וכופל הלחם טפחיים ומחצה למעלה מיכן ומיכן ונמצאו זקופות בשוה לשפת השולחן וכו' ונמצא ארכו ממלא רחבו של שולחן ורחבו מחזיק חצי אורך השלחן ובשניה סודר האחר אצלו נמצא שולחן כולו מלא). ר' מאיר אומר השולחן ארכו י"ב ורחבו ו' לחם הפנים ארכו י' ורחבו ה' (רש"י ר' מאיר לטעמיה דאמר כל האמות היו בבינונית והלחם ארכו עשרה דבהא לא פליג) נותן ארכו כנגד רחבו של שולחן כופל טפחיים מכאן וטפחיים מכאן וטפחיים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת (רש"י ריוח באמצע בין שתי הסדרים דרוחב הלחם אינו אלא ה' ושני הסדרים מחזיקים י' טפחים באורך השולחן פשו להו טפחיים והם ריוח בין סדר לסדר שתהא רוח מנשבת בהם שלא יתעפשו). אבא שאול אומר שם היו נותנין וכו' (רש"י באותו ריוח שבין סדר לסדר בו נותנין בזיכין) אמרו לו והרי כבר נאמר וכו' אמר להם הרי כבר נאמר ועליו מטה מנשה. ולפ"ז בענין הסידור אבא שאול כר"מ (וצ"ל עכ"ז ארכו כנגד רחבו ורחבו כנגד ארכו ועפ"ז יש לתקן הנוסחאות). ובעיקר מחלוקת בשיעורי האמות במס' כלים מקדים במשנה דר"מ לדר"י וכאן הקדים דר"י לדר"מ (והוא דבר שצריך לעמוד עליו בכל סדר המשנה) וצ"ל שהמשנה ע"פי הברייתא נסדרה ובברייתא הקדים המסדרה לדר"י לפי שבנה דבריו על משנה ראשונה כמו שאמר מכאן אמרו וכו' ור"מ אמשנה ראשונה חולק ולא על ר"י לבד. ואף שכבר לא שלשל מסדר המשנה את ההלכה אלא תפסה בשם ר"י עצמו כמו שקיים דר"י. מ"מ סדר לדר"י תחלה כמו שהיא בברייתא. ומה שהשיבו לאבא שאול מהמקרא ועליו מטה מנשה דבאיך דגלים כתיב והחונים עליו וע"כ היה מקום לומר דמשמעות עליו על ממש ונקט הכי לפי שהם רבים. אבל במנשה לא כתיב והחונים:

אע"פי שעשה שלמה וכו'. שיעור הברייתא אע"פי שעשה שלמה עשרה שלחנות וכולן היו כשרין לעבודה אע"פי כן לא היה מסדר וכו'. אלא שהפסיק באמצע במאמר ומוסגר לבאר הלשון מימין ומשמאל שאינן כאן דרום וצפון כמו שמצינו הרבה פעמים במקרא. ודוגמת ברייתא זו לקמן פ"י

לענין המנורות ופי"ב לענין הכיורים עיי"ש דבכיורים לא פליגי ת"ק וריב"י אלא כולן היו משמשין לרחיצה. בהוצאת מוה"רא יעללינעק אע"פי וכו' וכולם היו כשרין לעבודה לא היו משתמשין אלא בשל משה שנ' ויעש שלחנות וגו' א"ת ה' מן הדרום וכו' אלא מת"ל וכו' משמאל של משה שנ' ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים. והיא קטועה וחסר מן ואת השלחן עד ואת השלחנות. ובש' והזהיר אע"פי וכו' כשרין לעבודה לא היו משמשין אלא בזה של משה שנ' ויעש שלמה וינח בהיכל וגו' ומאי מימין ומאי משמאל אם תאמר וכו' והלא שולחן בדרום לעולם פסול אלא חמשה מימין שולחנו של משה וחמשה משמאלו שנ' ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים. והיא קטועה ומשובשת יותר בהוצאה הקודמת. ובהוצאת מוה"רה פלעט אע"פי וכו' כולן היו כשרין ולא היו משתמשין אלא בזה של משה שנ' וכו' א"ת חמשה מן הצפון וחמשה מן הדרום וכו' פסול מה ת"ל וכו' חמשה מימין שלחן של משה שנ' את השולחנות ועליהם לחם הפנים. ואף זו קטועה ומשובשת קצתה ובכת"י מוה"רא עפשטיין ליתא בהוצאת מוה"רא יעללינעק והדר גרס. הלא שלחן בדרום פסול אלא חמשה מימין שלחן של משה וחמשה משמאל שלחן של משה ר' אלעזר בן שמוע אומר בכולן היו (מסר ה') [מסדרין] שנ' ואת השולחנות וגו'. ועיי' לקמן פי"י דהתם נמי הגי' ר' אלעזר בן שמוע. ובכת"י אוקספארד מוסיף כאן אחר ועליו מטה מכסה. וארבע טבעות של זהב היו קבועות בו שנים בצפונו ושנים בדרומו שנ' ועשית לו ארבע טבעות זהב. ר' יהודה אומר שתי ידות למטה מרגל לרגל ומסגרת של זהב היתה לה שנ' ועשית לו מסגרת וגו'. וחפשתי ולא מצאתי דוגמא להוספה זו. והדר גרס אע"פי וכו' כולן היו כשרין ולא היו משתמשין בהן אלא בשל משה וכו' ומה ת"ל וכו' אלא ה' מימין השולחן של משה וכו'. כולא כבהוצאת מוה"רא יעללינעק. ושנו בתוספתא דמנחות פי"א עשרה שולחנות עשה שלמה שנ' וכו' ואעפ"כ לא היו מסדירין אלא על של משה שנ' וכו' עשר מנורות וכו' רבי יוסי בר' יהודה אומר על כל השלחנות היו מסדירין שנ' וכו' ובכל מנורות היו מדליקין וכו' משום ר' אלעזר בן שמוע אמרו מת"ל את השלחנות ועליהם לחם הפנים זהב זה שלחן גדול זהב שהיה לפנים מהיכל ושלחן שהיה באולם על פתחו של בית שעליו היו נותנין לחם פנים ישנה. והביאו ברייתא זו בירושלמי דשקלים פ"ו ה"ג הכי. עשרה שלחנות עשה שלמה דכתיב ויעש וגו' אין תימר חמשה בדרום וכו' והלא אין השלחן כשר אלא בצפון שנ' ואת השלחן תתן על צלע צפון (שמות כ"ו ל"ה. ושם כתוב והשלחן) מת"ל חמשה וכו' אלא ה' מימין שלחנו של משה וכו' אעפ"כ לא היה מסדר אלא בשל משה בלבד שנ' וכו' ר"י בי ר' יהודה אומר על כולן היה מסדר שנ' וכו'. ופי' בקרבן עדה פעמים בזה ופעמים בזה. אמנם פשוטו משמע דעל כולן מסדר וכדלקמן גבי מנורה. ובני מערבא שנו לה בתרי אפי. חדא במנחות (צ"ה ע"ב) ת"ר עשרה שלחנות וכו' שנ' ויעש וגו' ואם תאמר חמשה מימין הפתח וחמשה משמאל הפתח א"כ נמצא שלחן בדרום ותורה אמרה והשלחן תתן על צלע צפון אלא של משה באמצע ה' מימינו וה' משמאלו. ולא דנו בברייתא זו היאך מסדרין. ובברייתא זו שנו ג"כ לענין המנורות. ואפי הורה (שם צ"ט ע"א) הכי ת"ר עשרה שלחנות עשה שלמה ולא היו מסדרין אלא על של משה וכו' עשר מנורות וכו' ר' אלעזר בן שמוע אומר על כולם היו מסדרין שנ' וכו' ובכולן היו מדליקין וכו' ר' יוסי בר' יהודה אומר לא היו מסדרין אלא על של משה אלא מה אני מקיים ואת השולחנות וגו' אלו שלשה שלחנות שהיו במקדש שנים שהיו באולם וכו' עיי"ש. ומצינו שהנוסחא העתיקה היא כבדפוס אופיבאך והיא מסכמת עם התוספתא והירושלמי. והנוסחאות דגרסי ר' אלעזר בן שמוע היא משינוי המעתיקים ע"פי הבבלי. ובנוסחאות הקטועות אפשר שבכוון השמיטו לפי שהיא כנגד הגמרא הבבלית:

פרק ט'.

מנורה שעשה משה במדבר היתה באה משל זהב וטעונה מקשה וטעונה גביעים כפתורים ופרחים. שנאמר ועשית מנרת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו (שמות כ"ה ל"א). שומע אני יעשה אברים אברים וידביקם לה. תלמוד לומר ממנה יהיו. מנין לרבות נרותיה תלמוד לומר תיעשה. יכול שאני מרבה גביעים כפתורים ופרחים. תלמוד לומר אותה (שם שם ל"ט). ומה ראית לרבות נרותיה ולהוציא

גביעים כפתורים ופרחים. אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני את נרותיה שנעשים עמה ומוציא אני גביעיה כפתריה ופרחיה שאין נעשים עמה. מנין לרבות מלקחיה ומחתתיה. תלמוד לומר תיעשה. יכול שאני מרבה את הצבתים ואת המלקטא̇ות. תלמוד לומר אותה. ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתתיה ולהוציא את הצבתים ואת המלקטאות. אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני מלקחיה ומחתתיה שמשמשין עמה ומוציא אני את הצבתים ואת המלקטאות שאינן משמשין עמה:

כשהיא באה של זהב טעונה מקשה כשאינה באה של זהב אינה טעונה מקשה. כשהיא באה של זהב טעונה גביעים כפתורים ופרחים כשאינה באה של זהב אינה טעונה גביעים כפתורים ופרחים. כשהיא באה של זהב היא טעונה ככר כשאינה באה של זהב אינה טעונה ככר:

ר' יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין נירותיה ומלקחיה ומחתותיה מככר. שנ' ככר זהב טהור יעשה אותה (שמות כ"ה ל"ט). ומה אני מקיים את כל הכלים האלה (שם) שיהיו כליה זהב טהור. אבל חצוצרות שעשה משה במדבר לא היו באות אלא משל כסף. שנאמר עשה לך שתי חצוצרת כסף (במדבר י' ב'):

מנורה שעשה משה וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. אלא שבבבא ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתתיה ולהוציא את הצבתים וכו' הוספתי ואת המלקטאות ע"פי המשך הענין ובדפוס ליתנייהו לב' מלות אלו. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק מנורה שעשה וכו' ת"ל ממנה יהיו ממנה לרבות נרותיה ת"ל תעשה (וצ"ל מנין לרבות וכו' תיעשה) וכו' ת"ל אותה (שיבוש דליתא אותה בפ' מנורה) וכו' ת"ל תעשה (צ"ל תיעשה) וכו' ת"ל אותה (שיבוש) וכו'. ובס' והזהיר מנורה שעשה משה במדבר משל זהב מקשה גביעים וכפתורים ופרחים שנ' וגו' שומעני יעשה אברים וכו'. ת"ל ממנה יהיו אי ממנה יכול לרבות נירותיה שיהיו ממנה ת"ל תעשה יכול לרבות נרותיה שהן עשוין ממנה ונוציא גביעיה כפתוריה ופרחיה שאין עשוין עמה (וכל זה משובש. והמו"ל תקן במחברות ע"פי דפוס אופיבאך) ומנין לרבות מלקחיה וכו' ולהוציא את הצבתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב מיעט וכו' שהן משתמשין עמה וכו' שאין משתמשין עמה. ובילקוט מנורה וכו' היתה באה משל זהב ומקשה שנ' ועשית מנורת זהב טהור שומע אני יעשה אברים וידבק בה ת"ל ממנה יהיו לרבות נרותיה וכתיב תעשה אחר שריבה התורה ומיעט מרבה אני נרותיה וכו' ת"ל תעשה וכו' ת"ל אותו הא מה ראית מרבה אני מלקחיה וכו' שאין משמשין עמה. והשאר השמיט עד כיצד עשה בצלאל. והנה כולו נקוי ומשובש. ובזית רענן לא העיר כלום. ובהוצאת מוה"רא פלעש היתה באה משל זהב וטעונה גביעים (וטעונה מקשה חסר) וכו' יעשם אברים וידבקם לה ממנה (הוגה בפנים כ"ל חסר) לרבות נרותיה ת"ל יעשה (והגיה המו"ל בהערותיו) וכו' ת"ל אותם וכו' שריבה הכתוב מיעט מרבה את נרותיה וכו' ומוציא אני את הגביעים כפתורים ופרחים וכו' ת"ל תעשה יכול שאני מרבה הצביתים ואת המלקטאות אחר שרבה הכתוב מעט מרבה את מלקחיה וכו' הצביתין וכו'. והגיה המו"ל בהערותיו ע"פי דפוס אופיבאך. ובכת"י מוה"רא עפשטיין ת"ל ממנה יהיו יכול שאני מרבה נרותיה ת"ל אותה יכול שאני מוציא גביעים כפתורים ופרחים ת"ל תעשה ומה ראית להוציא נרותיה ולרבות [גביעים] כפתורים ופרחים אחר שריבה הכתוב מיעט מוציא אני נרותיה שאין נעשין עמה ומרבה אני גביעיה כפתוריה ופרחיה שנעשין עמה ומנין לרבות מלקחיה וכו' כבהוצאת מוה"רא יעללינעק. והנה נוסחא זו היא בהיפך מכל הנוסחאות ועיי' לקמן. ובכת"י אוקספארד שומע אני שיעשה איברים ויחברם לה ת"ל תעשה יכול לרבות נרותיה ולהוציא גביעים כפתורים ופרחים אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני נרותיה שנעשין עמה ומוציא אני גביעיה כפתוריה ופרחיה שאין נעשין עמה. ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ולהוציא את הצבתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב מיעט מרבה אני מלקחיה וכו' שאין משמשין עמה. ונוסחא זו סותרת את עצמה מינה ובה שתחלתה היא כענין הכת"י הקודם ואח"כ מסיקה כאידך הנוסחאות ואין ביניהן אלא סגנון לשון. ובכת"י ב' משל זהב מקשה וטעונה גביעים

וכו'. יעשה אברים וידבקם וכו' ת"ל תעשה יכול לרבות נרותיה וכו' כבכת"י א'. ומנין לרבות מלק' ומחת' ת"ל תעשה וכו'. והנוסחא שם שריבה הכתוב מיעט. וזה שיבוש. ובאמת נוסחת כת"י מוה"רא עפשטיין משחדת את הלב לומר שהנרות שהם הכלים שנותנין בהם את השמן אין נעשין עם המנורה אלא שמעלין אותם על גב המנורה אבל הגביעים והכפתורים והפרחים הם נעשים עם המנורה ואם היה הדבר כן יתפרש יפה המקרא בהעלתך את הנרות שתעלה הנרות על ראשי המנורה. אמנם באמת אין הדבר כן. ואעתיק לשון הר"מ בה' בית הבחירה פ"ג ה"ד וכן מנורה הבאה זהב תהיה כולה ככר עם נרותיה ותהיה כולה מקשה מן העשתות. ושם ה"ו. המלקחים והמחתות וכלי השמן אינן מכלל הככר שהרי נאמר במנורה זהב טהור וחזר ואמר ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור ולא נאמר נרותיה זהב טהור ומפני שהנרות קבועין במנורה והם מכלל הככר (ועיי' בכ"מ שכתב על זה ומצאתי כתוב דאיתיה בברייתא דמלאכת המשכן פ"ט. ובאמת דלפנינו ליתא למדרש הר"מ). ואחר כל אלה אומר בואו ונחזיק טובה להרמב"ן שהעתיק הברייתא כולה בפסוק ככר זהב טהור אחר שדבר בטעות הגירסא וז"ל. אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה בענין אחר. מנורה שעשה משה במדבר היתה באה של זהב וכו' וידביקם ת"ל מקשה יהיו מנין לרבות את נרותיה שיהיו מקשה ת"ל יעשה. יכול שאני מרבה גביעיה כפתוריה ופרחיה ת"ל אותה. מה ראית לרבות את נרותיה ולהוציא גביעיה כפתוריה ופרחיה. אחר שריבה את נרותיה הכתוב מיעט. מרבה אני את נרותיה שהן נעשין עמה ומוציא אני גביעיה וכו' ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל תעשה. יכול שאני מרבה את הלבתים וכו' מה ראית וכו' ולהוציא את הלבתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב מיעט וכו' שהן משתמשין עמה וכו' שאין משתמשין עמה ר' יהושע בן קרחה אומר אותה וכו'. ובבא דלקמן כשהוא באה של זהב וכו' ליתא. ואינו ברור לי אם הרב ז"ל השמיטה או שנשמטה בטעות ע"י המעתיקים. ועכ"פ ההבדל שבין נוסחתו ונוסחת אופיצאך מעט. והם שינוים קטנים שאינן משנין כוונת הענין ואין צורך לפורטם. אבל מה שראוי לעמוד עליו הוא. שגורס מנין לרבות את נרותיה שיהיו מקשה ת"ל יעשה וכו' ת"ל תעשה. והנה תעשה היא תיעשה שבמקרא. אבל מה שאמר ת"ל יעשה נראה שהדרוש הוא מן ככר זהב יעשה אותה ואחר שריבה הכתוב מיעט. דמן יעשה את כל הכלים האלה מרבה לכולהו ואותה ממעט את קצתן. ונוסחא נכונה היא ותכנים עמה הוצאת מוה"רא פלעם. ומ"מ לא מצאתי הכרח לשנות בפנים ועכ"פ הוא מאשר ומקיים נוסחתנו עד לאחת. ואח"כ כתב הרב פירושו וז"ל. עד כאן הברייתא ונראה ממנה שהיו הנרות והמלקחים והמחתות כולן עמה מקשה. שאין המלקחים לבתים אבל הם שעושין על פי הנרות עם של זהב פותח וסוגר ושוכב עליו שלא יפול בשמן דבר. כאשר עושים היום במנורות של מלכים. והוא מלשון ולשוני מודבק מלקוחי (תהלים כ"ב ט"ז) שיקרא מה שעל הלשון ומתחתיו מלקוחיים שהם לוקחים הלשון באמצעם. והמחתות הם ספלים שתחת כל נר ונר לקחת ניצוצי אש שיפלו ממנה. והכל מקשה אחת ובאין מן הככר. אבל הלבתים והמלקטאות שאין תשמישן בעצמו אבל הם כלים נפרדים ממנה ואינן חיבור בה אין באין מן הככר כלל. וכן מיעט בברייתא זו גביעיה כפתוריה ופרחיה שאם רצה שלא לעשותן עמה מקשה רשאי. ונתן הטעם לפי שאין נעשין עמה. כלו' שאין מעכבין בה שאם עשאה של שאר מיני מתכות אינה באה גביעים כפתורים ופרחים. אבל קנים מעכבים בה לעולם וכו'. ולפי פירושו צריך לומר שעכ"פ אם עשאה של זהב יהיו מקשה גביעים כפתורים ופרחים מקשה וכדתני לקמן בברייתא. ובילקוט בהעלותך העתיק מספרי זוטא הדרוש ממקרא דפ' תרומה וממקרא דפ' בהעלתך. בפ' תרומה כתיב מקשה תיעשה המנורה וגו' ובפ' בהעלותך כתיב וזה מעשה המנרה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה היא. וה"ג התם. מקשה תעשה במנורה מנין לרבות קנים ופרחים ת"ל תעשה. יכול אף הלבתים והמחתות ת"ל היא. אי אפשר לומר היא שכבר נאמר תעשה ואי אפשר לומר תעשה שכבר נאמר היא אחר שריבה הכתוב מיעט. הרי הן מוקשים למנורה מה מנורה משמשת ואינה זזה אף אני ארבה את כל הכלים שהן משמשין ואינן זזין יצאו הלבתים והמחתות שהן נכנסים ויוצאין. ונראה דבזה המדרש היינו מלקחים היינו לבתים והיינו מחתות היינו מלקטאות. ובספרי בהעלתך פי' פ"א והעתיקה בילקוט פ' תרומה. עד ירכה עד פרחה. אין לי אלא ירכה ופרחה גביעיה כפתוריה ופרחיה מנין ת"ל ועשית מנורת וגו' או יעשה איברים איברים ת"ל מקשה יהיו. וע"ע שם אין לי אלא מנורה ובמ"ע שם אות ז'. והרב מלבי"ם בפירושו ע"הת הביא הברייתא שלפנינו ונתקשה בה ונדחק לפרשה ולא השגיח שכבר הביאה ופירשה הרמב"ן. ואינה מליאה שמלא הוא. ומה שפירש הרמב"ן הויתן של מלקחים ותשמישן שהן עם פותח וסוגר ושוכב על פי הנרות שלא יפול בשמן דבר. קשה עלי לצייר לי אם יהיה פותח וסוגר היאך יהיה מקשה ועיי' לקמן מה שאביא מהגמרא דמנחות:

כשהיא באה של זהב וכו'. בהוצאת מוה"רא יעללינעק שיבוש בשיטפא כשאינה באה של זהב אינה טעונה ככר זהב. ובס' והזהיר חסרה בבא דמקשה ואיכא תרתי בבי הן ומשובשות (ועיי' בענפי יהודה). ובהוצאת מוה"רח פלעם הבבא הגי' כשהיא באה של זהב ככר כשאינה באה של זהב אינה ככר. ובכת"י מוה"רא עפשטיין ל"ג טעונה אלא באה. באה מקשה וכו' אינה באה מקשה. באה גביעים וכו' אינה באה גביעים. באה זהב באה ככר אינה באה זהב אינה באה ככר. וגרס כשהיה באה זהב וכו'. וצ"ל כשהיתה. ובכת"י אוקספארד חסירה נמי בבא דמקשה. ובבא ג' נוסחתה כשהיא באה משל זהב באה ככר וכשאינה באה זהב אינה באה ככר. אבל בבבא הקודמת הגי' טעונה. וכן היא בכת"י ב' שם. ובבבא ג' וכשהיא וכו' אינה באה מככר. וברייתא זו הובאה במנחות (כ"ח ע"א) הכי. דתניא ככר זהב טהור יעשה אותה וגו'. באה זהב באה ככר אינה באה זהב אינה באה ככר. גביעיה כפתוריה ופרחיה. באה זהב באה גביעים וכו' אינה באה זהב אינה באה גביעים וכו' (ברש"י אינה באה גביעים אינה צריכה לבא גביעים וכו'). וזה מעשה המנורה מקשה זהב. באה זהב באה מקשה אינה באה זהב אינה באה מקשה. ושקלי וטרו בה התם:

ר"י בן קרחה אומר וכו'. בהוצאת מוה"רא יעללינעק אותה ככר ואין נרותיה בככר שני' וכו' ומה אני מקיים ואת כל כליה זהב טהור. והסיום חסר. ופסוק זה לא נמצא במקרא. ובס' והזהיר אותה מככר ואין כליה מככר שני' וכו' ומה אני מקיים כל כליה זהב טהור. וזה ג"כ חסר ומשובש. ובהוצאת מוה"רח פלעם אותה ככר ואין נרותיה ככר שני' וכו' ומה אני מקיים ואת כל כליה זהב. והמו"ל הגיה בהערותיו. ובכת"י מוה"רא עפשטיין אותה מככר ואין נרותיה מככר וכו' ומה אני מקיים ואת כל כליה שיהיו מזהב טהור. והיא מקרא בפ' ויקהל ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה (ל"ז כ"ד). ובכת"י אוקספארד ליתא בבבא הקודם והסיום ומה אני מקיים כליה זהב טהור. והוא ג"כ משובש. ובכת"י ב' הסיום ומה אני מקיים ואת כל כליה. כל כליה זהב טהור ולא ככר. וצ"ל ולא מככר. ונוסחת הרמב"ן היא אותה מככר ואין כליה מככר שני' ככר זהב טהור יעשה אותה ומה אני מקיים ואת כל כליה שיהיו זהב טהור. והיא כעין כת"י מוה"רא עפשטיין אלא שהוא גורס ואין כליה מככר. ולשון רש"י עה"ת ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר. והשיג עליו הרמב"ן וכתב וכ"ה פשוטו של מקרא אבל אם הדבר כן יהיה תימה גדול שלא יתן הכתוב משקל וכו' אבל אין דעת רבותינו כמו שאמר הרב אלא כך שנו חכמים במנחות (פ"ח ע"ב. דתניא) מנורה ונרותיה באה מככר (לפנינו באות) ולא מלקחיה ומחתותיה (לפנינו ואין מלקחיה ומחתותיה מן הככר) ומה אני מקיים את כל הכלים האלה לרבות את הנרות כדברי ר' יהודה (כל זה ליתא לפנינו. ובהגהות הד"ס לא רמז על זה). ר' נחמיה אומר מנורה באה מככר ולא נרותיה ומלקוחיה ומחתותיה (לפנינו היתה באה מן הככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה באות מן הככר) ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהא בכלן של זהב (ג"ז ליתא לפנינו). ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות מקשה עמה וכו'. ואח"כ האריך הוא בפשט הכתוב ומסיים וכל זה לפי שטת הגמרא אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה וכו' כמו שהעתקתיו לעיל. וגרסינן בגמרא שם במאי קמיפלגי בהאי קרא. דתניא ככר זהב יעשה אותה למדנו למנורה שבאה מן הככר מנין לרבות נרותיה ת"ל את כל הכלים האלה. יכול שאני מרבה אף מלקחיה ומחתותיה ת"ל אותה דברי ר' נחמיה. קשיא דר"נ אדר"נ. תרי תנאי ואליבא דר"נ. ר' יהושע בן קרחה אומר מנורה באה מן הככר ואין מלקחיה ומחתותיה ונרותיה באה מן הככר (בד"ס היתה באה מן הככר ואין נרותיה ומלק' ומחת' באין ועיי' בהגהות הד"ס) ואלא מה אני מקיים את כל הכלים האלה. שהיו כלים של זהב (בשטה מקובצת ובהגהות הד"ס הנוסחא כולן של זהב). ופרכינן שם זהב בהדיא כתיב בהו. ומשני לא נצרכה אלא לפי כלות וכו'. ועתה אני חוזר לדברי הרמב"ן בפירוש מלקחיה. בדה"ב (ד' כ"א) כתיב והפרח והנרות והמלקחים זהב וגו'. וממשמעו של מקרא אנו למדין שמלקחים דומיא דפרח ונרות שהם חלקי המנורה. ואין מלקחים לבת כמו במלקחים לקח מעל המזבח (ישעיה ו' ו') ובברייתא שלפנינו שנו מלקחים ושנו לבתים דכלים שונים הם (בענין פרח ונרות אעיר על פירוש הר"מ בכלים פי"א מ"ז). וגרסינן במנחות שם. אר"ח בריה דר' יהודה אומר ר' שמת נר שבמקדש של פרקים הוה (עיי' רש"י ורש"י כת"י דפוס ווילנא. ולשון ר' גרשום לא של פרקים ממש מן אברים אלא מן המנורה עצמה היו הנרות כדכתיב מקשה אלא היינו של פרקים שהיו דקים הרבה והיה יכול להטותן בשעת הטבה ולזקפן בשעת הדלקה. וזהו פי' הראשון של רש"י ואח"כ כתב ע"א של פרקים. שהנרות היו קבועות במנורה אבל היה בפוי שלהן ולמעלה כמין עם שהיה יכול ליטלו כל שעה שירצה והיינו של פרקים) קסבר כי כתיב ככר ומקשה אמנורה ונרותיה כתיב (רש"י נרותיה קרי למקום הנחת השמן:

והוו ודאי הוה מקשה. וכיון דבעיא הטבה אי לא דהוה הניקוי של פרקים שיכול לקלקו לא מתעייבא וכו׳) כיון דמיבעיא הטבה אי לאו דפרקים הוה לא הוה מעייבא (כמו מתעייבא) ליה. ומיתני כיצד עושה מקלקן ומניחן באוהל ומקנחן בספוג ונותן בהן שמן ומדליקן (רש״י אמנה דלא היתה מקשה אלא של פרקים ממש היתה). הוא דאמר כי הא׳ תנא. דתניא הבונים אומרים לא היו מזיזין אותה ממקומה וכו׳. ומאן הבונים ר׳ אלעזר בר׳ צדוק הוא. דתניא רבי אלעזר בר׳ צדוק אומר כמין טס של זהב היה לה על גבה. כשהיא מטיבה דוחקו כלפי פיה. כשהיא נותן בה שמן דוחקו כלפי ראשה וכו׳. ועיי״ש ברש״י שלפנינו וברש״י כת״י ובשטה מקובצת. והיה נראה שע״פי גירסא זו פי׳ הרמב״ן מלקחים אינה אלא שלא הזכיר הגמרא. גם הלשון פותח וסוגר אינו עולה יפה. ורבינו גרשום מפרש בגמרא שם. ומלקחיה בהן מוציאין את הפתילות. ומחתותיה מסיינין בהן אם ומשליכין בהן מה שמטיבין מן הנרות. אמנם מברייתא שלפנינו תיובתיה. שהם הם הצבתים והמלקטאות. ולי נראה שהמלקחים הם מה שנקרא בגמרא שם פי נרות. והיא כמו קנה קדוקה לארכה שדוחקין בה הפתילה שתהא נאחזת בו כמו בצבת ויכול לעשותה אם שבורה או זקופה ונעשית מקשה עם הנרות והמנורה. אבל בספרי זוטא שהבאתי לעיל גרס הכי. ומנין שהמנורה מן הככר אמרת ככר זהב טהור יעשה אותה. ומנין לרבות קנים ופרחים ת״ל יעשה אותה יכול אף הצבתים והמחתות ת״ל אותה. א״א לומר אותה שכבר נאמר יעשה ואי אפשר לומר יעשה שכבר נאמר אותה. הא כיצד אחר שריבה הכתוב ומיעט הרי הן מוקשין למנורה מה מנורה משמשת ואינה זזה אף אני מרבה את כל הכלים שמשמשין ואינן זזין יצאו הצבתים והמחתות שהם נכנסין ויוצאין. ר׳ יהושע בן קרחה אומר אם לומר שהמנורה מן הככר הרי ככר נאמר ככר זהב טהור ומה אני מקיים ואת כל כליה אלא מה מנורה זהב טהור אף כליה זהב טהור. ולנוסחא זו מקרא דויקהל דריש. ותרי תנאי אליבא דריב״ק:

אבל חצוצרת וכו׳. בכת״י ומה״א שפשטיין שעשה משה במדבר היו של כסף. ואשמעינן דרך אגב שאף על פי שהיו מקשה היו של כסף. ועיי׳ בתוספתא חולין פ״א ומנחות (כ״ח ע״א) ועיי״ש בתו׳ בד״ה חצוצרות. ועיי׳ בספרי בהעלותך פי׳ ק״א ובמ״ע שם אות ז׳. ובילקוט שם סוף ר׳ תשכ״ד:

פרק י׳.

כיצד עשה בצלאל את המנורה. עשאה כמין עשת או כמין קורה. ועשה מיריכה ולמטה גביעים כפתורים ופרחים. ומשך הימנה שני קנים אחד אילך ואחד אילך. ומשך הימנה שני קנים אחרים אחד אילך ואחד אילך. ומשך הימנה עוד שני קנים אילך ואילך. שנאמר וששה קנים יוצאים מצדיה וגו׳ (שמות כ״ה ל״ב):

אבל לא למדנו לגביעים אם הם משוקדים או כפתריה ופרחיה. שנאמר ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים כפתריה ופרחיה (שם שם ל״ד). איסי בן יהודה אומר חמשה דברים בתורה אין להם הכרעה. אלו הן. שאת. ארור. מחר. משוקדים. וקם. הלא אם תיטיב שאת. או שאת ואם לא תיטיב (בראשית ד׳ ז׳). ארור אפם כי עז. או כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור ארור (שם מ״ט ו׳ וז׳). מחר אנכי נצב. או וצא הלחם בעמלק מחר (שמות י״ז ט׳). משוקדים כפתריה ופרחיה. או ארבעה גביעים משוקדים. וקם העם הזה. או הנך שוכב עם אבותיך וקם (דברים ל״א ט״ז). אלו חמשה דברים בתורה שאין להם הכרעה:

איסי בן עקביא אומר מעשה והיתה יתירה דינר של זהב והכניסוה לכור שמונים פעמים:

גופה של מנורה שמונה עשר טפחים. הרגלים והפרח שלשה טפחים. וטפחיים חלק וטפח שבו גביע כפתור ופרח. וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנה אחד אילך ואחד אילך. וטפחיים חלק וטפח

כפתור ושני קנים יוצאים ממנה אחד אילך ואחד אילך. וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנה אילך ואילך. נשתיירו שם שלשה טפחים שבהם גביעיה כפתוריה ופרחיה. שנאמר שלשה גביעים משוקדים בקנה האחד כפתר ופרח וגו׳ (שמות כ״ה ל״ג עד ל״ו). נמצאו גביעים עשרים ושנים. וכפתורים אחד עשר. ופרחים תשעה:

גביעים למה הם דומים. לכוסות אלכסנדריה. כפתוריה למה הן דומים. לתפוח הברתיים. פרחים למה הן דומין. לפרחי העמודים:

נמצאת את למד שיש קשוי ושבח כנגד כל הכלים כולן. ומנין שהראה המקום למשה כלים עשוין ומנורה עשויה. שנאמר וראה ועשה בתבניתם (שם כ״ה מ׳):

אף על פי שעשה שלמה עשר מנורות וכולם היו כשרות לעבודה. שנאמר ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטן ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל (דה״ב ד׳ ז׳). אם תאמר חמש מן הדרום וחמש מן הצפון והלא מנורה בצפון פסולה. ומה תלמוד לומר חמש מימין וחמש משמאל. חמש מימין מנורה של משה וחמש משמאל מנורה של משה. אע״פי כן לא היה מבעיר אלא בשל משה בלבד. שנאמר מנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב (שם י״ג י״א). רבי יוסי ברבי יהודה על כולן היה מבעיר. שנאמר ואת המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור והפרח והנרות והמלקחים זהב היא מכלות זהב (שם ד׳ ר״ט וכ׳) כילו זהבו של משה:

מערביים ומזרחיים היו דולקין כנגד נר האמצעי. שנאמר אל מול פני המנורה יאירו (במדבר ה׳ ב׳). מכאן היה ר׳ נתן אומר האמצעי הוא המכובד. שבעת הנרות (שם) שיהא דליקן שוה ונרותיהן שוות והן דומין זה לזה:

כיצד מדשנן. מעבירן מעל גבי המנורה ומניחן באהל ומקנחן בספוג. נמצאו כמה כהנים עסוקין בנר אחד דברי ר׳ יוסי. וחכמים אומרים לא היה מזיזן ממקומן אלא על גבי מנורה מדשנן. שנאמר על המנורה הטהורה יערך את־הנרות (ויקרא כ״ד ד׳):

כיצד עשה בצלאל וכו׳. רבו כאן הנוסחאות והשיבושים. בילקוט כולא מקוטע והכי גרס התם. כיצד עשה בצלאל את המנורה עשאה כמין קורה ועשאה מרובע למטה. ה׳ בתוכים אין להם הכרע וכו׳. ובמ׳ והזהיר כאיצד עשה וכו׳ עשה וכו׳ עשאה כמין קורה ועשאה מרובה למטה (והגיה המו״ל מרובע כבילקוט) גביעיה כפתוריה ופרחיה ומשך הימנה שני קנים אילך ואילך ומשך הימנה עוד שני קנים אילך ואילך ומשך הימנה שני קנים אילך ואילך שנאמר וכו׳. ובהוצאת מוה״ר יעללינעק כיצד וכו׳ עשאו כמין עשת או כמין קורה ועשה מריבה ולמטה גביעים כפתורים ופרחים ומשך הימנה ב׳ קנים א׳ אילך וא׳ אילך ומשך הימנה ב׳ קנים אחרים אילך ואילך ומשך הימנה ב׳ קנים אילך ואילך שני וכו׳. ופי׳ עשאו לזהב. ומאן דתני עשאו לא משתבש ומאן דתני עשאה לא משתבש. ובדפוס אופיבאך עשאה מן העשת וכמין קורה ועשה [למעלה] ולמטה גביעים וכו׳ בפנים. והנה הוסיף ר׳ אייזק שייער מלת למעלה במחברות. ובהוצאת מוה״ר פלעש כיצד וכו׳ עשאן (צ״ל שנתחלפה הוי״ו בנו״ן סופית) כמין עשת וכמין קורה מיריכה ולמטה | הגהה צ״ל ולמטה | (כ״ה בפנים) גביעים וכפתורים ופרחים ומשך הימנה שני קנים אחד אילך ואחד אילך ומשך הימנה שני קנים אחד אילך ואחד אילך שני וכו׳. ורמז המו״ל שחסירה כאן עוד שנה. ובכת״י מוה״ר עפשטיין עשאו כמין עשת או כמין קרה ועשה מיריכה ולמטה גביעים וכו׳ ומשך ממנה וכו׳ ועוד עשה שני קנים ממנה מצד אחד ושני קנים ממנה מצד אחד שני וכו׳. ובכת״י אוקספארד עשאה כמין קורה ועשאה מרובה למטה

גביעיה כפתוריה ופרחיה וממש ממנה שני קנים וכו' וממש היוצא שני קנים אחרים וכו' וממש ממנה שני קנים אחד אילך ואחד אילך שני וכו'. וע"פי אלה הנוסחאות השונות יסדתי הנוסחא בפנים ועתה אפרשנה. במנחות (כ"ח ע"א) שני בברייתא מנורה היתה באה מן העשת. ולשון עשת פי' רש"י בשה"ש ה' י"ד ומעיו עשת שן. לשון שמנו עשתו קצוץ עב קרוי עשת. כלו' שמתיכין את הזהב ובשיתקרר הוא כולו כעיגול זהב שלם. ויליף ליה התם מן מקשה. ופי' מקשה כתב רש"י בפ' תרומה תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס. והשלים דבריו בפ' בהעלתך שכתב. עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתיקונן ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור. וזהו ששנו כאן עשאה כמין עשת או כמין קורה כלו' עשת ארוכה. שסתם עשת היא עגולה כככר (ונוסחת דפוס אופיבאך היא ע"י מעתיק אחד באשגירת לישנא מהגמרא). ואמר ועשה מיריכה ולמעלה וכו' אקרא קאי דכתיב בפ' תרומה מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה ופרחיה ממנה יהיו. ובפ' ויקהל מקשה עשה את המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתריה וגו'. וכלו' ולמעלה במקרא. אמנם במנרה עשויה והקופה כולם הם למעלה מיריכה. וכשתבשו הנוסחאות ובעל הילקוט עשה לו נוסחא ועשאה מרובע. אמנם לא מצינו בשום מקום צורת יריכה אם עגולה או משולשת או מרובעת. ומן הסתם היתה עגולה שהיא הצורה הטבעית:

אבל וכו' אם הם משוקדים או כפתריה וכו'. כ"ה בכת"י מוה"רא עפשטיין. ול"ג מלת שנאמר. והיא התחלת הדבור ובמנורה ארבעה וגו' איסי בן יהודה וכו' וגר' אין להם הכרעה מן התורה וכו' כי באפם וגו' שור ארור או ארור אפם וגו' לא תכחש בעמלק מחר או מחר אנכי נצב ארבעה גביעים משוקדים או משוקדים כפתריה וגו' הנך שוכב עם אבותיך וקם או וקם העם הזה. ובכל הנוסחאות. לא למדנו לגביעים המשוקדים שנאמר ובמנורה וגו'. והגיה ר' אייזק שייער והוסיף במחברות [עד] שנאמר. ואיננו רואה תועלת בהגהה זו שהרי בעל הטעמים הטעים גביעים באתנחתא. בהוצאת מוה"רא פלעם הכרע. ותפסתי בנוסחת הכת"י ברישא דבנא ומן שנאמר ולהלן כמו בכל שאר הנוסחאות. ולנוסחא זו שבכת"י המאמר דאיסי בן יהודה הוא מאמר בפני עצמו והובא אגב מאמר הת"ק שמסכים עמו בענין משוקדים. אמנם ע"פי שאר הנוסחאות אף אם לא נגיה כמו שהגהתי היבא לפרש דברי הת"ק שאמר לא למדנו: ובענין אלו ה' דברים בהא דשאת שנו בספרי פ' ראה פי' כ"ד כיוצא בו אתה אומר הלא אם תיטיב שאת ברכה ואם לא תיטיב שאת קללה. ופרשתי שם במ"ע פי' שאת חטאת כלו' בין אם תיטיב בין אם לא תיטיב חטאת. אם תיטיב ברכה ואם לא תיטיב קללה. והוסף כאן דלדעתם המאמר לפתח חטאת רבץ וגו' הוא מאמר בפני עצמו וראויה שתהיה האתנחתא בתיטיב בתרא. ועיי"ש במנחת שי ובסוף פ' משפטים ובסוף פ' וילך. ואיתא לזה המאמר במכילתא דמס' עמלק פ"א ועיי' מה שרמזתי שם במ"ע אות מ"ה עד מ"ח. וארמוז כאן עוד על הראב"ע בפ' ויגש מ"ד כ"ג. ודי בזה למי שיחפוץ לשבת על מדוכה זו:

איסי בן עקביא וכו'. בהוצאת מוה"רא יעללינעק איסי בן עקיבא אומר מעשה שהיתה וכו'. ובש' והזהיר בן עקיבא וכו' והוציאוה והכניסוה לכור וכו'. ובהוצאת מוה"רא פלעם ליתא לזה המאמר. ובכת"י מוה"רא עפשטיין בן עקביא וכו' דינר זהב וכו' שמונים פעמים עד שעמדה על ככר. ובכת"י אוקספארד בן עקביא וכו' דינר זהב. ובמנחות (כ"ט ע"א) והתניא ר' יוסי בר יהודה אומר מעשה והיתה מנורת בית המקדש יתירה על של משה בדינר זהב קורדיקני והכניסוה פ' פעמים לכור והעמידוה על ככר. ובילקוט פ' תרומה רבי אסי בר רבי יהודה וכו' יתירה על של מדבר בדינר זהב גורדיקני וכו' לכור עד שחסר הדינר (ועיי' בהגהות ד"ס). ובירושלמי יומא פ"ד ה"ד זהב טהור שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום. ואתיא כדתני מעשה במנורת זהב שעשה משה במדבר והיתה יתירה דינר זהב והכניסוה לכור שמונים פעמים ולא חסרה כלום. והיא ג"כ בירושלמי שקלים פ"ו ה"ג ושם תני' תניא אמר ר' יוסי בי רבי יהודה מעשה במנורת זהב שעשה משה במדבר וכו'. ובקרבן עדה מגיה בה להשוותה עם הבבלי. והנה לפי הירושלמי הסיפור הוא מה שאירע לבצלאל במדבר שהיה מכה על העשת בקורנס וחותך בכשיל עד שתקנה עם כל חלקיה ומה שמפסיל מזהב מפסיל עד שתשאר המנורה ככר זהב טהור. ובשקלו אותה היתה יתירה דינר זהב והכניסוה לכור והוציאוה והכניסוה פ' פעמים. ומה אירע. לנוסחת הירושלמי לא חסרה כלום. ונוסחאותינו שתקו ולא אמרו אם חסרה או לא חסרה חוץ מנוסחת כת"י מוה"רא עפשטיין שמסיימת עד שעמדה על ככר. ונראה שזה הוסיף המעתיק ע"פי הגמרא הבבלית. ואם נתפוש בנוסחת הירושלמי שלא חסרה כלום. נאמר על שני פנים. א' מה שנאמר ככר זהב היא למצוה ולא לעיכוב אלא שלא תהא פחותה מככר אבל במה שהיא יתירה קצת אינה מפסדת כלום. ב' היא כפרש"י עה"ת שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות

ולא יותר. א״כ היכרחו למעט משקלה ע״י כלי אומנות עד שעמדה על ככר. ועכ״פ נבין הברייתא שלפנינו המדברת ממנורה שעשה בצלאל ומספרת מה שאירע בה. אבל לפי הסיפור הבבלי אין מקומה כאן. ואולי חשב המעתיק בכת״י מינכען שהוא הסיפור הבבלי שאין ענינו לכאן והשמיט אותו וע״כ אינו בהוצאת מוה״ח פלעש. ובמדרש תה״ש פ״ג במקרא עמודיו עשה כסף ובבמדבר רבה פ״ב בד״ה ד״א אפריון הרכיבו הירושלמי עם הבבלי והסיפור שם ע״פי הבבלי עיי״ש (ועיי״ש במתנות כהונה וע״ע בענפי יהודה). ובענין השם איסי עיי׳ סדר הדורות ערך איסי בן עקיבא. והביא שם הא דפסחים (קי״ג ע״ב) תנא הוא יוסף איש הוצל הוא יוסף הבבלי הוא איסי בן גור אריה הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גמליאל הוא איסי בן מהללאל ומה שמו איסי בן עקביה שמו וכו׳ (עיי״ש בגליון) והוא ג״כ ביומא (כ״ב ע״ב) ושם מסיים ומה שמו איסי בן עקיבא שמו:

גופה של מנרה וכו׳. בדפוס אופיצאך בשיבוש גופו. במנחות (כ״ח ע״ב) גרסינן אמר שמואל משמיה דסבא גובהה של מנרה וכו׳ (דוגמא לזו בקידושין ע״א ע״א אמר שמואל משמיה דסבא בבל בחזקת כשרה עומדת) וכולא התם כבברייתא שלפנינו. ויראה דהאי סבא ברייתא תנא ליה. ודוגמתו מצינו הרבה עיי׳ סדר הדורות ערך סבא. וההבדל שבין ברייתא שלפנינו והא דשמואל הוא. דלשמואל בריוח שבין הקנים טפח חלק וטפח כפתור ובראש קנה האמצעי למעלה ומשם הקנים טפחיים חלק. ולברייתא שלפנינו בריוח שבין הקנים טפחיים ובראש קנה האמצעי אינם רק ג׳ טפחים שנשתיירו. ובלקח טוב העתיק מהגמרא אמר שמואל משמיה דסבא גופה של מנרה וכולא כלפנינו. ורש״י עה״ת העתיק הברייתא והבליע בתוכה דברים לפרשה ואני מעתיק אותם במסגרות. אבל נוסחתו בה כנוסחת הגמרא וז״ל. כך שנינו במלאכת המשכן גובה של מנרה י״ח טפחים הרגלים והפרח שלשה טפחים (הוסיף הוא הפרח האמור בירך שנאמר במדבר ח׳ עד ירכה עד פרחה. ולעיל בפסוק ל״א כתב ירכה הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה הרגלים יוצאין הימנה ולמטה. ובפי׳ בהעלתך לא פי׳ כך שהוא הפרח האמור בירך עיי״ש אבל בגמרא שם (ס״ט ע״א) פירשה ר׳ שלמה כן. והא דג׳ רגלים כתב הר״מ ג״כ בה׳ בית הבחירה פ״ג ה״ב וז״ל ושלש רגלים היו לה. אמנם מקורם נעלם ממני. ומסתברא היא אם היה הירך עגול או משולש. אבל אם היה מרובע כמו שהוא בנוסחת הילקוט שהזכרתיו לעיל. יותר מסתברא שהיתה המנורה בעלת ד׳ רגלים ובעל מקדש אהרן כתב מסברת עצמו שהיה כתיבה משולשת וכן בענין הרגלים שהיו שלש כתב שירכה הוא על שם ירך שבבעלי חיים שיש להם רגלים ועל שתי רגלים לא תוכל עמוד שפיר ותפסת מועט תפסת. אמנם מה יענה בירך המשכן בירך המזבח והם היו בלא רגלים. וזה המחבר הרבה דברים מסברת עצמו בלא ראיה). וטפחיים חלק וטפח שבו גביע (מהארבע גביעים) וכפתור ופרח (משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שני משוקדים כפתוריה ופרחיה. למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג׳ כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנ׳ וכפתור תחת שני הקנים וגו׳) וטפחיים חלק וטפח כפתור (אמנם לפנינו וטפח שבו גביע כפתור ופרח וכ״ה בגמרא. ואולי נפל טעות כאן ברש״י) ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים ועולים כנגד גובהה של מנורה (לפנינו יוצאים ממנה אחד אילך ואחד אילך. ובגמרא ממנו א׳ אילך ואחד אילך ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה) טפח חלק וטפח כפתור (כ״ה בגמרא ושם וטפח) ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור (בגמרא אחד אילך וא׳ אילך נמשכין ועולין וכו׳ וטפח חלק. ולפנינו וטפחיים חלק וטפח כפתור). ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכין ועולין כנגד גובהה של מנורה (בגמרא א׳ אילך וא׳ אילך ונמשכין וכו׳. ולפנינו ממנה אילך ואילך). וטפחיים חלק (כ״ה בגמרא ולפנינו ליתא) נשתיירו שם ג׳ טפחים שבהם ג׳ גביעים וכפתור ופרח (כ״ה בגמרא. ולפנינו שבהם גביעיה כפתוריה ופרחיה שנאמר שלשה גביעים משוקדים וגו׳) נמצאו גביעים כ״ב (י״ח לששה קנים ג׳ לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ״ב) ואחד עשר כפתורים (ו׳ בששת הקנים וג׳ בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתרים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג׳ טפחים העליונים עם ג׳ הגביעים) ותשעה פרחים היו לה (ו׳ לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג׳ למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה). וא״כ מסיים. ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה (כלו׳ מה שכתוב מוקף על לשון המשנה) תמצאם כמנינם איש איש במקומו. ואלו המנינים הם בגמרא בסוף אחר בבא גביעין למה הן דומין. והמנינים המובאים בנוסחאות בברייתא זו הם קלים או שנוסחתם קטועה וחסרה ואין צורך להזכירם. וראיתי בס׳ מעשה חשב שהעיר על דברי רש״י בגמרא שם אבבא וטפח שבו גביע וכפתר ופרח וז״ל. וטפח שבו מצד אחד של מנורה גביע ומצד שני כפתור פומ״ל ומצד שני (והגיהו בשטה מקובצת ובצ״ק

שליש) פרח וכו'. ולדד הוא לומר כן אף בעליונים ואף בשלש הקנים ושלא היו מפוזרים בכל הקנה ושכן הוכיח גם בעל חנוכת הבית. אמנם אין זה מעניני שאאריך בו. אבל על מה שאני מיבעיא להעיר שלשון הר"מ בהזכרתיו הוא ושלשה כפתורים אחרים היו בקנה המנורה שמהן יוצאין שש הקנים שלשה מצד זה ושלשה מצד זה. ואח"כ היו הכפתרים מקיפין את הקנה וזה מסכים עם לשון המקרא וכפתר תחת שני הקנים וכ"ה בנוסחת הגמרא ושני קנים יוצאים ממנו. אמנם לנוסחת הברייתא יוצאים ממנה הם יוצאים מקנה המנורה ממעל לכפתור. ועיי' במעשה חשב שם. ועכ"פ היו הכפתורים מקיפין את הקנה ולדברי רש"י אין הכפתרים דומין זו לזו וצ"ע:

גביעים למה היו דומין וכו'. בגמרא כמין כוסות אלכסנדריים וכו' כמין תפוחי הכרתיים (רש"י מקום) וכו' כמין פרחי העמודים. ובדקדוקי סופרים לפרחי העמודין. ובהגהות הב"ח נוסחאות כת"י הבירתיים ובדפוסים הברתיים. ובערוך ע' תפוח כפתורין למה היו דומין לתפוחי הברתיים. פירוש כמין תפוחי הברתיים שרחבן יתר על עביין. בסוף גמרא דפ' כל המנחות באות (ס"ג ע"א) ובשהבלק נתון לתוכו דומה לתפוחי פי' כמין תפוחי הברתיים עגול כולו חוץ מן מקום ביכוס. ושם איתא גם לפנינו הברתים. ועיי' בגליון שם ושם. ובד"ס הבריתים ובהגהות הד"ם בכת"י איכא הכרתים ואיכא הכרותים. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק לתפוחי הברת"יים. ובס' והזהיר לתפוחים הכדוגים פרחים למה הם דומים לווי העמודים. ובלי ספק שהוא משובש. ובהוצאת מוה"רה פלעש לתפוחי הכותיים. והגיה בהערותיו הכרתיים. ובכת"י מוה"רא עפשטיין כגי' הערוך הברתיים. ובכת"י אוקספארד הכירותיים. ובכת"י ב' הכרותי. ובלקח טוב העתיק מהגמרא הברותין. ולשון הר"מ שם ה"ט. הגביעים דומין לכוסות אלכסנדריאה שפיהן רחב ושוליהן קצר. והכפתורים כמין תפוחים כרותיים שהן ארוכין מעט כביצה ששני ראשיה חדין. והפרחים כמו פרחי העמודים שהן כמין קערה ושפתה כפולה לחוץ. ואגב אעיר בענין הפרח התחתון שלשון הר"מ בו ועוד פרח שלישי היה סמוך לירכה של מנורה וכו' שצ"ל שמאותו הפרח היה קנה המנורה יוצא ועולה למעלה:

נמצאת את למד וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך אלא ששם כתוב קשוי ושבחה. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק קשוי ושבח כנגד כל הכלים כלם. מגיד הכתוב שהראה המקום וכו' (שם כתוב בתבניתם בכ"ף אבל במקרא כתוב בתבניתם בב"ת). ובהוצאת מוה"רה פלעש נמצאת אתה אומר וכו' קישוי ושבח וכו' הכלים כאן הכתוב שהראהו המקום וכו' ומנורה עשויה ונעשת שני' וראה ועשה. והגיה המו"ל בהערותיו שצ"ל מגיד הכתוב. ובס' והזהיר קטועה רישא ומתחיל מגיד הכתוב שהראה הק' למשה וכו' כבפנים. ובכת"י מוה"רא עפשטיין נמצאת אומר וכו' ושבח כנגד כל הכלים. כל הכלים הראהו הב"ה וכו' ומנורה עשויה ונעשית מאליה שני' תעשה המנורה ואומר וראה ועשה בתבניתם (בכ"ף) אשר אתה מראה בהר. ובכת"י אוקספארד נמצאת אומר וכו' כבהוצאת מוה"רא יעללינעק. וגרס מגיד שהראה הקב"ה וכו'. ועכ"פ ברוב נוסחאות ושבח. והעיר ר' אייזק שייער על נמצאת את למד כ"ה בדפוס יען אבל רשומו ניכר שהעתיקו בטעות והסרון הניכר יש כאן. ונוסחתו ושבחה גרמה לו להערה זו. ופשוטן של דברים שהכלים הקודמים הם ארון וכפרת והשלחן וכליו ובמנורה הקישוי יותר מהן. וכולם הראה הקב"ה למשה שהרי בסוף כולם נאמר וראה ועשה בתבניתם. והשבח הוא שעשאה כמו שנצטוה. ומפורש הדבר בספרי בהעלתך פי' ס"א במראה אשר הראה ה' את משה להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו המקום כן עשה. ר' נתן אומר אין צריך שהרי כבר נאמר וראה ועשה. מגיד הכתוב שהראהו הקב"ה למשה כלים עשוים ומנורה עשויה ונעשית כמה שנאמר כמראה וגו' כן עשה את המנורה ועיי"ש במ"ע אות ח' וט'. ובשיטפת הקולמוס כתבו איזה מעתיקים כלשון הספרי. והא דנעשית מאליה שני' תעשה המנורה ל"ל תיעשה שהוא בנפעל ותרגם אונקלוס תתעבד אבל יונתן תרגמו תעביד בקל. ולנוסחא קשוי ושבחה כתב בענפי יהודה והעיר שם המו"ל המעיין בתנחומא פ' בהעלותך יראה מה שכוון וכו'. ונעלם מני המו"ל המעיר והיכן העיר. אמנם גופו של דבר הוא בתנחומא ואעתיקהו ר' לוי בר' אומר מנורה טהורה ירדה מן השמים שא"ל הקב"ה למשה ועשית מנורת זהב טהור א"ל כיצד נעשה אותה א"ל מקשה תעשה. אעפ"כ נתקשה בה וירד משה ושכח מעשיה. עלה ואמר רבש"ע שכחתי מעשיה הראה לו הקב"ה למשה ועוד נתקשה בה א"ל וראה ועשה וכו' א"ל הקב"ה לך אצל בצלאל והוא יעשה אותה. ירד משה ואמר לבצלאל ומיד עשאה. מיד התחיל משה תמה ואמר אני כמה פעמים הראה לי הקב"ה ונתקשתי לעשותה ואתה שלא ראית אותה עשית מדעתך בצלאל בצל אל היית. ובגמרא מנחות (פ"ט ע"א) הפליגו ג"כ בענין המנורה (וג"ש כתבניתם בכ"ף):

אף על פי שעשה שלמה וכו'. דוגמת ברייתא זו לעיל פ"ה בשלחנות שעשה שלמה. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק כלן היו כשרות לעבודה ולא היו משתמשין אלא בזו של משה שנ' וכו' ות'

ומשמאל מנורת משה שני' מנורת זהב ונרותיה לבערם כמשפט וגו' הם כלם זהבו של משה (ק"א שלמה). והיא קטועה וחסירה. ובפי' והזהיר אע"פי וכו' עשר מנורות לא שמשו אלא במנורה של משה שנאמר ויעש מנורות וגו' אם תאמר חמש מן הצפון וחמש מן הדרום וכו' מן הצפון לעולם פסולה אלא חמש מן מנורת משה וכו' מנורת משה שנאמר מנורות זהב ונרותיהם לבערם כמשפט וגו' ומכלות זהב והן זהב כלים של שלמה. והוא קטועה ומשובשת והמו"ל הגיה ותקן השיבושים אבל לא השלים מה שנקטע והביא בהערותיו הנוסחאות הקודמות ועין הקורא נקתיות בתיקוניו. ובהוצאת מוה"רה פלעש כלן כשרת היו לעבודה ולא היו משתמשין אלא בזו שני' ויעש מנורת זהב אם תאמר חמש מן הצפון וכו' מנורה בצפון פסולה ומת"ל חמש מימין וחמש משמאל ממנורה של משה שנאמר מנורת זהב ונרותיהם לבערה במשפט וגו' הפרח והנרות וגו' והוא ומכלות זהב והם כלו זהבו של משה. וג"ז קטועה ומשובשת והמו"ל הגיה בהערותיו את שבושי המקראות ולא רמז על מה שנקטע. ובכת"י מוה"רא עפשטיין עשר מנורות זהב וכולן היו כשרות לעבודה לא היו משתמשין וכו' (כבהוצאת מוה"רא יעללינעק) ואם תאמר חמש בדרום וחמש בצפון והלא וכו' פסולה אלא חמש מימין מנורה של משה וחמש משמאל מנורה של משה ר' אלעזר בן שמוע אומר בכולם היו מדליקין שנאמר וכו' הם כלם זהבו של שלמה. ועיי' לעיל פ"ח דהתם נמי גורס ר' אלעזר בן שמוע ועיי' מה שכתבתי שם. ובכת"י אוקספארד כבהוצאת מוה"רא יעללינעק וגרס אלא בשל משה (ובאמת ב' נוסחאות הן שנתערבו בא' ג' אלא בזו ובא' ג' אלא בשל משה). וגרס מנורה מן הצפון פסולה וכו' הם כולם זהב של שלמה. ובכת"י ב' הגי' של שלמה ואח"כ היקין כיצד עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביא לה אלף ככר והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידוה על ככר וזה שכתוב אין כסף נחשב בימי שלמה לא אמר זה בשאר מיני זהב אבל זהב סגור כלה. ואח"כ גורס כיצד מדשן. והוספה זו היא ע"פי מאמרו של ר"י אומר רב במנחות (פ"ט ע"א) עיי"ש. ומאן דגרס של שלמה נראה דצ"ל כבפי' והזהיר והן זהב כלים של שלמה. ובגמרא שם מאי ומכלות זהב אמר רב אמי שכילתו לכל זהב סגור של שלמה דאר"י אמר רב וכו'. ואני תפסתי בנוסחת דפוס אופיבאך שהיא שלמה מכל הנוסחאות ולא הגהתי בה אלא מה שכתוב בה חמשה מימין מנורה של משה וחמשה וכו' והגהתי חמש. ובתוספתא דמנחות פי"א עשר(ה) מנורות זהב עשה שלמה שני' ויעש [את] מנורות [ה]זהב עשר(ה) אעפ"כ לא היו מדליקין אלא בשל משה שני' (את המנורה) [ומנורת הזהב] ונרותיה לבער (מ)בערב בערב וכו' רבי יוסי בר' יהודה אומר על כל השלחנות וכו' ובכל מנורות היו מדליקין שנאמר את [ה]מנורות ונרותיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור וכו'. ואיתנייא בבי מדרשא במנחות (צ"ח ע"ב) ת"ר עשר מנורות עשה שלמה שני' ויעש וגו' ואם תאמר חמשה מימין הפתח וחמשה משמאל הפתח א"כ נמצא מנורה בצפון והתורה אמרה ואת המנורה נכח השלחן אלא של משה באמצע חמשה מימינה וחמשה משמאלה. ושם (צ"ט ע"א) ברייתא אחריתי. ת"ר עשרה שלחנות וכו' עשר מנורות עשה שלמה ולא היו מדליקין אלא בשל משה שני' (את מנורת) [ומנורת] הזהב ונרותיה לבער בערב ר' אלעזר בן שמוע אומר וכו' ובכולן היו מדליקין שני' את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט וגו' וכו' עיי"ש. ובירושלמי דשקלים פ"ו ה"ג עשר מנורות עשה שלמה שני' ויעש את מנורות הזהב עשר וגו' אין תימר חמש בצפון וחמש בדרום והלא אין המנורה כשירה אלא בדרום שני' ואת המנורה נוכח השלחן על ירך המשכן תימנה ומת"ל חמש מימין וכו' אלא חמש מימין מנורתו של משה וכו' אף ע"פי כן לא היה מבעיר אלא של משה בלבד שני' ומנורת הזהב וגו' ר' יוסה בי ר' יהודה אומר על כולן היה מבעיר שני' ואת המנורות וגו' והמלקחים זהב הוא מכ(י)לות זהב הן כילו זהבו של משה. והגיה מוה"רא וקרבן העדה כילו של שלמה. ואולי מלת כילו כמו כאילו זהבו של משה. וזה נמצא הרבה בירושלמי כילו כמו כאילו. ובילקוט מ"א רמז קפ"ה לא היה מבעיר תחלה אלא על של משה שני' וכו' ואח"כ היה מבעיר כלם שני' וכו'. וכן דרש שם בשלחנות עיי"ש:

מערביים ומזרחיים וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. ובשאר הנוסחאות זה המאמר מוקדם לאחר כיצד מדשן וכו'. בהוצאת מוה"רא יעללינעק אחר כיצד מדשן המקיים יערוך את הנרות כתב. ומזרחיים היו דולקין כנגד נר האמצעי מכאן היה ר"נ האמצעי היה מכובד שני' אל מול פני המנורה יאירו שיהא דליקן שוה וכו'. והנה המאמר בעצמו מסורס. וכ"ה בהוצאת מוה"רה פלעש אלא דשם ג' האמצעי מכובד וכו' והיו דומין. וכ"ה בפי' והזהיר וג' האמצעי משובח שני' אל מול וגו' יאירו שיהא דליקן ונרותיהם שוות והן דומין. וכ"ה בכת"י מוה"רא עפשטיין וג' אמצעי משובח וכו' דולקין בשוה וכו' דומות זו לזו. וכ"ה בכת"י אוקספארד וג' האמצעי משובח וכו' שהיה דליקתן שוה וכו' דומות זה לזה. וצ"ל זו לזו. ושנו בספרי ריש בהעלתך למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר והעלה את נרותיה והאיר אל עבר פניה (שמות כ"ה ל"ז) שומע אני יהיו כל הנרות דולקים על פני כל המנורה (וגו'

ילקוט כל הרוחות) ת"ל אל מול פני המנורה יאירו. שיהיו נרות מקבילים את המנורה ומנורה את הנרות. הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב ואחת באמצע. נמצאו כולם מקבילים את האמצעי ומכאן היה ר' נתן אומר האמצעי מכובד. וגי' הילקוט האמצעי משובח. ועוד שני שם לפני ה' תמיד שהיה נר מערבי תדיר שממנו מדליק את המנורה בין הערבים. ולשון רש"י עה"ת שם אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה. יאירו שבעת הנרות ששה שעל שש הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי וכו' (ועיי"ש במזרחי) ובפי' תרומה פי' את נרתיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכה השמן והפתילות. ואח"כ אל עבר פניה עשה פי' שש הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשמדליקם מאירים אל עבר פניה מושב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה. ולפירוש זה יקשה מאי שבעת הנרות הרי אינם רק ששת הנרות. וע"כ דרשו כאן שבעת הנרות שיהא דליקן שוה וכו'. והוא מאמר לעצמו נמשך על בהעלתך את הנרת. וגרסינן במנחות (צ"ח ע"ב) תנו רבנן מזרח ומערב היו מונחין דברי רבי. ר"א בר' שמעון אומר לצפון ודרום (השלחנות) מ"ט דרבי גמר ממנורה מה מנורה מזרח ומערב אף הני (העשר שלחנות) נמי מזרח ומערב. ומנורה גופה מנלן. מדכתיב בנר מערבי יערך אותו וגו' לפני ה' מכלל דכולהו לאו לפני ה'. ואי ס"ד לצפון ודרום כולהו נמי לפני ה' נינהו. ור"א ברש"מ מ"ט וכו' אמר לך מנורה גופה לצפון ודרום הוה מנחה. אלא הא כתיב יערך אותו וגו'. דמצדד להו אצדודי דתניא אל מול פני המנורה וגו' מלמד שהיו מצדדין פניהם כלפי נר אמצעי אמר רבי נתן מכאן שאמצעי משובח. ועיי"ש ברש"י ותו'. ובשבת (כ"ב ע"ב) הביאו ברייתא מחוץ לפרכת העדות יערך וכו' עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות אמר רב (ובגליון רבא עיי"ש) זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים. ופרש"י נר מערבי למ"ד במנחות מזרח ומערב מונחין סדר הקנים קרי מערבי נר שני שבצד החיצון שהוא במזרח. ולמ"ד לצפון ודרום מונחים אמצעי קרי מערבי על שם שהיה פיו כנגד מערב וכל שאר הנרות כלפי האמצעית וכו'. ולפי הברייתא שלפנינו והספרי אף אם מזרח ומערב מונחים הנר האמצעי נקרא נר המערבי:

כיצד מדשנן וכו'. בנוסחאות בבא זו קודם בבא מערביים ומזרחיים כמ"ש לעיל. וכבר העירותי שר' אייזק סייער לא מצאו עשה שינויים באלה. ובלי ספק שהיתה לפניו נוסחא זו. בהוצאת מוה"רא יעללינעק נמצאו כל הכהנים עסוקין וכו' ובהוצאת מוה"רח פלעש כיצד מדשנן ומעבירין מגבי מנורה וכו' נמצאו כל הכהנים. ובס' והזהיר מדשנין ומעבירין (מנגב) [מגבי] מנורה וכו' כל הכהנים וכו' דברי ר' וחכמים אומרים וכו'. והמו"ל הגיה מעל גבי המנורה וא"כ. ובכת"י מוה"רא עפשטיין כל הכהנים עסוקין בדבר אחד. ובכת"י אוקספארד כבהוצאת מוה"רא יעללינעק וגרס דברי ר' מאיר. ובכת"י ב' דברי רבי .והנה בכל הנוסחאות הגי' כל הכהנים ומוה"רח פלעש הגיה בהערותיו כמה כהנים. שנתפלא הלא הכהנים מרובין היו ואפי' בבית אב אחד. ולא השגיח דברייתא זו במנורת המדבר קאי שהרי אומרה ומניחן באהל. ושם לא היה רק עד שלא נבנה הבית. ואהרן ובניו הם כל הכהנים. ועכ"פ דעת ת"ק שהנרות לא היו מגוף המנורה. ובמנחות (פ"ח ע"ב) הובאה ברייתא דוגמת זו הכי. מיתני כיצד עושה מסלקן ומניחן באוהל ומקנחן בספוג ונותן בהן שמן ומדליקן. הוא דאמר כי האי תנא דתניא חכמים אומרים לא היו מזיזין אותה ממקומה וכו'. ולברייתא ת"ק קתמא תני לה ובכהן אחד. וסוגיא דשבת (כ"ב ע"ב) כחכמים אזלא. ובילקוט בהעלתך מספרי זוטא. בהעלותך אין יודע אם בהעלותך להעלותם (בלו' להעלות הלהב) או בהעלתך לסדרם (בלו' שמעלה הנרות דהיינו הבזיכין ומסדרן) כשהוא אומר יאירו שבעת הנרות להעלתם אבל לא לסדרן וכו' יכול שיהיה מעלה כולה כאחד. אמרת להעלות נר תמיד (בפי' אמור) אחד אחד (בלו' יכול שיהיה אהרן לבד מעלה כל שבעת הנרות ת"ל להעלות נר תמיד שמשמע נר אחד) יכול אהרן לא היה מעלה כולה כאחת אבל בניו היו מעלים כולם כאחת ת"ל יאירו שבעת הנרות (פי' בהעלתך) יערך אותו אהרן ובניו (פי' תצוה) אחד אחד (ובלו' יאירו הכהנים כמו כי אתה תאיר נרי (תהלים י"ח כ"ט) ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א' י') ואין ובניו או בניו אלא עם בניו). ומנין שיהו חוזרין חלילה כמין עטרה ת"ל יאירו (בלו' שאהרן מדליק א' ואח"כ אלעזר א' ואח"כ איתמר א' וחוזרין חלילה ומדליק אהרן וכו' ופי' כמין עטרה כהא דגרסינן בברכות מ"א ע"א עטרה דברים נאמרו בכוס וכו' עיטור ועיטוף וכו' עיטור רב יהודה מעטרהו בתלמידים. ופרש"י תלמידיו סובבין אותו כשהוא מברך. אף כאן שני כהנים האחרים מסבבין את המדליק. ואמר כמין עטרה ולא אמר ומעטרין. לפי שאינם רק ב') ומנין שהיו כל הנרות מוסדרין כנגד האמצעי ת"ל אל מול פני המנרה ובה"א והוא יוצא ממולו. ובזית

רעגן כתב כמין עטרה הלשון משמע דס״ל שהקנה האמצעי היה באמצע ושאר קנים מקיפין אותו סביב כמין עטרה. וז״ש ת״ל יאירו שכל אחד היה מאיר לאמצעי שהיו כולם סמוכין לאמצע בזה. והא דכתיב בקרא שלשה קנים יוצאים מצדה וגו׳ יש ליישבו ג״כ דרך זה. אבל במנחות משמע דס״ל לכ״ע שהיו עומדין בשורה. לכן צ״ל דמ״ש כמין עטרה היינו שהקנים בעצמן היו עגולים כמין עטרה ודוחק. ובמעשה חשב כתב כן מעצמו שהקנים היו נמשכין בעיגול ועולין כנגד גבהה של מנורה. והביא בביאורו בשם בעל חכמת המשכן שנראה ממה שלא הזכירו שהיו עולין באלכסון (כמש״כ רש״י) שהיו עולים הקנים כמעט בעיגול והכי מסתברא דבהכי הם דומים לגלגלי הרקיע המושאים שבעה כוכבי לכת שכנגדם הם השבעה נרות וכו׳. אבל הוא לא הזכיר את הספרי זוטא לפרשו ע״פי דרכו. ובעל מקדש אהרן פירשו ג״כ על הקנים בדרך אחר רחוק שהמציא לו עיי״ש. ואני בתחלת למודי את הספרי זוטא סבור הייתי ג״כ לפרש כמין עטרה על הקנים ונתקשתי לצייר לי היאך יתישב עם המקרא. וחזרתי בי. כי לא יאמר וחוזרין חלילה רק על המתנועעים. לא על הקנים הקבועים ומונחין. והיה צ״ל ומנין שהיו מקיפין כמין עטרה. ואודה לאלהי האמת שהנחני בדרך אמת. אחר כתבי את כל זאת העירני תלמיד בית מדרשנו מו״ה אביגדור המכונה דר׳ אפפעלוויילער על הא דפסחים (מ״ח ע״ב) ת״ר נבה היא מקטפת וחבירתה לשם וכו׳ וחוזרת חלילה. וברש״י וכן חוזרות חלילה. חלילה לשון מחול סביב סביב. ובסוכה (נ״ה ע״ב) אמרו מי שהקריב פרים היום לא יקריב למחר אלא חוזרין חלילה. ונענתי לו ראשי והודיתי לו. ובלבי אמרתי שישו מעי וכו׳.

פרק י״א.

מזבח הקטורת ארכו אמה ורחבו אמה וגבהו שתי אמות. שנאמר ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתיים קומתו ממנו קרנותיו (שמות ל׳ א׳ וב׳). וכולו היה מצופה בזהב. שנאמר וצפית אותו זהב (שם ג׳). שלשה שמות יש לו למזבח זה. מזבח הקטורת. מזבח הזהב. מזבח הפנימי:

מזבח העולה ארכו חמש אמות ורחבו חמש אמות וגבהו שלש אמות. שנאמר ויעש את מזבח העולה עצי שטים חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו רבוע ושלש אמות קומתו (שם ל״ח א׳) דברי ר׳ מאיר. אמר לו ר׳ יוסי ממשמע שנאמר חמש על חמש איני יודע שהוא רבוע. מה תלמוד לומר רבוע. אלא מופנה להקיש לדון הימנו גזירה שוה. נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע (שם ל׳ ב׳). מה רבוע האמור להלן גבהו שנים ברחבו אף רבוע האמור כאן גבהו שנים ברחבו. אמר לו ר׳ מאיר אם כדבריך נמצא מזבח גבוה מן הקלעים. אמר לו ר׳ יוסי והלא כבר נאמר ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (במדבר ד׳ כ״ו) מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות:

חוט של סקרא היה חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים: מחוט הסיקרא ולמטה חמש אמות. אמה יסוד ושלש אמות כרכוב ואמה סובב. ושם היו נותנים דמים הניתנין למטה: מחוט הסיקרא ולמעלה חמש אמות. אמה קרנות ושלש אמות כרכוב ואמה כלה עורב. ושם היו נותנין דמים הניתנין למעלה. ודמים הניתנין מחוט הסיקרא ולמטה אם נתנם מחוט הסיקרא ולמעלה פסולים. ודמים הניתנין למעלה מחוט הסיקרא אם נתנן מחוט הסיקרא ולמטה פסולים:

מזבח שעשה משה במדבר גבהו עשר אמות. ושעשה שלמה גבהו עשר אמות. ושעשו בני הגולה גבהו עשר אמות. ואף לעתיד לבא גבוה עשר אמות:

מזבח העולה היה נתון באמצע העזרה. כבש לדרומו. כיור למערבו. בית המטבחים לצפונו. וכל ישראל למזרחו שנאמר ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' (ויקרא ט' ה'):

שלשה שמות יש למזבח זה. מזבח העולה. מזבח הנחשת. מזבח החיצון:

מזבח הקטורת וכו'. בדפוס אופיבאך בשיבוש וכלה היתה מצופה בזהב. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק וכלו היתה (וג"ז שבוש) ג' שמות יש לו מזבח הקטורת. ובהוצאת מוה"רח פלעם בשיבוש ארכו אמה ומחלה וכו' שנ' ועשית מזבח מקטר קטורת (והגיה המו"ל בהערותיו) וכלו היה מצופה וכו' שלשה שמות נקראו לו מזבח הקטורת וכו' וכ"ה בילקוט. ובס' והזהיר וכולו היה מצופה זהב וכו' נקראו לו למזבח. וכ"ה בכת"י מוה"רא עפשטיין אלא דל"ג למזבח. ובכת"י אוקספארד שלשה שמות נקרא מזבח הקטורת וכו':

מזבח העולה וכו'. בדפוס אופיבאך שנ' ויעש וגו' שלש אמות קומתו ול"ל ושלש שכ"ה במקרא. בהוצאת מוה"רא יעללינעק שנ' ועשית את מזבח העולה (והוא שיבוש דבשמות כ"ז א' כתוב ועשית את המזבח עצי שטים) וכו' גבהו ב' כרחבו וכו' כרחבו וכו'. ובהוצאת מוה"רח פלעם שנאמר ועשית מזבח העולה (והעיר המו"ל שצ"ל ויעש) וכו' אם כדבריך נמצא מזבח גבוה מהקלעים עשר אמות (הוא שיבוש המו"ל בהערותיו. ולקמן אעתיק ממדבר רבה ושם איתא חמש אמות.) א"ל ר"י ע"ז נאמר את קלעי החצר את עמודיה ואת אדניה ואת מסך מה משכן וכו' (והמקרא משובש המו"ל). ובס' והזהיר שנ' ועשית את מזבח העולה (בשיבוש) וכו' ומשמע שנ' חמש אמות ארך וחמש אמות רחב (איכו) [איני] יודע שהוא רבוע ומת"ל רבוע יהיה (בפ' תרומה) וכו' שנים כרחבו וכו' גבוה מן הקלעים עשר אמות (כבהוצאת מוה"רח) וכו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין שנ' ועשית את מזבח העולה וכו' (כבס' והזהיר) גבהו כשנים ברחבו וכו'. ובכת"י אוקספארד כבהוצאת מוה"רא יעללינעק וגו' ומת"ל רבוע מופנה וכו' מה להלן גבהו כשנים ברחבו וכו'. ובילקוט השמיט פלוגתא זו ומתחיל מזבח העולה שעשה משה גובהו עשר אמות חוץ של קיקלא חוגרו באמצע וכו'. והוא לפי שבפ' תרומה העתיק הפלוגתא ע"פי הגמרא דזבחים (נ"ט ע"ב). והכי גרסינן התם. דתניא ושלש אמות קומתו דברים ככתבן דברי ר' יהודה. ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע מה להלן גובהו פי שנים כארכו אף כאן פי שנים כארכו. א"ל ר' יהודה והלא כבר נאמר ארך החצר מאה באמה וגו' וקומה חמש אמות (שמות כ"ז י"ח. ובספרים בשיבוש ועיי"ש בגליון ובשטה מקובצת ובד"ס. ובילקוט נשמט) אפשר כהן עומד ע"ג המזבח ועבודה בידו וכל העם רואין אותו מבחוץ. אמר לו ר' יוסי והלא כבר נאמר ואת קלעי החצר ואת מסך [פתח] שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב מה משכן י' אמות אף מזבח י' אמות. ואומר קלעים חמש עשרה אל הכתף (עיי"ש ברש"י ובתוספות שם. והזכירו שם דבברייתא דמלאכת המשכן לא גרסינן ליה כלל) ומת"ל וקומה חמש אמות משפת מזבח ולמעלה. ומת"ל ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה וכו'. ועיי' ברש"י עה"ת. והנה לפנינו בכל הנוסחאות דברי ר' מאיר. ותנאי נינהו איכא דתני לה בשם ר' מאיר ואיכא דתני לה בשם ר' יהודה ובריתות שונות הן. והתם תני בדר' יהודה אפשר כהן עומד ע"ג המזבח וכו' והכא לא אמר רק נמצא מזבח גבוה מן הקלעים ור' יוסי השיבו בשם שהמשכן גבוה מן הקלעים ה' אמות כמו כן המזבח. אבל בגמרא סוגיא אחרת היא. ועיי"ש בתו' בד"ה מה משכן. ובבמדבר רבה פ"ו הובאה ברייתא זו הכי. תני מזבח העולה ארכו וכו' שנ' ועשית את מזבח העלה וגו' דר"מ א"ל ר' יוסי וממשמע שנ' חמש אמות אורך וגו' איני יודע שהוא רבוע ומת"ל רבוע יהיה אלא מופנה וכו' גבהו שנים ברחבו וכו' א"ל ר"מ אם כדבריך נמצא גובה מזבח מן הקלעים חמש אמות א"ל ר"י והלא כבר נאמר וקלעי החצר וגו' מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות. ובלי ספק שהיא לקוחה מברייתא דמלאכת המשכן ובכל נוסחתה מתוקנת חוץ מהבאת מקרא ועשית את מזבח העולה דליתא כן במקרא. ובהבאת המקראות הערבוב הוא בין המקראות דליווי ובין המקראות דעשייה. והנה בציווי כתיב ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יהיה המזבח ושלש אמות קומתו (בפ' תרומה). ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אתו אמה ארכו ואמה רחבו וגו' (בפ' תצוה) ובעשייה כתיב (בפ' ויקהל) ויעש את מזבח הקטרת עצי שטים אמה ארכו ואמה רחבו רבוע ואמתים קמתו. ויעש את מזבח העלה עצי שטים חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו רבוע ושלש אמות קמתו. ותפס המעתיק

במקראות דעשייה לפי שהם פשוטים ובולטין יותר לענין מה שהוא צריך אף שהן מאוחרין. והיא הנוסחא העתיקה ובא איזה מעתיק דלא דק וחשב שהראיות הם מהמקראות המוקדמים וכשראה הואיל ויעש חשב לתקן וקלקל וכתב ועשית. ושבשתא כיון דעל על וע"כ כתוב ועשית תחת של"ל ויעש:

חוט של סקרא וכו'. בדפוס אופיבאך המגיה המלות כלה עורב והכניסו במהדורות קובץ. והעיר ר' אייזק שייער בדפוס ישן כליה עורב ועיי' רמב"ן על קינים עוד כ"א. ועוד שם שיבוש קל ישלשה אמות ול"ל ושלש. ובהוצאת מוה"ר יעללינעק מחוט סקרא וכו' אמה ביסוד וכו' ואמה כלה עורב וכו' ודמים הניתנין מחוט הסיקרא ולמעלה. ובהוצאת מוה"ח פלעם מחוט סיקרא ולמטה הוא חמש אמות יסוד (ל"ל אמה יסוד המו"ל) וכו' אמה קרנות ושלש אמות (ושלש או) ברכב (כל"ל המו"ל) ואמה כולי עורב וכו' ודמים הניתנין מחוט הסיקרא ולמעלה אם נתן מחוט הסיקרא ולמטה פסולין (ובגא ודמים הניתנין מחוט הסיקרא ולמטה וכו' הסירה המו"ל). ובספר והזהיר חוט של סיקרא חוגרו וכו' נותנין דמים הנאכלים למטה ומחוט הסיקרא ולמעלה וכו' ואמה כילו עורב וכו'. וגם שם הסירה בגא בהוצאה הקודמת. ובילקוט (פ' תצוה) מזבח העולה שעשה משה גובהו עשר אמות (כבר רמזתי על זה לעיל) חוט של סיקרא חוגרו וכו' אמה ביסוד וכו' אמה קרנות וג' אמות ברקים (בגליון פי' בנין) ואמה כליה מעורב ושמה היו נותנין וכו' ודמים הניתנין מחוט הסיקרא ולמעלה וכו'. ובכת"י מוה"ר עפשטיין חוט של סיקרא וכו' לדמים התחתונים מחוט הסיקרא ולמטה הוא אמות ומחוט הסיקרא ולמטה ל"ל ולמעלה. (כ"ה שם) חמש אמות אמה יסוד וכו' דמים הניתנין למטה אלו חמש אמות התחתונות וחמש אמות [העליונות אינה] קרנות ושלש ברכב ואמה כולי עורב ושם וכו' ודמים וכו' אם נתנם מלמעלה או הניתנין מחוט הסיקרא ולמעלה אם נתנם מלמטה פסולין: ובכת"י אוקספארד אמה יסוד ושלש אמות ברקים וכו' אמה קרנות ושלש אמות ברקים ואמה כולי עורב וכו' שנתנם מחוט הסיקרא וכו'. ובחידושי הרשב"ן בריש מס' קנים (שרמז עליו ר' אייזק שייער) נוסחת הברייתא הכי. חוט הסיקרא חוגרו באמצע להבדיל וכו' אמה יסוד ושלש אמות הלך ואמה סובב ושם היו נותנין שירי דמים הניתנין למעלה ומחוט הסיקרא ולמעלה חמש אמות אמה קרנות ושלש אמות הלך ואמה כולו עוביה ושם היו נותנין דמים הניתנין למעלה. דמים הניתנין מחוט הסיקרא ולמטן אם נתנן מחוט הסיקרא ולמעלן פסל והניתנין מחוט הסיקרא ולמעלן אם נתנן מחוט הסיקרא ולמטן פסל. והנה לכל הנוסחאות חוט הסיקרא חוגרו באמצע. ושנינו במס' מדות פ"ג מ"א וחוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. ובזבחים (נ"ג ע"א) גרסינן עלה מה"מ א"ר אחא בר רב קטינא שני והיתה הרשת עד חצי המזבח התורה נתנה מחיצה להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. ובן בענין מתנות הדם ואם שינה בהם אין הבדל ענין בין הנוסחאות אלא הבדל סגנון לשונות איכא בינייהו. ובנוסחת הרשב"ן ושם היו נותנין שירי דמים הניתנין למעלה נקטע קצת ול"ל ושם היו נותנין דמים הניתנין למטה ושופכין שירי דמים וכו'. ובאינך נוסחי לא איירי בשיירי דמים. ובכל הנוסחאות ביארו ה' אמות דלמטה ברישא ואח"כ ה' אמות דלמעלה בסיפא. ובכל הנוסחאות אמה התחתונה למטה היא יסוד ואמה העליונה למעלה הם הקרנות. נשארו ח' אמות ד' למטה וד' למעלה. ושלש אמות שעל גבי היסוד ברוב נוסחאות ברכב ובכת"י אוקספארד ברקים וברשב"ן הלך. ובענין כרכב גרסינן בזבחים (ס"ב ע"א) אמקרא ונתתה אותה תחת כרכב המזבח מלמטה והיתה הרשת עד חצי המזבח. ותניא איזהו כרכב רבי אומר זה כיור (ובערוך ערך כרכב ר' מאיר אומר ובד"ס לא העיר ע"ז ובילקוט בספרים) ר' יוסי ברי' יהודה אומר זה הסובב. ופי' כיור כתב רש"י ציורים של פרחים וציצים וקלעים סביב למזבח כמו סיידו וכיירו. ועיי' בערוך ערך כייר. וגרסינן עוד שם ת"ר איזהו כרכב (רש"י קס"ד אכרכוב דקרא קאי. כרכב לשון היקף חריץ עגולה כדאמרינן בהכל שוחטין כ"ה ע"א כל שעתיד לגרר ולכרכב). בין קרן לקרן ומקום הילוך רגלי הכהנים אמה. ופריך אטו הכהנים בין קרן לקרן הוו אזלי. אלא אימא ומקום הילוך רגלי הכהנים אמה. ופרש"י (בהגהת שיטה מקובצת) אמה היה יותר בנין חריץ עמוק ומקום המערכה עד שפת המזבח סביב ומקיף את מקום המערכה ורחבו של חריץ שתי אמות. אמה של בין הקרנות ואמה של מקום הילוך (ולא קאי אכרכב דקרא. וזהו ששנינו במשנה דאיזהו מקומן נ"ג ע"א עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן וכו' וזה הכרכב היא הסובב) ופריך והא כתיב תחת כרכבו מלמטה עד חציו. א"ר נחמן בר יצחק תרי הוי חד לנוי. וחד לכהנים דלא נשתרקו. רש"י תרי הוי. שני סובבין היו לו למזבח שעשה משה. חד לנוי וכו' סביב הקיר ומעלה שש אמות גובה לר' יוסי דאמר לעיל י' אמות גובהו היה היקף בליטה קטנה חוגרתו סביב לנוי. וזהו סובב וכיור דאפליגו ביה רבי ור"י ב"ר יהודה לעיל ומתחת לאותו סובב נתנו המכבר. ורחבו מגיע למטה

עד חצי המזבח והיא היה סימן להבדיל בין הדמים וכו' (וזהו דאמרינן לעיל ס' ע"א ומת"ל ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ופרש"י עד מקום הקרנות. ולמטה הימנו שש אמות וגובה הקרן אמה. כלו' והווין עשר. והיינו משפת הסובב למטה שש אמות) וחד לכהנים וכו'. ולמעלה בראש המזבח העמיקו סביב (גי' ל"ק) במין חריץ. עמוק דבר מועט להיות להם שפתו היקף מעקה קטן סביב שלא יחליקו. והנה מה שכתב רש"י ורחבו מגיע למטה וכו' אינו ברור. אם על אותה בליטה שהוא הסובב אמר ותהיה הבליטה ברחבה אמה. או על המכבר אמר ותהיה הבליטה עם המכבר שתחתיה אמה. ולשון רש"י עה"ת. כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעיגול קרוי כרכב וכו' והוא כמו שעושין חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות ושפאי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש אמות של גבהו (והיינו מלמעלה למטה. וק"א שש אמות היינו מלמטה למעלה) כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה. אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו. וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים. שתי אמות הללו קרויים כרכב. ודקדקנו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו. זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח. נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמתה חוט הסקרא באמצעו. והנה בכאן דברי רש"י ברורין. ועוד אשוב אל דבריו אך מקודם אעתיק מהגמרא (ס"ב ע"ב) מאמר בענין הכבש. אמר רב יהודה שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש שבהן פונים ליסוד ולסובב וכו'. והנה זה הסובב הוא להילוך רגלי הכהנים והיה ברוחב אמה וכדתנן במדות בריש פ"ג המזבח היה ל"ב על ל"ב (היינו על הקרקע) עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים (ורוחב היסוד אמה). עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח (ורוחב הסובב אמה). נשארו מהסובב ולמעלה ג' אמות ואמה של קרנות של עשר אמות גובה המזבח. ואח"כ שנו שם מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו. מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום מערכה. ולמקום הילוך רגלי הכהנים קרי ג"כ סובב או כרכב למ"ד כרכב זה סובב. וא"כ זה הסובב או הכרכב משפתו ולמעלה המזבח ג' אמות אינה בליטה קטנה שחוגרתו למזבח סביב לנוי. אמנם הדבר פשוט שלא דברו בגמרא אלא במזבח של משה לפרושי קרא. ואין סובב דקרא דהיינו כרכב דמתרגמינן. ונתתה אתה תחת כרכב המזבח ותתן יתה תחות סובבי מדבחא. כסובב של בית עולמים. שזה לא היה רק לנוי. ועתה אין לנו רק לקיים נוסחת הרמב"ן ששלש אמות על גבי היסוד חלק ואינן לא כרכב ולא ברקים. ואמה האמצית ממטה למעלה הנוסחאות שוין בה שהיא סובב. וזה השם לא יתכן לא למזבח של משה ולא למזבח של בית עולמים שמשפת זה הסובב ולמעלה יהיו ד' אמות ועם הקרנות ה' אמות. ועתה נראה הנוסחאות בה' אמות של מעלה ואמצע. אמה קרנות הנוסחאות שוין בה. ושלש אמות לנוסחת הרמב"ן חלק. ובילקוט בריקים ובכת"י אוקספארד ברקים ובשאר נוסחאות כרכב. ואי אפשר לקיים נוסחת כרכב אלא אם נאמר דכרכב זה כיור. ויפה עשה ר' אייזק שייער שרמז כבר לעיל בהערה על הא דרבי אומר כרכב זה כיור. נשארה לנו עוד אמה התחתונה עד חוט הסיקרא שהנוסחאות בה כלה עורב אלא שהם שונים בכתיבת מלת כלה דאיכא דגרסי כילוי ואיכא דג' כולה (עיי' בערוך). ונוסחת הרמב"ן כולי עוביה. ומראין הדברים שאינו אלא שיבוש מן כילוי עורב. והגהת ר' אייזק שייער סובב. אבל כבר אמר אמה סובב באמה הסמוכה לה למטה מחוט הסיקרא. ויהיו שתי אמות סמוכות זו לזו בשם סובב אתמהה. וכבר תמהו מה ענין לכלה עורב אצל מזבח. ובמשנה דמדות פ"ד משנה ו' שנינו לענין גגו של היכל וג' אמות מעקה ואמה כלה עורב והגג מכבים שבאגגירת לשנא כתב איזה מעתיק וג' אמות כרכב ואמה כלה עורב. ועתה אשוב לדברי רש"י עה"ת שכתב נמצא שמכבר רחב אמה והיא היה סימן להבדיל בין דמים וכו' וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמתה (נ"ל דוגמתו) חוט הסיקרא באמצעו וכו'. ובברייתא שלפנינו שונה מחוט הסיקרא ולמעלה ומחוט הסיקרא ולמטה. מה שלא היה מעולם במזבח של משה. ועוד כיון שהברייתא באה ללמדנו תורת מזבח של משה למה לא נזכר בה המכבר ונזכר בה ג' אמות כרכב למעלה וג' אמות כרכב למטה. ועל כרחנו נאמר דברייתא משבשתא היא והיא ג"כ הקורי מיתקרא שבתחלה שנו תורת המזבח של משה בענין הכרכב והמכבר ואח"כ שנו דוגמתו בבית עולמים ונשתבשה הברייתא ולכל הנוסחאות היא משובשת. ופי' ברקים או בריקים כתב הזית רענן ע"פי הערוך ערך ברקא וערך אפתא שפירש כגון גזוזטרא וכגון יצוע עיי"ש:

מזבח שעשה משה וכו׳. סתמא כר׳ יוסי דלעיל. בהוצאת מוה״רח פלעם בגולה גבוה. ובס׳ והזהיר ואף לע״ל גבהו י׳ אמות שנ׳ וההראל (יחזקאל מ״ג ט״ז) ולא הוזכרה ראיה זו בשום נוסחא ועיי׳ זבחים (נ״ט ע״ב) דדרשו רבוע רבוע. ועיי׳ בענפי יהודה. בכת״י מוה״רא עפשטיין ליתא רק מזבח שעשה משה גבוה עשר אמות ואף לע״ל גבוה י׳ אמות. ובכת״י אוקספארד הנוסחא אחר בני הגולה ולעתיד לבא עשר אמות. ובכת״י ב׳ וכן שעשה שלמה וכו׳. ובילקוט המאמרים מסורסים וקטועים. ומתחיל מזבח שעשה שלמה גובהו י׳ אמות ושעשו בני הגולה עשר אמות היה נתן באמצע העזרה וכו׳ שנ׳ ויקרבו וגו׳ אף לע״ל גבוה עשר אמות. ובד״ה ושעשו בני הגולה כתב בזית רענן היינו עם מקום הקרנות כדאיתא בסוכה ע״ד. וכוונתו למאי דגרסינן שם (מ״ה ע״א) בענין מלות ערבה. תנא רבות וארוכות וגבוהות אחד עשר אמה כדי שיהו גוחות על המזבח אמה עיי״ש. ולשון הר״מ בה׳ בית הבחירה פ״ב ה״ה. ומזבח שעשה משה ושעשה שלמה ושעשו בני הגולה ושעתיד להעשות כולן עשר אמות גובה כל אחד מהן וזה הכתוב בתורה וג׳ אמות קומתו מקום המערכה בלבד. והדבר נראה לעין שדבריו לקוחין מברייתא שלפנינו. והוא קורא הג׳ אמות שמשפת הסובב ולמעלה מקום המערכה:

מזבח העולה וכו׳. בהוצאת מוה״רא יעללינעק בשיבוש מזבח הזהב נתון באמצע עזרה. וזה השיבוש הוא ג״כ בהוצאת מוה״רח פלעם (והגיה בהערותיו מזבח הנחשת). ובס׳ והזהיר סתם. מזבח היה נתון וכו׳. וככר רמזתי על הילקוט. ובכת״י מוה״רא עפשטיין מזבח הנחשת נתון באמצע עזרה וכו׳. ובכת״י אוקספארד מזבח החיצון היה נתון באמצע עזרה. ובכת״י ב׳ היה נתון כבילקוט וקטוע רישא. ועזרה כאן הוא החצר. ופי׳ עזרה כמו עצרה מקום כנוס. ובמדות פ״ג מ״ג שנינו וכבש היה לדרומו של מזבח. ושם מ״ה. בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח. ושם מ״ו. הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום. וזה היה בבית עולמים. וא״כ במזבח של משה היה למערבו. וכל ישראל למזרחו שהוא בבית עולמים עזרת ישראל. ובזבחים (נ״ח ע״ב) ויומא (ט״ז ע״א וב׳) פליגי תנאי במזבח של בית עולמים היכן היה מקומו עיי״ש. וע״ע בתו״כ ויקרא פ״ד. וע״ע ברש״י עה״ת בפרשת כיור. וכתב במעשה חשב שהמזבח היה רחוק מפתח האהל כלפי מזרח עשר אמות והאריך בטעמו של דבר. נמצא שלא נשתייר לכל ישראל במזרחו רק ל״ה אמה באורך כ׳ אמה:

שלשה שמות וכו׳. בהוצאת מוה״רא יעללינעק ג׳ שמות למזבח וכו׳. ובהוצאת מוה״רח פלעם שלשה שמות נקראו לו מזבח העולה מזבח הקטרת (והגיה המו״ל בהערותיו הנחשת). ובס׳ והזהיר שלש שמות נקראו לו מזבח העולה ומזבח וכו׳ ומזבח. ובילקוט שלשה שמות נקראו לו וכו׳ ובכת״י מוה״רא עפשטיין שלש שמות נקראו לו מזבח הנחשת ומזבח העולה ומזבח החיצון. ובכת״י אוקספארד שלשה שמות נקרא המזבח וכו׳:

פרק י״ב.

משה עשה כיור אחד. שנאמר ועשית כיור נחשת (שמות ל׳ י״ח). שלמה עשה עשרה כיורים. שנאמר ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאל לרחצה בהם (דה״ב ד׳ ו׳). מה תלמוד לומר חמשה מימין וחמשה משמאל. חמשה מימין כיור של משה וחמשה משמאל כיור של משה:

שלמה הוסיף שעשה את הים. שנאמר ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגול סביב וחמש באמה קמתו וקוה שלשים באמה יסב אותו סביב וגו׳ ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן אלפים בת יכיל (מ״א ז׳ כ״ג עד כ״ו). אי אפשר לומר אלפים שכבר נאמר שלשת אלפים (דה״ב ד׳ ה׳). ואי אפשר לומר שלשת אלפים שכבר נאמר אלפים. הא כיצד. אלפים בלח שהם שלשת אלפים ביבש:

אבל אי אתה יודע כמה היא הבת. שנאמר האיפה והבת תכן אחד (יחזקאל מ״ה י״א) ואומר עשרת הבתים חמר (שם שם י״ד) תנם עשרת בתים לכל כור וכור הרי מאתים כור. צא מהם חמשים כור תנם חמשים על החמשים

הרי מאה וחמשים מקוה טהרה. שכל מקוה ומקוה ארבעים סאה. ומנין שמחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה אם תאמר כולו עגול אינו מחזיק. אם תאמר כולו מרובע מחזיק הוא יתר על כן. אלא שלש אמות התחתונות היו מרובעות. תנם עשר על עשר הרי מאה אמה. תנם מאה על מאה הרי מאה מקוה טהרה. מכאן שערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה ובהם אמה על אמה ברום שלש אמות. שתי אמות העליונות היו עגולות תנם עשר באמה על עשר באמה הרי שבעים וחמש אמה. תנם שבעים וחמש על שבעים וחמש הרי מאה וחמשים. תנם חמשים על חמשים הרי חמשים מקוה טהרה. הא למדת שהמרובע יתר על העגול רביע:

ומנ"ין שעגול מלמעלה. שנאמר ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס (מ"א ז' כ"ו. ודה"ב ד' ה'). ומנין שהיה מרובע מלמטה. שנאמר עומד על שנים עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה (מלכים שם כ"ה ודה"ב שם ד' ד'). ומה ת"ל פנים פנים ארבע פעמים אלא נכנס להיכל פונה לימין. לעזרה פונה לימין. להר הבית פונה לימין. עולה לראש המזבח פונה לימין:

ודמות בקרים תחת לו סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים סביב שנים טורים הבקר יצוקים במצקתו (דה"ב שם ג') נמצאו ראשי שורות על ראשי שוורים של ארבעה ארבעה במצבתם שמשמשין לכל הצדדים. וכולו היה מוצק מרגליו של שור:

משה עשה כיור וכו'. כ"ה בילקוט אלא שנוסחתו שלמה עשה עשרה כיורות שנאמר ויעש כיורות עשרה ומת"ל וכו' מימין כיור משה וכו'. ובדפוס אופיבאך כבפנים אלא שגורס שאין ת"ל חמשה מימין וחמשה משמאל ומה ת"ל חמשה מימין וחמשה משמאל אלא חמשה מימין כיור של משה וכו'. והנה המקרא שבפנים הוא בדה"ב כבדפוס אופיבאך (אלא שהשמיט שם ומלת בהם) אבל במלכים א' ז' כ"ז כתוב ויעש את המכונות עשר נחשת וגו'. ופורט והולך מעשה המכונות עד פסוק ל"ח ואח"כ כתב בל"ח ול"ט ויעש עשרה כיורות נחשת וגו' כיור אחד על המכונה האחת לעשר המכונות ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו וגו'. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק ושלמה עשה עשרה כיורות שנ' ויעש כיורות עשרה ויתנם בהיכל שאין ת"ל ה' מימין וכו' כבדפוס אופיבאך. ונראה לעין שהיא נוסחא משובשת. ובס' והזהיר ושלמה עשה עשרה כיורות שנ' ויעש עשר כיורות נחשת שאין ת"ל חמשה מימין וכו' כבדפוס אופיבאך. והמו"ל הגיה המקרא ע"פי דפוס אופיבאך. ובהוצאת מוה"רח פלעם שלמה עשה וכולה כבהוצאת מוה"רא יעללינעק. ובתק ולא העיר כלום. ובכת"י מוה"רא עפשטיין שלמה עשה עשרה כיורות וכו' כבהוצאת יעללינעק אלא שמוסיף ויתנם בהיכל חמש מימין וחמש משמאל שאין ת"ל וכו'. וכ"ה בכת"י אוקספארד אלא דגרס ומה ת"ל אלא חמש מימין כיורו של משה וכו'. וכל אלו הנוסחאות הן מתמיהות. ובילקוט מ"א רמז קפ"ה (נכתב בגליון מדרש תלפא) הולך ודורש בענין השולחנות ומסיים וכך קבע עשרה כיורות חמשה מימין כיור של משה וחמשה משמאל. וסדר המקראות בדה"י שם ויעש כיורים וגו' ויעש את מנרות הזהב וגו' ויעש שולחנות וגו'. ויגיד עליו רעו כמש שפירשנו במנורות ובשלחנות מימין של משה וכו' כך הוא בכיורים. וכך פירשו שם הרד"ק והפירוש המיוחס לרש"י. ומה שנאמר במלכים על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו אין דבר ברור בפי הרד"ק. שכתב שם פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית. או יהיה פירוש מימין כיור שעשה משה ומשמאלו. והרלב"ג כתב שם שהבית הנזכר בזה המקום הוא חצר הכהנים ובו היה המזבח החיצון וכו'. ונקרא העזרה כתף הבית. וכן פירש הרד"ק עצמו. שכתב פירוש הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות. ולא הוכרח לסתור דברי עצמו ממלכים לדברי הימים:

שלמה הוסיף וכו'. המקרא בדה"י הכי ויעש וגו' משפתו אל שפתו וגו' וקו שלשים וגו' ועביו טפח וגו' שפת כוס פרח שושנה מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל. בילקוט (פ' תשא) קיטע

קלת וגו' אי אפשר לומר אלפים שכבר נאמר שלש אלפים הא כיצד וכו' שהוא שלש אלפים ביבש. בהוצאת מוה״רא יעללינעק ושפתו אל שפתו בבד״הי וכ״ה בהוצאת מוה״רא פלעש. ובס' והזהיר ועי' הוסיף, שעשה את הים וכו' אי אפשר לומר וכו' וא״א לומר וכו' ומת״ל אלפים ומת״ל שלשת אלפים. אלפים (אמה) בלח ושלש אלפים ביבש. ובכת״י מוה״רא עפשטיין שלימה הוסיף ומדעתו הים וכו'. בירושלמי עירובין פ״א ה״ה גרסינן. כתוב אחד אומר אלפים בת יכיל וכתוב אחד אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל. איפשר לומר אלפיים שכבר נאמר שלשת אלפים (בתיים) איפשר לומר שלשת אלפים שכבר נאמר אלפיים בת. נמצאת אומר אלפיים בלח שהן שלשת אלפים ביבש. מיכן למדו חכמים ארבעים סאה בלח שהן כוריים ביבש (ועיי' בבלי עירובין (י״ד ע״ב) ובהערת הגרי״ב שם שהסוגיא הפוכה משבת (ל״ה ע״א). ובפי' ר' חננאל כתוב אחד אומר אלפים בת יכיל וכו' ומההוא קיטעא מוכח שהסוגיא שם משובשת והסוגיא בשבת עקרית):

אבל אי אתה יודע וכו'. כ״ה בילקוט אלא ששם בשיבוש תוכן אחד לשם. ואין כן במקרא. וכ״ה בהוצאת מוה״רא יעללינעק ושם כתוב תוכן אחד הוא. אבל במקרא כתוב יהיה לשאת וגו'. וכ״ה בס' והזהיר ושם בשיבוש הים עשרת בתים וצ״ל תנם. ומלת תנם בתרא חסירה. וכן חסירה מלת הרי קמא. וגרס שכל מקוה ומקוה שבו מ' סאה. ונוסחא הגונה היא. והמ״ול מחקה והגיה יש בה וקלקל הנוסחא. וכ״ה בהוצאת מוה״רא פלעש ושם איתא תנם עשר בתים לכל כור הרי וכו'. הרי מאה וחמשים טהרה וטהרה מחזיק מ' סאה. והגיה המ״ול בהערותיו שכל טהרה וטהרה. אבל כל הנוסחא מגומגמת היא. ובכת״י מוה״רא עפשטיין אבל אי אתה יודע וכמה היא הבת שני והאיפה והבת אחד לכן (והוא שיבוש) תן עשרת וכו' תנם חמשים על חמשים חמשים הרי וכו'. ונוסחא הגונה היא שלא לכתוב על חשבון המרובע. וגרס מקוה של טהרה שכל טהרה וטהרה מחזקת מ' סאה. ונוסחת כת״י אוקספארד היא וכמה הוא הבת הרי הוא אומר עשרת הבתים חומר תנם עשרת בתים לכל כור ומאתים כור וכו' הרי מאה וחמשים מקוואות. אבל נוסחא זו היא נגד כל הנוסחאות. ובדפוס אופיבאך אבל אי אתה יודע כמה היא הבת עד שנאמר וכו' תנה עשרה בתים וכו' ותנה חמשים על חמשים וכו' שכל מקוה מחזיק מ' סאה. והנה מלת עד שאינה במהדורות לא הוסיפה המ״ול אלא ודאי נפלה בטעות העתקה. אבל זה שהוסיפה היה קורא מלת אי בחיר״ק וענינה אין אתה יודע והוכרח להוסיף מלת עד. אמנם צריך לקרותה בציר״י ואי אתה יודע הוא כמו מנין אתה יודע. ופי' לא מהם חמשים וכו'. כלו' טול חמשים כור מהם וישארו ג' פעמים חמשים דהיינו ק״נ. מעתה תן אלה החמשים על כל חמשים וחמשים שנשארו בידך יהיו בידך ק״נ כורים בתוספת שלישית הכור. וכיון שהכור שלשים סאה ומוסף עליו שלישית הכור יהיה כל כור וכור ארבעים סאה והם ק״נ מקוה טהרה. כיצד האיפה היא שלש סאין וכשיעור האיפה כן שיעור הבת. ועשרת בתים הן חמר דהיינו שלשים סאה. ושיעור החמר הוא שיעור הכור. אלא דבלח מודדין בבת וחומר וביבש מודדין באיפה וכור. ובעירובין (י״ד ע״א וב') גרסינן תני ר' חייא ים שעשה שלמה היה מחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה. ושקלי וטרי בה התם מכדי מקוה כמה הוו ארבעים סאה כדתניא וכו' מים שכל גופו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה ברום שלש אמות ושיערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה. כמה הוו להו (אמקרא קאי התם ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגול סביב וחמש באמה קומתו וגו'. ופרש״י כמה הוו להו להנך עשר על עשר ברום חמש אמות כמה גובה יש בהן באמה על אמה בריבועו של מקוה) חמש מאות גרמידי (רש״י כיצד חלקהו לעשר רצועות הרי לכל רצועה עשר אמות אורך ברוחב אמה ורום חמש. חתכם לחתיכות של אמה אמה הרי מאה חתיכות של אמה על אמה ברום חמש אמות. שים זו על זו אמה על אמה ברום חמש הוה ת״ק אמות) לתלת מאה (גובה) מאה (מקוואות שלש אמות למקוה). למאה וחמשין חמשין. בארבע מאה וחמישין סגיא. הני מילי בריבועא (רש״י בריבוע אם היה מרובע שיהא בו אורך ורוחב לצדדין כבאמצעיתו. ויהיו רצועותיו שוות בי' אמות לרצועה כדפרישית). ים שעשה שלמה עגול היה (כדכתיב עגול סביב ונמצא שאין אורך הרצועות עשר אמות אלא רצועה האמצעית לבדה. דכל דבר עגול רחב באמצעיתו וקצר לכל צדדיו). מכדי כמה מרובע יתר על העגול רבוע. לארבע מאה מאה. למאה עשרים וחמשה. הני מאה ועשרים וחמשה הוו להו (מכדי וכו'. דהא כל עיגול שרחבו אמה יש בו היקף שלש אמות בדתנן במתניתין. ואם היה מרובע אמה על אמה היה לו היקף ד' אמות אמה לכל רוח נמצא מרובע יתר על העגול רביע. הלכך האי ים עגול דשערינהו בת״ק מאות במרובע בעינן לבצורי ריבעא מינייהו. אימעיט להו ארבע מאה לתלת מאה. דאינון מאה מקוואות. ולמאה אמין דאשתייר הוי עשרים וחמש מקוואות ארבע אמות למקוה. דהני ארבע תלת הוא דהוו. שהרי אמות קצרות הן).

תני רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה שלש אמות תחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות (שלש אמות וכו' ויש בהן י' רצועות של י' על י' שהן מאה אמה ברום ג' ברוחב אמה דהיינו תלת מאה אמין גובה באמה על אמה והן ק' מקוואות. וב' עליונות עגולות. ואי הוו מרובעות הוו להו מאתן גרמידי. השתא דאינון עגולות כי בצרה רבעא פשו להו ק"נ דאינון נ' מקוואות). ופריך. והי דאיפכא לא מלית אמרת דשפתו עגול כתיב אלא אימא חדא (רש"י חדא דהויא עגולה ותו לא ונפי מק"נ מקוואות הוא ומחזיק). לא סלקא דעתך דכתיב אלפים בת יכיל. בת כמה הויא שלש סאין דכתיב מעשר הבת מן הכור (יחזקאל מ"ה י"ד) דהיו להו שיתא אלפי גריוי (רש"י כור שלשים סאין וכי הוי הבת מעשר דיליה איסתכח דג' סאין הויא. דהוו להו הנך אלפים בת ו' אלפים סאין שהן ק"נ מקוואות. ד' אלפים היו מ' מאות סאין שהן ק' מקוואות של מ' סאין. ואלפיים סאין נ' מקוואות): ועתה אבוא לברייתא שלפנינו לבארה קיטעא קיטעא. אמר. ומכין שמחזיק ק"נ טהרה אם תאמר כלו עגול אינו מחזיק. כלו' ומנין זה שאתה אומר שמחזיק היכי דמי אם תאמר וכו'. והנוסחאות כאן מעורבבות ומשובשות. ור' אייזיק הייער קרא המלה ומנין (שהיא בנו"ן שואית ובפתחות היו"ד) כענין שקורין זו המלה ברוב המקומות בפתחות הנו"ן ובחירק היו"ד שנעשית ממלות מן אין מנין. ושינה והוסיף בה ע"פי הגמרא והביא מה שהוסיף במחברות. ואעתיקו כולו כמו שהוא. ומנין [שכל מקוה ומקוה מחזיק ארבעים סאה שנאמר ורחץ בשרו במים מים שכל בשרו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה ברום שלש אמות מכאן שערו חכמים שיעור מקוה ארבעים סאה וכילד] ומחזיק ק"נ מקוה טהרה א"ת כלו עגול אינו מחזיק א"ת כלו מרובע מחזיק הוא יתר על כן אלא שלש אמות התחתונות היו מרובעות תנה עשר באמה על עשר באמה. הרי ק' אמה תנה מאה על מאה הרי מאה מקוה טהרה שתי אמות העליונות היו עגולות תנם עשר באמה על עשר באמה הרי שבעים וחמש אמה תנם שבעים וחמש על שבעים וחמש הרי מאה וחמשים תנם חמשים על חמשים הרי חמשים מקוה טהרה [שהמרובע יתר על העיגול רביע ומנין שהמרובע יתר על העיגול רביע שנאמר עשר באמה ושפתו אל שפתו עגול סביב וגו' וקו שלשים באמה יסב אותו סביב] הא' למדת שהמרובע יתר על העיגול רביע. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק ומנין שמחזיק ק"נ טהרה אם תאמר כולו עגול אינו מחזיק א"ת כולו מרובע מחזיק הוא יותר על כאן (וצ"ל כן) אלא ב' אמות העליונות היו עגולת (ובלי ספק שצ"ל אלא שלש אמות התחתונות היו מרובעות) תנם עשר באמה על עשר באמה הרי ק' אמה תנם ק' על ק' הרי ק' טהורה (וצ"ל טהרה) מכאן שיערו חכמים מקוה מ' סאה. שלש אמות התחתונות היו מרובעות (צ"ל ב' אמות העליונות היו עגולות) תנם ע"ה הרי ק"נ תנם נ' על נ' הרי נ' טהרה הא למדת שהמרובע יתר על העגול רביע. וכ"ה בשינוייה בכת"י מוה"רא עפשטיין אלא דגרס תנם עשר על עשר וכו' מאה מקוה טהרה וכו' ובסוף מסיים מי מקוה ארבעים סאה ובהם אמה על אמה ברום שלש אמות הא למדת שהמרובע יותר על העיגול רביע. ובהוצאת מוה"רא פלעש ומנין שמחזיק וכולה בשינויי הוצאה הקודמת בפירוק העליונות והתחתונות והגיה המו"ל בהערותיו. וגם בשינוי תנם על עשר באמה על וכו'. שיערו חכמים מי מקוה וכו' תנם שבעים וחמש הרי ק"נ וכו' כבהוצאה הקודמת. ובספר והזהיר ומנין שמחזיק ק"נ מקוה טהרה אם תאמר כולו מרובע מחזיק יתר על כן כרובים ותימורות ופטורי ציצים. ואח"כ מתחיל הא דלקמן ומנין שעגול מלמעלה וכו'. ובענפי יהודה כתב שכ"ה גם בכת"י פאריז. ואין זו אלא חידה סתומה. ולפלא כן הוא גם בילקוט אלא דשם ג' א"ת כלו מרובע וכו' והדברים מתמיהין. ובכת"י אוקספארד אחר שסיים הרי ק"נ מקוואות (עיי' לעיל) כתב. א"ת כולו עגול אינו מחזיק א"ת כולו מרובע מחזיק יותר. וכל השאר קיטע. ועל כן סדרתי הנוסחא כפי הכרח הענין ורובה היא כבדפוס אופיבאך. ועתה אבארנה. ומנין שמחזיק. כ"ה בכל הנוסחאות חוץ מדפוס אופיבאך. תנם עשר על עשר הרי ק' אמה. דהיינו בחשבון המרובע (ותפסתי בנו' הכת"י) תנם מאה על מאה זו על זו הרי לך בגובה ג' אמות לכל אמה על אמה במרובע הרי מאה מקוה טהרה. ומ"ש תנם עשר באמה וכו' כלו' לרף העשריות באמה בגובה העגול הרי ע"ה אמה וכיון שגובה העגול ב' אמות א"כ תנם ע"ה הרי לך ק"נ אמה. ועתה חלקם לחמשים ותנם חמשים על חמשים בגובה הרי לך חמשים מקוה טהרה. ודרך ברייתא זו היא שמן שיעור אלפים בת יכיל אתה למד שהים היה מחזיק ק"נ מקוואות של ארבעים סאה. ואח"כ באה הברייתא לבאר ענינו של ים זה במדות האורך ורחב וגובה. ויסדה הג' אמות התחתונות היו מרובעות ומזה אתה למד שהשיעור מ' סאה הם אמה על אמה ברום ג' אמות. ואח"כ יסדה שב' אמות העליונות היו עגולות ומזה אתה למד שהמרובע יתר על העיגול רביע. אבל בגמרא הפכו הדרך אחר שקיבלו מר' חייא שים של שלמה היה מחזיק ק"נ מקוואות. ובין שהיתה קבלה בידם שמקוה היא אמה על אמה ברום ג' אמות באו ליסד דבריו של ר' חייא מאורך

ורוחב וגובה הים והביאו ומאמרו של רמי בר יחזקאל דג' אמות תחתונות היו מרובעות וב' אמות עליונות היו עגולות. וכיון שהוצרך לזה ראיה באו לסוף, למדת שיעור אלפים בת יכיל. וסגנון הלימוד איכא בין ברייתא שלפנינו וסוגית הגמרא. ועפ"י דרכנו למדנו דברייתא דר' חייא מקורה בברייתא שלפנינו. וכן הא דתני רמי בר יחזקאל בהאי ברייתא תני לה. אלא דבבי מדרשא לא איתנייא ברייתא ואסקוה בפלפולא:

ומנין שעגול מלמעלה וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק מסיים ברישא למדנו שעגול מלמעלה. וכ"ה בהוצאת מוה"רח פלעם (ושם איזה שיבושים קלים) וכ"ה בס' והזהיר וכ"ה בכת"י. ובילקוט ומנין שעגול טפח מלמעלה שנ' וכו' הא למדת שעגול מלמעלה ומנין שהיה עגול מלמטה שנ' עומד וגו' ומת"ל פונים פונים פונים פונים ארבעה פעמים אלא מלמד נכנס להיכל וכו'. והוא משובש וכבר הגיה בזית רענן (עיי"ש שגם שם שיבוש). וגרסינן בזבחים (ס"ב ע"ב) דתני רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה עומד על שנים עשר בקר וכו' כל פינות שאתה פונה לא יהי' אלא דרך ימין למזרח. ההוא מיבעיא ליה לגופיה. א"כ פונים פונים למה לי עיי"ש. והובא ביומא (נ"ח ע"ב) דאמר רמי בר יחזקאל. והביא בהגהות הד"ש הנוסחאות דתנא דתני. ונראה עיקר דתני. וכבר כתבתו לעיל דרמי בר יחזקאל ברייתא שלפנינו תני:

ודמות בקרים וגו'. כ"ה בדפוס אופיבאך ולפי נוסחא זו מדרש המקרא הזה כאן הוא בדרך אגב. אבל בשאר הנוסחאות יהיה מחובר עם שלמעלה. בהוצאת מוה"רא יעללינעק שנ' ודמות בקר מתחת לבקרים סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים סביב. וכ"ה בהוצאת מוה"רח פלעם. וכ"ה בכת"י. ובס' והזהיר שנ' ודמות בבקר מתחת לבקרים. ובילקוט שנאמר ודמות בקר מתחת סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים סביב. וחוץ ממה שאין למלא לו ענין לשלמעלה אין נוסחאותיהם מסכימות עם לשון המקרא. אמנם ביאור המקרא לעצמו קשה מאד. ובמלכים כתוב ופקעים מתחת לשפתו סביב סבבים אותו עשר באמה מקיפים את הים סביב שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו (מ"א ז' כ"ד). וכבר נזכרו פקעים בכתלי ארז של הבית. וארז אל הבית מקלעת פקעים (שם ו' י"ח) ותרגמו יונתן וגלף אזו ביעין וברש"י שם וצורי פקעים כמין כפתורים. וכאן כתב רש"י וצורת ביעין תרגם יונתן. וכתב הרד"ק ת"י וצורת ביעין ובד"הי ומדות בקרים א"כ גופם היה עגול בדמות ביצים ופניהם היו דמות פני בקרים. יהיה מה שיהיה במלכים נאמר ופקעים ולא נאמר ודמות ובד"הי נאמר ודמות בקרים. הנה הם הפקעים שהיו בדמות בקרים. ופקעים הוא שם ציור וגילוף באיזו דמות ודמיון ואלו שעל הים היו בדמות בקרים. ואלו הצורות היו לרש"י ורד"ק בג' אמות התחתונות שהיה הים מרובע. ופירוש עשר באמה בכל צד שהיה עשר באמה. ואין מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות (רד"ק). וכבר אפשר שכל אותן ב' אמות קרוין שפתו להבדילן מג' אמות התחתונות שהיו מרובעות. ודעת הרלב"ג מתחת לשפתו ממש אשר קו שלשים יסוב אותו ופי' עשר באמה עשר פקעים בכל אמה ואמה. וכתב והיו מהם עשר באמה בדרך שהיו מהם בכל ההיקף ג' מאות ולזה היו מהם בשני הטורים שש מאות. אמנם לברייתא שלפנינו דמות בקרים ראשי שוורים והיו בעשר באמה דהיינו בג' אמות התחתונות. ומה שאמר נמצאו וכו' זו הנוסחא בררתי לי מכל הנוסחאות הנמצאות ואעתיק תחלה כל הנוסחאות. בדפוס אופיבאך נמצאו [ארבע] שורים (כצ"ל שם ובטעות הדפוס ניתנו המחברות בשורה שתחתיה שאין להם שם מקום. והעיר ע"ז ר' אייזק בייער בדפוס יען ראשי) של ראשי שירים (וצ"ל שוורים) של ארבע ארבע (והעיר הנ"ל סביב דכתיב ד' פעמים קדים) שמשתמשים לכל הצדדים [שנאמר ודמות בקרים שנים טורים הבקר] יצוקים במצקתו וכולו היה מוצק מרגליו של שור. ובהוצאת מוה"רא יעללינעק נמצאו ראשי שורות של ראשי שוורים של ד' ד' שמשתמשין לכל הצדדין ואת הבקר ושני טורי הבקרים ומוצקים במצבתם וכולו היה מוצק מרגליו של שור. ובהוצאת מוה"רח פלעם נמצאו שורות של ראשי שורים של ארבע שמשתמשין לכל הצדדין ואת הבקר ושתי טורי הבקרים מוצקים במצקתו ועול' והיה מוצק מרגליו של שור. ובס' והזהיר נמצאו ראשי שורות של ראשי שוורים של ארבעה ארבעה במצבתן וכולו היה מוצק מרגליו של שור. וכתב בענפי יהודה שכן הוא בכת"י פאריז. ובילקוט נמצאו ראשי שוורים של ארבעה ארבעה במצבתם וכל' היא מוצק מרגליו של שור. ובכת"י מוה"רא עפשטיין נמצאו ראשי שורות על ראשי שוורים של ד' ד' משמשין לכל הצדדין שנ' ואת הים האחד ואת הבקר שנים עשר תחת הים ושני טורי הבקרים במצבתו וכלו היה מוצק מרגלו של שור. ובכת"י אוקספארד נמצאו ראשי שורות של ראשי שוורים במצבתם ארבעה וכולו היה מוצק מרגל ועד ראש. וכיון שאין כאן נוסחא ברורה יהב מבוססים הוכרחתי לברר מכולם נוסחא המקובלת על הלב ועתה אפרשנה. כיון דכתיב ודמות

בקרים אינם פחות משנים. וכיון דכתיב שנים טורים היו יותר משנים שלא נמצא טור פחות משלשה. ומסתברא שהיו הטורים של ארבעה ארבעה שמלבנן היתה על ראשי הטורים ומתחת היה שהיו שלשה והיו אחד אחד מקצה מזה ומקצה מזה. ושנים כנגד שני אוירים של השלשה בקר. נמצא שהיו הראשים שבטורים (היינו ראשי שורות) של ארבעה ארבעה. וכיון דכתיב הבקר יצוקים במצקתו וגו' למדנו שכולו היה עם שנים עשר בקר שתחתיו היה מוצק אחד ולא שנתחברו לו אח"כ. כנ"ל וברוך היודע האמת: בכת"י אוקספארד יש כאן הוספה בסוף והיא המשנה דריש פ"ה דשקלים אלו הן הממונין וכו'. וארשום כאן השינויים שבינה ובין נוסחת המשנה. ואחיהו על הסלתות. פתחיה על הקינין ולמה נקרא שמו פתחיה שפותח דברים ודרשן ויודע בשבעים לשון. נחוניה חופר שיחין. בעילת שערים הורגם בן לוי על השיר בית גרמא. על הפרוכת (בן בבי ובן ארזה ליתנייהו) אין פוחתין משבעה אמרכלין משלשה גזברין. סררה על הצבור בממון חוץ משנים. ותו ליתא:

פרק י"ג.

כיצד היו הלוים משמרין במשכן. בני קהת היו משמרין בדרום. שנאמר משפחת בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה (במדבר ג' כ"ט). והם היו ממונים על הארון. שנאמר ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם והמסך וכל עבודתו (שם שם ל"א) חוצה להן שלשה שבטים. ראובן שמעון וגד:

בני גרשון היו משמרים במערב. שנאמר משפחות הגרשוני אחרי המשכן יחנו ימה (שם שם כ"ג). והם היו ממונים על כל כלי המשכן. שנאמר ונשאו את יריעות המשכן ואת אהל מועד וגו' (שם ד' כ"ה וכ"ו). חוצה להן שלשה שבטים. אפרים ומנשה ובנימין:

בני מררי היו משמרים בצפון שנאמר ונשיא בית אב למשפחת מררי צוריאל בן אביחיל על ירך המשכן יחנו צפונה (שם ג' ל"ה). והם היו ממונים על הקרסים ועל הקרשים והבריחים והעמודים ועל אדני המשכן. שנאמר ופקדת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו וגו' (שם שם ל"ו ול"ז). וחוצה להן שלשה שבטים. דן אשר ונפתלי:

למזרח משה ואהרן ובניו. שנאמר והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה (שם ל"ח). וחוצה להן שלשה שבטים. יהודה יששכר וזבולון:

כל מחנה ישראל היה שנים עשר מיל על שנים עשר מיל. דגלו של יהודה ארבעה מילין. ומחנה לויה ומחנה שכינה ארבעה מילין. ודגלו של ראובן ארבעה מילין. דגלו של אפרים ארבעה מילין. ומחנה לויה ומחנה שכינה ארבעה מילין. ודגלו של דן ארבעה מילין. נמצאו ארבעה זויות של משכן ארבעה מחנות שמשמשין לכל הצדדים. שנאמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם (שם ב' י"ז):

כיון שהיו ישראל נוסעין היה עומד עמוד הענן מקופל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה. תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל יהודה תחלה. שנאמר ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה לצבאתם (שם י' י"ד). מיד נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון. שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארון העדת

(שם ד' ה'): תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן. מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופרקו את המשכן וטענו אותו בעגלה והעמידו את המשכן עד בא בני קהת. שנאמר ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד באם (שם י' כ"א): ותקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של אפרים. נכנסו בני קהת ופרקו את הקדש וטענו אותו בכתף. שנאמר וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כל כלי הקדש בנסוע המחנה ואחרי כן יבאו בני קהת לשאת (שם ד' ט"ו): תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל של דן. שנאמר דגל מחנה בני דן (שם י' כ"ה). נמצאו שני דגלים מלפניהם ושני דגלים מאחריהם ומחנה לויה ומחנה שכינה באמצע. שנאמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות (שם ב' י"ז). וכשם שהיו חונים כך היו נוסעים. שנאמר כאשר יחנו כן יסעו (שם):

על פי שלשה היו ישראל נוסעים. על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי הצוצרות. על פי הקב"ה מנין. שנאמר על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו (שם ט' י"ח) על פי ה' ביד משה (שם כ"ג). על פי משה כיצד. משה היה אומר מבערב בהשכמה אתם יוצאים. מיד התחילו ישראל להיות מוצאים בהמתן ומתקנין את כליהם לצאת. על פי הצוצרות שנאמר ותקעתם תרועה ונסעו המחנות וגו' (שם י' ה'). תקעו והריעו ותקעו שלש תקיעות על כל דגל ודגל. רבי יהודה אומר שלש תקיעות על כל מטה ומטה:

ביצד וכו'. כ"ה בילקוט סוף פקודי ר' תכ"ז (ולא נרמז שם המקור אבל בדפוס שאלוניקי נרמז) אלא דשם ליתא מלת היו. אלא ג' בני קהת משמרין. וכן באיכך דלקמן. ובדפוס אופיבאך היו ממונים על כלי הארון וכו' ראובן שמעון לוי וזה שיבוש דדגל ראובן תימנה ועליו שמעון וגד (במדבר ב' י' עד ט"ז). וכ"ה בשיבוש בהוצאת מוה"רא יעללינעק ושם ג' חונה ג' שבטים וצ"ג להם. ובהוצאת מוה"רח פלעט בני קהת היו עומדין בדרום וכו' על כלי הארון. והגיה המו"ל בהערותיו ממונין על הארון ועל כל הכלים שהארון אין לו כלים. ובכת"י מוה"רא עפשטיין והם היו משמרין כל כלי האור [ו]ממונין על כל כלי הקדש וכו' ג' שבטים אפרים מנשה ובנימין. וקיפא זו ודאי שיבוש. ובכת"י אוקספארד כולא ריפא כבהוצאת מוה"רא יעללינעק ובקיפא חונה להם וכו' שמעון גד. ויש להעיר על כת"י קמא שסגי בתו"כ ריש פ' צו לא תכבה אף במסעות מה עושים לה כופים עליה פסכתר דר"י וכו'. ובויקרא רבה פ"ז ואש המזבח תוקד בו א"ר פנחס תוקד עליו אין כתיב כאן אלא תוקד בו האש היה מתוקד בו. תני בשם ר' נחמיה קרוב לקע"ז שנה היתה האש מתוקדת בו עלו לא נסרף ונחשתו לא ניתך וכו' אמר רשב"ל אף ממזבח הקטרת כן וכו' ועיי' ברש"י עה"ת בד"ה ופרשו עליו בגד ארגמן (ד' י"ג). וא"כ יש לנוסחת היו משמרין כל כלי האור יסוד. ובכל אפשר שע"י זה נתהוה הנוסחא על כלי הארון. ומ"מ תפסתי בנוסחת הילקוט הפשוטה. ונקט הארון ולא שאר הכלים לפי שהוא העיקר שעיקרו של משכן הוא משכן העדות ושאר הכלים הם כמו טפלים לארון. ואולי חשבו כן המעתיקים שכתבו על כלי הארון:

בני גרשון וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. ובילקוט בני גרשון משמרין וכו' היו ממונין על האהל שלי וכו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין ומשפחות הגרשוני על ירכתי המשכן יחנו ימה (והוא שיבוש שאינו כן במקרא) והם היו משמרין כל כלי האהל ונשאו וגו'. ושאר הנוסחאות שוות כבדפוס אופיבאך. והרמב"ן בפ' נשא בפ' ועמודי החצר (ד' ל"ב) כתב אבל לפי לשון הברייתא נ"ל שלא היו בני גרשון נושאים אלא בגדים לא נחשת ועצים כלל והוא שסבינו בני גרשון היו ממונים על כלי הארוג. וא"כ נוסחא אחרת היתה לו:

בני מררי וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך וכ"ה בשאר הנוסחאות אבל בילקוט הנוסחא והן היו ממונים על הקרשים ועל הבריחים שבאור וכו'. ובאמת דקרשים לא הוזכרו במקרא. ואולי שדרשו וכל כליו וכל עבדתו (בסוף המקרא ל"ז) על הקרשים. והוא"ל ואתיין מדרשא הקדימוס:

למזרח וכו', בבא זו שוה בכל הנוסחאות אלא שבכת"י מוה"רא עפשטיין נקטעה הקיפא תולה לכן וכו' וחקירה. ואגב אעיר שמה שנאמר במקרא שומרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרב יומת. שבמזרח היה המקדש צריך לשמירה יתירה שמשם פתח האהל והעדה נקהלה בחצר לפני פתח אהל מועד:

כל מחנה ישראל וכו', תפסתי בנוסחת דפוס אופיבאך אלא שהגהתי בה. בדפוס היה י"ב מיל. והוספתי על י"ב מיל. דגלו של ראובן. ודגלו. דגלו של דן. ודגלו. שסדר הברייתא כמין היקף מזרח דרום מערב צפון. ובילקוט הנוסחא. מחנה ישראל (ול"ג כל) היתה י"ב מיל על י"ב מיל מן המזרח למערב י"ב מיל ודגלו של יהודה ארבעת מילין מחנה לויה ומחנה שכינה ארבעת מילין דגלו של ראובן ארבעת מילין מן הצפון לדרום שנים עשר מיל דגלו של אפרים ארבעת מילין ומחנה לויה ומחנה שכינה ארבעת מילין נמצאו ארבעת זויות של ארבעת מילין שמשמשין בכל צדדין שנ' וכו'. ולנוסחא זו הדיבור ומארבע זויות הפנויין. שהרי בין באורך בין ברחב אין דגל המחנה אוכלת רק ד' מילין ונשתיירו בכל זויות וזויות ד' מילין שמשמשין בכל צדדין. ופי' הזית רענן שמשמשין שם מקניהם ובהמתם. ואני אוסיף עליו ולשילוח עומדים המשתלחים חוץ מג' מחנות. אומנם לנוסחת הברייתא שלפנינו בא לומר הואיל והקפת המחנות היא לשמירת המשכן נמצא שד' זויות המשכן משתמרין מכל הצדדין. שהמשכן הוא בתוך ד' מילין האמצעים והמשכן אינו רק מאה על מאה אמה. ואלו הד' מילין הם מוקפין ג"כ מד' מחנות אף שזויותיהן פנויות. ונוסחת הוצאת מוה"רא יעללינעק כנוסחת דפוס אופיבאך. וכ"ה בהוצאת מוה"רח פלעש אלא ששם מוסיף מן המזרח למערב וכו' מן הצפון לדרום כבילקוט. ומסיים ונמצאו בארבע זויות של משכן ד' מחנות שמשתמשין לכל הצדדים. ונוסחא הגונה היא. אלא שצריכה תיקון קלת ועיי' בהערת המו"ל. ונוסחת כת"י מוה"רא עפשטיין כולא כנוסחת הילקוט ומסיים נמצאו ארבע זויות של ארבע מילין משמשין לכל הצדדין. ונוסחת כת"י אוקספארד ג"כ כנוסחת הילקוט. ושם מסיים נמצא בארבעת זויות המשכן ארבע מחנות שמשתמשין לכל הצדדין. וזה מסכים עם דפוס אופיבאך:

כיון שהיו ישראל נוסעין וכו', כ"ה בדפוס אופיבאך אלא דליתא שם הענן רק עומד עמוד מקופל. ושימוש עומד הוא במקרא וענני עומד עליהם (במדבר י"ד י"ד). בהוצאת מוה"רא יעללינעק חסר המאמר תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן. וגרס והעמידו אותו עד בא בני קהת. ובהוצאת מוה"רח פלעש היה עמוד הענן מקופז (צ"ל מקופל) ועומד תימך (צ"ל ונמשך) על גבי יהודה כקורה תקעו והריעו ותקעו (וחסרים ב' בבות) ונסע דגל אפרים שנאמר ונסע דגל מחנה אפרים שנאמר מחנה בני אפרים (ב' נוסחאות מונות ובדפוס אופיבאך ליתא כלל) נכנסו בני קהת ובני נמצאו ב' דגלים מלפניהם ומלאחריהם ומחנה שכינה נוסעים שנ' כאשר יחנו כן יסעו. בכת"י מוה"רא עפשטיין היה הענן מקופל ועומד ונמשך וכו' נכנסו בני אהרן ופרקו וכו'. בכת"י אוקספארד היה עמוד הענן מקופל וממשך וכו' ופירקו הכפרת (ונראה שהיא ט"ס) וכיסו בה את הארון וכו' ופירקו המשכן וטענו בעגלות והעמידוהו עד בא וכו' ונסע דגל מחנה אפרים שנ' ונסע דגל מחנה בני אפרים וגו' מיד נכנסו בני קהת ופירקו וכו' ונסע דגל דן שנ' וכו'. ונוסחת הילקוט היה עמוד הענן מקופל ונמשך וכו' ונסע דגל של יהודה שנ' ונסע דגל מחנה בני יהודה וגו' מיד וכו' וכיסו בה את ארון העדות שנ' וכו' ונסע דגלו של ראובן וכו' וטענוהו בעגלה והעמידו אותו עד בא וכו' תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים שנ' ונסע דגל מחנה אפרים מיד נכנסו בני קהת וכו' ונסע דגלו של דן וכו'. ונוסחא הגונה היא וברש"י עה"ת בפ' בהעלותך בפ' על פי ה' יסעו (ט' י"ח) שנינו במלאכת המשכן. כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה' ונסע דגל מחנה יהודה זו בספרי. והכי שנינו בספרי בפי' פ"ד מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מקופל ועומד ולא היה מהלך עד שמשה אומר לו קומה וכשהם חונין היה עמוד ענן מקופל ועומד ולא היה פורש עד שמשה אומר שובה ה'. ועיי"ש במ"ע אות כ"ה. והרמב"ן בפ' בהעלותך בפ' והורד המשכן (י' י"ז) כתב דעתו בטיב וענין נסיעתם (ועיי"ש ברש"י עה"ת) ואח"כ כתב אבל בברייתא של מלאכת המשכן ראיתי בלשון הזה תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל של יהודה תחלה שנ' ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה נכנסו בני אהרן וכו' וטענו אותו בעגלות והעמידוהו עד בא וכו' ונסע דגל אפרים מיד נכנסו בני קהת ופרקו את המקדש וטענוהו בכתף וכו'. ושמא כך פירושה תקעו והריעו ותקעו לנסוע דגל ראובן ומיד מקדימין בני גרשון ובני מררי ופרקו המשכן ונסעו קודם בני ראובן וכן תקעו והריעו ותקעו שיסע דגל אפרים ומקדימים בני קהת וטוענין כלי הקדש על כתפיהם ונוסעים קודם בני אפרים

למדו על נסיעת הלוים שהיו בתקיעות ותכף נסיעת הדגל שאחריהם. ע״כ. וצ״ל שלכך נשתנה הנוסחא לפנינו וגרסו. ותקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של אפרים ונכנסו בני קהת וכו׳. ושינו כאן בבבא זו מהבבות הקודמות לומר שמעשה בני קהת היה קודם נסיעת דגל אפרים. ולכך הגהתי הנוסחא כמו שהיא אך שנראית לבאורה נוסחת הילקוט הגונה יותר. עוד רואה אני להעיר שבכל הנוסחאות כתוב שנאמר ונסע דגל יהודה. אבל במקרא כתוב ויסע דגל יהודה ובאינך כתוב ונסע:

על פי שלשה וכו׳. בדפוס אופיבאך ועל פי ה׳ יחנו בני ישראל וליתא כן במקרא. ע״פי חצוצרות מנין תקעו וכו׳ והוסיף ר׳ אייזק סייער במחברות מנין [שנ׳ עשה לך שתי חצוצרות כסף וגו׳ והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות כ״לד] תקעו וכו׳. ונוסחת הילקוט ע״פי שלשה נוסעין ישראל ע״פי הקדש ועל פי משה וכו׳ ע״פי הקדש מנין שנ׳ על פי ה׳ יסעו בנ״י. ע״פי משה משה אומר להם ומבערב בהשכמה אתם נוסעים מיד היו ישראל מוציאים את בהמתם וכו׳. ע״פי החצוצרות תקעו והריעו וכו׳. ובהוצאת מוה״רא יעללינעק ע״פ הקדש וכו׳ ע״פ הקדש מנין על פי ה׳ יסעו בנ״י ע״פי משה כ״לד וכו׳ ע״פ חצוצרות מניין תקעו והריעו ותקעו על כל דגל ודגל וכו׳. וכ״ה בהוצאת מוה״רא פלעש אלא דגרס התחילו בנ״י לתקן את בהמתם לצאת. ובכת״י מוה״רא עפשטיין היו ישראל נוסעים וחונים על פי רוח הקדש וכו׳ ע״פי רוה״ק מנין וכו׳ ע״פי משה מנין שנ׳ דבר אל בנ״י ויסעו והיה אומר להם משה ומבערב בהשכמה אתם נוסעים וכו׳ ע״פי חצוצרות שנאמר ובני אהרן וגו׳ תקעו הריעו ותקעו. שלש תקיעות היו על כל דגל ודגל שלש על כל מטה ומטה. ובכת״י אוקספארד ע״פ הקודש ע״פ משה וכו׳ ע״פ הקודש מנין שנ׳ על פי ה׳ יסעו ע״פ משה שהיה אומר להם ומבערב בהשכמה אתם נוסעים והתחילו ישראל לתקן בהמתם ואת כליהם לצאת ע״פ חצוצרות שנ׳ ותקעתם תרועה ונסעו המחנות (ונוסחא זו קבלתי ועל פיה הגהתי) תקיעה תרועה תקיעה על כל דגל ודגל ר׳ יהודה אומר על כל מטה ומטה. וכתב הרמב״ן בפ׳ תרועה יתקעו למסעיהם (במדבר י׳ ו׳) שיתקעו כן לכל מסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית למסע החונים צפונה כי לכל דגל מסע בפני עצמו וכו׳ וכך היא שנויה בברייתא של מלאכת המשכן. אבל בספרי שנו או כשם שתוקע למזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון ת״ל תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן. ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח ע״כ. וכן הוא פשוטו של מקרא באמת שיתקעו לכל רוח. ועיי״ש במ״ע אות י״ג ומפי׳ ר״ה (וכתב דהכי תני לה בספרי זוטא. אמנם בילקוט לא הובא ספרי זוטא בזה הענין). ובריש פיסקא ע״ב שנו בספרי שומע אני הואיל ונוסעים על פי הדבור וחונים ע״פ הדבור יכול לא יהיו צריכים חצוצרות ת״ל עשה לך וגו׳ מגיד הכתוב שאע״פ שנוסעים על פי ה׳ וחונים ע״פ ה׳ צריכים חצוצרות. ולשון רש״י עה״ת שם נמצאת אתה אומר ע״פ שלשה היו נוסעים ע״פ הקב״ה וע״פ משה וע״פ חצוצרות. שנו בתוספתא דר״ה פ״ב ובמסעות שלש כל שלש שלש על כל דגל ודגל דברי ר׳ יהודה וחכ״א שלש על כל מטה ומטה. וכ״ה בירושלמי סוכה פ״ה ה״ו אלא דמקדים ת״ק לדר״י. ושמועות הפוכות הם:

פרק י״ד.

כיון שהיו ישראל חונים היה עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ומחפה את האהל מבחוץ וממלא את המשכן מבפנים. שנאמר ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה׳ מלא את המשכן (שמות מ׳ ל״ד):

וזה אחד מענני כבוד ששמשו את ישראל במדבר ארבעים שנה. אחד מימינם ואחד משמאלם ואחד מלפניהם ואחד מלאחריהם ואחד למעלה מהן וענן שכינה שביניהם. ועמוד הענן שנוסע לפניהם משפיל לפניהם את הגבוה ומגביה לפניהם את השפל. והורג נחשים ועקרבים. ושורף קוצים וסירים. ומדריכם בדרך ישרה. וענן שורה באהל:

רבי שמעון בן יוסי אומר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה. אלא

האדים היו יודעין ששקעה החמה. הלבין היו יודעים שזרחה החמה. ומסתכל בחביות ויודע מה שבתוכו. בטפיח ויודע מה שבתוכו. מפני ענן השכינה שביניהם. שנאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם (שמות מ' ל"ח). ואף לעתיד לבוא כן. שנאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח (ישעיה ס' א'). ואומר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם (שם שם י"ט). ואומר לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך (שם כ'):

מהיכן היתה שכינה מדברת עם משה. ר' נתן אומר מעם מזבח הקטרת. שנאמר ונתתה אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות לפני הכפרת אשר על העדות אשר אועד לך שמה (שמות ל' ו'). ר' שמעון בן יוחאי אומר מאצל מזבח הקטרת. שנאמר ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדות באהל מועד אשר אועד לך שמה (שם שם ל"ו). תלמידו של רבי ישמעאל אומר מאצל מזבח העולה. שנאמר עולת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שם כ"ט מ"ב):

סליק

כיון שהיו ישראל חונים וכו'. בילקוט (בסוף פ' פקודי) כיון וכו' כמין סוכה ונקפל ניקפן (איני יודע פירושו) ומחפה את האהל מבפנים וממלא את המשכן מבחוץ וכו'. וכ"ה בהוצאת מוה"ר יעללינעק ובהוצאת מוה"ר פלעש. וזה שיבוש שיריעות המשכן מבפנים ויריעות האהל מבחוץ. וכן חיפוי מבחוץ ומילוי מבפנים. בכת"י אוקספארד היה עומד עמוד הענן. ולשון רש"י עה"ת בפ' בהעלותך (ט' י"ח) ועל פי ה' יחנו כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' וגו':

וזה א' מענני כבוד וכו'. כ"ה בהוצאת מוה"ר יעללינעק וכ"ה בילקוט אלא דג' ועמוד ענן נוסע לפניהם משפיל וכו' ומגביה להם וכו' קוצים וברקנים. ובהוצאת מוה"ר פלעש ששמשו את ישראל במדבר משבעה א' מימין וא' משמאל (והגיה המו"ל מ' שנה) ומקיים וענן שכינה היה באהל וכ"ה בדפוס אופיבאך אלא דג' שהיה באהל. והשגירו ר' אייזק שייער לפי המחיקה והוסיף לעיל וענן שכינה שביניהם וענן שכינה שהיה באהל. ואינו נכון שזה אינו בכלל ששימשו את ישראל. ולכך שנאו באחרונה. ובכת"י מוה"ר עפשטיין משפיל להם וכו' ומגביה להם וכו' והורג לפניהם וכו' ושורף לפניהם שיחים וקוצים ומדריכן במסילה בדרך ישרה וענן שכינה שהיה באהל. ואח"כ מתחיל מה משמש ומקיים במדרשו של רשב"י ומפני נוגה ענן שכינה שהיה באהל. ובכת"י אוקספארד וענן שכינה ביניהם ואחד נוסע לפניהם משפיל וכו' קוצים בבירים (שיבוש וצ"ל וקירים. ובכת"י ב' וברקנים) ומרחיבים בדרך ישראל. ולנוסחא זו זה שמלפניהם וזה שנוסע לפניהם תרתי נינהו והם שבעה ששימשו את ישראל. ובספרי בהעלתך פי' פ"ג שנו וענן ה' עליהם יומם. מכאן אמרו ז' ענגים הם וכו' ומייתי ז' מקראות ואח"כ שנו. ז' ענגים היו ארבע מארבע רוחותם וא' למעלה וא' למטה. וא' מלפניהם הגבוה מנמיכו והנמוך מגביהו ומכה את הנחשים ואת העקרבים ומכבד ומרבץ לפניהם. ור"י אומר י"ג היו ב' מכל רוח ורוח וכו'. ועכ"פ תרתי הם לפניהם. ועיי' במכילתא דבשלח בד"ה וה' הולך לפניהם ובמ"ע שם אות מ"ג. וכ"ה ברש"י עה"ת בפ' בהעלתך שם:

ר' שמעון בן יוסי אומר וכו'. בילקוט ר' שמעון בן יוחי אומר וכו' מפני ענן שכינה שביניהם וכו' ואף לעתיד לבא כמו שנ' וכו'. בהוצאת מוה"ר יעללינעק ר"ש ב"י וכו' בטפיח ויודע מה שבתוכה וכו' ובהוצאת מוה"ר פלעש ר' שמעון בן יוחאי אומר וכו' מה שבתוכה וכו' מה שבתוכה. ואיזה שיבושים במקראות. וכבר הזכרתי שבכת"י מהו"ר עפשטיין מתחיל מה משמש ר"ש ב"י וכו' אלא מאין היו יודעים בין היום ובין הלילה הלבין ענן היו יודעים שזרחה החמה האדים הענן היו יודעים ששקעה החמה היה אדם מסתכל בחבית בלילה רואה כל מה שבתוכה בטפיח רואה כל מה שבתוכו ומפני נוגה

שכן שכינה שהיה באהל שני וכו' ולעתיד לבא גאולת ישראל עתיד הקב"ה להחזירה להם שנ' קומי וכו'. ובכת"י אוקספארד ר' שמעון בן יוחי אומר וכו'. וא"כ רוב הנוסחאות מסכימין ר' שמעון בן יוחי. ובספרי בהעלותך פי' פ"ג שנינו ר' שמעון בן אלעזר אומר מנין אתה אומר כל אותם מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרכו לנר אלא אפי' נכנס אדם חדר לפנים מן החדר כמו פנס נכנס עמו עד שעה שחוזר ת"ל לעיני כל ישראל בכל מסעיהם הא אפי' אדם נכנס חדר לפנים מן החדר עמוד האש מאיר לפניו. וצ"ל כל בית ישראל ודרש לשון בית ששינה הכתוב ולא אמר לעיני בני ישראל. ובריתות שונות הן. ועיי' בתוספות שבת (כ"ב ע"ב) בד"ה וכי שכתבו כדאמרינן בברייתא דמלאכת המשכן היה מסתכל בטפיח ורואה בו ויודע מה בתוכו בחבית ויודע מה בתוכה וכו' עיי"ש:

מהיכן היתה שכינה מדברת וכו'. כ"ה בדפוס אופיבאך. בילקוט שמעון בן עזאי אומר מאצל מזבח הקטרת וכו' תלמידי של ר' ישמעאל אומרים וכו'. בהוצאת מוה"רא יעללינעק מעם מזבח הקטרת (ס"א מעם האהל) וכו' רשב"י אומר וכו' תלמידו של ר' ישמעאל אומר מאצל העולה וכו'. וזה שיבוש. ובהוצאת מוה"רח פלעם ר' נתן אומר מן האהל וכו' ר' שמעון בן עזאי אומר ממזבח הקטרת וכו'. ובכת"י מוה"רא עפשטיין מעל מזבח קטרת וכו' בן עזאי אומר מעם הפרכת וכו' תלמידי ר' ישמעאל אומ' מאצל מזבח העולה וכו'. ובכת"י אוקספארד ר' נתן אומר מן האהל וכו' ר' שמעון בן עזאי אומר ממזבח הקטרת וכו' תלמידיו של ר' ישמעאל או' מאצל מזבח העולה וכו'. ולשון רש"י עה"ת (כ"ט מ"ב) אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן. וי"א מעל הכפרת כמו שנאמר ודברתי מעל הכפורת (כ"ה כ"ב) ואשר אועד לכם האמור כאן איננו אומר על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא. ושם (כ"ה כ"ב) כתב. ודברתי אתך מעל הכפרת ובמקום אחר הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרוכת נמצאו שני כתובין מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו'. משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד. והוא מספרי סוף פ' נשא. פי' כ"ח. ודעת תלמידי ר"י שאפי' לפנים לא היה צריך משה לבא. והמקרא עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם (במדבר ט' ח') הכי משמע. ואידך תנאי סברי שלא היה הקול יוצא חוץ לאהל וכשהגיע לפתח היה נפסק עיי' רש"י עה"ת סוף פ' נשא ובריש תו"כ. אבל כולי עלמא סברי שלא היה נכנס לפני ולפנים לשמוע הדיבור:

הקדמה להעתקה מהילקוט סוף פ׳ פקודי

אמר מאיר איש שלום מלאכתי אל מלאכת המשכן תבריחני לשום לבבי אל הילקוט הנזכר. ומצאתי גדולים וטובים מעתיקים דבריו בשם מסכת מדות. ולדוגמא אזכיר דברי בעל מעשה חושב בפ״ב אות ג׳ שהעתיק דברים מהילקוט פ׳ פקודי וכתב בז״הל. שמצאתי שם הברייתא דמס׳ מדות. וכן שם באות י׳ כתב בז״הל. שמצאתי בילקוט פרשת פקודי הברייתא דמס׳ מדות. ואחריו רבים וכן שלמים שמסמנים כן מאמרי הילקוט אף שלא נרמז בגליון הינן מקורם. וזה מבריחני לשום עין על מה שנכתב בטיב המסכת הזאת. וראש המדברים בגלגולן של ספרי חז״ל היא מוהרי״טל צונץ ז״ל והוא בספרו על אודות דרשות חז״ל הנדפס בפראנקפורט דמיין צד 96. ושם בהערה אחת הגיד כיאות לאיש אמת שבמעט כל דבריו הם מפי רש״ל ראפאפורט. ואפריין נמטייה להמגיה זלמן כוכב טוב שטערן שהוריש לנו בפירושו ליית חן לס׳ יסוד מורא מהר״אבע מכתב מרש״ל ראפאפורט שגילה בו דעתו בנדון זה. והוא כי הרא״בע כתב בספרו יסוד מורא שער א׳ מהכרח ידיעת חכמת המדות להשיג דעת בחכמת המזלות. יאמר שם. ועוד אם לא ידע חכמת המדות לא ידע ראיות המדות בעירובין וגם ארבעים ותשע מדות של ר׳ נתן. וע״ז שאל המפרש את הבקי בחדרי תורה רש״ל ראפאפורט ז״ל מהו טיב מ״ט מדות של ר׳ נתן. והזכיר השואל שהוא יודע דברי רש״י בסוכה (ה׳ ע״א) שאמרו מבדי כמה מרובע יתר על העגול רביע. וכתב רש״י מתניתא היא בארבעים ותשע מדות. אך בכל זאת אינו יודע טיב המתניתא הזאת. והשיבו החכם הנשאל. שר׳ נתן זה הוא ר׳ נתן הבבלי שעל משנתו אמרו זו משנת ר׳ נתן (כתובות צ״ג ע״א ותמורה ט״ז ע״א. ואני אוסיף עליו הא דמכילתא יתרו פ״ב. ס׳ ע״א. משמת ר׳ נתן אבדה חכמתו עמו) ואמרו ג״כ (קהלת רבה פסוק ויתרון ארץ. פ ה) כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר׳ נתן. וכתב בז״הל. ונ״ל כי כלם נתאחדו בחבורו מ ט מדות שהיה כולל לדעתי ענינים שונים הרבה ע״פ סדר המספרים בדינים והלכות וגם באגדות ובעניני מדידה ותכונות השמים וכלם ע״פ סדר המספרים. והביא דוגמאות רבות לקיים את דבריו. גם הביא המקומות שנזכרו בו עוד המ״ט מדות (ואני אערכם לקמן). ודבר על ההגהה בגליון הש״ס דסוכה שכתוב שם על רש״י צ״ל במס׳ מדות וכ״ה בתוספות ב״ב כ״ז ע״א והיא משנה במס׳ אהלות פי״ג מ״ו. והשיג ע״ז שבאמת לא נמצא כן לפנינו במס׳ מדות כ א באהלות. והגיה בתוספות תחת דמסכת מדות דמ״ט מדות. והביא עוד מי שהגיה כן בתוספות (ולדעתי אין צריך להגיה שלשון התוספות היא הכי איתא בברייתא דמסכת מדות. ולא ממשנה דמדות דברו. וקרי למתניתא דמ״ט מדות ברייתא דמס׳ מדות. ועוד אשוב לזה). ואחריהם בא הסדרן הגדול ר׳ משה שטיינשניידער ז״ל והוציא לאור לכבוד שנת שבעים להולדת צונץ משנת המדות ע״פי כת״י הנמצא במינכען ובו רק מ״ב הלכות והם בחמשה פרקים וכולם הם בחכמת חשבון המדידה. כתוב בראשה משנת המדות. ומסיימת נשלם הפרק ובהשלמתו תמה מסכת המדות. ודעתו שהיא היא משנת מ״ט מדות דר״נ. ואף שאין במשנתו רק מ״ב הלכות. צדד לישב אולי נקטעו קצתם. או שיש לחלק איזה הלכות בהם ויגיעו למ״ט. והוא עשה ציונים לכל המקומות שהוזכרו בהם המ״ט מדות (ואני אעתיקם לקמן) והם שבעה. ובא אחריו ידידי תלמידי וחברי אשר אתפאר בו מוה״רז שעכטער והחזיק בדבריו במבוא לאדר״נ פ״א צד ו׳. אחר שהביא דעת מוהרי״טל צונץ שבמסכתא זו נקבצו דברים הרבה ע״פ מ״ט מדות דר׳ נתן כתב. אמנם מה שיש להעיר בכלל הוא כי השערתו בדבר המ״ט מדות כבר נתבטלה אחרי שמשנת מ״ט מדות כבר היא בידינו וידענו שאין לה דבר עם מאמרים מוסריים וכל עסקה לא במדות הנרדפים לדעות. רק במדות ממש ענינים הנדסיים וכו׳ (יעוי״ש הערה ב׳): ואמת אגידה שאי הלב מסכים לזה.

הרא דהוותה מוכיח עליה שאין סגנון משנה זו ולשונה כסגנון לשון חז"ל בברייתות ובהגדות. ועוד שהרי שבעה עדים שהם המקומות שהוזכרו המ"ט מדות מעידים שאין זו משנת דר' נתן. והמזכירים ברייתא דמסכת מדות או משנת מ"ט מדות הם הראב"ע ורש"י והתוספות והילקוט. וזו ראיה שעדיין לא נאבדה בימיהם. וסגנון לשון הראב"ע תוכיח ג"כ שהצדק עם ראפאפורט וצונץ. אמר לא ידע ראיות המדות בעירובין וגם מ"ט מדות של ר' נתן. ויגיד עליו רעו שמסכת מ"ט מדות דר"נ היא כעין מסכת עירובין שנזכרו בהם ענינים הנדסיים אבל לא שנתייחדה לזה מסכתא שלימה. ואם באמת היה ענינה כך היה הראב"ע מזכירה תחלה והיה אומר לא יבין ארבעים ותשע מדות של ר"נ ולא ידע ראיות המדות בעירובין. ואילו היתה לנו מחז"ל מסכת שלימה בחכמת הנדסה היה הרמב"ם יודעה ומשתמש במלותיה. והבודק בלשונו בה' קדוש החדש ימצא שביטוייהן שונים אלה מאלה. ואין צריך לומר שאין מזכירה. שכתב אבל ספרי החשבון התקופית והגימטריאות (פי"ח) אין לנו מחכמי ישראל שהיו בימי הנביאים כי אם מהיונים שחברו בהם ספרים הרבה (פי"ז). והאחרון שדבר בזה הענין הוא ידידי מוה"רא הלוי המכונה דר' גרינהוט מירושלים ושם הדפים את ספרו הלקוטים ח"ב. והראשונים בהם א' לקוטים מברייתא דמ"ט מדות. ב' הב' פרקים אחרונים של ברייתא דמלאכת המשכן. אך טרם שאבא לדבריו הנני רואה להציב השבעה ציונים שסדרם החכם ר' משה שטיינשניידער. אך בדרך אחר שסדרם הוא ולהעיר על מה שיש להעיר בהם. וגם אוסיף עליהם:

א') הא דסוכה ח' ע"א מכדי כמה מרובע יתר על העגול רביע וכתב רש"י מתניתא היא בארבעים ותשע מדות והדברים נראים לעינים וכו'. וזו הלשון מכדי כמה מרובע יתר על העגול רביע היא בבבא בתרא כ"ז ע"א. וכתבו התו' הכי איתא בברייתא דמסכת מדות וכן בעירובין. וזו הלשון ממש בעירובין י"ד ע"ב. ושם נ"ו ע"ב. ושם נ"ז ע"א אמר ליה רב הנילאי מהוזנאה לרב אשי. ושם ע"ו ע"ב. ובאהלות פ"ב מ"ו שנינו שהמרובע יתר על העגול רביע. וכן בברייתא דמלאכת המשכן פ"ב הא למדת שהמרובע יתר על העגול רביע. ולישנא הגמרא הויא קשיא להו לרש"י ותו' דהוה צ"ל מכדי תנינא שהמרובע וכו'. אמנם האי לישנא כמה מרובע וכו' אינה לשון המשנה אלא היא הלשון במתניתא או בברייתא והוקבעה זו הלשון בבי מדרשא. אמנם לא אמרו מכדי תניא. לפי שענינה היא גם במשנה ואלא סגנון לשון איכא בינייהו. והוסיף רש"י ביהודה ועוד לקרא שהדברים נראים לעינים ולא הקפידו להזכיר הדבר בשם אמרו. ורש"י ידע זה מספרו שהיה קרוא מתניתא דארבעים ותשע מדות. ואותו הספר היה לבעלי התוספות בשם ברייתא דמסכת מדות. ומזו הדוגמא למדנו שבאו בזו הברייתא עניני חשבון ומדידה:

ב') בתענית כ"ו ע"א שנו על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים של לוים ושל ישראלים וכתב המפרש (המיוחס לרש"י) היאך נחלקו המעמדות ואמר כדתניא בברייתא של מ"ט מדות. וזו הלשון נוטה מהלשונות שהוזכרנום. ולמדנו שבאו בברייתא חשבון הלוקת המשמורות ובתי אבות ומעמרות:

ג') בילקוט פ' נח רמז ס"א. ויהיו בני נח. וש"ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. ויהיו בני נח יפת ובניו ט"ו. חם ובניו ל"ב. שם ובניו כ"ז. ע"ד היו ולא נחלק העולם אלא לע'. יצב גבולות עמים יעקב ובניו בירידתו למצרים ע' היו. אמור מעתה שם וארפכשד ושלח ועבר צדיקים היו ולא נכללו עמהם. ונרמז עליו מדרש מ"ט מדות. והוא שם חדש לא מתניתא ולא ברייתא. ורואה אני שאין לדון מכאן על שם חדש שנקרא בו הספר. שהמסמן הזה לא בא לסמן רק המאמר שהועתק שהוא מדרש לקוח מן מ"ט מדות. ולמדנו מזה שבאו בזו הברייתא חשבונן של שבעים אומות. ואולי גם חשבונן של שבעים בני יעקב:

ד') ברש"י בתהלים ע"ח ט"ז ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים. שהיו נוזלים מן הבאר והנשיאים היו עושין שרטוט במשענותם והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט בענין שנאמר במחוקק במשענותם כמו שמפורש בארבעים ותשע מדות. ודוגמא לזה בילקוט חקת במחוקק במשענותם היו הנשיאים באים ועומדין על גבה ומושכין במטיהן כל אחד לשבטו. ולא נרמז המקור. ועוד שם קודם לזה כרוה נדיבי עם שהיו הנשיאים עומדין על גבה ומושכין במטותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו. ובהערותי להעתקה מן הילקוט הראיתי שדבריו הם בבמדבר רבה פי"ט. ומקור הדברים הם בתוספתא דסוכה פ"ג. ואוסיף כאן שכל המאמר מן אז ישיר ישראל שנרמז עליו תנחומא. הוא ג"כ ברבה (ועיי' הערת רמש"ש). וקרובה ההשערה שהיה מדבר בספר הזה מחנייתן של ישראל וחלוקת דגליהם שהם דברים מהלקי החשבון והמדות:

ה') ברש"י מלכים א' ז' ט"ז. חמש אמות קומת הכותרת האחת ובסוף הספר הוא אומר שלש אמות. שנינו במשנה ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתיונות היו שוות לעמוד שלא היו

בהן צורה ושלש העליונות וכו׳ ואומר אני שלא מנה אותן שתי התחתונות בסוף הספר וכו׳: הספר שלפני היא ממקראות גדולות דפוס ווארשויא. הוכרחתי להעיר על זה לפי שרמש״ש מעתיק וכותב שנינו במסכת [צ״ל במשנת] ולפני כתוב שנינו במשנה:

ו׳) שם שם י״ח. ושני טורים. של רמונים ושל נחשת. הרמונים תחובים בשרשרות המקיפות את הכותרות כך מפורש בדברי הימים ובמשנת ארבעים ותשע מדות: זה הוספתי על ליקוטי רמש״ש. ובסוף נראה שיעלה החשבון יותר משבעה:

ז׳) שם שם כ״ה. מסגרת להם. ראיתי במשנה ארבעים ותשע מדות המסגרות כמין טבלאות וכו׳: בליקוטי רמש״ש ראיתי במשנת (ובכ״י משנת רמ״ט במדרש). ונ״ל שאין להשגיח ע״ז שאינו אלא פליטת הקולמוס באשגירת לישנא ויגידו עליו רעיו. וראה אני להעיר שמ״ש ברש״י שם י״ ובמסכת מדות שנינו וכו׳ ושם ח׳ כך היא שנויה במס׳ מדות. הם במדות פ״ד מ״ג. ואני ראיה מזה שדברי הספר עסוקין בבנין הבית ולהלן נראה שכן הם ג״כ בבנין המשכן במדבר. ובכל אלה היה משתמש בגימטריאות ר״ל בחכמת המדידה. אמנם טרם שאיכנס בעובי הקורה שהם דברי רש״י בפ׳ תרומה שרש״ש מנאן לאחת והם שתים אוסיף עוד:

ח׳) ברש״י פי׳ לב״ר פפ״ג בד״ה בא נבוכדנצר וביטל של אלו ושל אלו. ובברייתא דר׳ יוסי דמ״ט מדות מפרש חזון עובדיה כה אמר ה׳ אימת בימי יהושפט וכו׳ ובס״ע דר׳ יוסי מפורש משנפלו אדומים בימי יהושפט וכו׳. והדבר נראה לעין שנשתרבב למעתיק השם ר׳ יוסי מדלהלן והחליף השם ר׳ נתן בשם ר׳ יוסי. עוד אני רואה להזכיר כאן דבר שאינו מן המנין והוא ג״כ בפרש״י לבראשית רבה פ״ט שאמרו שם. אמר ר׳ סימון בשם ר״ש בר אבא כל המדות בטלו מדה כנגד מדה לא בטלה. והנה פשוטו הוא כמו שנרמז עליו סוטה ח׳ ע״ב. דאמר רב יוסף אע״ג דמדה בטלה (רש״י שפסקו ד׳ מותות ב״ד) במדה לא בטיל וכו׳. וקרי לעונשין מדות על שם המקרא ומדתי פעולתם ראשנה אל חיקם (ישעיה ס״ה ז׳). אמנם רש״י פירשו כל המדות בטלו תשעה וארבעים מדות שבהן נברא העולם. ואין עולה על הדעת שרש״י הוציא אלו הדברים מלבו. ובלי ספק היה לו איזה מקור שמצא המאמר דבמ״ט מדות נברא העולם. והבאתי זאת מפני השערה שעלתה בלבי ולדעתי היא ראויה שלא אמנענה בתוך חובי. והיא. כי זה הספר שנאבד מאתנו ואנו דנין עליו התחיל במאמר הראשון. היה ר׳ נתן אומר במ״ט מדות נברא העולם. ואח״כ פרט אותם. ועל שם המאמר הראשון היה נקרא הספר מ״ט מדות דר׳ נתן. השערה היא ואולי סופה להמצא. ועתה אבא בעובי הקורה והם שני מאמרים ברש״י פ׳ תרומה ויעלו בידי עשרה ציונים:

ט׳) ברש״י שמות כ״ו ה׳ היריעות ארבן כ״ח וכו׳ נשתיירו ח׳ אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. ובדקתי בנוסחאות ישנות וויניציא רצ״ט ורפ״ב והנוסחא כמו שהיא לפנינו. והחכם מוה״רא בערלינער הדפוס ברש״י שהוציא לאור ע״פי כת״י זו מצאתי בברייתא דמ״ט מדות. ורמש״ש בציוניו הביא מכת״י מינכען זו מצאתי במ״ט מדות הנדרשים בברייתא. והאמת שאף המורחי בדבריו על דברי רש״י אלו מה שהביא ממס׳ שבת נשתמש בלשונו ואמר שאין הפרש בינו ובין תנא דברייתא דתשע וארבעים מדות וכו׳. אבל זה אינו לפי שנוסחא אחרת היתה לפניו ברש״י אלא לפי שבכך האמת דברייתא דמסכת מדות היא היא משנת מ״ט מדות שהזכיר רש״י ג״פ בספר מלכים. והדבר צריך עיון למה תפס רש״י כאן הלשון שהשתמשו בה בעלי התו׳ בבבא בתרא. כי הכת״י אינן מוכיחות שהרי אף הן סותרים זה את זה בנוסחאותיהם. ואשר היא מפליא עוד היא אומרו זו מצאתי. ובמלכים הוא אומר שנינו במשנה. או ראיתי במשנה. ואין אומרים מציאה אלא לדבר הנאבד. והנה לדברי רש״י אלו דוגמא בילקוט סוף פ׳ פקודי אלא שהיא משובש וצריך תיקון:

י׳) בפרשה כ״ז פסוק ה׳. בענין הכבש כתב ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר י׳ אמות קומתו ולדברי האומר דברים בכתבן ג׳ אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י׳ אמות כך מצאתי במשנת מס׳ מדות. כך הוא בשיבוש ברפוס שלפני הוצאת ר׳ שלמה נעטטער. אמנם בשאר הנוסחאות כך מצאתי במשנת מ״ט מדות. וגם כאן צריך ביאור לשון כך מצאתי. והדברים בלשונם הם ג״כ בילקוט סוף פקודי. ואלה הדברים בארתי בהערותי אל ההעתקה מן הילקוט שרש״י לא מצא הדברים מפורשים שם כענין שאמר בתהלים כמו שמפורש במ״ט מדות אלא שלמד כך מהדברים וע״כ הוא אומר זו מצאתי או כך מצאתי. אבל עדיין צריך תלמוד שפעם אחת הוא אומר בברייתא דמסכת מדות. ואח״כ הוא אומר במשנת מ״ט מדות. ודיבורי רש״י הם במשקל ובמנין וחך אוכל יטעם ירגיש שבשני מקומות סמיכים זה

לזה לא יאמר רש״י פ״א זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות ופ״א כך מצאתי במשנת תשע וארבעים מדות לפי מקרה. על כן לבי אומר לי שהיו לפניו ספרים שונים בשמות שונים (ודוגמא לזה נמצא גם בברייתא דמלאכת המשכן) האחד היה מכונה משנת מ״ט מדות. ועל ידי המלות מ״ט אין להחליפה עם מסכת מדות שבמשנתנו. והספר האחר ברייתא דמסכת מדות. וע״י התוספה מלת ברייתא אי אפשר להחליפה במסכת מדות שבמשנתנו. וגם היו בנוסחאות שונות. ובענין דוגמא לדבר אזכיר הב׳ נוסחאות דאד״רנ שהו״ל מוה״רז שעכטער. ורש״י השתמש בספר משנת מ״ט מדות. אלא במה שהוזכר בציון ט׳ היתה נוסחת ספרו משנת מ״ט מדות משובשת ובאשר היא משובשת עדיין לפנינו בילקוט. אבל מצא נוסחא נכונה בספר ברייתא דמסכת מדות ואמר זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. ובציון י׳ הוא סגנון זר בלשון הברייתא. ואולי שנשמט כולו בספר שנקרא ברייתא דמסכת מדות שלו שהיה משובש לגמרי ומצא הדברים כמו שהם לפנינו ואמר כך מצאתי במשנת מ״ט מדות. ובהערותי אל ההעתקה מן הילקוט דברתי על כל אלה.

ובזה אבא אל ההעתקה מהילקוט. ואקדים שאין כוונתי לחלוק ולסתור דברי מי שקדמוני כי חייב אני להודות להם שהם הם שהבהיקו את עיני. אבל כיון שהובהקו עיני ואראה נגוהות ואחשה הנה יקרני עון בזה. וע״כ אחוה דעתי כפי האמת שמצאתי. והנה רוב דברי הילקוט הם מספר שהיה מונח לפניו בענין המ״ט מדות לר׳ נתן. ובהרבה דברים קלע ידידי מוה״רא הלוי המכונה דר׳ גרינהוט אל השערה. אבל אין למדין מהכללות שהציב בספרי הלקוטים חלק שני:

לקוטי הילקוט הם מתחילים. הרי הוא אומר וירא משה את המלאכה (ומהו״רא הלוי בליקוטיו השמיט ג׳ מלות הראשונות לפי שלא מצא להם היבור וקישור) והוא כולו העתקה מן התוספתא דמנחות פ״ז עד וכתוב ועשו לי מקדש וכו׳. ובילקוט דפוס שאלוניקי משנת רפ״ו נרשם עליו פ׳ קינמון דמנחות. ולפי שלא הבינו המעתיקים או המדפיסים אל מה הוא רומז שלא מצאו במס׳ מנחות פ׳ קינמון השמיטו הרמז בילקוט שלפנינו (אני קורא ילקוט שלפנינו הילקוט שהשתמש בו בזית רענן) ולא ידעו שהוא פ׳ בתוספתא דמנחות. והמאמר שם כולו כמו שהעתיקו הילקוט אלא שבסוף נמצאו איזה שינוים קטנים שביניהם. והנה המאמר הזה מתחיל באמצע רמז תי״ז והולך עד אמצע תי״ה. ולפי שהרמזים שבדפוס שאלוניקי אינן מסכימים עם הרמזים בילקוט שלפנינו השמטתים. ועשיתי הפסקות בין ענין לענין להתבונן בהם:

והמאמר מן וכתיב ועשו לי מקדש עד היה ר׳ נחמיה אומר מקורו נעלם מאתנו. והילקוט חברו במלת וכתיב בוי״ו כלו׳ שכל זאת היא בזמן שעושין רצונו של מקום. גם מקור המאמר הקצר. היה ר׳ נחמיה אומר נעלם מאתנו. וכל שאר המאמרים מן ראה נסים והלאה עד המאמר כתיב והלוים יחנו מקצתן ברורין לנו שהן מן מ״ט מדות ע״פי שנים עדים שנמצא להם ברש״י. ועל השאר נדין בהיקש שהם ג״כ ממשנת מ״ט מדות:

הציור הנאה והפיוטי מהנייתן של ישראל אשר הוא בודד לעצמו נוטה מכל שאר ההגדות. מקורו נעלם מאתנו:

מן כיצד היו הלוים משמרין במשכן שהוא בילקוט שלפנינו רמז תכ״ז ובדפוס שאלוניקי היא באמצע ר׳ תכ״ו ונרמז שם המקור מלאכת המשכן. הם באמת הב׳ פרקים האחרונים של הברייתא דמלאכת המשכן. ורש״י ורמ״בן מעידים עליהם בפ׳ בהעלתך שהם ממלאכת המשכן. ובילקוט שלפנינו נשמט הרמז. ונמצא דוגמא לזה בפ׳ תרומה ר׳ שס״ז. שמתחיל כיצד עשה בצלאל את הארון בלא שום רמז ובלא שום הפסק אפי׳ בהפסק נקודה והוא פ״ז שלם בברייתא דמלאכת המשכן. ובדפוס שאלוניקי הופסק ונרשם במקום הפנוי מלאכת המשכן. זהו מה שראיתי להקדים לדברי הילקוט להחזיר המאמרים כפי היכולת לישנם ולכונן אמתת ענינם. ואלהי האמת ינהני תמיד בדרך אמת:

העתקה מהילקוט סוף פ׳ פקודי המתחיל ברמז תי״ז

הרי הוא אומר וירא משה את המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה ה׳ כן עשו (שמות ל״ט מ״ג) והיכן צוהו. ועשו לי מקדש (שם כ״ה ח׳)׃ ויתן את השלחן באהל מועד וגו׳ ויערך עליו ערך לחם לפני ה׳ כאשר צוה ה׳ את משה (שם מ׳ כ״ב וכ״ג). היכן צוהו. ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה׳ (ויקרא כ״ד ח׳)׃ וישם את המנרה וגו׳ ויעל הנרות לפני ה׳ כאשר צוה ה׳ את משה (שמות מ׳ כ״ד וכ״ה) והיכן צוהו. על המנרה הטהורה יערך את הנרות לפני ה׳ תמיד (ויקרא שם ד׳)׃ וישם את מזבח הזהב וגו׳ ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה ה׳ את משה (שמות שם כ״ו וכ״ז) היכן צוהו. בבקר בבקר בהטיבו את הנרת יקטירנה (שם ל׳ ז׳)׃ ואת מזבח העלה שם פתח משכן אהל מועד ויעל עליו את העלה ואת המנחה כאשר צוה ה׳ את משה (שם מ׳ כ״ט) היכן צוהו. את הכבש האחד תעשה בבקר וגו׳ (שם כ״ט ל״ט עד מ״ב)׃

דבר אחר וירא משה את המלאכה וגו׳ כן עשו ויברך אתם משה. אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם. ר׳ מאיר אומר כך ברכן ה׳ אלהי אבותיכם יסף עליכם (דברים א׳ י״א). אמר להם כשם שנתעסקתם במלאכת המשכן ושרתה השכינה במעשה ידיכם כן תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה במעשה ידיכם. והם אומרים ויהי נועם ה׳ אלהינו וגו׳ (תהלים צ׳ י״ז)׃

בזמן שישראל ברצון לפני המקום מה נאמר בהן. את קרבני לחמי (במדבר כ״ח ב׳) כבנים המפרנסים אביהן. בשעת תוכחות מהו אומר. לאשי ריח (שם) כל קרבנות שאתה מקריב אינן אלא לאש. וכן הוא אומר לא על זבחיך אוכיחך וגו׳ לא אקח מביתך פר וגו׳ אם ארעב לא אומר לך וגו׳ (תהלים נ׳ ח׳ וגו׳) וכי יש רעבון לפני. ואילו יש רעבון לפני כבש אתה מקריב לי בבקר וכבש אתה מקריב לי בין הערבים. וכי יש רחמן מוסר מזונותיו לאכזרי. מה שאמרתי לך זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך (שם י״ד) אלא שתהא מודה בו ותשלם לעליון נדריך׃

וכתיב ועשו לי מקדש אמר הקב״ה למשה. מעלה אני שבטך שבט לוי עשה (נ״א עשוי) ד׳ מעלות מעין הכבוד של מעלה. הושיבם בענני כבוד שנ׳ לא ימיש עמוד הענן (שמות י״ג כ״ב) עשה אותם דגלים כדגלי מרום. שבט יהודה במזרח יששכר וזבולן עמו. כנגדן במרום טלה שור תאומים עם החמה במזרח משמשים חמש חלקים מתוך שמנה (נ״א שנים)

אמר להם יהי רצון וכו׳ עיי׳ ברש״י עה״ת. ופלוגתא זו הוא בתו״כ בסיום בפ׳ שמיני עיי״ש ובסדר עולם רבה פ״ו והערות החכם בער ראטנער. אמנם כולא מן הרי הוא אומר וכו׳ עד ותשלם לעליון נדריך הוא בתוספתא דמנחות פ״ז. ומן וכי יש רעבון לפני וכו׳ הוא באיזה שינוים. ועיי׳ בפסיקתא רבתי פיסקא את קרבני לחמי:

וכתיב ועשו לי מקדש וכו׳. בעל הילקוט סדר זה המאמר וחברו אל הקודם מן התוספתא בזמן שישראל ברצון. שנתאוה הקב״ה להיות לו דירה בתחתונים. ועיי׳ בפסיקתא רבתי דויהי ביום כלות ובמ״ע שם אות ע׳ ומה שהובא שם מהתנחומא:

שבט לוי וכו׳. בזית רענן שבט לוי עשו ד׳ מעלות לפי שהם שרוים וארבע דגלים חונים סביביו:

חמש חלקים מתוך שמנה. בז״ר כ״ל דה״ק כשתחלק הרוח לשמנה חלקים הם משמשים ה׳ חלקים. פי׳ לפירושו שכל היקף העולם ל״ב חלקים ושמונה לכל רוח וי״ב המזלות ממלאין כ׳ חלקים לכל רוח. ונשאר כנגדן י״ב חלקים פנוין. וסדר המזלות כאן. טלה שור תאומים במזרח. סרטן אריה בתולה בדרום. אלא שחלק א׳ קרוב כלפי מזרח ושני חלקים קרובים כלפי מערב. מאזנים עקרב וקשת במערב. גדי דלי דגים בצפון. ותשמישן היא כשהחמה יוצאת מן העגלה ולדרום והיינו בימות הגשמים

במזרח. דגל ראובן בדרום ושמעון וגד עמו. כנגדן במרום סרטן אריה בתולה משמשין עם החמה בדרום ה' חלקים מתוך ח' ומתניהם חלק אחד במזרח ושנים במערב נמצא רוב תשמישן בדרום. דגל אפרים במערב מנשה ובנימן עמו. וכנגדן [משמשין עם] החמה במערב מאזנים עקרב וקשת. דגל דן בצפון אשר ונפתלי עמו. וכנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי דלי דגים. מן העגלה ולדרום בזמן שהעולם מכוסה בעבים בימות הגשמים:

קורא אותן צבאות. צבאות ה' (שמות י"ב ע"א) וקרא אותן כוכבים. והנכם היום ככוכבי השמים (דברים א' י') חבב את שמותם משפחת הפרצי (במדבר כ"ו כ') משפחת הזרחי (שם). עשה אותם מעלות מעלות משוררין לפניו ומשרתים לעבודתו שנאמר לעמוד לפני ה' (ו)לשרתו (דברים י' ח'). משה ואהרן ובניו חונין במזרח בין דגל יהודה לאהל מועד. משה לדברות ואהרן לקרבנות. שניים להם בני קהת בדרום. ומה הוא עבודתן כל כלי הקדשים אשר באהל מועד הארון והשלחן והמנורה והמזבחות. שלישים להם בני גרשון במערב ועבודתן היריעות והקלעים. רביעית להן בני מררי בצפון ועבודתן הקרשים והעמודים והאדנים. וכדרך חנייתן כך נסיעתן ואהל מועד באמצע כאשר יחנו כן יסעו:

היה ר' נחמיה אומר אהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית. יריעות כנגד שמים וארץ. כיור וכנו כנגד ששת ימי בראשית. מזבח העולה כנגד כל הבהמות. מזבח הקטורת כנגד כל הבשמים. מנורה כנגד החמה ולבנה. שבעה נרותיה כנגד ז' כוכבים שמשמשין את העולם. ואלו הן שצ"ם חנ"כל:

ראה ניסים שעשה להם. אורך החצר מאה באמה ומת"ל חמשים בחמשים (שמות כ"ז י"ח) אלא שתי טבליות היו. טבלא הפנימית שבמשכן מפתח אהל מועד ולפנים

שהעולם מכוסה בעבים. וגרסינן בעירובין (נ"ו ע"א) חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון (כלו' שהיא קרובה לפני צפון). חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום (כלו' שהיא קרובה לצד דרום). תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאת בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב וכו' עיי"ש. ובפסחים (צ"ד ע"א) שמו עגלה בצפון (פרש"י מזל שור. ויראה לי שלא רצו להזכיר עגל ולכך אמרו עגלה) ועקרב בדרום וכל הישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב. כלו' עגלה שבמזרח היא כלפי צפון ועקרב שבמערב הוא כלפי דרום. ופרש"י ולא שמחזיק כל אויר שביניהם שהרי כמה כוכבים יש ביניהם וכל אחד כדי ישוב. אלא ישוב בין שניהם עומד שהרי כל אדם רואה בצפונו עגלה ובדרומו עקרב. כלו' כשפניו למזרח. ועיי' בסדר אליהו רבה לד ע'. ובילקוט מלכים ז' בשם מדרש תדשא סדרן בדרך אחר. טלה אריה קשת פונים צפונה. שור בתולה גדי פונים למערב. תאומים מאזנים דלי פונים לדרום. סרטן עקרב ודגים פונים למזרח עיי"ש. ועיי' בפירוש הרד"ל בפדר"א פ"ז אות כ"ח (והוא כתב שם ובברייתא דמלאכת המשכן שבילקוט ס"פ פקודי. ובברייתא שלפנינו ליתא):

היה ר' נחמיה אומר וכו'. בזית רענן כיור וכנו כנגד המים כצ"ל. שצ"ם חנ"כל עיי' ברש"י ספי"ח דשבת. ר"ל דשם פרש"י (קכ"ט ע"ב) שצ"ם חנ"כל סדר השעות כשנתלו המאורות והמזלות שעה ראשונה של ד' בשבת שמש שבתאי ובשניה צדק ואחריו מאדים וכו' כמנאו ז' המזלות לז' השעות ומחזירים הלילה לעולם וכו'. ומה שהגיה כנגד המים הוא רחוק ויותר מתקבל על הלב הגהת מוה"רא הלוי דר' גרינהוט כנגד מימי בראשית. וע"פי סגנון זה דרשו ר' יעקב בר אסי בריש תנחומא פקודי בד"ה זש"ה ה' אהבתי מעון ביתך עיי"ש. ולי נראה לקיים הנוסחא כנגד ששת ימי בראשית ע"פי מה שאמרו בב"ר בפ' יקוו המים פ"ה. אל מקום אחד ר' יודן בשם ר' לוי ור' ברכיה בשם ר' יודן בר' שמעון אמר כל העולם כלו מים במים ואתה אומר אל מקום אחד אתמהה ימשל וכו' כך דרך הקב"ה על מי בראשית וסילקן בים אוקיינוס וכו'. ודרשו עוד שם כל העולם כולו מים במים ואת אומר במקום אחד אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה. ודרשו שהכיור מחזיק את המים וכיורן הוא כנגד ששת ימי בראשית. אבל מה שצריך ביאור הוא שנתיחדו כאן הבשמים. וצ"ל שאמרו כנגד כל הבשמים היא בענין כל הצמחים בריאת יום ג' שעילוין של הצמחים הם בשמים וריחם כענין שנאמר הפיחי גני יזלו בשמיו (שה"ש ד' ט"ז) ונאמר וריח לו כלבנון (הושע י"ד ז'). ובהגדה הפליגו בזה דיבוריו של המקום ודרשו על זה (שבת פ"ח ע"ב) לחיו כערוגות הבושם. שדרשו ריב"ל כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם כולו בשמים. וכיון שמדיבור הראשון נתמלא דיבור שני להיכן הלך. הוציא הקב"ה רוח מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון. ופרש"י לגן עדן:

ראה נסים וכו'. לקמן מקיים ענין הנסים שהוא היכן כל אותן האוכלסין עומדין ומתוך כך הוכרח להקדים גודל המרחקים והמרחבים ואח"כ חזר ואומר ראה נסים וכו' כלו' מעתה ראה נסים וכו'.

אורך ל' אמה ורוחב י' אמות נמצא (נ') [כ'] אמה מכל צדדין לפנים נ' אמה. במזרח נ' אורך נ' רוחב. בתוך נ' מזבח העולה ה' על ה' וכבש כולו כנגדו בדרום ומשוך כל' אמות ובמלא השערה (הן) [הוא] הוירד ביניהם. ובדברי האומרים ג' אמות קומתו י' אמות היה הכבש שלו. וכיור וכנו היה נתון בתוך (כ') [נ'] אמות שבמזרח. והמזבח והכבש מתוקן ואהרן ובניו עסוקין בעבודה. והקב"ה מלמדן סדר עבודה. שנ' וימציאו בני אהרן (ויקרא ט' י"ב). ראה נסים שעשה להן הקב"ה. שכל אותן האוכלסין עומדין בתוך נ' אמה. שאם תביא לחשבון צריך יותר מד' מיל. וכל אותן אלפים ורבבות עומדין בחצר המשכן ורואין את האש יורדת מן השמים כעמוד נכנסת באהל מועד יוצאה ורובצת ע"ג המזבח ואוכלת את החלבים ועומדת במקומה. שנאמר ותצא אש מלפני ה' וגו' (ויקרא ט' כ"ד). וכולן ראו את הנס הגדול ומשתטחין על פניהן והיה לכל אחד ואחד ריוח כדי ד' אמות. ושרתה עליהן רוח הקדש ואמרו שיר ורננה. שנאמר וירא [כל] העם וירנו (שם). ומה שירה ורננה אמרו. רננו צדיקים בה' (תהלים ל"ג א'). ועל אותו היום נאמר צאינה וראינה (שה"ש ג' י"א):

האהל היה משוך ל' אמה ונתון בתוך נ' אמה הפנימיות וכ' קרשים בדרום. כל קרש וקרש אורכו י' אמות ורוחבו אמה ומחצה ושתי ידות לכל אחד מלמטה משוקעות בתוך

שבצלאל אורך ורוחב המשכן נמצא שנשארו בנ' אמה שלפנים כ' אמה מכל צד דהיינו לצפון ומערב ודרום. ובספרים נפל השיבוש שנתחלפה הכ' בנ'. ואח"כ מדבר על העזרה שבמזרח שבה המזבח והכבש והכיור וכנו כינה הן אוכלין. ובספרים ובמלא השערה הן הורד והגהתי הוא. והכבש מוה"רא הלוי הגיה היה יורד. והדיבור בזה הביא רש"י בפ' תרומה (כ"ד ה') וז"ל. והכבש היה בדרום המזבח ומובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר י' אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך אלא י' אמות. כך מצאתי במסכת מ"ט מדות. וזה שהיה מובדל מן המזבח מלא החוט במס' זבחים למדנוהו מן המקרא. ולמדנו מלשונו שלא העתיק לשון המשנה שאלמלי כך לא היה אומר כך מצאתי. אלא היה אומר כך שנינו. אלא הוליך רש"י להזכיר שיטת האומרים שכבר הזכירן בפסוק א' ע"פי הגמרא. ועוד למדנו מדברי רש"י שדברי הילקוט כאן הם לקוחים ממסכת מדות. אבל מה שמקצת הענין הוא הלשון וכדברי האומרים ג' אמות קומתו. שאין זה סגנון לשון ברייתא קדומה ועל כיוצא בזה אמרו מי הם שמימיהם אנו שותים ושמותיהם אין אנו מזכירין. ואנו ידענו מפי"א דמלאכת המשכן דלדברי הברייתא ובמדבר רבה הוא ר' מאיר האומר כן. ולדברי הגמרא הוא ר' יהודה. ויראה שהיתה הנוסחא ובדברי ר"מ. ולפי שהוא נגד הגמרא שינה בעל הילקוט או איזה מעתיק שקדמו וכתב וכדברי האומרים יהי' ר"מ או ר"י. ועכ"פ אינה הנוסחא העקרית. ובזה רענן הצריך לעמוד על החשבון שהכבש משוך כל' אמות עיי"ש. והגיה והכיור וכנו וכו' בתוך כ' כצ"ל שהיה נתון כנגד אויר שבין המזבח למשכן. ואמרו והקב"ה מלמדן וכו' כלו' שהיה יום חינוכם לעבודה. ומה שאמר ואמרו שיר ורננה וכו' עיי' ספרא פ' שמיני:

האהל היה משוך וכו'. יפה העיר מוה"רא הלוי שברייתא זו משמשת בשם אהל ולא בשם משכן. ומסגנון לשונה בתוך כ' אמה הפנימית מוכח שהיא המשך מהברייתא הקודמת. ומה שאמרה מלמעלה לאחיהן מלופין וכו'. כלו' למטה היו משוקעות ע"י ידותיהן באדני כסף ולמעלה היו מלופין בזהב הן וטבעותיהן המחברות את הקרשים. ומ"ש ושלש בריחין היו לכן משולשין וכו'. לשון רש"י עה"ת בפ' תרומה (כ"ו כ"ו) חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל. זה נכנס בטבעת (צ"ל בטבעות. וכן להלן) מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבעה. אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל עד קצהו שנ' והבריח התיכון בתוך הקרשים וגו'. שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות הקרשים להכנס לתוכן. שתי טבעות לכל קרש ומשולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש. חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש (דהיינו אמתים וחצי) ובשני חלקים בין טבעת לטבעת (דהיינו ה' אמות) כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין (צ"ל מכוונות) זו כנגד זו. אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעביין והוא נכנס בהן דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים. הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ובדרום אורך כל א' ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב. וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים. כך היא מפורשת במלאכת

שני אדני כסף. מלמעלה ראשיהן מצופין זהב ונתונים בתוך טבעות של זהב. ושלש בריחין היו להן משולשין בתוך י' אמות. ואחד מבריח מן הקצה אל הקצה ארכו ל' אמית נתון מזרח ומערב. ושני בריחים שמבחוץ מכאן ומכאן ט"ו אמה אורכו. וב' טבעות לכל קרש וקרש ונתונין (לרוחבו) [לאורכו] של קרש חצי חלק מכאן [וחצי חלק מכאן] וחלק באמצע. נמצא בין טבעת לטבעת בכל הקרשים מידה שוה. ושפופרת של קנה זה[ב] היתה בין טבעת לטבעת והבריח נכנס בהן. וקרשים מצופין זהב (והקרשים) [והבריחים] מעצי שטים נכנסין בשפופרת וטבעות. נמצאו כולן מצופין שנאמר ואת הקרשים צפה וגו' (שמות ל"ו ל"ד) והבריח התיכון מובלע בתוך הקרשים מראש ועד סוף לא נראה לא מבפנים ולא מבחוץ. וכמעשה הקרשים הדרומים כך הצפונים. ושמונה קרשים במערב ששה כנגד חללו של אהל ושתים כנגד זויותיו:

יריעות התחתונות היו תכלת וארגמן ותולעת שני אורך (על) [כל] אחת עשרים ושמונה אמות ורחבה ארבע אמות חמשה במזרח וחמשה במערב. רחב של סדר וסדר עשרים

המשכן. דקדק בלשונו ולא אמר כך שנינו במלאכת המשכן כדלעיל במנורה (כ"ה ל"ה). ולעיל מזה בענין הקרשים אמר כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן. לפי שלא הביא הברייתא דמלאכת המשכן פ"א כלשונה אלא הוסיף דברים מברייתא שלפנינו ע"כ סתם את לשונו. שהרי ב' הברייתות במלאכת המשכן הם עמוקים. ול"ל לפנינו ונתונין לאורכו של קרש (והשיבוש לרחבו הטעה בזית רענן עיי"ש). ומה שאמר חצי חלק מכאן וכו'. סגנון הלשון מוכיח שצ"ל וחצי חלק מכאן וכו'. וממה שאמר וחלק באמצע מוכח שהוא טעה ומדברי רש"י דלרש"י שני חלקים בין טבעת לטבעת. ופירושו של דבר הוא דהא דאמר משולשין בתוך י' אמות אינו דוקא דאמה אחת משוקעת באדנים ואין הקרש י' אמות אלא עם ידותיו. ומעתה הקרש ט' אמות והבריחין משולשין באלו הט' אמות שנחלקים לג' חלקים ובכל חלק ג' אמות. ובכל ג' אמות הבריח בחציים שנשאר חצי חלק מכאן ומכאן. והנה הטבעות הם בחלקי העליון והתחתון אבל בחלק האמצע היינו בג' אמות האמצעות לא היתה טבעת שבתוכן הבריח התיכון עובר. אמנם כמה רוחב הבריחים אוכלים מהג' אמות לא איתפרש בברייתא. ומה שאמר ושפופרת של קנה זהב (כצ"ל) היתה בין טבעת לטבעת וכו'. כלו' בין טבעת שבקרש זה לטבעת שבקרש הסמוך לו. וכשם שהבריח מחבר את הקרשים כך השפופרת מחברת הקרשים בין טבעת לטבעת. והבריחים מעצי שטים כצ"ל וכ"ה בזית רענן. ותפס במקרא בפ' ויקהל לפי שם מסיים ויצף את הבריחים זהב ולא אמר ואת הבריחים צפה זהב משמע יותר שעל ידי הבתים לבריחים היו מצופין זהב. וזה נוטה ג"כ מלשון רש"י שיסוד דבריו ע"פי ברייתא דמלאכת המשכן. וז"ל רש"י וצפית את הבריחים זהב לא שהיה הזהב מודבק על הבריחים שאין עליהם שום ציפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנו לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחין מצופין זהב כשהן תחובין בקרשים וכו'. אמנם לא נתפרש באיזה דרך נקבעו הפיות בקרש. ולברייתא שלפנינו היתה השפופרת אחוזה מן הטבעות. ולרש"י היה הבריח ממלא כל רחב הקרשים הקיצונים. ולברייתא שלפנינו לא היה ממלא רק מהטבעת הקיצונה עד הטבעת הקיצונה:

יריעות התחתונות וכו' לשון רש"י עה"ת (כ"ו ה') היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע. וכשתחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנ' וכו'. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנ' וכו'. נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן. עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביין אמה. נשתיירו ט"ז אמה ח' לצפון וח' לדרום ומכסות קומות הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת. שלשים מהן לגג חלל המשכן לאורכו. ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ה' עמודים וכו'. נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות. זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות. דקדק בלשונו לומר זו מצאתי וכו' ולא אמר כך היא שנויה במס' מדות לפי שאינו מעתיקה כלשונה. ואח"כ הביא רש"י מגמרא דשבת שב' אמות היו תלויות אחורי המשכן. ואמר והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרכת תחת הקרסים ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרשים למערב אמה. ועתה אבא לביאורן של דברים שלפנינו. אורך כל אחת וכו'. כצ"ל וכן הגיה בזית רענן. רחב של סדר וסדר וכו' היינו של כל חוברת וחוברת. עשרים אמה ומגיעות עד חצי האהל. כלו' עד מקום שחוצה את האהל שהיא כ' אמה. ואמר

אמה מגיעות עד חצי האהל. חמשים לולאות תכלת בכל אחת ואחת לחברו. וכן בסדר חמש יריעות האהל. נמצאו (עשרים) [שנים] סדרים אורכן ארבעים אמה (ורחבן עשרים) [צא מהן שלשים אמות] בחללו של אהל ואמה עובי הקרשים (שבמזרח) [שבמערב] ואמה (במערב) [במזרח] נמצאו שלשים ושתים אמה. נשתיירו שמנה אמה לכסות את הקרשים שבמערב: ורחבן היה עשרים ושמנה אמות. צא מהן עשר אמות חללו של אהל ושתים אמות עובי הקרשים שבצפון ושבדרום הרי שנים עשר אמה. נשתיירו (תשעה) [שמנה] אמות מכאן (ותשעה) [ושמנה] אמות מכאן לכסות הקרשים שבצפון ושבדרום:

מעשה היריעות תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר. והחוט כפול ארבע ר' יוסי אומר (י)חוט של זהב היה יתר בהם שנאמר וירקעו את פחי הזהב וגו' (שמות ל"ט ג'): מעשה חושב (שם כ"ו א') היה רב[י] (נחמן) [נחמיה] אומר מעשה חושב שני פרצופין שני דמיות אחד מכאן ואחד מכאן, ומעשה רוקם דמות אחד פרצוף אחד:

יריעות אחרות היו למעלה מהן עשויות מנוצה של עזים. אחד עשר יריעות שני סדרים. סדר אחד של חמשה במערב ושל ששה במזרח. אורך שני סדרים ארבע וארבעים אמות כנגד (רחבן) [ארכן] של יריעות של מטה ורחבן שלשים אמה כנגד (ארכו) [רחבן] של

חמשים לולאות בכל אחת ואחת לחברן וכו'. כלו' בכל יריעה ויריעה. ודעת המוגה הזה שמה שאמר חמש היריעות תהיין חוברות אשה אל אחותה וגו' דבר למד מסופו שחיבורן ג"כ בלולאות תכלת אבל לא בקרסי זהב אלא קשורין זו בזו. אבל רש"י פי' תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד. ואמר וכן בסדר חמש יריעות האהל. היינו של חוברת ומחוברת אלא שהם בלולאות תכלת וקרסי זהב. נמצאו שנים סדרים וכו'. הזית רענן הגיה ב' סדרים. ודעתו שנתחלף לאיזה מעתיק ב"ת בכ"ף. אורכן מ' אמה. רש"י כתב רחבן של יריעות מ' אמה כשהן מחוברות היינו בהקפה על היריעות לבד לבד. אמנם לפי שבכללם הם מ' אמה יתכן יותר לומר אורכן מ' וכ"ח הם רחבן. ומלות ורחבן עשרים. ודאי שאינן אלא שיבוש ובסיפא מדבר מרחבן. ומה שהגהתי צא מהן שלשים אמות. סיפא מוכיח כרישא שכצ"ל. ומה שהגהתי עובי הקרשים שבמערב וכו' הוא מהכרח הענין. והזית רענן כתב הקרשים פי' העמודים. וממ"רא הלוי כתב שצ"ל העמודים. אבל טיב הענין מוכיח שתחלה מדבר על הקרשים שבמערב ואח"כ על האמה שבמזרח שאין שם אלא עמודים. ומ"ש רש"י ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח וכו' כך נ"ל מלשון הברייתא שאומרת ואמה במזרח. ולכך אמר זו מצאתי וכו' כמו שכתבתי. וברש"י נמי מדבר תחלה מן המערב ואח"כ מן המזרח. ושיטפא דלישנא אטעיתיה לאיזה מעתיק לדבר תחלה מן המזרח ואח"כ מן המערב. ומה שאמר נשתיירו שמנה וכו'. כן הגיה בזית רענן. והמתבונן בפיסקא זו ימצא ההכרח לאלו ההגהות ושכצ"ל:

מעשה היריעות וכו'. עיי' ברייתא דמלאכת המשכן פ"ב. ועיי' רש"י עה"ת בפסוק וירקעו (ל"ט ג') ולדברי ר' יוסי לא נודע לי דוגמא. ומ"ש מעשה חשב וכו' הוא בברייתא דמלאכת המשכן פ"ד וצ"ל רבי נחמיה כמו שהוא שם. אבל רב נחמן אמורא בבבל היה:

יריעות אחרות וכו'. כנגד ארכן וכו' כנגד רחבן. כך הגהתי כמו שכתבתי לעיל שבכללם המנין הגדול הוא האורך והמנין הקטן היא הרוחב. והגהתי של מטה מחוברות בקרסי זהב. כפי הכרח הענין. ומה שאמר והיו נתונות כנגד שליש של אהל שכנגדו וכו' פירש בזית רענן על קרסי נחשת. וז"ל וס"ל דהאי דכתב בקרא ונתת הפרכת תחת הקרסים היינו תחת הקרסים שביריעות העליונות. דס"ל היריעה העודפת ביריעות העליונות היה מונח אמה מונח על עמודי מזרח וג' אמות תלוי למטה. נמצא עוד מ' אמה כ' אמה עד הפרוכת והיה ממש תחת הקרסים. ועוד י' אמות עד קרשים שבמערב ועובי הקרשים אמה וט' אמות תלויות אחורי המשכן. ורבי יוסי פליג דהאי יריעה היתה כפולה לפני המשכן ואף הוא ס"ל שאמה מונח היה מכסה עמודי המזרח שהרי אמר ב' אמות היו תלויות אחורי המשכן. וכ"ה לעיל בהדיא בפ' תרומה דת"ק ס"ל היריעת א' היה מול פני האהל (כוון בזה למה שהעתיק בס' הילקוט מברייתא דמלאכת המשכן. ועיי"ש פ"ג) ואח"כ ק"ע על רש"י ז"ל שכתב בפ' תרומה שאם כדברי הברייתא הזאת היתה פרוכת מכוסה מן הקרשים אמה ולא ראה ברייתא זו דס"ל דקאי איריעות העליונות ע"כ. אבל לפי מהסק בדבר שהלשון והיו נתונות וכו' משמע דאמולתי קאי על קרסי נחושת ועל קרסי הזהב. ועיי' מה שכתבתי בברייתא דמלאכת המשכן שם. ומה שהגהתי שתי אמות כצ"ל בלא"כ. וברש"י עה"ת בפסוק אל מול פני האהל (כ"ו ט') חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה לנועה המכוסה בצעיף על פניה. ובפ' יתרו סרוח על

מטה. [של מטה] מחוברות בקרסי זהב ושל מעלה מחוברות בקרסי נחשת לחבר את האהל להיות אחד. והיו נתונות כנגד שלישו של אהל שבנגדו הפרכת פרוסה למטה. רבי יוסי אומר כנגד הקרשים היתה כפולה. נמצאו שם (שני) [שתי] אמות יתירות הן היו עודפות על היריעות של תכלת מן המזרח ועד המערב שנאמר יהיה סרוח (שם כ"ו י"ג) מכאן אתה למד דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה:

ועשית מכסה לאהל (שם שם י"ד) מכסה (אחר) [אחד] מכסה את כל האהל משולש מן הצפון מן הדרום מן המערב. רבי נחמיה אומר כמין מסיפסין היו עשויות. רבי יהודה אומר מלמטה עורות אלים מאדמים ומלמעלה עורות תחשים:

כיצד היתה מדתן. צפון ודרום ארכו שלשים אמה. עשר על עשר שבמערב היה בית קודש הקדשים. הוא מקומו של ארון. פרוכת היתה בסוף עשר אמות חולקת את הבית עשר אמות לפנים ועשרים לחוץ. והיתה פרוסה תחת (הקרשים) [הקרסים] שביריעות. וחוץ ממנה עשרים על עשר. מזבח הזהב היה נתון בסוף עשר אמות חולק את הבית עשר למזרח ועשר למערב חמש לצפון וחמש לדרום. המנורה והשלחן היו לפנים מן המזבח המנורה בדרום והשלחן בצפון. חמש אמות בין המנורה לשלחן. שתי אמות ומחצה מן הקרשים שבדרום למנורה וכן מן הקרשים שבצפון לשלחן. וחמש אמות ממקומו לפרכת וחמש אמות ממקומו למזבח. ופתחו של היכל היה במזרח ולא היו שם קרשים אלא עמודים. עובי כל אחד ואחד היה אמה על אמה. מצופין (כסף) [זהב] ואדניהם (כסף) [נחשת] ומסך היה פרוס עליהם כנגד הפרכת של פנים. ומקום הקרשים שעומדים שבדרום ושבצפון ובמערב היה רוחב אמה ולא היה ממדת האהל:

צדי המשכן (שם י"ג) לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה. ומקור הדברים האחרונים הוא לפנינו בברייתא זו אע"פי שרש"י אינו מזכירה. אמנם לדבריו הראשונים נעלם ממנו המקור:

ועשית מכסה וכו'. כ"ה בדפוס שאלוניקי וילקוט שבידינו מכסה את האהל משולש (ונ"ג בב') וכו' ולמעלה עורות תחשים. ואל מלת משפבין נדפס בגליון פי' כותל אלול מלאה חלונות. ועיי' בערוך ערך משפבק הדוגמאות בגמרא. ובברייתא דמלאכת המשכן קפ"ג הנוסחא ששבקין ועיי' מ"ש שם. ובנראה ג' שטות כאן ודעת ת"ק שמכסה את כל האהל. וביאור הדברים הוא כמו שכתב בעל חכמת המשכן דף ה' ע"ב וז"ל ולדעת מי שאומר שעורות אילים מאדמים ועורות תחשים היו ג"ב מכסים הקרשים כנזכר במדרש שהובא מהערב בודאי היו להם יתידות ומיתרים. וליריעות תכלת וגם ליריעות עזים לא היה צריך לשיורים מהרות. ובמשנת המשכן נראה בפירוש שעורות אילים ותחשים לא היו כ"א לגג למעלה כדעת רש"י. אבל מצאתי בספר שהובא מעדני (רוכו) [רומו] לבון ברייתא וכו' שהרמב"ם חברו שסובר שגם הכותלים היו מכוסים בעורות אילים ותחשים. וכפל דבריו שם ו' ע"ב וז"ל וכן מצאתי בספר שהובא מעדני וז"ל הרי ד' כיסויין למעלה וכו' וכן בכתלי המשכן היו קרשים מצופים זהב ועליהם ארבע כיסויין יריעות תכלת ויריעות עזים ועורות אילים ועורות תחשים. ובעל מעשה חושב העתיקו וכתב עליו ואפשר שזו היא דעת הת"ק דמס' מדות דגרסינן התם ועשית מכסה לאהל מכסה אחד מכסה את כל האהל משולש וכו'. ויהיה פירושו דס"ל שלא היה כי אם מכסה אחד ויורד ומכסה אף הקרשים שמן השלשה צדדים דווקא ולא היה עודף עליהם כלל ולפ"ז היה חסר הזויות וכו' שיש לו שלש קרנות ולהכי קאמר משולש מן הצפון ומן הדרום ומן המערב. וטעם היותו כך משונה משאר היריעות י"ל משום דבלאו הכי היו הזויות מתקלקלות בקיפולן על היותו של עור המעובד הקשה משא"כ היריעות שהיו מעשה אורג שאינם מתקלקלים במה שמתקפלים בזויות וכו'. ומ"ש ר' נחמיה אומר וכו' בלי ספק שהלשון מקוטע ולא איתפרש אלא סוף דבריו ועיקרם בברייתא דמלאכת המשכן קפ"ג עיי"ש. וכן מ"ש ר"א ומלמטה עורות אילים וכו' הוא ג"כ שם עיי"ש והדברים מבוארין:

כיצד היתה מדתן וכו'. כולה פיסקא ברש"י עה"ת (כ"ו ל"א ול"ה) ובברייתא דמלאכת המשכן פ"ד. והמספרים חמש ושתי בילקוט חמשה ושני והגהתים. ומ"ש פרוסה תחת הקרסים. כצ"ל והגיה בבית יעקב. והגהתי מצופין זהב ואדניהם נחשת. שכך הוא במקרא ועשית למסך המסך עמודי שטים וצפית אותם זהב וויהם זהב ויצקת להם חמשה אדני נחשת (שם ל"ז) ואדני כסף היו בפנים דכתיב ונתתה אותה על ארבעה עמודי שטים מצופים זהב וויהם זהב על ארבעה אדני כסף (שם ל"ב) ואני תמה על מי שקדמוני שלא הגיהו:

רבי נחמיה אומר כל הקרשים מבפנים ומבחוץ היו מציפין זהב. והבריח התיכון המיבלע בתוך הללן של קרשים מובלע בתוך שפופרת של זהב שאורך כל אחת ואחת אמה ומחצה נתונה בתוך הללו של קרש. והבריח התיכון מובלע בהן מן הקצה אל הקצה:

ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה ב') י"א דבר נדבת המשכן ס' לדבר אחד עשר יום מחרב (דברים א' ב'). כשבא משה להוכיח על מעשה העגל אמר לו הקב"ה ודי זהב (שם שם א') כפרו באחד עשר דבר שהתנדבו למלאכת המשכן לפיכך היו סובבין את הר שעיר שמנה ושלשים שנה. ונסב את הר שעיר ימים רבים (שם ב' א'):

נתנדבו זהב תשע ועשרים ככרים שבעה מאות ושלשים שקלים. ממנו עשו את הארון ואת הכפורת ואת הכרובים. ואת המנורה וכל כליה. שלחן וכליו. וצפו את המזבח ועשו את כל כליו זהב. קיצצו ממנו לעשות לפרכת. וצפו את הקרשים ובריחיהן. ועשו הטבעות והקרסים של יריעות התחתונות:

וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש (שם ל"ח כ"ה) חשבונות מאה בני אדם מחצית השקל הרי חמשים סלעים. ס' פעמים מאה מאה הרי ששת אלפים. נמצאת אומר ששת אלפים לככר ששים רבוא במאה ככר. נעשה בהן אדני המשכן. מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (שם שם כ"ז) חשבון ארבעים בצפון וארבעים בדרום (ארבעה) [ששה] עשר למערב ארבעה במזרח. שבצפון [שב]דרום [ו]שבמערב היו רצופות שנים לכל קרש. ושבמזרח לא היו רצופות אלא (שבעה) [ארבעה] עמודי שטים סדורים בתוך עשר אמות כפתחו של היכל נתונים על ארבעה אדני כסף ופרוכת פרוסה עליהן. הרי מן חשבון מאת הככר נשאר[ו] אלף וז' מאות וחמשה ושבעים שקל מהן עשה וו׳ העמודים וציפה ראשיהן וחשק אותם:

ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע מאות שקל (שם כ"ט) (מהו) [מהן] עשה קרסי יריעות העזים וצפה עמודי החצר ועשה אדני עמודי החצר [ואדני פתח ההיכל ואדני שער החצר] ויתידות המשכן והחצר ומזבח הנחשת [ומכבר הנחשת] אשר לו וכל כליו וכיור וכנו:

כתיב והלוים יחנו סביב (במדבר א' נ"ג). כיצד היתה חנייתן. בפסיקיא אחת של ארבעה אלפים אמה היו חונין ומקיפין את המשכן מכל רוח. משה ואהרן ובניו במזרח הם ובניהם וכל אשר להם על פני כל מזרח אהל מועד. הבאר היתה בפתח החצר סמוכה לאהל:

ר' נחמיה אומר וכו'. כצ"ל וכן הגיה מהו"רא הלוי ובילקוט בשבוש רב נמצא. ועיי' בברייתא דמלאכת המשכן פ"א:

ויקחו לי תרומה וכו'. וכתב הזית רענן דלא קשיא כאן אלא מה שצריך למשכן עצמו לאפוקי שמן למאור ובשמים. וכתב עוד ואע"ג שהוא מגזירת המרגלים מ"מ בעגל עלה במחשבה רק שלא נתמלא סאתם. וצ"ל דמלת כפרו מלשון כפרה ואינו מלשון כפירה. ובספרי דברים פי' א' בד"ה ודי זהב ר' בנאה אומר עבדו ישראל לע"ז הרי הם חייבים כלייה יבוא זהב משכן ויכפר על זהב עגל. דהיינו שלא תהיה בהם כלייה אלא יקבלו עונש גלות:

נתנדבו זהב וכו'. כצ"ל וכן הגיה בזית רענן ובילקוט כתוב בשיבוש נתנדבו זהב בכריים. ומקרא אלא ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש (ל"ח כ"ד) ועיי' רש"י שם:

וכסף פקודי העדה מאת ככר כ"ה בילקוט והשלמתי המקרא. ס' פעמים מאה מאה. כ"ה בדפוס שאלוניקי ובילקוט שלפנינו ליתא למלת מאה ב'. והזית רענן הגיה אלא שנשתבש גם הוא וע"ב דבריו כחידה. ופי' הזית רענן ששת אלפים הנאי שקלים והם ככר ועיי' ברש"י עה"ת. והגהות שבה עשר. ארבעה עמודי שטים עשה הזית רענן. ושאר ההגהות עשיתי אני כפי הכרח סגנון הלשון:

ונחשת התנופה שבעים ככר כ"ה בילקוט והשלמתי המקרא. ומה שהגהתי הוא ע"פ הכרח המקראות ובשמטו להמעתיק מפני מלות הדומות דוק ותשכח:

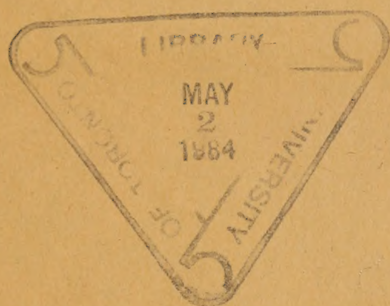
כתיב והלוים יחנו וכו'. בפסיקיא. בזית רענן כפסיקיא פי' כחגורה רחבה. ונוסחא נכונה היא. ועיי' בערוך ערך פסיקיא. ולפי שלא כתב כצ"ל הנחתי הנוסחא כמו שהיא: אמר. היו י"ב עמודים על הבאר וכו'. בזית רענן י"ב עמודים וכו' כצ"ל שהי"ב נשיאים עומדו על הבאר ואמרו שירה וע"ז מייתי קרא באר חפרוה שרים וכו' וכ"ה לקמן ע"ש. ומהו"רא הלוי הגיה י"ב נשיאים עומדים. וכתב בהערה כן הגיה הז"ר וכ"ה נכון ותחת עמודים צ"ל עומדים. ובז"ר שלפני ליתא למלת נשיאים. וצ'

של משה והיא היתה מודיעה לכל המחנות היאך יחנו. כיצד. כיון שעמדו קלעי החצר היו י״ב עמודים על הבאר ואומרים שירה שנאמר באר חפרוה שרים (במדבר כ״א י״ח) והיו מימי הבאר יוצאין ונעשים נהרים נהרים. נהר אחד יוצא ומקיף את מחנה שכינה ומאותו נהר יוצאין ארבע נהרות בד׳ זויות החצר כל אחד ואחד הולך לבסוף משמש כ׳ רוחות דרום ומזרח ויוצא אל מחנה ישראל. עבר מחנה הלוים היו מתערבין נהרים זה לזה ומקיפין את כל מחנה הלוים ומהלכין בין משפחה למשפחה ונראין טבליות טבליות מקיפין את מחנה השכינה. ונהר גדול מקיף את כל מחנה ישראל מבחוץ ונעשין נהרים נהרים בין כל שבט ושבט. והיו הנהרות מודיעין בין כל אחת ואחת גבולן ואין אחד צריך לחברו. ולא תאמר שמא (בסילות) [בטילות] המים אלא (מגרילין) [מגדלין] להם כל מיני מעדנים מעין העולם הבא שנאמר שלחיך פרדס רמונים וגו׳ נרד וכרכום וגו׳ (שה״ש ד׳ י״ג וי״ד). ועכשיו מחנות מחנות מזרח ומערב צפון ודרום. כל מחנה ומחנה ארבע אלפים אמה. משה אהרן [ו]בניו במזרח בני קהת בדרום בני גרשון במערב בני מררי בצפון. כל אחד ואחד מהן על פני מאה באמה ועוד ארבע אלפים מכל רוח ורוח כך היה מקומן. נמצא מקומן של לוים מאחד בשמנה במקומן של שבטים. ובהמתז היכן היתה.

נראה שאין צריך כאן להגהה די״ב עמודים הם כמו דוכן למעמד הלוים. והיו י״ב עמודים מוכנין לי״ב נשיאים לעמוד עליהם לשירה. שלדעת זה הדורש היו אומרים שירת הבאר בכל עת שהעמידו קלעי החצר. והיו מימי הבאר יוצאין ונעשים נהרים וכו׳. ואח״כ מסדר אלו הנהרים שנהר אחד מקיף מחנה שכינה ונהר א׳ מקיף מחנה לויה ונהר א׳ מקיף את מחנה ישראל ונעשים נהרים בין כל שבט ושבט. ורש״י בתהלים ע״ח בפ׳ ויורד כנהרות מים כתב. שהיו נוזלין מן הבאר והנשיאים היו עושין שרטוט במשענותם והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמר במחוקק במשענותם כמו שמפורש בארבעים ותשע מדות. ואלוקי אגדות הם שדברי המאמר שלפנינו אינן מסכימין עם הברייתא דמ״ט מדות. אמנם דוגמת הברייתא דמ״ט מדות היא בתוספתא דסוכה פ״ג. וכך היתה הבאר שהיתה עם ישראל במדבר דומה לסלע מלא כברה מפרפרת (בנו׳ ערפורט מפכפכת) ועולה כמפי הפך הזה עולה עמהן להרים ויורדת (שם ויורד) עמהן לגאיות. מקום שישראל שורין היא שורה כנגדן במקום גבוהה (שם ליתנייהו לב׳ מלות אלו) כנגד פתחו של אהל מועד. נשיאי ישראל באין וסובבין (שם. ישראל סובבין) אותה במקלותיהן ואומרים עליה את השירה עלי באר (שם. שנאמר עלי באר) ענו לה עלי באר והמים (שם. ענו לה המים) מבעבעין ועולין כעמוד למעלה וכל אחת ואחת (שם. אחד ואחד) מושך במקלו איש לשבטו ואיש למשפחתו שנ׳ באר חפרוה שרים. וגם היא סובבת (שם. חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא וגו׳ סובבת) את כל מחנה ישראל (שם. בכל מחנה ה׳) ומשקה את כל הישימון (שם. ומשקה על פני הישימון) והיא נעשית נחלים שנ׳ נחלים ישטפום (שם. נחלים גדולים שנ׳ ונחלים ישטפו) הן יושבים באיספקאות (שם. והן יושבין באיספקאות) ובאין זה אצל זה שנ׳ הלכו בציות נהר. העולה דרך ימין העולה דרך שמאל עולה (שם. יורד) דרך שמאל כן מים מתמלין הימנה היא נעשית נחל גדול (שם. מה שמתמלין ממנו נעשין נהר גדול) והולכין לים הגדול ומביאין משם כל חמדת העולם שנ׳ זה ארבעים שנה ה׳ אלהיך עמך לא חסרת דבר. ובעלי הגדה הרחיבו זה הענין במדבר רבה פ״א ופי״ט ולשונם שם שהיו הנשיאים עומדים על גבה ומושכין במטותיהן כל אחד ואחד לשבטו ולמשפחתו וכו׳. ובילקוט פ׳ חקת העתיק דברי המדרש. ואח״כ לאחר איזה מאמרים הוא כופל הדברים במחוקק במשענותם היו הנשיאים באין ועומדין על גבה ומושכין במטיהן כל אחד לשבטו. ולא נרמז מקורו. האריכתי באלה לפי שמוה״רא הלוי רוצה להעמים דברי מסכת מ״ט מדות במאמר שלפנינו והם רחוקין זה מזה כרחוק מזרח ממערב. ומ״ש כל אחד ואחד הולך לבסוף משמש ב׳ רוחות דרום ומזרח וכו׳. מוה״רא הלוי הגיה כל א׳ וא׳ הולך רוח אחד לבסוף וכוו׳ אבל לא הועילנו בהגהתו לפשר הדברים וחדותם כי סוף סוף אין פשר לאומרו לבסוף משמש ב׳ רוחב. דרום ומזרח וכו׳. ונראה לעין שהמאמר מקוטע וחסר. ואנה נחפש ונחקל אחריו אחר מקור של הגדה זו (רמז תכ״ו) נעלם מאתנו ואין אתנו יודע מהיכן לקחה ר׳ שמעון הדרשן ושמה בילקוטו. כי גם את שמה לא הוגד לנו. אמר. ולא תאמר שמא בסילות המים אלא מגדילין וכו׳. וכתב הזית רענן פי׳ שהיו כמו מי סילון שאין יפים. ואין הדברים מובנים לי מה איכפת לנו שהמים עוברים בסילון. אבל נשארה לנו נוסחא הגונה בילקוט דפוס שאלוניקי רפ״ו שמא בטילות המים אלא מגדלין וכו׳. וקרי למים שאינן מגדלין הזרעים מעיינות בטילות. אמר. ועכשיו מחנות מחנות וכו׳. הלשון מגומגם ואין

שנים עשר מיל על שנים עשר מיל היתה חנייתן. חשוב מחנה שכינה ומחנה לויה ומחנה ישראל ובשאר זויות של כל רוח היתה בהמחן רועה נגד חנייתן. והנהרות מקיפין מבפנים ומבחוץ וטציינין אותו טבליות טבליות מראש ועד סוף שיהא להם רשות להלך בשבת (לשבת) [למשכן] וממחנה למחנה. והענן פרום עליהם מבדיל בינן לבין בהמתן שנאמר וענן ה׳ עליהם יומם (במדבר י׳ ל״ד) ומזיו התכלת היו הנהרות נראין כתכלת מצוירין כעין השחר והלבנה והחמה. האומות העולם רואין אותן לכמה מילין ומשבחין את הקב״ה מי זאת הנשקפה וגו׳ (שה״ש ו׳ י׳) פחדם ואימתם נופל על הכל שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד וגו׳ (שמות ט״ו ט״ז):

לנו מבוא לתקן המעוות. אמר. כל א׳ וא׳ מהן ע״פ מאה באמה. פי׳ הזית רענן כארך חצר המשכן. אמר. שיהא להם רשות להלך בשבת לשבת וכו׳. הגיה הז״ר להלך בשבת למשכן. וכתב שיהא להם רשות דכהר הוי כמו מחילה והוי עיר אחת. ועיי״ש שהוא עושה החשבון איך מקומן של לוים ומאחד בשמנה ממקומן של שבטים: ועוד עלי להעיר שבילקוט נמצא עוד רמז תכ״ז כיצד היו הלוים ומשמרין וכו׳. ובזה הרמז העתיק הב׳ פרקים אחרונים מברייתא דמלאכת המשכן וע״כ לא העתקתיו:

3 1761 07285624 8